

พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร

โดย

นายปวิรรต ชรรมาปรีชากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร

โดย

นายปริวรรต ชรรมาปรีชากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

DEVELOPMENT OF KHMER CERAMICS IN THE ANGKORIAN PERIOD

By

Pariwat Thammapreechakorn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

DOCTOR OF PHILOSOPHY

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ พัฒนาการของเครื่อง
ถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร ” เสนอโดย นายปวิรรต ธรรมาภิชากร เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะดังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์
2. อาจารย์ณัฏฐภัทร จันทวิช

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์สุรศักดิ์ ศรีสำออง)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.อมรา ศรีสุชาติ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ณัฏฐภัทร จันทวิช)

...../...../.....

48101903 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : กลุ่มเตาพนมกุเลน, กลุ่มเตาพนมดงเร็ก, ปุณณฆะ, โส้ทั้งบั้ง, ปุณณชานยกา, อัสวเมธ

ปริวรรต ธรรมาปริชากร : พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร. อาจารย์
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ศ.ดร.ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ และ อ.ณัฐภัทร จันทวิช. 321 หน้า.

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความแตกต่างของพัฒนาการเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครระหว่างกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาและกลุ่มเตาพนมดงเร็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ทั้งวิธีผลิต วิธีจัดวาง รูปแบบของเตา รูปทรง ความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยดินแบบประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนความเชื่อและคติศาสนาที่แฝงอยู่ในเครื่องถ้วยเหล่านั้น

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยผลการขุดค้นทางโบราณคดีของนักโบราณคดีชาวกัมพูชาและชาวญี่ปุ่นที่กลุ่มเตาพนมกุเลนระหว่าง พ.ศ. 2539-2550 และของนักโบราณคดีชาวไทยที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กระหว่าง พ.ศ. 2527-2530 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยดินแบบและเครื่องถ้วยเขมร แม้จะปรากฏหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าระหว่างอาณาจักรกัมพูชากับราชวงศ์ซ่งไม่มากนัก ผลการขุดค้นทางโบราณคดีของนายเบอร์นาร์ด โกรสส์เลียร์ ที่เมืองพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2518 ได้ค้นพบเครื่องถ้วยจีนหลายชนิด ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยจีนที่เป็นบรรณาการระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 เช่น เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉีหยาง กลุ่มเตาอี๋ยวโจว และกลุ่มเตาเจียนหยาง รวมทั้งผลการบูรณะโบราณสถานในราชอาณาจักรไทย ก็มักค้นพบเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออกระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 เช่น เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิน กลุ่มเตาเต๋อฮั่ว กลุ่มเตาฉือเส้าและกลุ่มเตาฉือสือ

ผลการศึกษาพบว่า ทั้งวิธีผลิต วิธีจัดวาง และรูปทรงของผลิตภัณฑ์ทั้งสองกลุ่มเตามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เนื่องจากได้รับแรงบันดาลใจจากแหล่งผลิตคนละแหล่งกัน แต่อาจมีช่วงเวลาการผลิตร่วมสมัยกันระยะหนึ่งคือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 กลุ่มเตาพนมกุเลนมีรูปทรงคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งสอดคล้องกับคำอายุของถ่านไม้คือ ราวต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ขณะที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กมีรูปทรงคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือและสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งสอดคล้องกับคำอายุของเตาโคกลินฟ้าและเตานายเจียนที่ได้จากถ่านไม้ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 โถรูปสัตว์มักพบร่องรอยของปูนบรรจุอยู่จะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการเลี้ยงหมาที่แพร่หลายในขณะนั้น รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของเทือกเขาพนมดงเร็กที่มีสัตว์ป่าชุกชุม และทะเลสาบกัมพูชาที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด ส่วนแมวเป็นสัตว์ชนิดเดียวที่นิยมเลี้ยง เนื่องจากมักแขวนลูกกระพรวนที่คอ ดังนั้นโถรูปสัตว์เหล่านี้จึงมิได้รับแรงบันดาลใจจากความเชื่อและศาสนาแต่อย่างใด เพียงแต่รูปสัตว์บางชนิดบ่งเียนเป็นสัตว์ที่มีความหมายทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2.

48101903 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORDS : PHNOM KULEN KILNS / PHNOM DANGREK KILNS / SOTANGBANG /

PURANA THANYAKA / ASSAWAMET

PARIWAT THAMMAPREECHAKORN : DEVELOPMENT OF KHMER

CERAMICS IN THE ANGKORIAN PERIOD. THESIS ADVISORS : PROF. M.R.

SURIYAWUT SUKSVASTI, Ph.D., AND NATTHAPATRA CHANDAVIJ. 321 pp.

The purpose of this study was to study the difference of the development of Khmer ceramics in the Angkorian period between the Phnom Kulen kilns in Cambodia and the Phnom Dangrek kilns in northeastern Thailand in their technology of making ceramics, firing, stacking methods, types of kilns, shapes of products, their uses, the relationships with Chinese proto-type ware and beliefs that may be hidden in them.

The instruments used for gathering data were; 1) from the excavations at the Phnom Kulen kiln sites by the Cambodian and Japanese archaeologists during 1984-1988 and at the Phnom Dangrek kiln sites during 1984-1988. 2) from the relationships between Chinese proto-type ceramics and Khmer ceramics. Though, there are few documents which cited the diplomatic relationships between the Cambodian and Song in the Angkorian period. 3) from the excavations by Bernard-Philippe Grolier at Angkor in 1975 that the 11th-13th centuries Song imperial wares have been found like Quyang, Yaozhou and Jianyang. The 11th-13th centuries Song export wares have been excavated from the ancient monuments in Cambodia and northeastern Thailand such as the wares from the Jingdezhen, Dehua, Cizao and Qishi kilns.

The results of the study were: both have differences obviously in technology of making ceramics, firing methods and shapes of wares by having inspiration from unlike sources. However, they may have an contemporary production phrase between the early to mid-11th century. The shapes of the Phnom Kulen wares have resembled with the late 10th to mid-11th centuries late Five Dynasties to Northern Song period and quite consistent to the late 10th to mid-11th century. As for the Phnom Dangrek wares have resembled with the early 11th to late 12th centuries Northern to Southern Song periods and quite consistent to the early 11th to late 12th centuries. Several covered jars in zoomorphic forms that have traces of lime inside. It can reflect the sewing betal culture and fertile on the Dangrek Mountains that the wild animals were plentiful and near the Tonle Sarp that the fresh water animals were rich. The cat is the only one pet which keeps to entertain tender feelings because its neck usually hangs a bell. They have not inspired from belief and religion but some animals have meaning accidentally equivalent to belief of Buddhism and Hinduism.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature.....

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

ความรู้เกี่ยวกับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่ใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งนั้น ข้าพเจ้าได้รับการถ่ายทอดเบื้องต้นจาก รองศาสตราจารย์มาลินี คัมภิรญาณนนท์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2526 จากการศึกษาเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ พ.ศ. 2526-2552 รวมทั้งจากประสบการณ์การทำงานในตำแหน่ง ภัณฑารักษ์ที่พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัยกรุงเทพ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ไม่สามารถสำเร็จลุล่วงได้ หากมิได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากนาย โยธิน ธาราหิรัญโชติ กรรมการผู้จัดการ บริษัท บี.เอส.วาย.คอนสตรัคชั่น จำกัด เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย สำหรับการเดินทางไปเก็บข้อมูลภาคสนามที่แหล่งเตาพนมกุเลนและแหล่งเตาพนมดงเร็ก ศึกษา รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่สำนักศิลปากรประจำพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งศึกษาเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่พิพิธภัณฑสถานในมณฑลกว่างตง มณฑลฝูเจี้ยน มณฑลเจ้อเจียง และเขตปกครองพิเศษนครเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน จึงทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากที่สุด

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณอาจารย์ณฤมล โอสธานุเคราะห์ รองอธิการบดีฝ่ายการคลัง มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ที่เล็งเห็นความสำคัญของการจัดตั้งห้องสมุดเฉพาะสาขาภายในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีการจัดซื้อหนังสือใหม่ ๆ ที่น่าสนใจและทันสมัย จนกลายเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าที่ดียิ่งแห่งหนึ่ง ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุก อินทราวุฑู ศาสตราจารย์ ดร.มรว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ และอาจารย์ณัฐภัทร จันทวิช ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการ ศึกษา ดร.รอกซานน่า บราวน์ (Roxanna M. Brown) ที่คอยให้ข้อมูลใหม่ ๆ เกี่ยวกับการค้นพบ แหล่งเรืออับปางอยู่เสมอ ดร.ดอน รูนี (Dawn F. Rooney) นักวิชาการอิสระ ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องถ้วยเขมร ที่ช่วยตรวจแก้บทความภาษาอังกฤษ นางสาวห้วงไวยี (Wong Wai Yee, Sharon) ผู้ช่วย นักวิจัยแห่งศูนย์อารยธรรมจีน มหาวิทยาลัยฮ่องกง ที่นำข้าพเจ้าเข้าสู่แหล่งเตาพนมกุเลนที่เตา ทะนอลมะเลจ อาจารย์กฤษณา พิณศรี แห่งคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ที่ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปริมาณวิทยาของเครื่องเคลือบที่เป็นรูปเคารพ และนาย สุคนธ์ สีหาอาจ ที่ช่วยตกแต่งภาพถ่ายลายเส้นรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมร ทำให้สามารถเห็นความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กได้เป็นอย่างดี

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญลายเส้น.....	บ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
สมมติฐานของการศึกษา.....	4
ขอบเขตของการศึกษา.....	4
ขั้นตอนของการศึกษา.....	4
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	6
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	8
แหล่งข้อมูล.....	9
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	10
แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน.....	10
แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	14
3 วิธีดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องถ้วยเขมร.....	19
การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลน.....	20
การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาพนมดงเร็ก.....	41
การศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในราชอาณาจักรไทยและต่างประเทศ.....	48
หลักฐานใหม่เกี่ยวกับการกำหนดอายุเครื่องถ้วยดินแบบ.....	72
การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรและเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	78
เมืองท่าสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	79
เครื่องถ้วยดินแบบ.....	82

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร.....	124
พัฒนาการของเครื่องถ้วยก่อนสมัยเมืองพระนคร.....	124
สมัยก่อนประวัติศาสตร์.....	126
สมัยวัฒนธรรมฟูนัน.....	126
สมัยก่อนเมืองพระนครถึงต้นเมืองพระนคร.....	138
พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร.....	140
กลุ่มเตาพนมกุเลน.....	145
กลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	151
เครื่องถ้วยเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร.....	172
เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	174
ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของช่างชาวกัมพูชา.....	178
เคลือบ.....	178
วิธีขึ้นรูป.....	180
รูปแบบของเตา.....	181
การรับเทคโนโลยีจากภายนอก.....	183
แรงบันดาลใจในการผลิต.....	190
การเลียนแบบเครื่องถ้วยจากภายนอก.....	191
การเลียนแบบรูปทรงของเครื่องโลหะ.....	196
การเลียนแบบรูปทรงของภาชนะบนภาพสลักในประเทศอินโดนีเซีย.....	197
ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น.....	198
สัตว์นำเข้าจากต่างประเทศ.....	203
ภูมิปัญญาพื้นบ้าน.....	205
ความเชื่อและคติศาสนา.....	207
ประโยชน์ใช้สอย.....	215
เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน.....	216
รูปเคารพทางศาสนา.....	240
เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม.....	248
เครื่องประดับสถาปัตยกรรม.....	279

บทที่	หน้า
5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	282
สรุปผลการศึกษา.....	282
การขุดค้นแหล่งเตา.....	282
พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร.....	284
ความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง.....	286
แรงบันดาลใจและประโยชน์ใช้สอย.....	288
ข้อเสนอแนะ.....	289
บรรณานุกรม.....	294
ภาคผนวก ก ผลการกำหนดอายุเตาเผาโลหะแดงในกลุ่มเตาพนมกุเลนด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอน...	310
ภาคผนวก ข ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเคมีของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	316
ประวัติผู้วิจัย.....	319

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	สภาพภูมิประเทศบริเวณเทือกเขาพนมมูเลน	21
2	ลักษณะของเตาตานี ภายในมีเสารองรับหลังคาเตา.....	23
3	สภาพพื้นที่บริเวณเตาอันลอม.....	26
4	นักโบราณคดีชาวแกมพูซารายงานผลการปฏิบัติงานทางโบราณคดีที่เตาอันลอม.....	27
5	ไหทรงคนโทไม้เคลือบและเคลือบจี๊ด้าพีช ผลิตจากเตาอันลอม.....	28
6	ขวดเคลือบจี๊ด้าพีชเป็นรูปทรงเฉพาะที่มักผลิตทั่วไปในกลุ่มเตาพนมมูเลน.....	28
7	การขุดค้นที่เตาตะนอลมะเลหมายเลข 002 เมื่อ พ.ศ. 2549.....	31
8	สภาพของเตาตะนอลมะเลหลังการขุดค้น.....	32
9	กึ่งี่ช่วยจัดวางที่เตาตะนอลมะเลมืทั้งแบบคล้ายรูปหนอน แบบกึ่งทรงกระบอก และแบบทรงก่อดิน	32
10	กึ่งรูปหนอนเป็นกึ่งแบบหนึ่งกึ่งี่ช่วยจัดวางภายในเตาตะนอลมะเล.....	33
11	ร่องรอยของการใช้กึ่งี่ช่วยจัดวางภายในเตาตะนอลมะเลเป็นก่อดินติดอยู่ที่ด้าน ในตัวตลับและบนฝา.....	33
12	โถเคลือบจี๊ด้าพีชพบภายในเตาตะนอลมะเล	34
13	โถและบราลีเคลือบจี๊ด้าพีชพบภายในเตาตะนอลมะเล	34
14	ฝาโถและฝาคัดล้บทรงผลไม้เคลือบจี๊ด้าพีชพบภายในเตาตะนอลมะเล.....	35
15	ชิ้นส่วนขวดเคลือบจี๊ด้าพีชพบภายในเตาตะนอลมะเล	35
16	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาละบกสวาย.....	39
17	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาละบกอำฟิว.....	39
18	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาทอปเลียม.....	40
19	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาสวายเขมา.....	40
20	สภาพภูมิประเทศบริเวณช่องบก จังหวัดบุรีรัมย์.....	41
21	คณะสำรวจของกรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์สำรวจแหล่งเตา พนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์.....	42
22	เตาโคกล้นฟ้า อำเภอละหานทราย.....	43
23	สภาพเนินดินของกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	43

ภาพที่	หน้า
24	กี๋ทรงก้นดินพบบริเวณแหล่งเตาพนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์.....45
25	ดัลปังหาพบที่ถ้ำเพี้ยพยอมในเตาพนมดงเร็ก.....46
26	โถเคลือบสีน้ำตาลพบที่ถ้ำเพี้ยพยอมในเตาพนมดงเร็ก.....46
27	ดัลปังหาสีน้ำตาลพบที่ถ้ำเพี้ยพยอมในเตาพนมดงเร็ก.....47
28	ชิ้นส่วนตัวขวดเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่จังหวัดขอนแก่น.....49
29	ชิ้นส่วนฝาโถเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่โบราณสถานสระมรกต.....49
30	ชิ้นส่วนขวดเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่จังหวัดบุรีรัมย์.....50
31	ไหเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่จังหวัดสุโขทัย.....50
32	ดัลปังหาสีน้ำตาลเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่ปราสาทสัจจกัณฑ์.....63
33	ชิ้นส่วนขวดเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่วัดสันป่าโล.....67
34	ชิ้นส่วนขวดและชิ้นส่วนฝาเคลือบสีน้ำตาล (ยกเว้นเคลือบสีน้ำตาลสองชั้น) ผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบจากการขุดแต่งที่เมืองศรีเทพ.....68
35	ฝาโถและโถทรงกระบอกเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่ ดงแม่นางเมือง.....69
36	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียของไหรูปเท้าช้างติดกับกระปุกทรงลูกจันทน์ผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็ก 71
37	ชิ้นส่วนชามเผาเสียแสดงวิธีจั่วด้วยการใช้กี๋ทรงก้นดินคันแต่ละใบ พบบริเวณ กลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....71
38	ขวดเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบในประเทศฟิลิปปินส์ 72
39	ตัวอย่างของเครื่องถ้วยจีนดินแบบที่พบจากแหล่งเรืออินตัน ราวปลายพุทธศตวรรษ ที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิต จากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....75
40	ตัวอย่างเครื่องถ้วยจีนดินแบบที่พบจากแหล่งเรืออินตัน ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....75
41	เปรียบเทียบรูปทรงของดัลปังหาระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยห้าราชวงศ์ พ.ศ. 1444 และ พ.ศ. 1482 จากกลุ่มเตาเขี้ยว (ยวี่เหยา) มณฑลเจ้อเจียง (ซำย) และเครื่องถ้วย เขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....86

- 42 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลบ์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเยวี่ (ยวีเหยา) มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....86
- 43 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลบ์ทรงผลไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเยวี่ (ยวีเหยา) มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยที่เขมรผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....87
- 44 เปรียบเทียบรูปทรงของโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเยวี่ (ยวีเหยา) มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....87
- 45 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาหนิงป้อ มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)..... 89
- 46 เปรียบเทียบรูปทรงของโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาซางยี้ว มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....90
- 47 เปรียบเทียบรูปทรงของชามและร่องรอยของการใช้ที่ช่วยจัดวางระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเอวินโจว มณฑลเจ้อเจียง (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....91
- 48 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลบ์ทรงผลไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1565 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ่าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....92

49	เปรียบเทียบรูปทรงของตลับทรงสูงที่มีการหยดสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1581 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....	92
50	เปรียบเทียบรูปทรงของอ่างระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1580 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	93
51	เปรียบเทียบรูปทรงของกระถางระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1580 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	93
52	เปรียบเทียบรูปทรงของกระถางระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1606 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	94
53	เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตกระถางระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	94
54	เปรียบเทียบรูปทรงของกาหรือขวดทรงน้ำเต้าระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้ายบน) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวาล่าง).....	95
55	เปรียบเทียบรูปทรงของตลับทรงฟักทองระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	97
56	เปรียบเทียบรูปทรงของเชิงเทียนระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ พ.ศ. 1708 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	98
57	เปรียบเทียบรูปทรงของแจกันระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	98

- 58 เปรียบเทียบรูปทรงของแจกันที่มีขอบปากรูปกลีบดอกไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....99
- 59 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตโถรูปสัตว์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....99
- 60 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการตกแต่งระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1749 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....100
- 61 เปรียบเทียบรูปทรงของพานระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1635 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....100
- 62 เปรียบเทียบรูปทรงของพานมีแกนระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1600 ที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....101
- 63 เปรียบเทียบรูปทรงของภาชนะทรงกระบอกฐานระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ พ.ศ. 1748 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....101
- 64 เปรียบเทียบรูปทรงของกระติ้วระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....102
- 65 เปรียบเทียบรูปทรงของสังข์จำลองที่หยศสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....102

66	เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการเลียนแบบการหยดสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วย จีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตา จิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตา พนมดงเร็ก (ขวา).....	103
67	เปรียบเทียบรูปทรงพื้นเต้าระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึง กลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และ เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	105
68	เปรียบเทียบรูปทรงของขวกระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลาง ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และ เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....	106
69	เปรียบเทียบรูปทรงของไหสี่หูที่เขียนลายสีดำได้เคลือบระหว่างเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาซีซุน มณฑล กว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	106
70	เปรียบเทียบรูปทรงของขวดที่มีขอบปากรูปกลีบดอกไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาซีซุน มณฑล กว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยที่เขมรผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	107
71	เปรียบเทียบรูปทรงของขวกระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวต้น พุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาเป่เจียซาน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และ เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	107
72	เปรียบเทียบรูปทรงของไหที่มีรูบน้าสัตว์สี่หูระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีซือ มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	108
73	เปรียบเทียบลักษณะของรูปสัตว์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีซือ มณฑลกว่างตง (ซ้าย) เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	108
74	เปรียบเทียบรูปทรงของโคนโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1621 จากกลุ่มเตาหลงเจียวิน มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....	109

- 75 เปรียบเทียบรูปทรงของตลับระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....110
- 76 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....111
- 77 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตหม้อ (น้ำ) ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีหยาง มณฑลเหอเป่ย์ (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....111
- 78 เปรียบเทียบรูปทรงของสังข์จำลองระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีหยาง มณฑลเหอเป่ย์ (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....112
- 79 เปรียบเทียบรูปทรงของกาที่มีพวยรูปหัวไก่อระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาเอี้ยวโจว มณฑลส่านซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....113
- 80 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตขวดที่มีลักษณะซ้อนชั้นระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....115
- 81 เปรียบเทียบรูปทรงของชามระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาเจี้ยนหยัง มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....115
- 82 เปรียบเทียบรูปทรงของกระปุกระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาตู้เหว่ยอัน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....117
- 83 เปรียบเทียบรูปทรงของคนโทระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาตู้เหว่ยอัน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....117

- 84 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตภาชนะซ้อนชั้นระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาถือเจ้า (เตาถู่เหว่ยอัน) มณฑลมณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....118
- 85 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาถือเจ้า (เตาจินเจียวอี้ซาน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....118
- 86 เปรียบเทียบรูปทรงของการะหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาถือเจ้า (เตาจินเจียวอี้ซาน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา) 119
- 87 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลบริงสูงระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....120
- 88 เปรียบเทียบรูปทรงของไหสี่หูระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....120
- 89 เปรียบเทียบรูปทรงของฝาโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ระบุแหล่งผลิตชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....121
- 90 เปรียบเทียบรูปทรงของฝาโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ระบุแหล่งผลิตชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา).....122
- 91 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดรูปปลา ระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ระบุแหล่งผลิตชัดเจน สันนิษฐานว่าผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....122

ภาพที่	หน้า
92	เปรียบเทียบรูปทรงของภาชนะหยดน้ำรูปเต่าระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ยังไม่ระบุแหล่งผลิต ชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วย ที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา).....123
93	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่ชุดขีดลายฟันปลา ระหว่างเส้นวงกลมขนาน.....130
94	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่ชุดขีดลายฟันปลา ระหว่างเส้นวงกลมขนาน.....130
95	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่เขียนลายเส้น วงกลมขนานสีแดง.....131
96	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ใหญ่เขียนลายพระอาทิตย์ทอแสงระหว่าง เส้นวงกลมขนานสีขาว.....131
97	คนที่ดินเผามีฝาเนื้อดินสีขาวนวล ไม่ตกแต่งลวดลาย.....131
98	คนที่ดินเผามีฝาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่ ขอบปาก และฝา เขียนลายเส้น วงกลมขนานสีแดง.....132
99	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลม ขนานสีแดงและสีขาว.....132
100	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลม ขนานสีแดงและสีขาว.....132
101	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลม ขนานสีแดง.....133
102	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลม ขนานสีแดงและพิมพ์ลายพระอาทิตย์.....133
103	คนโตดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล บริเวณไหล่และลำตัวเขียนลายเส้นวงกลมขนาน สีแดง.....133
104	คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอ่อน บริเวณไหล่ทาน้ำดินสีขาวและเขียนลายเส้นวงกลม ขนานสีขาว.....134
105	คนโท (ซ้าย) และคนที (ขวา) เนื้อดินสีส้มอ่อน ใหญ่กว้าง บริเวณไหล่กดประทับ ลายสังข์คล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมทวารวดี.....135

ภาพที่	หน้า
106	รายละเอียดของภาพที่ 105 เป็นพวยรูปดอกไม้อัลลายคัลลิ่งกับลวดลายบนงาน ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง.....135
107	รายละเอียดของลายดอกไม้นบนเครื่องประดับพระเศียรของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง.....136
108	ลวดลายรูปดอกไม้นบนทับหลังสมัยก่อนเมืองพระนคร ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง..... 136
109	เปรียบเทียบรูปทรงของไหทรงคนโทระหว่างเครื่องถ้วยจาม (ซ้าย) และเครื่องถ้วย เขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (กลางและขวา).....192
110	คล้ายรูปนกเป็ดน้ำเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวาล่าง) เปรียบเทียบ กับศิลปกรรมจีน.....193
111	ไหรูปนกยูงเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ซ้าย) เปรียบเทียบ กับศิลปกรรมจีน.....195
112	รูปงูกินเต่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ซ้าย) เปรียบเทียบกับ ศิลปกรรมจีน.....196
113	ภาพสลักนูนต่ำประดับพุทธสถานบุโรพุทโธ ด้านขวามีไหทรงถึงเหมือนกับไหที่ ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ซึ่งมักพบตามศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นในรัชกาล พระเจ้าชัยวรมันที่ 7.....197
114	ภาพสลักนูนต่ำประดับพุทธสถานบุโรพุทโธ ด้านขวาของเทพีหาวรติมีไหรูปทำช้าง ปักดอกไม้อัลลายคัลลิ่งกับไหที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ซึ่งมักพบตาม ศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.....198
115	สัตว์ป่าต่าง ๆ ที่มีชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็กและสัตว์เลี้ยงในท้องถิ่น ซึ่งช่าง มักนำมาประยুক্তเข้ากับรูปทรงของโอ.....200
116	โตนเลสาปหรือทะเลสาบกัมพูชาเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรกัมพูชา.....201
117	ภาพนกอินทรีทะเลและสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่มีชุกชุมบริเวณทะเลสาบกัมพูชา.....202
118	ชิ้นส่วนโอรูปม้าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....204
119	การูปนกยูงเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....205
120	ภาชนะทรงกระบอกสานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....206
121	คนที่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....206
122	ขามเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....217
123	ไหสีน้ำตาลเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....217

ภาพที่	หน้า
124	กระดิ่งเคลือบขี้เถ้าพืชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....218
125	โถรูปแมวเป็นภาชนะรูปสัตว์แบบเดียวที่พบว่ามีลูกกระพรวนแขวนอยู่ที่คอ.....219
126	กระปุกทรงลูกจันเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....219
127	กระปุกทรงลูกจันเคลือบขี้เถ้าพืชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....220
128	คนที่ทรงลูกจันเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....221
129	การูปหัวไก่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....221
130	ฝาครอบ (?) รูปศิระษะบุคคลเคลือบขี้เถ้าพืชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....222
131	หมากเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก มีทั้งทรงรีและทรงกลมเป็น.....223
132	โถรูปช้างผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....226
133	โถรูปหมีเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....228
134	โถรูปกระต่ายผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....228
135	โถรูปหมาป่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....230
136	โถรูปกวางเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....231
137	โถรูปนกอินทรีทะเลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....234
138	โถรูปนกอินทรีทะเลสีหัวเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....234
139	โถรูปนกแสกเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....235
140	โถรูปเต่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....237
141	โถรูปเป็ดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....238
142	โถรูปไก่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....238
143	รูปเศียรพระศิวะเคลือบสองสีผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....240
144	รูปพระคเณศเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....242
145	พระพุทธรูปนาคปรกเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....243
146	พระพิมพ์รูปพระรัตนตรัยมหายานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....244
147	แม่พิมพ์รูปเหว้พระมณฑล (ซ้าย) และแม่พิมพ์พระรัตนตรัยมหายาน (ขวา) ผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....245
148	รูปหัยครีฟเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....247
149	เปรียบเทียบภาพสลักนูนต่ำรูปนางทากิณีที่ประดับบริเวณปราสาทนครวัดกับ รูปนางทากิณีเคลือบขี้เถ้าพืชที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....248
150	ดอกบัวจำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ 249

ภาพที่	หน้า
151	ปลาจำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ.....251
152	สังข์จำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ.....252
153	พานสร้างรูปเคารพผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....253
154	ไหทรงถังเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....254
155	ไหเคลือบสีน้ำตาล ยังไม่สามารถระบุที่ตั้งแหล่งผลิตชัดเจน.....256
156	ขวดทรงน้ำเต้าเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....257
157	เปรียบเทียบภาพสลักนูนต่ำของรูปฤๅษีอัญชลี ซึ่งประดับตามศาสนสถานและสร้าง ขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 กับคนโททรงน้ำเต้ารูปฤๅษีอัญชลีเคลือบสองสี ที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....258
158	คนโทรูปฤๅษีผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....259
159	คนโทรูปชะนีเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....261
160	คนโทรูปพระคเณศเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....262
161	ส่วนหนึ่งของโคนเสาดัดกับผนังต้นซ้าย ด้านทิศตะวันออกของมณฑปปราสาท พนมรุ้ง มีบุรุษคนหนึ่งนั่งคุกเข่าถือพานใส่ธัญพืชมีรูปทรงคล้ายคลึงกับ พานที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....263
162	ส่วนหนึ่งของทับหลังพบที่ปราสาทพิมายแสดงพิธีอัฐวเมธ มีกลุ่มบุคคลถือพาน ปักดอกไม้มีรูปทรงใกล้เคียงกับพานและภาชนะที่มีลักษณะคล้ายคนโทที่ ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....264
163	พานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....264
164	คนที่ทรงไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....265
165	ฐานโยนิจำลองเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....267
166	วัชราตมณฑลเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....268
167	การเล่นท่งบั้งของชาวโส้ เมืองกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร.....269
168	ไหรูปช้างเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่อำเภอแม่ระมาด.....270
169	ดลับทรงผลไม้เคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....272
170	ดลับทรงฟักทองเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....272
171	โอทรงกระบอกเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน.....273
172	โอทรงกระบอกเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน.....274
173	โอทรงกระบอกผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....275

ภาพที่		หน้า
174	โถเคลือบจี๋เถาพืชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	276
175	เปรียบเทียบเชิงเทียนรูปกิ้งก่ากับภาพสลักรูปกิ้งก่าคู่คุ้มครองต้นไม้แห่งชีวิต ที่พุทธสถานบุโรพุทโธ (บนซ้าย) จันทิปะวน (บนกลาง) และเทวสถาน พรัมปะนัน.....	278

สารบัญลายเส้น

ลายเส้นที่		หน้า
1	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากเตาจารย์เซย์มีลักษณะเหมือนกับผลิตภัณฑ์ ของเตาตานีและเตาอันลองธม.....	27
2	แผนผังและภาพตัดขวางของเตาอันลองธมหมายเลข 1 แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่ เก็บตัวอย่างถ่านจากช่องใส่เชื้อเพลิง เพื่อนำไปกำหนดอายุด้วยวิธี AMS C14 และร่องรอยของการก่อเสากำแพงเตาหลังคาเตาซึ่งมีลักษณะเดียวกับผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็ก.....	29
3	ฝาดลับทรงผลไม้และโถผลิตจากเตาทะนอลมะเลจ.....	36
4	ตัวตลับทรงผลไม้และโถ ฝาดลับรูปนกเป็ดน้ำผลิตจากเตาทะนอลมะเลจ.....	36
5	ชิ้นส่วนขวดและฝาโถทรงพิเศษผลิตจากเตาทะนอลมะเลจ.....	37
6	ฝาดลับทรงผลไม้และ โถผลิตจากเตาทะนอลมะเลจ.....	37
7	ชิ้นส่วนพวยการูปดอกไม้ ซึ่งค้นพบที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีลักษณะ เหมือนกับเครื่องปั้นดินเผาในภาพที่ 105 และ 106.....	136
8	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ก) 1-15.....	149
9	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ก) 16-30.....	150
10	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 1-15.....	158
11	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 16-30.....	159
12	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 31-45.....	160
13	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 46-60.....	161
14	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 61-75.....	162
15	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 76-90.....	163
16	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 91-105.....	164
17	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 106-120.....	165
18	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 121-135.....	166
19	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 136-150.....	167
20	รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 151-165.....	168

บทที่ 1

บทนำ

นับตั้งแต่ นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ (Bernard-Philippe Groslier) นักวิจัยชาวฝรั่งเศส ได้ทำการขุดค้นที่พระราชวังหลวง (Royal Palace) เมืองพระนครธม (Angkor Thom) และแหล่งฝังศพสระสรง (Sras Srang) บริเวณเมืองพระนคร (Angkor) ระหว่าง พ.ศ. 2493-2494 พร้อมทั้งจัดกลุ่มของเครื่องถ้วยที่ค้นพบภายในปราสาทต่าง ๆ ของราชอาณาจักรกัมพูชาไว้เป็นหมวดหมู่โดยใช้วิวัฒนาการของลวดลายและแผนผังโบราณสถานเป็นสำคัญ (Groslier 1981) ซึ่งขณะนั้นยังไม่มี การขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนและยังไม่มี การค้นพบแหล่งเตาพนมดงเร็กในจังหวัดบุรีรัมย์ รวมถึงบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง จนกระทั่งเมื่อมีการค้นพบแหล่งเตาพนมดงเร็กในจังหวัดบุรีรัมย์ครั้งแรก ระหว่าง พ.ศ. 2512-2513 กรมศิลปากรจึงเริ่มทำการขุดค้นทางโบราณคดีใน พ.ศ. 2518, 2527 (Khwanyuen 1985), 2530 (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532) และ 2531 ทำให้นักวิชาการชาวตะวันตกหลายท่าน อาทิ นายวิลเลียม วิลเลต (William Willette) ดร.รอกชานน่า บราวน์ และ ดร.คอน รูนิ ให้ความสนใจศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาดังกล่าว โดยพยายามจัดกลุ่มเพื่อกำหนดอายุสมัยเท่าที่หลักฐานทางโบราณคดีในขณะนั้นจะเอื้ออำนวยให้

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม้ว่ากรมศิลปากรจะสำรวจ ขุดค้น และขุดแต่งแหล่งเตาพนมดงเร็กในจังหวัดบุรีรัมย์ แล้ว แต่ปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครใน ราชอาณาจักรไทยก็ยังคงขาดความก้าวหน้าและชัดเจน ไม่มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องและยังมิได้นำไป เชื่อมโยงกับเครื่องถ้วยถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก แต่ถูกค้นพบภายในราชอาณาจักรกัมพูชา หรือเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน แต่ค้นพบในราชอาณาจักรไทย เนื่องจากปัจจุบัน มีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรเป็นจำนวนมากทั้งจากการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานและจากการขุด ตรวจแหล่งชุมชนของนักโบราณคดีกรมศิลปากร ตลอดจนจากการสำรวจขุดค้นเตาต่าง ๆ บริเวณ แหล่งเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา เช่น เตาดานิ (Tani) เตาสาร์เซย์ (Sarsey) และเตา อันลองธม (Anlong Thom) ของนักโบราณคดีทั้งชาวญี่ปุ่นและชาวกัมพูชา ซึ่งล้วนเผยให้เห็นถึง ข้อมูลใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวិทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเขมร ความเชื่อ คติศาสนา วัฒนธรรม ความเจริญรุ่งเรือง และความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรกัมพูชากับต่างประเทศ โดยเฉพาะอาณาจักรจันในสมัยราชวงศ์ชัง อาณาจักรจามปา และอาณาจักรขวได้เป็นอย่างดี

บรรดาเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครที่ค้นพบจากแหล่งโบราณสถานหรือแหล่งชุมชนในภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย มีทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาบริเวณเทือกเขาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา กลุ่มเตาบริเวณเทือกเขาพนมดงรักในราชอาณาจักรไทย รวมถึงกลุ่มเตาบริเวณเทือกเขาพนมดงรักในราชอาณาจักรกัมพูชาบริเวณจังหวัดบันทายมีชัยด้วย บางครั้งก็ค้นพบปะปนกันจากการสำรวจทางโบราณคดี อย่างไรก็ตาม เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งสองบริเวณก็มีความแตกต่างกันทั้งรูปทรง วัสดุผลิต วิธีตกแต่ง ตลอดจนวิธีใช้งาน และสามารถแยกออกตามแหล่งผลิตได้อย่างชัดเจน แม้จะยังไม่สามารถกล่าวถึงอายุสมัยของการผลิตเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งสองแห่งได้ เนื่องจากหลักฐานดังกล่าวมักไม่ทราบชั้นดินทางโบราณคดีชัดเจน

นักวิชาการหลายท่านยังได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครกับเครื่องถ้วยต่างชาติ เช่น การรับอิทธิพลทางรูปทรงจากปฐมนิกายของอินเดียอย่างง่าย ๆ (Parmentier 1935) จากเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเป่จีซาน (Bijiasan) มณฑลกว่างตง (Rooney 1995 : 93-97) จากเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (Brown 1989 : 81-85) จากเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน (Xicun) มณฑลกว่างตง เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน (Nan'an) มณฑลฝูเจี้ยน และเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจี้ยนหยาง (Jianyang) มณฑลฝูเจี้ยน (ปริวรรตธรรมาปริชากร และคณะ 2539 : 43) รวมทั้งเครื่องถ้วยอื่น ๆ เช่น เครื่องถ้วยอินเดีย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซันและสมัยราชวงศ์จินตะวันตก เครื่องถ้วยญี่ปุ่น และเครื่องถ้วยเวียดนาม (ณัฐภัทร จันทวิช และภุชงค์ จันทวิช 2532 : 95-98)

เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครยังมีรูปลักษณะที่หลากหลายและมักมีความเชื่อและคติศาสนาแฝงอยู่ แต่ก็มีบางชิ้นที่อาจไม่มีความหมายแฝงอยู่จริง จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิเคราะห์และตีความอย่างมาก เนื่องจากเครื่องถ้วยเขมรจำนวนมากมักมีการประยุกต์รูปบุคคล รูปสัตว์ หรือภาพเล่าเรื่องเข้าไว้ด้วย จนยากแก่การทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งได้ เช่น ภาพเล่าเรื่องคล้ายกับการทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำปีหรือเป็นการเรียกขวัญรักษาคนเจ็บไข้ของชาวโล่ ซึ่งปัจจุบันเชื่อกันว่า ชาวโล่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยอาจสืบเชื้อสายมาจากชาวกัมพูชาโบราณ เคยอาศัยอยู่ในดินแดนของรัฐเจนลา มีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สูงส่งมาก่อน และมีความรู้ในการปั้นภาชนะและการหล่อโลหะ นอกจากนี้ ประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรแต่ละรูปทรงก็ยิ่งขาดความชัดเจนเช่นกัน

แม้บันทึกการเดินทางของนายโจวต้ากวน (Zhou Daguan) ซึ่งร่วมเดินทางกับคณะทูตจีนมายังราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. 1839 จะกล่าวถึงเรื่องราวของราชอาณาจักรกัมพูชาไว้อย่างค่อนข้างละเอียด แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงการผลิตเครื่องถ้วยเขมร ซึ่งอาจเป็นระยะที่ราชอาณาจักรกัมพูชาเสื่อมอำนาจแล้ว คือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 มิใช่ระยะเวลาที่ราชอาณาจักรกัมพูชามีอำนาจทางการเมืองและทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด

ดังนั้น ผลจากการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะช่วยก่อประโยชน์อย่างจริงจังให้นักวิชาการสามารถเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรมัยเมืองพระนครด้านต่าง ๆ ปัจจัยหรือแรงบันดาลใจที่ส่งผลให้เกิดการผลิตเครื่องถ้วยเขมรได้เป็นอย่างดี อีกทั้งช่วยชี้ให้เห็นถึงข้อเท็จจริงหรือร่องรอยของอำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมของอาณาจักรกัมพูชาโดยอาศัยหลักฐานจากเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาในราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบันและพบในราชอาณาจักรไทย

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรมัยเมืองพระนครนับตั้งแต่การเริ่มต้น การเปลี่ยนแปลงและการสิ้นสุด โดยใช้ข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีที่ค้นพบใหม่ในราชอาณาจักรกัมพูชาและข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีในราชอาณาจักรไทยเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา แล้วนำมาวิเคราะห์หาความแตกต่างหรือเหมือนกันระหว่างกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงรัก ทั้งรูปทรง ประเภท ลักษณะ วิถีขึ้นรูป วัสดุที่ช่วยจัดวาง วิธีจัดวางเผาภายในเตาและรูปแบบของเตา ตลอดจนผลการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงพัฒนาการ เทคโนโลยีการผลิต ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิตและขอบเขต ของระยะเวลาการผลิต อันจะนำไปสู่การกำหนดอายุเครื่องถ้วยเขมรมัยเมืองพระนครอย่างเป็นระบบและถูกต้องมากยิ่งขึ้น

2. เพื่อชี้ให้เห็นถึงแรงบันดาลใจในการผลิตทั้งจากภายในและจากภายนอก ได้แก่ เครื่องถ้วยจาม เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าวราชวงศ์และสิบแคว้นถึงสมัยราชวงศ์ซ่ง รูปทรงของเครื่องโลหะ ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศ ความเชื่อและคติทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18

3. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรมัยเมืองพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาชนะที่มีการประยุกต์รูปบุคคลหรือรูปสัตว์ ซึ่งมักเข้าใจกันว่า เป็นภาชนะที่แสดงออกใน

ลักษณะเชิงสัญลักษณ์ มีความเชื่อและคติทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแฝงอยู่ โดยใช้หลักฐานที่ยังเหลืออยู่ภายในภาชนะทั้งที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีและในครอบครองของเอกชน ตลอดจนความหลากหลายของรูปบุคคลและรูปสัตว์ที่ปรากฏบนตัวผลิตภัณฑ์

4. เพื่ออธิบายบทบาทของเครื่องถ้วยเขมรบางรูปทรงที่อาจสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนภายในท้องถิ่น ตลอดจนมูลเหตุสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการผลิตเครื่องถ้วยเขมรออกมาในรูปทรงต่าง ๆ

สมมุติฐานของการศึกษา

พัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครอาจเริ่มผลิตบริเวณเทือกเขาพนมกุเลนก่อน โดยได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์และต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และก่อนที่กลุ่มเตาพนมกุเลนจะสิ้นสุดการผลิตลง กลุ่มเตาอีกแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กได้ถูกสร้างขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยจีนต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ สมัยราชวงศ์เหลียวและสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ จึงทำให้มีระยะเวลาการผลิตร่วมสมัยกันระยะหนึ่ง เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังได้รับ แรงบันดาลใจในการผลิตจากภายในและภายนอก ทำให้สามารถพัฒนารูปทรงออกมาได้อย่างหลากหลาย ปรับให้เข้ากับวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี อาทิ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และสามารถรองรับการขยายตัวของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยปัจจุบันที่เกิดจากการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์กัมพูชา

ขอบเขตของการศึกษา

ข้าพเจ้าจะศึกษาเฉพาะพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรทุกประเภทที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ส่วนพัฒนาการของเครื่องถ้วยสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อในราชอาณาจักรกัมพูชาจะศึกษาเพียงสังเขป และใช้ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีถึง พ.ศ. 2552 เท่านั้น

ขั้นตอนของการศึกษา

ข้าพเจ้าได้วางแผนการทำวิทยานิพนธ์ออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.1 การเก็บข้อมูลเอกสาร หมายถึงการรวบรวมจากเอกสาร หนังสือ บทความ และรายงานทางวิชาการต่าง ๆ เช่น การขุดค้นแหล่งเตาและแหล่งเรืออับปางในสาธารณรัฐประชาชนจีนและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้าของการวิจัยทางโบราณคดีที่เกิดขึ้นในช่วง 25 ปีที่ผ่านมา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดอายุและแหล่งผลิตที่ถูกต้องของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบ เนื่องจากเครื่องถ้วยจีนบางกลุ่มเดิมได้รับการกำหนดอายุและแหล่งผลิตจากข้อมูลเท่าที่เคยมีอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น รายงานการสำรวจและขุดแต่งแหล่งเตาในจังหวัดบุรีรัมย์ของกรมศิลปากรและองค์การเพื่อป้องกันและบริหารจัดการเมืองพระนครและพื้นที่จังหวัดเสียมราฐ (Siem Reap) (APSARA Authority) ของราชอาณาจักรกัมพูชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการร่วมระหว่างนักโบราณคดีชาวกัมพูชากับชาวญี่ปุ่น และการขุดตรวจแหล่งชุมชนโบราณและบารายโบราณสถานของกรมศิลปากรนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังศึกษาเรื่องหลักคำสอนของลัทธิหรือนิกายต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา ความเชื่อ คติศาสนา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพื้นบ้านของชาวกัมพูชา

1.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม หมายถึงการบันทึกหรือถ่ายภาพเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบจากการสำรวจ ขุดค้น และขุดแต่งโบราณสถานหรือแหล่งชุมชนโดยรอบของโบราณสถาน ภาพสลักเล่าเรื่องหรือเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ซึ่งมักประดับบนศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชา รวมทั้งศึกษาเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่มีอิทธิพลต่อการผลิตเครื่องถ้วยเขมร ณ พิพิธภัณฑ์สถานเมืองกว๋างโจว พิพิธภัณฑ์สถานประจำมณฑลกว่างตง พิพิธภัณฑ์สถานประจำมณฑลเจ้อเจียง พิพิธภัณฑ์สถานเขตปกครองพิเศษ ชางไห่ และพิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์พานิชยนาวี เมืองเฉียนโจว มณฑลฝูเจี้ยน

2. การวิเคราะห์ข้อมูล หลักฐานที่ได้จากการเก็บข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามจะถูกนำมาวิเคราะห์ตีความดังต่อไปนี้

2.1 จัดลำดับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่มีรูปแบบเดียวกัน ได้แก่ ประเภท รูปทรง เนื้อดิน วิจิตรตกแต่งและลวดลายตามลำดับอายุของเครื่องถ้วยต้นแบบและตามแหล่งผลิต

2.2 นำเครื่องถ้วยเขมรที่ปรากฏในรายงานการขุดค้นขุดแต่งหรือบารายโบราณสถานทุกแหล่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการตามประเภทของแหล่งที่ค้นพบ เช่น แหล่งชุมชน อโรคยาศาล ปราสาทหรือศาสนสถาน และตามรูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเตาแต่ละแห่ง เพื่อหาความเหมือนหรือแตกต่างกันของรูปทรง ประเภท และวิจิตรตกแต่ง ตลอดจนการแพร่หลายในพื้นที่ที่มีการขยายพระราชอำนาจของกษัตริย์กัมพูชา

2.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครกับเครื่องถ้วยดินแบบ ตลอดจนงานศิลปกรรมแขนงอื่นที่อาจมีความเกี่ยวข้อง

2.4 ศึกษาและเปรียบเทียบรูปทรงเครื่องถ้วยเขมรกับภาพสลักเล่าเรื่องบนโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ในราชอาณาจักรกัมพูชาและโบราณสถานบางแห่งในประเทศอินโดนีเซีย

2.5 ศึกษาและเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์องค์ประกอบทางเคมีของเนื้อดินและเคลือบของเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบแหล่งเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งมีผู้วิเคราะห์ไว้แล้วกับเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบจากแหล่งเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย ซึ่งกรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงอุตสาหกรรม และภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิเคราะห์ไว้แล้วเช่นเดียวกัน

3. การสรุปผลการศึกษา ซึ่งเป็นการประมวลความรู้ที่ได้จากการศึกษา

4. การเสนอแนะความรู้และข้อคิดเห็นจากผลของการศึกษา

ข้อตกลงเบื้องต้น

สองทศวรรษที่ผ่านมา มีการเสนอให้เรียกชื่อของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กว่า “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรี” (ณัฐภัทร จันทวิช 2530 : 31) “เครื่องถ้วย (เตา) บุรีรัมย์” (ณัฐภัทร จันทวิช และกุชชงค์ จันทวิช 2532 : 7) หรือ “เซรามิกส์บุรีรัมย์” (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 11) แต่ดูเหมือนว่า จะยังไม่เป็นที่ยอมรับของทั้งนักวิชาการชาวต่างประเทศและชาวไทยหลายท่านเท่าใดนัก เพราะส่วนใหญ่ยังคงเห็นว่า คำว่า “เครื่องถ้วยเขมร” มีความเหมาะสมและชัดเจนมากกว่า ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ข้าพเจ้ามิได้นำคำว่า “เครื่องถ้วยลพบุรี” “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรี” “เครื่องถ้วยบุรีรัมย์” หรือ “เครื่องถ้วยร่วมสมัยแบบเขมร” มาใช้ในการเรียกเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กหรือกลุ่มเตาในจังหวัดบุรีรัมย์ (เดิม) เนื่องจากคำว่า “เครื่องถ้วยบุรีรัมย์” หรือ “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรี” อาจทำให้ยากแก่การเข้าถึงความถูกต้องของการศึกษาประวัติศาสตร์การผลิตและอาจก่อให้เกิดความเข้าใจว่า เป็นเครื่องถ้วยของชนชาติไทยหรือเครื่องถ้วยของชนชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยที่ถูกราชอาณาจักรกัมพูชาปกครอง ทั้งที่รูปแบบของเตา ระบบการชลประทาน รวมทั้งศาสนสถานต่าง ๆ ล้วนแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการขยายตัวของชุมชนชาวกัมพูชา การขยายอำนาจทางการเมืองและทางวัฒนธรรมของราชอาณาจักรกัมพูชาเข้าสู่พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ภาคกลางของราชอาณาจักรไทยที่ได้รับอิทธิพลทางการเมืองและทางวัฒนธรรมจากราชอาณาจักรกัมพูชาเพียงบางช่วงเวลา หรือแม้แต่คำว่า “เครื่องถ้วยร่วมสมัยแบบเขมร” ก็อาจ

ทำให้มีผู้เข้าใจว่า กลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชามีระยะเวลาการผลิตร่วมสมัยกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย เพราะหลักฐานที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในปัจจุบันมีแนวโน้มที่อาจชี้ให้เห็นว่า ระยะเวลาการผลิตของทั้งสองแห่งมีได้มีอายุร่วมสมัยกันทั้งหมด อีกทั้งเครื่องปั้นดินเผาเป็นประณีตศิลป์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากแหล่งที่มาอันหลากหลาย และคนละแขนงกับสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่มักเกี่ยวข้องกับศาสนา และวิวัฒนาการทางรูปแบบศิลปะเกือบทั้งหมด แต่เครื่องถ้วยเขมรจะได้รับแบบอย่างจากเครื่องถ้วยภายนอก โดยเฉพาะรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนเป็นหลักและแรงบันดาลใจที่แตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรม จึงไม่สามารถนำการเรียกยุคสมัยของงานศิลปกรรมดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาเครื่องถ้วยได้ทั้งหมด ยกเว้นเพียงรูปเคารพที่เป็นเครื่องเคลือบ ซึ่งมีจำนวนของการผลิตน้อยกว่าแบบอื่น นอกจากนี้ เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและพบในราชอาณาจักรไทยก็ไม่มีลักษณะเฉพาะที่จะกล่าวว่าเป็นแบบท้องถิ่นเหมือนเช่นงานศิลปกรรมแขนงอื่น หรือมีความแตกต่างจากเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและพบในราชอาณาจักรกัมพูชาแต่อย่างใด หากแต่เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและพบในเขตราชธานีของราชอาณาจักรกัมพูชามีคุณภาพและฝีมือที่ประณีตกว่าเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ได้ปฏิเสธการใช้คำว่า “สมัยลพบุรี-ศิลปะลพบุรี” และ “ร่วมสมัยแบบเขมร” เรียกงานศิลปกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะเขมรในราชอาณาจักรกัมพูชาแต่อย่างไร

สำหรับเครื่องถ้วยเขมรที่เรียกว่า “ประเภทเคลือบสีน้ำตาล” ของกลุ่มเตาพนมกุเลนที่นักโบราณคดีชาวกัมพูชาและชาวญี่ปุ่นใช้เรียกเครื่องถ้วยที่มีสีเคลือบเป็นสีเขียวอมสีเหลือง และเครื่องถ้วยเขมรที่เรียกว่า “ประเภทเคลือบสีเขียวอ่อนแบบกุเลน” ของกลุ่มเตาพนมดงเร็กที่นักโบราณคดีชาวไทยใช้เรียกเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลตามแบบที่นักวิชาการชาวตะวันตกกำหนดไว้ นั้น ในที่นี้ข้าพเจ้าจะเรียกให้เป็นแบบเดียวกันว่า “ประเภทสีน้ำตาล” เพื่อให้สะดวกแก่การนำมาเปรียบเทียบและให้ง่ายต่อการเข้าใจ

อนึ่ง การออกเสียงคำที่เป็นภาษาจีนกลางนั้น ข้าพเจ้าได้ใช้ภาษาจีนกลางของสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งเป็นระบบใหม่ที่เรียกว่า “ฮั่นยวี่พินอิน” (Hanyu Pinyin) และใช้กันในปัจจุบัน เพื่อนำมาช่วยถอดถอดเสียงภาษาจีนมาตรฐานด้วยอักษรโรมัน ความหมายของพินอินเป็นการรวมเสียงเข้าด้วยกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหมวด พยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์เหมือนภาษาไทย เมื่อนำมาประสมรวมกันจึงสามารถแปลงเสียงออกเป็นคำ ๆ ได้ แต่บางหน่วยเสียงในภาษาจีนไม่มีหน่วยเสียงที่ตรงกันภาษาไทย จึงต้องใช้อักษรไทยบางตัวแทนหน่วยเสียงในภาษาจีนมากกว่า

หนึ่งหน่วยเสียง และการเขียนคำทับศัพท์ภาษาจีนเป็นการทับศัพท์ด้วยอักษรโรมัน (Romanization) มิใช่การถ่ายถอดเสียงแบบภาษาอังกฤษ (Anglicization)

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้กำหนดหรือนิยามศัพท์เฉพาะขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อประโยชน์ในการอธิบายเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมร ตลอดจนขอบเขตของแหล่งผลิตเท่าที่มีหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏอยู่ในขณะนี้ ได้แก่ คำว่า “กลุ่มเตापนมกุเลน” และ “กลุ่มเตापนมดงเร็ก”

คำว่า “พนมกุเลน” (Phnom Kulen) เป็นภาษาเขมร สามารถแยกออกเป็น 2 คำ ได้แก่ คำว่า “กุเลน” แปลว่า “ลึนจี” และคำว่า “พนม” แปลว่า “ภูเขา” จึงมีความหมายว่า “ภูเขาลึนจี” ส่วนคำว่า “พนมดงเร็ก (Phnom Dangrek)” เป็นภาษาเขมร เช่นเดียวกัน สามารถแยกออกเป็น 2 คำ ได้แก่ คำว่า “ดงเร็ก” แปลว่า “ไม้คาน” และคำว่า “พนม” แปลว่า “ภูเขา” เช่นเดียวกัน จึงมีความหมายว่า “ภูเขาไม้คาน” ซึ่งอาจมาจากลักษณะของแนวเทือกเขาที่ยาวคล้ายไม้คาน

ข้าพเจ้าจึงได้นำคำว่า “กลุ่มเตापนมกุเลน” มากำหนดเรียกแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร เนื่องจากกลุ่มเตापนมกุเลนตั้งอยู่ใกล้เทือกเขาพนมกุเลนอันประกอบด้วยเตาดานี เตาลองธม เตาชาร์เซย์ เตาคานาร์โป (Khmar Po) และเตาบางกอง (Bang Kong) ในจังหวัดเสียมราฐ รวมถึงเตาอื่น ๆ ที่ยังไม่มีการค้นพบ แต่มีลักษณะของผลิตภัณฑ์เหมือนของกลุ่มเตापนมกุเลนที่มีการค้นพบแล้ว และได้้นำคำว่า “กลุ่มเตापนมดงเร็ก” มากำหนดเรียกแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร เนื่องจากกลุ่มเตापนมดงเร็กตั้งอยู่ใกล้เทือกเขาพนมดงเร็กอันประกอบด้วยเตาที่ตั้งอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดใกล้เคียงในเขตอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงเตาอื่น ๆ ที่ยังไม่มีการค้นพบ แต่มีลักษณะของผลิตภัณฑ์เหมือนของกลุ่มเตापนมดงเร็กที่มีการค้นพบแล้ว

อย่างไรก็ตาม ผลการสำรวจแหล่งเตาในจังหวัดบันทายมีชัย (Bantaey Meanchay) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เทือกเขาพนมดงเร็กในพื้นที่ของราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบันของนักโบราณคดีชาวกัมพูชาเมื่อหลายปีที่ผ่านมาพบว่า ที่เตาละบกสวาย (Lboek Svay) เตาละบกอำพิว (Lboek Ampil) เตาทับเสียม (Torp Siem) และเตาสวายเขมา (Svay Khmau) จังหวัดบันทายมีชัย มีการผลิตเครื่องถ้วยทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาในจังหวัดบุรีรัมย์และมักค้นพบตามโบราณสถานในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย อาทิ โกรปูนก และไทรูปเท้าช้าง เป็นต้น จึงทำให้ข้าพเจ้าได้ขยายขอบเขตของกลุ่มเตาพนมดงเร็กออกไปอีกให้รวมถึงเตาอื่น ๆ ที่ยังไม่มีการค้าพบหรือค้นพบแล้วในจังหวัดอื่นของราชอาณาจักรกัมพูชา และมีลักษณะผลิตภัณฑ์เหมือนของเตาที่มีการค้นพบแล้ว เพื่อให้ครอบคลุมถึงแหล่งผลิตที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของราชอาณาจักรกัมพูชาด้วย ซึ่งจะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่ตั้งอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยปัจจุบันได้ ส่วนกลุ่มเตากานทัวน (Kantout) จังหวัดเสียมราฐซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก แม้จะผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกัน แต่ลักษณะของผลิตภัณฑ์มีความแตกต่างจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและอาจอยู่ในสมัยหลังเมืองพระนคร ซึ่งคงต้องรอการขุดค้นทางโบราณคดีในราชอาณาจักรกัมพูชาต่อไป

แหล่งข้อมูล

ข้าพเจ้าได้เก็บข้อมูลภาคสนามจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคดังต่อไปนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสังกัศกรมศิลปากรทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
2. พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
3. สถานสะสมของนายโยธิน ธาราหิรัญโชติ
4. สถานสะสมของนายวิบูลย์ ลิมสวัสดิวงศ์
5. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
6. ห้องสมุดของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์
7. สำนักศิลปากรประจำพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย
8. โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย
9. แหล่งเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา
10. แหล่งเตาพนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ของราชอาณาจักรไทย
11. โรงเรียนบ้านกรวดวิทยาการ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กนั้น มีนักวิชาการหลายท่านไม่ว่าจะเป็นชาวไทยและชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้แล้ว ซึ่งแต่ละท่านล้วนมีแนวคิดที่เหมือนหรือแตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน

ใน พ.ศ. 2426 นายอีเตียนเน แอมโมนิเยร์ (Etienne Aymonier) เป็นบุคคลแรกที่กล่าวถึงแหล่งเตาพนมกุเลนและได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน Le Cambodge เมื่อ พ.ศ. 2444 เขาได้ค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีเผือกเป็นจำนวนมากบริเวณที่เรียกว่า “สำเปวทะไลย” (Sampov Thleay) ซึ่งแปลว่า “เรือสำเภาอัปปาง” (Wrecked Ship) บนเทือกเขาพนมกุเลน เนื่องจากมีเรื่องเล่าของคนท้องถิ่นว่า มีชาวจีนล่องเรือสำเภามาและเกิดพายุ ทำให้เรืออัปปางลง จึงพากันหนีขึ้นฝั่งตรงบริเวณที่มีต้นลิ้นจี่และเรียกชื่อบริเวณนี้ว่า “กุเลน” ซึ่งแปลว่า “ต้นลิ้นจี่” อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าของคนท้องถิ่นนี้ก็ยังไม่น่าเชื่อถือนัก เพราะแหล่งน้ำที่เรือสำเภาสามารถแล่นเรือผ่านเข้าไปในราชอาณาจักรกัมพูชาถึงพนมกุเลนได้คือ โตนเลสาบ (Tonle Sap) จึงไม่น่าจะมีเกิดพายุขึ้นได้ (Brown 1988)

จากการตีความบนจารึกสค์ด็อกก๊อทม (Sdok Kok Thom) ซึ่งจารึกเมื่อ พ.ศ. 1595 ได้ชี้ให้เห็นว่า ครั้งหนึ่งมเหศวรบรรพตหรือมเหศวรปราวตะเคยเป็นศูนย์กลางของเมืองหลวงในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 หลังจากที่พระองค์ทรงได้รับอิสรภาพจากอาณาจักรชวา จึงทำให้เชื่อว่า พนมกุเลนคงเป็นที่รู้จักกันในนามของมเหศวรปราวตะเคยในอดีต และแหล่งขุดค้นส่วนใหญ่บริเวณเทือกเขาพนมกุเลนต้องมีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 เช่น ศาสนสถานต่าง ๆ ในพื้นที่รวมถึงแหล่งเตาที่ถูกขึ้นทะเบียนในช่วงที่นายอีเตียนเน แอมโมนิเยร์ ทำการสำรวจด้วย

ใน พ.ศ. 2478 นายองรี ปาร์มองติเยร์ (Henri Parmentier) สถาปนิกและหัวหน้าแผนกโบราณคดีของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศได้กล่าวถึงรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนว่า อาจได้รับอิทธิพลจากปุณณฆะ (purnaghata) ของอินเดียอย่างง่าย ๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของเทพเจ้าอินเดีย (Parmentier 1935) หลังจากนั้น ดร.รอกซานน่า บราวน์ ได้

ทำการศึกษาและเสนอความเห็น ว่า ขวดที่นายองรี ปาร์มองติเอร์ กล่าวถึง มีลักษณะกลมเป็นปากแคบ และตัวขวดเป็นร่องริ้ว ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง (Brown 2000 : 42) อย่างไรก็ตามผลการขุดค้นแหล่งเตาชีซอน มณฑลกว่างตง ได้พบขวดเคลือบสีเขียวอ่อนที่มีลักษณะเดียวกับขวดที่นายองรี ปาร์มองติเอร์ กล่าวอ้างถึง ขวดดังกล่าวเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเตาชีซอนและปัจจุบันถูกกำหนดอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ดังนั้นขวดที่นายองรี ปาร์มองติเอร์ กล่าวถึงจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมากกว่าปรัมผณูของอินเดีย เนื่องจากไม่เคยมีรายงานว่า มีการค้นพบปรัมผณูของอินเดียในราชอาณาจักรกัมพูชา

หลังจากการสำรวจของนายอีเตียนเน แอมโมนิเยร์ ก็ไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับแหล่งเตาพนมกุเลนอีก เนื่องจากการดำเนินงานทางโบราณคดีจะเน้นการบูรณะโบราณสถานในเมืองพระนคร

ต่อมาใน พ.ศ. 2524 นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ เขียนบทความเรื่อง “Introduction to the Ceramic Wares of Angkor” ลงในหนังสือ Khmer Ceramics, 9th-14th Century ร่วมกับบทความของนักวิจัยท่านอื่น เพื่อประกอบการจัดนิทรรศการในประเทศสิงคโปร์ กล่าวถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรโดยอาศัยหลักฐานที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในราชอาณาจักรกัมพูชา เช่น เมืองสมโบร์ไพรกุก (Sambor Preikuk) พระราชวังหลวง เมืองพระนครหลวง และแหล่งฝังศพพระสวามย์ เมืองพระนคร ระหว่าง พ.ศ. 2493-2494 นำมาจัดกลุ่มและแบ่งเครื่องถ้วยเขมรออกเป็น 6 แบบตามรูปแบบศิลปะที่ปรากฏบนสถาปัตยกรรมของแต่ละยุคสมัย ซึ่งขณะนั้นยังไม่มี การขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนและยังไม่มี การขุดค้นทางโบราณคดีเกี่ยวกับแหล่งเตาพนมดงเร็ก จึงใช้วิธีเปรียบเทียบและวิเคราะห์ชั้นดินจากแหล่งขุดค้นหลายแห่งในพื้นที่เมืองพระนคร

ดังนั้นการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยของเขมรสมัยเมืองพระนครขึ้นอยู่กับผลงานวิจัยของนายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ ซึ่งได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองพระนครบริเวณพระราชวังหลวงและป่าช้าสระสรงในราชอาณาจักรกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2500-2512 เขาได้ค้นพบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวออกสีเทา ซึ่งเขาตั้งชื่อเครื่องถ้วยกลุ่มนี้ว่า “เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบกุเลน” ตามชื่อแบบศิลปะของสถาปัตยกรรมเขมรที่มีอายุระหว่างครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 (Rooney 1984 : 28) และเชื่อว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวเริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 แต่เขาไม่ทราบว่า เครื่องถ้วยที่ค้นพบนั้นผลิตจากที่ใด เขาจึงสรุปว่า ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 อาจรับสั่งให้ผลิตเครื่องถ้วยจำนวนมากทั้งภาชนะและเครื่องประดับสถาปัตยกรรมชนิดเนื้อแกร่งประเภทไม่เคลือบแบบลิเคอแวงและประเภทเคลือบสี

เขียวอ่อนเพื่อใช้ในราชสำนักที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นที่บริเวณเทือกเขาพนมกุเลนในขณะนั้น เมื่อราชสำนักได้ย้ายไปที่เมืองหริหราลัยในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 และย้ายไปยังเมืองพระนครในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 สถานที่ผลิตเครื่องถ้วยจึงอาจถูกย้ายตามไปด้วย เขาได้แบ่งกลุ่มเพื่อเรียกชื่อและกำหนดอายุเครื่องถ้วยเขมรออกเป็น 6 แบบตามรูปแบบศิลปะของศาสนสถานที่ค้นพบเครื่องถ้วยแบบต่าง ๆ และพระนามของกษัตริย์ที่ปกครองอยู่ในขณะนั้น ได้แก่

1. แบบกุเลน (Kulen) เป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวอ่อน ราว พ.ศ. 1422
2. แบบลีเดอแวง (Lie de vin) เป็นเครื่องถ้วยไม่เคลือบ ระหว่าง พ.ศ. 1433-1593
3. แบบบาปวน (Baphuon) เป็นเครื่องถ้วยเคลือบสองสี คือ เคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว ระหว่าง พ.ศ. 1593-1611
4. แบบพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ระหว่าง พ.ศ. 1611-1653
5. แบบนครวัด (Angkor Wat) เป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีดำและสีน้ำตาลอมสีเหลืองทอง สีเขียวมะกอก บางใบเคลือบสองสี นอกจากนี้ ยังมีบางแห่งที่ไม่เคลือบ แต่ชุบน้ำดินสีน้ำตาล มีลายขูดและลายกดพิมพ์ ระหว่าง พ.ศ. 1653-1720
6. แบบบายอน (Bayon) เป็นเครื่องถ้วยที่มีเนื้อหนา หนัก และมีขนาดใหญ่ ส่วนมากจะเคลือบสีน้ำตาลอมสีดำ ระหว่าง พ.ศ. 1720-1893

การแบ่งกลุ่มเพื่อเรียกชื่อและกำหนดอายุของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครด้วยวิธีดังกล่าวยังคงเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการและถูกนำมาอ้างอิงอยู่เสมอ ปัจจุบันมีนักวิชาการชาวตะวันตกพยายามกำหนดอายุและยุคสมัยให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น (Brown 1985 : 12) แม้กรมศิลปากรจะเคยทำการสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาในจังหวัดบุรีรัมย์เมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา (Khwanyuen 1985) แต่ผลการศึกษาทางโบราณคดีในครั้งนั้นก็ยังขาดความชัดเจน ทำให้นักวิชาการรุ่นต่อมาพยายามหาขบวนการศึกษาวิจัยที่เป็นสหวิทยาการ ไม่ว่าจะทางโบราณคดี ทางประวัติศาสตร์ และทางประวัติศาสตร์ศิลปะเข้ามาช่วยศึกษามากยิ่งขึ้น ตลอดจนมุมมองใหม่ ๆ สำหรับการแบ่งกลุ่มและกำหนดอายุสมัย

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้นายเบอร์นาร์ด โกรสส์ลิเยร์ มีความเห็นว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบกุเลนอาจมีอายุเก่าถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ร่วมสมัยกับรัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันผู้ก่อตั้งปราสาทบากอง (Bakong) ในกลุ่มรอลูว (Rolous) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองพระนคร และไม่มีวิธีวิจัยที่ดีไปกว่าการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้ทราบถึงแหล่งเตาบนเทือกเขาพนมกุเลน

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมดงรัก

ปัจจุบันการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมดงรักในราชอาณาจักรไทยยังขาดความต่อเนื่อง เท่าที่มีหลักฐานอยู่ในขณะนี้ ได้แก่

ใน พ.ศ. 2465 นายดับบริว เอ กราแฮม (W.A. Graham) เขียนบทความเรื่อง “Pottery in Siam” ตีพิมพ์ในวารสารของสยามสมาคม (Journal of the Siam Society 1922) กล่าวถึงเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมต่าง ๆ และเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในราชอาณาจักรไทย

ใน พ.ศ. 2517 อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เขียนบทความเรื่อง “The Khmer Ceramics Kilns of Ban Kruat and Their Preservation” ตีพิมพ์ในวารสาร Our Future Anakhot (1974) กล่าวถึงการศึกษาเครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตาในอำเภอบ้านกรวด

ใน พ.ศ. 2517 ดร.รอกชานนำ บราวน์ นายเวนส์ ชายเดส (Vance Childress) และนายไมเคิล กลูกแมน (Michael Gluckman) ได้ขุดตรวจเตาเผาที่บ้านสวาย และเขียนบทความเรื่อง “Khmer Kiln Site-Surin” ตีพิมพ์ในวารสารของสยามสมาคม (Journal of the Siam Society 1974) กล่าวถึงแหล่งเตาบ้านสวาย จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 7 เนิน ซึ่งค้นพบเครื่องถ้วยที่มีลักษณะเหมือนกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากเตาในอำเภอบ้านกรวดและกำหนดอายุด้วยวิธีเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยซึ่งค้นพบที่ปราสาทนครวัดและเครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบสีขาวซึ่งค้นพบที่บ้านสวายเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์รวม 15 ตัวอย่าง

ใน พ.ศ. 2524 ดร.รอกชานนำ บราวน์ เขียนบทความเรื่อง “Khmer Ceramic of the Korat Plateau” ลงในหนังสือ Khmer Ceramics, 9th-14th Century กล่าวถึงการสำรวจเตาเผาและศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในเขตที่ราบสูงโคราช โดยเฉพาะที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ต้องวางแผนสำรวจก่อน เนื่องจากสถานการณ์ตามแนวชายแดนในขณะนั้นมีความไม่มั่นคงและอาจเกิดอันตราย อีกทั้งแหล่งเตาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในป่าเขา ฉะนั้นการเดินทางเข้าไปยังแหล่งจึงควรได้รับอนุญาตจากกองทัพก่อน การเดินทางไปสำรวจครั้งนี้ เธอได้เข้าศึกษาเครื่องถ้วยเขมรจำนวนมากที่เก็บรวบรวมไว้ที่โรงเรียนนิคมสร้างตนเองและรูปพระสังกัจจายน์ซึ่งสร้างเมื่อ พ.ศ. 2515 ประดับชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในอำเภอบ้านกรวด นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงการค้นพบเครื่องถ้วยจำนวนมากที่บ้านสวายเมื่อ พ.ศ. 2516 ว่า ผู้ที่มาสังเกตการณ์หลายท่านในเวลานั้นเชื่อว่า ได้ค้นพบศูนย์กลางเตาเผาอีกแห่งหนึ่ง แต่ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยก็มีไม่มากเหมือนที่เตาบ้านกรวด และไม่มีอะไรที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียอย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้นส่วนใหญ่มีสภาพ

ดีเยี่ยม ดูเหมือนว่า บางทีอาจจะเป็นหลุมฝังศพเช่นเดียวกับที่ค้นพบในเมืองพระนครตามที่นาย เบอ์นาร์ด โกรสลิเยร์ กล่าวไว้หรืออาจจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย

ดร.รอกซานน่า บราวน์ ยังกล่าวว่า นายเบอ์นาร์ด โกรสลิเยร์ เคยกล่าวถึงหลักฐานการ ขุดค้นที่เมืองพระนครชี้ให้เห็นว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลเริ่มเป็นที่รู้จักเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษ ที่ 17 หรืออาจหน้าก่อนเล็กน้อย อันเป็นช่วงที่ศาสนสถานเขมรส่วนใหญ่เริ่มสร้างขึ้นบนที่ราบสูง โคราช และหากศาสนสถานมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร ก็อาจมีการอพยพประชาชนเข้าไป ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งช่วงอาจจะมาจากกลุ่มเตาพนมกุเลน แต่หากช่วงนี้ได้มีการอพยพ มา ก็คงได้รับการฝึกฝนจากผู้ชำนาญจนสามารถไปสร้างเตาใหม่ได้ในเวลาต่อมา สิ่งหนึ่งของงานที่ สำคัญสำหรับศูนย์กลางใหม่คือ การผลิตเครื่องถ้วยที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กเช่นเดียวกับที่กลุ่มเตา พนมกุเลน เพื่อเตรียมผลิตเครื่องกระเบื้องมุงหลังคาและบราลีสำหรับประดับศาสนสถานให้ สวยงาม ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ทั้งสองแห่งผลิตต้องผลิตเหมือนกัน

หลังจาก พ.ศ. 1693 หากกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังคงผลิตอยู่ ก็คงผลิตเพียงเล็กน้อยของ ปริมาณที่ผลิตได้ในช่วงก่อนหน้านี้ โดยทั่วไปแหล่งขุดค้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ ราชอาณาจักรไทย เมื่อมีการขาดแคลนเครื่องถ้วยจีนที่สั่งเข้ามาก็จะถูกแทนที่ด้วยเครื่องถ้วยที่ ผลิตจากกลุ่มเตาในท้องถิ่นที่ละน้อย แต่ไม่มีร่องรอยของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว ซึ่ง นายโจวต้ากวางกล่าวไว้เมื่อ พ.ศ. 1839 ว่า ถูกสั่งจากประเทศจีนเป็นจำนวนมาก

ใน พ.ศ. 2527 ดร.ดอน รูนิ เขียนหนังสือเรื่อง Khmer Ceramics กล่าวถึงลักษณะของ เครื่องถ้วยเขมรตั้งแต่วิธีผลิต รูปทรง การตกแต่งลวดลาย รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยของภาชนะแต่ละ รูปทรง

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2529 สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์และจังหวัดบุรีรัมย์ได้ จัดการประชุมทางวิชาการเพื่ออนุรักษ์เตาเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวดที่โรงเรียนบ้านกรวด วิทยาการ

ใน พ.ศ. 2529 นางสาวยุพดี บุญทริกมาส เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาไหเท้าช้าง ในราชอาณาจักรไทย” เสนอต่อคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับความ เป็นมาของไหรูปเท้าช้างว่า การผลิตไหรูปเท้าช้างคงได้รับอิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะประเทศ จีน เนื่องจากเครื่องถ้วยจีนเข้ามามีอิทธิพลต่อรูปแบบ ลวดลาย และวิธีผลิตเครื่องถ้วยเขมรมาเป็น เวลานาน ผลการศึกษารูปแบบและหน้าที่การใช้งานของไหรูปเท้าช้างมีลักษณะใกล้เคียงกับภาชนะ ประเภทไหที่มีฐานสูงตันของจีน

ใน พ.ศ. 2530 นางณัฐภัทร จันทวิช เขียนบทความเรื่อง “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรีในจังหวัดบุรีรัมย์” ลงในหนังสือ เครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-22 กล่าวถึงแหล่งเตาต่าง ๆ ที่ทำการสำรวจในเขตอำเภอบ้านกรวด อำเภอละหานทราย อำเภอประโคนชัย อำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอสตึก อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอกระสัง กล่าวถึงรูปแบบของเตาและประเภทของผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยจีน รวมทั้งกล่าวถึงการกำหนดอายุสมัยของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก

ใน พ.ศ. 2530 นายปวิรรต ธรรมาปริชากร เขียนบทความเรื่อง “เครื่องถ้วยเขมร” ลงในหนังสือ ศิลปะเครื่องถ้วยในราชอาณาจักรไทย กล่าวถึงลักษณะของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรักและความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเขมรในด้านต่าง ๆ

ใน พ.ศ. 2532 นางณัฐภัทร จันทวิช และนายภูษงค์ จันทวิช เขียนหนังสือเรื่อง “เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเผาจังหวัดบุรีรัมย์” กล่าวถึงแหล่งเตาในจังหวัดบุรีรัมย์ รูปแบบของเตา ลักษณะของผลิตภัณฑ์ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรกับเครื่องถ้วยต่างชาติ เช่น เครื่องถ้วยอินเดีย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซัน สมัยราชวงศ์จินตะวันตก สมัยราชวงศ์ถัง สมัยห้าราชวงศ์ และสมัยราชวงศ์ซ่ง เครื่องถ้วยญี่ปุ่น และเครื่องถ้วยเวียดนาม เป็นต้น (ณัฐภัทร จันทวิช และภูษงค์ จันทวิช 2532 : 95-110) นอกจากนี้ ยังกล่าวว่า การผลิตเครื่องถ้วยเขมรทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทไม่เคลือบทั้งที่เป็นภาชนะและรูปประติมากรรมขนาดเล็กล้วนผลิตในเวลาเดียวกันและในเตาเผาแหล่งเดียวกัน (ณัฐภัทร จันทวิช และภูษงค์ จันทวิช 2532 : 93)

ใน พ.ศ. 2532 นายธราพงศ์ ศรีสุชาติ และนางอมรา ศรีสุชาติ เขียนบทความเรื่อง “แนะนำเซรามิกส์บุรีรัมย์และเตาเผา” ลงใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ 33 เล่ม 2 พฤษภาคม-มิถุนายน 2532 เสนอให้ใช้คำว่า “เซรามิกส์บุรีรัมย์หรือเครื่องถ้วยบุรีรัมย์” และกล่าวถึงภาพรวมของแหล่งเตาในจังหวัดบุรีรัมย์

ใน พ.ศ. 2534 ดร. สรเชต วรคามวิชัย เขียนหนังสือเรื่องเครื่องเคลือบดินเผาบุรีรัมย์ กล่าวถึงรูปแบบของเครื่องเคลือบดินเผาบุรีรัมย์ นอกจากนี้ ยังเขียนบทความเรื่อง “เครื่องปั้นดินเผาเคลือบบ้านกรวดต้นแบบของสุโขทัย” กล่าวถึงอายุการใช้งานของเตาบ้านกรวดที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างเขพนมรุ้ง และเสนอแนวคิดว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สุโขทัยน่าจะได้รับเทคนิคและช่างฝีมือมาจากบ้านกรวด

ใน พ.ศ. 2538 ดร.คอน รูนิ เขียนบทความเรื่อง “Khmer Ceramics and Chinese Influences” ลงในหนังสือ South East Asia & China : Art, Interaction & Commerce กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเขมร ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรและเครื่องโลหะ และความสัมพันธ์กับศาสนา ซึ่ง ดร.คอน รูนิเสนอว่า เครื่องถ้วยเขมรมีลักษณะเช่นเดียวกับศิลปะทั้งหมดในอาณาจักรกัมพูชา ต่างได้รับการผลิตภายใต้ศาสนาเป็นอันดับแรกและสุนทรียภาพของความสวยงามเป็นอันดับสอง ผลิตขึ้นเพื่อรับใช้อาณาจักร ศาสนา และได้รับแรงผลักดันผ่านทางศาสนาอย่างชัดเจน ช่างยังคงปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดกับการผลิตเครื่องโลหะที่สืบทอดต่อกันมา แม้ว่าไม่ใช่แบบอย่างเฉพาะสำหรับรูปทรงของภาชนะเนื่องจากถูกผลิตภายใต้ข้อกำหนดตายตัวที่ศาสนาได้กำหนดไว้ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนารูปแบบและลวดลายใหม่ หรือทำให้มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เนื่องจากภาชนะเหล่านี้ผลิตเพื่อให้ครบตามวัตถุประสงค์ทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานและผู้ใช้ บัญชีรายการภาชนะที่เป็นสิ่งของใช้ในศาสนา ได้แก่ ภาชนะสำหรับถวายอาหารและเหล้าในพิธีบูชาหรือบวงสรวง เครื่องบูชา ภาชนะสำหรับใส่ดอกไม้ เครื่องหอม น้ำมัน หรือน้ำมันที่ใช้ในพิธีเฉลิมฉลอง ภาชนะที่ใช้ทำบุญ แม้ว่ารูปทรงของภาชนะจะมีวัตถุประสงค์ทางศาสนา ในความคิดของ ดร.คอน รูนิ แม้ว่าภาชนะรูปสัตว์จะถูกใช้ในบริบทของการสักการะบูชาทางศาสนา กระปุกเหล่านี้ก็มีร่องรอยของปูนที่ชี้ให้เห็นว่า มีความเกี่ยวข้องกับการเคี้ยวหมาก ซึ่งเป็นเครื่องประกอบเชิงสัญลักษณ์ที่ขาดเสียมิได้สำหรับการบูชาสิ่งเร้นลับ รูปทรงที่นำมาใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น แผ่นกระเบื้องประดับสถาปัตยกรรมสำหรับตกแต่งวังของเจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์ และไหขนาดใหญ่จะต้องถูกใช้บรรจุน้ำที่ศาสนสถาน ส่วนเครื่องถ้วยเขมรถูกใช้สำหรับการฝังศพ ซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยทางศาสนา เช่น คลับที่พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง และเครื่องถ้วยที่พบที่สระสรง นอกจากนี้ยังเชื่อว่า รูปทรงที่ช่างชาวกัมพูชาผลิตขึ้นมีความแตกต่างจากรูปทรงของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากประเทศจีน รูปทรงของเครื่องถ้วยจีนที่พบที่เมืองพระนครส่วนใหญ่เป็นจาน ถ้วยหรือภาชนะที่ถูกใช้สำหรับการบริการและการกินอาหาร รูปทรงเหล่านี้ไม่ใช่รูปทรงดั้งเดิมของช่างชาวกัมพูชา ช่างจะผลิตด้วยการเลียนแบบรูปทรงของเครื่องโลหะที่มีจุดมุ่งหมายสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมและพิธีเฉลิมฉลอง เป็นไปได้ว่าช่างกัมพูชาสั่งเครื่องถ้วยจีนเข้ามาใช้ในชีวิตประจำและผลิตเครื่องถ้วยรูปทรงแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นสำหรับความต้องการทางศาสนา

ใน พ.ศ. 2539 นางรักชนก โตสุพันธ์ และนายสถาพร เทียงธรรม เขียนหนังสือโบราณคดีวิเคราะห์ 2 : เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย กล่าวถึงข้อมูลที่พบจากการศึกษาแหล่งเตา รูปแบบของเตา และประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งเสนอผลวิเคราะห์ตัวอย่างในห้องปฏิบัติการ เช่น เนื้อดินและเคลือบ ทำให้ทราบถึงวัตถุดิบและวิธีผลิตเพิ่มมากขึ้น

ใน พ.ศ. 2551 นายมิทช์ เฮนดริคสัน (Mitch Hendrickson) เขียนบทความเรื่อง New Evidence of Brown Glaze Stoneware Kilns along the East Road from Angkor ใน Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin (Hendrickson 2008 : 52-56) กล่าวว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลส่วนใหญ่พบที่แหล่งขุดค้นที่มีอายุอยู่ในสมัยเมืองพระนคร แต่ความรู้ของการผลิตและความแพร่หลายของเครื่องถ้วยเหล่านี้ยังคงถูกจำกัดอยู่ที่กลุ่มเตาในราชอาณาจักรไทยและตามถนนที่มุ่งสู่เมืองพระนคร ทางตะวันตกของเมืองพระนคร การสำรวจที่ผ่านมามีตามถนนที่เชื่อมระหว่างบึงมาลากับปราสาทพระขรรค์แห่งกำปงสวายได้ชี้ให้เห็นหลักฐานของเตาที่ผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลครั้งแรกทางภาคตะวันออกของเมืองพระนคร ศาสนสถานสมัยเมืองพระนครเกือบทุกแห่งได้ชี้ให้เห็นว่าเตาเหล่านี้อย่างน้อยก็มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 สิ่งนี้ยืนยันว่าเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลได้รับการผลิตภายในท้องถิ่นและไม่ได้ส่งเข้ามาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยหรือทางตะวันตกของราชอาณาจักรกัมพูชา การอยู่ใกล้กับถนนที่มุ่งสู่เมืองพระนครยังชี้ให้เห็นว่าเครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตาเหล่านี้มีการแพร่หลายอีกครั้งตามเส้นทางนี้เพื่อส่งไปยังชุมชนท้องถิ่นและสามารถส่งไปยังเมืองหลวงได้ นโยบายการค้นพบใหม่นี้คือระบบการขนส่งสมัยเมืองพระนครที่ถูกส่งให้ในฐานะที่เป็นระบบการค้าที่สำคัญสำหรับกิจกรรมการค้าและอุตสาหกรรมและไม่เพียงแต่เชื่อมโยงระหว่างศูนย์กลางศาสนสถานที่สำคัญเท่านั้น

ใน พ.ศ. 2552 ดร.ดอน รูนิ เขียนหนังสือ Khmer Ceramics : Beauty and Meaning กล่าวถึงความงดงามและพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชา ตลอดจนความเชื่อและคติศาสนาที่แฝงอยู่ โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจและศึกษาวิจัยในบทความเรื่อง “พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมร” และ “ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งและเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร” ของนายปวิรรต ธรรมาปริชากร ซึ่งผู้เขียนบทความพยายามแสดงให้เห็นพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กอย่างเป็นระบบ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือและเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครอย่างชัดเจน โดยไม่มีความสัมพันธ์กับรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนก่อนปลายสมัยห้าราชวงศ์หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ดังที่นักวิชาการรุ่นเก่าเคยวิเคราะห์ไว้ นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลจากการศึกษาในบทความเรื่อง “ประติมากรรมของเครื่องถ้วยเขมร” ของนายกฤษฎา พินศรี ซึ่งเป็นวิธีศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยเน้นความเชื่อและคติศาสนาที่อาจแฝงอยู่ในเครื่องถ้วยชิ้นนั้น ๆ

ปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนของนักวิชาการชาวกัมพูชาและชาวตะวันตกยังคงยึดถือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏบนจารึก

สต็อกก๊อกรมที่กล่าวว่า หลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1345-1393) เสด็จกลับจากอาณาจักรชวา ได้ทรงประดิษฐานลัทธิเทวราชา ซึ่งเป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไสวนิกายขึ้นที่เขพนมกุเลน พร้อมทั้งก่อสร้างศาสนสถานต่าง ๆ ขึ้น รวมถึงเตาเผาเครื่องถ้วยด้วย ดังนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่จึงเชื่อว่า การผลิตเครื่องถ้วยเขมรคงเริ่มขึ้นที่บริเวณเทือกเขพนมกุเลนตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กหรือกลุ่มเตาบุรีรัมย์เดิมของนักวิชาการชาวไทยได้ยืมคำกำหนดเรียกชื่อเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนบางประเภท พร้อมทั้งวิธีแบ่งอายุสมัยของนายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ และ ดร.รอกชานน่า บราวน์ มาใช้ได้แก่ คำว่า “แบบกุเลน” “แบบลิเคอแวง” และ “แบบบายน” แต่ไม่เคยปรากฏว่า มีการนำเอาอายุสมัยของแบบกุเลนมาใช้ อีกทั้งนักวิชาการส่วนใหญ่ยังเชื่อว่า เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กผลิตระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 และเครื่องถ้วยเขมรที่พบในราชอาณาจักรไทยเป็นผลิตภัณฑ์จากกลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้งสิ้น

นอกจากนี้นักวิชาการบางท่านยังเชื่อว่า เครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชามิได้มาจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทยหรือกลุ่มเตาบุรีรัมย์เดิมเพียงแห่งเดียว แต่อาจผลิตจากกลุ่มเตาภายในราชอาณาจักรกัมพูชาเองด้วย

บทที่ 3

วิธิดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องถ้วยเขมร

ปัจจุบันการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครจะยังไม่เป็นระบบเหมือนกับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมและด้านประติมากรรม เนื่องจากยังขาดหลักฐานทางโบราณคดีอีกมากมายที่จะสนับสนุนและช่วยจัดลำดับพัฒนาการหรือระยะเวลาการผลิตก่อนหลังของแต่ละแห่งได้ แม้ว่าจะมีการศึกษาจากบรรดาเครื่องถ้วยชิ้นสำคัญ ๆ ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทย รวมทั้งสถานสะสมของเอกชนในต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่มีการจัดลำดับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการลักลอบขุดค้นหาศิลปโบราณวัตถุที่เมืองพระนครก็เป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจากการท่องเที่ยวและความพึงพอใจในการหาซื้อเพื่อสะสมงานศิลปะ

อย่างไรก็ตาม ขณะที่การศึกษาทางโบราณคดีจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจำนวนมาก และต้องมีชุดข้อมูลที่หลากหลาย ความทันสมัยของเทคโนโลยีที่ใช้ศึกษา เพื่อสร้างความเชื่อมั่น ตลอดจนปราศจากการถูกรบกวนหรือขุดทำลาย เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ชัดเจนและถูกต้อง หากต้องการให้การศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครไม่ว่าจะเป็นแหล่งเตาพนมกุเลนหรือแหล่งเตาพนมดงรักมีความสมบูรณ์มากที่สุด จำเป็นต้องขุดค้นจากเตาที่มีสภาพเกือบสมบูรณ์ ไม่ถูกลักลอบขุดทำลายหรือถูกขุดทำลายน้อยที่สุด อย่างน้อยแห่งละ 10 เตา มีตัวอย่างผลิตภัณฑ์ของเตาหลงเหลืออยู่ และสามารถเก็บตัวอย่างถ่านไม้จากช่องใส่ไฟเพื่อนำไปกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี Accelerator Mass Spectrometry (AMS) ได้ แต่ในการขุดค้นอาจไม่พบตัวอย่างถ่านไม้เลย จึงต้องอาศัยการศึกษาเปรียบเทียบจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่มีการกำหนดอายุไว้อย่างแน่นอนและชัดเจน เพื่อช่วยให้ผลการศึกษามีความสมบูรณ์มากที่สุด เพราะขบวนการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ บางครั้งก็ไม่สามารถบอกระยะเวลาการผลิตก่อนหรือหลังของแต่ละเตาได้ และค่าอายุที่ได้บางครั้งก็มักกว้างจนเกินไป รวมถึงศึกษาการแพร่หลายของเครื่องถ้วยเขมรทั้งที่ค้นพบในพื้นที่และนอกราชอาณาจักร เพื่อหาความสัมพันธ์กันอีกทางหนึ่งด้วย

สำหรับวิธิดำเนินการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้ใช้วิธีศึกษาวิจัยจากรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่นักโบราณคดีชาวไทย ชาวกัมพูชา และชาวญี่ปุ่น ได้ดำเนินการไว้แล้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยนำข้อมูลจากการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีดังกล่าวมาประมวลและทำการวิเคราะห์ใหม่ โดยเลือกหลักฐานที่ค้นพบภายในตัวเตา มากกว่าภายนอกเตาหรือจากการ

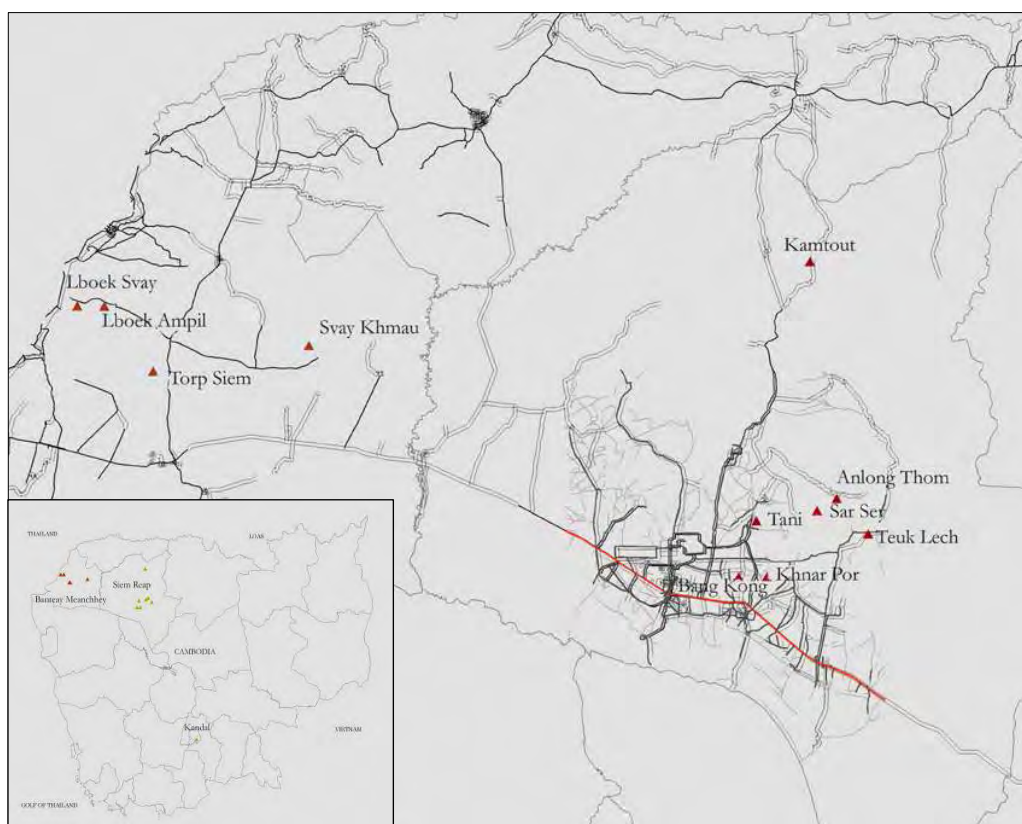
การสำรวจทางโบราณคดี เนื่องจากให้ผลลัพธ์ที่ชัดเจนและถูกต้องมากกว่า รวมทั้งนำข้อมูลที่ปรากฏในรายงานการขุดแต่งโบราณสถานบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย มาทำการศึกษาและเปรียบเทียบกับหลักฐานจากความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษารูปแบบของผลิตภัณฑ์และรูปแบบของเตาที่ค้นพบจากกลุ่มเตาทั้งสองแห่ง อย่างไรก็ตามหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกลุ่มเตาทั้งสองแห่งที่มีอยู่ในขณะนี้ยังไม่สามารถบอกเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครได้อย่างชัดเจนทั้งหมด ดังนั้นเมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลก็จะอาศัยวิธีดำเนินการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะจากความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยดินแบบที่มีการกำหนดอายุชัดเจนแล้ว รวมทั้งเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และผลการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งได้มีผู้ทำการวิเคราะห์ไว้แล้วพิจารณาควบคู่กันไปด้วย

การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลน

หลังจากที่นายอีเดียนเน แอมโมนิเยร์ ได้สำรวจพบแหล่งเตาพนมกุเลนเมื่อ พ.ศ. 2427 ระหว่าง พ.ศ. 2513-2533 เกิดสงครามภายในราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้ต้องประกาศปิดประเทศ ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องถ้วยเขมรจึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ของราชอาณาจักรไทย หลังจากสงครามได้สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2534 และมีการเปิดประเทศ จึงเริ่มมีการสำรวจแหล่งเตาอีกครั้ง มีการปรับปรุงเส้นทางให้สามารถเข้าสู่แหล่งเตาพนมกุเลนได้สะดวกมากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ (ภาพที่ 1) รวมทั้งวางมาตรการป้องกันการลักลอบขุดเตาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้นักวิชาการเกิดความสนใจที่จะศึกษาแหล่งเตาพนมกุเลนมากขึ้น (แผนที่ที่ 1) จนกระทั่งใน พ.ศ. 2538 การศึกษาเครื่องถ้วยเขมรจากข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีจึงปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในราชอาณาจักรกัมพูชา เมื่อนักโบราณคดีชาวกัมพูชาขององค์การเพื่อป้องกันและบริหารจัดการเมืองพระนครและพื้นที่จังหวัดเสียมราฐและนักโบราณคดีชาวญี่ปุ่นสถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ เมืองนาราและมหาวิทยาลัยโซเฟีย ได้ทำโครงการร่วมกันขุดค้นเตาดานี้ตามหลักวิชาการตั้งแต่ พ.ศ. 2539-2541 โดยเข้าสำรวจแหล่งเตาในพื้นที่เมืองพระนคร หลังจากนั้นก็มีการค้นพบแหล่งเตาหลายแห่งเพิ่มเติมในพื้นที่เมืองพระนคร (Chhay 2005 : 8) และได้เขียนบทความเรื่อง “การวิจัยเกี่ยวกับแหล่งเตาในพื้นที่เมืองพระนครที่ผ่านมา” (Recent Researchon Kiln Sites in the Angkor Area) ลงในหนังสือ Udaya (The Agency for Cultural Affairs 2000 : 217-234) กล่าวถึงการสำรวจแหล่งเตาที่เตาดานี เตาคานาร์โป และเตาตะนอลมะเลจบริเวณหมู่บ้านอันลองชม มีการสำรวจสภาพทางภูมิศาสตร์ของแหล่งเตาดานีระหว่าง พ.ศ. 2540-2541 เบื้องหลังการทำงาน ขั้นตอนการสำรวจทางโบราณคดีและผลจากการสำรวจทำให้ทราบจำนวนเตาที่ยังหลงเหลือ

ภาพที่ 1 สภาพภูมิประเทศบริเวณเทือกเขาพนมมูเลน

แผนที่ที่ 1 ที่ตั้งและการแพร่กระจายของกลุ่มตาวบริเวณเทือกเขาพนมมูเลนและแหล่งตาวบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก

อยู่ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งตั้งอยู่บนคันดินด้านทิศเหนือ อีกกลุ่มหนึ่งตั้งอยู่บนคันดินด้านทิศใต้ พร้อมทั้งบันทึกการสังเกตจากสภาพของร่องรอยของเตาที่หลงเหลืออยู่ ทำแผนผังโครงสร้างของเตาและบันทึกวิธีผลิตไว้อย่างละเอียด (Ea 2002) ส่วนที่ 2 กล่าวถึงบันทึกการตรวจสอบแหล่งเตาที่ขุดพบมาแล้ว เช่น การเดินทางเข้าสู่แหล่ง ลักษณะทางธรณีวิทยา ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ ซากเตาที่หลงเหลืออยู่ ลักษณะผลิตภัณฑ์ของเตาที่ขุดพบแล้วซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาล ฟ้า รูปทรงที่พบได้แก่ บราลี กระเบื้องเชิงชาย ขวด และดรัม

ใน พ.ศ. 2539 และ 2541-2542 ศาสตราจารย์อาโอยาจิ โยจิ (Aoyagi Yoji) นายทาซึโอะ ซาซากิ (Tatsuo Sasaki) นายคาซุฮิโกะ ทานากะ (Kazuhiko Tanaka) นายทาเคโนริ โนงามิ (Takenori Nogami) นายมาซาโกะ มารูอิ (Masako Marui) และนายโตคิโกะ ซุมิดะ (Tokiko Sumida) แห่งมหาวิทยาลัยโซเฟีย เมืองโตเกียว ร่วมกันบอกรับเพื่อป้องกันและบริหารจัดการเมืองพระนครและพื้นที่จังหวัดเสียมราฐ สำรวจแหล่งเตา B1 เตาตานี และเขียนบทความเรื่อง “การสำรวจแหล่งเตาเครื่องถ้วยเขมร : รายงานการสำรวจเตา B1 เตาตานี” (Excavation of a Khmer Ceramic Kiln Site: Report of the Investigation of Kiln B1, Tani Kiln Complex) ลงในหนังสือ Udaya (Aoyagi et al 2000 : 235-240) กล่าวถึงประวัติการสำรวจทางโบราณคดีของเตาตานี โครงสร้างของเตา B1 พื้นที่ B เตาตานี มีเตาจำนวน 26 เตา แต่มีเพียง 3 เตาที่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดี และเป็นที่น่าสนใจที่รูปทรงของโครงสร้างของเตาที่เป็นรูปไข่เหลือน้อยกว่าครึ่งหนึ่ง (Ea 2005) ก่อด้วยดินดิบ มีขนาดกว้าง 2.3-2.8 เมตร ยาว 8-9 เมตรประกอบด้วยห้องวางเผาภาชนะ ห้องเผาไหม้ ปล่องระบายควัน ภายในเตาพบเสาที่ทำจากดิน 4 ต้น (ภาพที่ 2) ตั้งอยู่บริเวณแกนกลางของเตาเพื่อค้ำหลังคาเตา แต่ละต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 50-60 เซนติเมตร เว้นระยะห่างกัน 1.3 เมตร ชั้นส่วนเครื่องถ้วยที่ถูกค้นพบจำนวนมากมักเป็นประเภทไม่เคลือบและประเภทเคลือบสีน้ำตาล ฟ้า รูปทรงที่พบได้แก่ ดรัมทรงลูกจันทน์ ดรัมทรงผลไม้ โถ ดรัมรูปนกเป็ดน้ำ ขาม ขวด ไหทรงคนโท ไหสี่หู อ่าง เครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น บราลี และกระเบื้องมุงหลังคา (Ea 2005)

แม้ว่าผลการขุดค้นทางโบราณคดีจะทำให้ได้รับความกระจ่างเกี่ยวกับโครงสร้างของเตาตานี ประเภทและรูปทรงของเครื่องถ้วย แต่การกำหนดอายุเครื่องถ้วยหรือยุคสมัยของเตาในระบอบที่มีการผลิตนั้นยังไม่สามารถระบุได้แน่นอน เว้นแต่จะพยายามคาดคะเนอายุด้วยวิธีเปรียบเทียบระหว่างเครื่องถ้วยที่ค้นพบจากเตาตานีและจากเตาอื่น ๆ รวมทั้งใช้ข้อมูลประกอบอยู่ในงานวิจัยเก่า ๆ (Ea 2002 : 27) สำหรับตัวอย่างที่ใช้กำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนเป็นตัวอย่างถ่านไม้ที่เก็บได้จาก 3 แห่งในระดับต่าง ๆ ของเตา แม้มีการค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียจำนวนมาก แต่ก็ไม่มีลักษณะสำคัญที่สอดคล้องกับการกำหนดอายุโบราณวัตถุ

ภาพที่ 2 ลักษณะของเตาดานี ภายในมีเสารองรับหลังคาเตา

ที่มา : Ea Darith, “The Tani Kiln Site,” *Bulletin of the Students of the Departments of the Archaeology 2* (February 2002) : 21.

การเริ่มต้นผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่กลุ่มเตาพนมกุเลนนั้น นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ เชื่อว่า เริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกในแหล่งขุดค้นที่มีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 และเริ่มหายากมาตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ขณะที่นายทชิตะ ทาเคโนริ (Tsuda Takenori) กลับเสนอว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากเตาดานีในกลุ่มเตาพนมกุเลนมีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 15 และไม่หลังไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นผลจากการเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยจีน

ใน พ.ศ. 2538-2542 นายชิมิซุ นาโฮ (Shimizu Naho) คณะรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อการคุ้มครองพิทักษ์เมืองพระนคร (Japanese Government Team for Safeguarding Angkor-JSA) ได้บูรณะโบราณสถานด้านทิศเหนือของปราสาทบาเยนที่เมืองพระนคร และเขียนบทความเรื่อง “รายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับเครื่องถ้วยที่ค้นพบจากโบราณสถานด้านทิศเหนือของกลุ่มปราสาทบาเยน เมืองพระนคร” (Preliminary Report on Ceramics Recovered from the Northern “Library” of the Bayon Complex, Angkor Thom) ลงในหนังสือ Udaya 1 (Shimizu 2000 : 201-206) กล่าวว่า เครื่องถ้วยที่ค้นพบจากบริเวณดังกล่าวมักเป็นชิ้นส่วนเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นภายในท้องถิ่นและเครื่องถ้วยที่ส่งเข้ามาซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับการประเมินโครงสร้างและการกำหนดอายุของโบราณสถาน จึงมีการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดตามหมวดหมู่ ลักษณะพิเศษ ชั้นดิน ตลอดจนสัดส่วนของรูปแบบ

ของภาชนะที่ค้นพบ ได้แก่ เครื่องถ้วยชนิดเนื้อดิน เครื่องถ้วยเขมร เครื่องถ้วยที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเจียน มณฑลเจ้อเจียง และกลุ่มเตาถางอัน มณฑลฝูเจี้ยน ไม่พบเครื่องถ้วยจีนที่ผลิตจากกลุ่มเตาเยวี่ มณฑลเจ้อเจียงและมีอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้และสมัยราชวงศ์เยวี่ยน ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉวี่หยาง มณฑลเหอเป่ย์ กลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี และกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน และเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาทางภาคใต้ของประเทศจีน บางชิ้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจียนโจว มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยไทยที่ค้นพบเป็นประเภทเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสังขนาถย์ หากพิจารณาจากเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบส่วนใหญ่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 ไม่พบชิ้นที่กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 ส่วนอายุของเครื่องถ้วยไทยและเครื่องถ้วยเขมรยังไม่เป็นที่น่าเชื่อถือนัก จึงไม่สามารถนำมาช่วยพิจารณาเกี่ยวกับการกำหนดอายุได้ จึงกำหนดอายุของการก่อสร้างฐานไว้ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 โดยพิจารณาจากระยะเวลาของการทับถมอย่างช้า ๆ ของชั้นดินเครื่องถ้วยในชั้นดินและการนำดินมาใช้ในการก่อสร้างฐาน เป็นไปได้ว่า ฐานถูกสร้างหลังกว่าอายุที่เสนอไว้ แตกต่างจากอายุการก่อสร้างกลุ่มปราสาทบายน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า ถูกสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1744)

ใน พ.ศ. 2549 นายชก เกียว โสวัณณาราช เขียนบทความเรื่อง “เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาศาร์เซย์โดยสังเขป” (Sok 2006 : 1-11) กล่าวว่า มีการค้นพบแหล่งเตาศาร์เซย์ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทนครวัดและทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเตาอันลองธม โดยคนท้องถิ่นเมื่อ พ.ศ. 2541 ประกอบด้วยกลุ่มเตาย่อย ๆ 3 กลุ่ม ตั้งอยู่บนคันดิน ซึ่งชาวกัมพูชาสร้างขึ้นในสมัยโบราณเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้รดคูแล้ง มีจำนวน 28-29 เตาขนาดของเนินเตากว้าง 10 เมตร ยาว 15 เมตร สูง 3-4 เมตร ส่วนใหญ่มิได้ถูกทำลายมากเท่ากับที่เตาอันลองธมและเตาศาร์เซย์ จึงอาจเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในพื้นที่เมืองพระนคร เพราะมีจำนวนเตาที่เหลือนอยู่มากที่สุด

เนื้อดินที่ใช้ผลิตมี 4 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1 เนื้อดินสีเทาอ่อนหรือสีขาว แบบที่ 2 เนื้อดินสีเทา มีส่วนผสมของทรายขนาดเล็กปะปนอยู่ มีความแข็งและแน่น แบบที่ 3 เนื้อดินสีเทาเข้มค่อนข้างหยาบ มีส่วนผสมของเม็ดทรายขนาดใหญ่ บางครั้งจะมีจุดสีดำคล้ายถ่าน และแบบที่ 4 เนื้อดินสีแดง มีส่วนผสมของทรายเม็ดเล็ก ๆ บางทีก็เป็นทรายหยาบ ขาดความแข็งและแน่น (Sok 2006 : 7) สีเคลือบจะมีทั้งสีเหลืองจาง สีเขียว และสีเหลืองอมสีน้ำตาล สำหรับวิธีขึ้นรูปมี 2 วิธี ได้แก่ การขุดดินและการใช้แป้นหมุน ซึ่งแต่ละวิธีที่นำมาใช้ขึ้นอยู่กับรูปทรงของภาชนะ นอกจากนี้ยัง

นำมาเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยที่ค้นพบจากแหล่งขุดค้นต่าง ๆ ในเมืองพระนคร เพื่อยืนยันว่าผลิตภัณฑ์ของเตาจารย์เซย์ถูกนำมาใช้ในพื้นที่เมืองพระนครและอาจอยู่ในสมัยเมืองพระนครระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-19 มีการนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตาอีก 4 แห่งในพื้นที่เมืองพระนคร เพื่อชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของเครื่องถ้วยมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตาอันลองธม รวมถึงรูปทรง เคลือบ วิธีตกแต่ง และเนื้อดิน ประเภทผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้งและประเภทไม่เคลือบ รูปทรงที่พบได้แก่ ตลับทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน ตลับทรงผลไม้ ตลับรูปนกเป็ดน้ำ โถ ขวด ชาม ไหทรงคนโท ไห 4 หู อ่าง บราลี และเครื่องประดับสถาปัตยกรรม (Ea 2005)

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีได้ชี้ให้เห็นว่า เครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตาจารย์เซย์มีลักษณะเหมือนกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตาอันลองธมและเตาตานี รวมทั้งอาจมีอายุใกล้เคียงกับเตาอันลองธม ซึ่งถูกกำหนดอายุย้อนหลังถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 14 รวมทั้งภาชนะที่มีเนื้อดินสีน้ำตาลอมสีแดงคล้ำ ซึ่งนายเบอร์นาร์ด โกรสส์ลิเยร์ เคยกำหนดชื่อเรียกเครื่องถ้วยไม่เคลือบแบบนี้ว่า “แบบลิเดอแวง” (Le de Vin) ปรากฏขึ้นเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 และยังคงผลิตต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 นั้น มีอายุร่วมสมัยกับเครื่องถ้วยประเภทเดียวกันที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 รวมทั้งการปรากฏตัวขึ้นของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลซึ่งเชื่อกันว่า เริ่มผลิตขึ้นในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1593) และเริ่มได้รับการพัฒนาขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอู่ทัยติยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1593-1603) (Sok 2006 : 8)

ระหว่างปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2549 ถึงต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2550 นายยูกิตซึงู ทาบาคะ (Yukitsugu Tabata) นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่นของสถาบันวัฒนธรรมเอเชีย กับนายชาย วิสุทธี (Chhay Visoth) นักโบราณคดีชาวกัมพูชาขององค์การเพื่อป้องกันและบริหารจัดการเมืองพระนคร และพื้นที่จังหวัดเสียมราฐ ได้ร่วมกันขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนที่บริเวณเตาอันลองธม ซึ่งเป็นเตาในระยะแรกสุดที่นายอีเดียนเน แอมโมนิเยร์ ค้นพบ (Ea 2005 : 2) และเขียนบทความเรื่อง “รายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับการขุดค้นแหล่งเตาอันลองธมในราชอาณาจักรกัมพูชา” (Preliminary Report of the Excavation of the Anlong Thom Kiln Site, Cambodia) ลงในวารสาร Journal of Southeast Asian Archaeology (Yukitsugu and Chhay 2007 : 63-69) กล่าวถึงที่ตั้งของแหล่งเตาอันลองธมว่า ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเทือกเขาพนมกุเลนห่างจากตัวเมืองเสียมราฐประมาณ 30 กิโลเมตร

สภาพพื้นที่ของแหล่งเตาอันลองธมตั้งอยู่ในป่าดิบ มีหลุมที่ถูกกลบขุดตามแนวยาวเป็นจำนวนมากทำให้ยากแก่การตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของเตาที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก

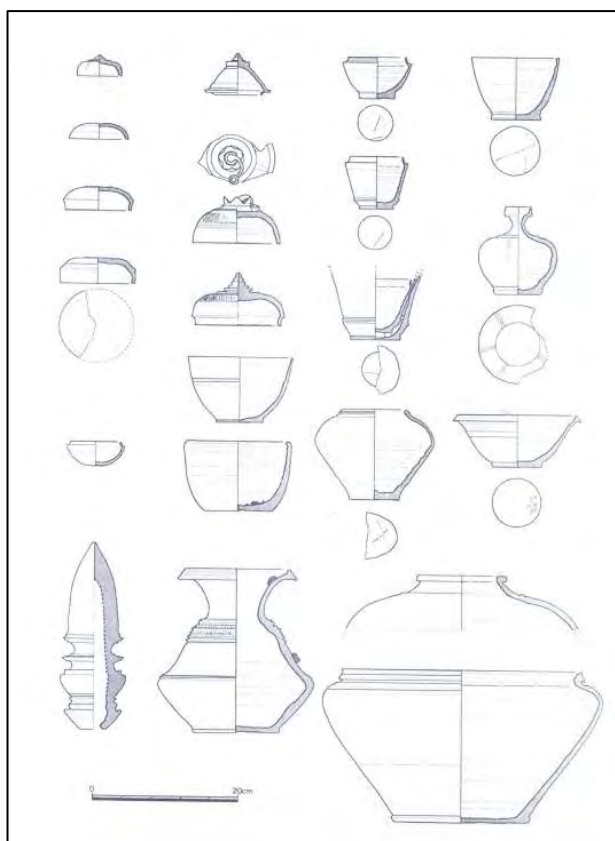
ผิวนนถูกไถออกระหว่างการสร้างถนนทำให้เตาปรากฏออกมาให้เห็น บางส่วนจึงถูกทำลายไป วัตถุประสงค์ของการขุดค้นในครั้งนี้จึงเน้นการศึกษาโครงสร้างของเตาและรูปแบบของเตา อันลอมธพบว่าเป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวดิ่ง (Updraft Kiln) ก่อด้วยดินดิบ โครงสร้างพื้นฐานของเตามีลักษณะเหมือนกับเตาดานิและเตาซาร์เซย์ รูปทรงของเตาเป็นรูปรีและยาว ภายในห้องวางภาชนะ พื้นปูด้วยดินเหนียว มีความลาดเอียงเล็กน้อย มีการใช้รูปท่อนอนเป็นตัวรองรับภาชนะจากพื้นเตาโดยตรง ความเอียงของพื้นเตาที่ลาดเอียงมากที่สุดประมาณ 31 องศา ตรงกลางพื้นที่ที่เหลืออยู่มีเพียงระดับเดียวที่ทำด้วยดินเหนียว สังเกตว่า ในระดับนี้มีตัวรองรับสำหรับวางเผากระเบื้องมุงหลังคาหรืออาจออกแบบสำหรับเป็นช่องกระแสลม มีเสา 2 เสาตามแกนกลางในแนวดียวกัน ซึ่งใช้ค้ำเพดานหลังคาเตา (ภาพที่ 3 และ 4) ผลิตภัณฑ์ของเตาอันลอมธเป็นประเภทไม่เคลือบและประเภทเคลือบขี้เถ้าพิช แต่ไม่ผลิตประเภทเคลือบสีน้ำตาล และมีรูปทรงพื้นฐาน 6 แบบ ได้แก่ ตลับ ขวด ชาม อ่าง ไห และกระเบื้องมุงหลังคา (ลายเส้นที่ 1 ; ภาพที่ 5 และ 6) เหมือนกับเตาดานิและเตาซาร์เซย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างบ่อที่ขุดสัณฐานคล้ายกับ ตลับรูปนกหรือนกเป็ดน้ำคู่ ซึ่งเป็นลักษณะเหมือนกับผลิตภัณฑ์ของเตาซาร์เซย์อย่างน่าประหลาดใจ และอาจเป็นกลุ่มเตาย่อยเดียวกัน เนื้อดินของเครื่องถ้วยไม่เคลือบมีสีน้ำตาลอมสีแดงเข้ม ค่อนข้างหยาบ ส่วนเนื้อดินของเคลือบขี้เถ้าพิชเป็นสีขาวอมสีเทาที่มีความละเอียดมากกว่าประเภทไม่เคลือบ และมีการส่งตัวอย่างถ่านไม้ที่ได้จากช่องใส่ไฟของเตาอันลอมธหมายเลข 1 (ALK01) ไปกำหนดอายุด้วยวิธี AMS C14 (ลาย เส้นที่ 2) ได้ค่าอายุระหว่าง พ.ศ. 1450-1510 (Yukitsugu and Chhay 2007 : 64)

ภาพที่ 3 สภาพพื้นที่บริเวณเตาอันลอมธ

ภาพที่ 4 นักโบราณคดีชาวแกมพูซารายงานผลการปฏิบัติงานทางโบราณคดีที่เตาอันลองธม

ลายเส้นที่ 1 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากเตาซาร์เซย์มีลักษณะเหมือนกับผลิตภัณฑ์ของเตาดานีและเตาอันลองธม

ที่มา : Sok Keo Sovannara, "Summary of Ceramics of Sar Sei Kiln Site," 11 (Mimeographed).

ภาพที่ 5 ไหทรงคนโทไม้เคลือบและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง ผลิตจากเตาอันลองธม

ภาพที่ 6 ขวดเคลือบขี้เถ้าฟุ้งเป็นรูปทรงเฉพาะที่มักผลิตทั่วไปในกลุ่มเตาพนมกุเลน

ลายเส้นที่ 2 แผนผังและภาพตัดขวางของเตาอันลองธมหมายเลข 1 แสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่เก็บตัวอย่างถ่านจากช่องใส่เชื้อเพลิงเพื่อนำไปกำหนดอายุด้วยวิธี AMS C14 และร่องรอยของการก่อเสาค้ำเพดานหลังคาเตาซึ่งมีลักษณะเดียวกับกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Yukitsugu Tabata and Chhay Visoth, “Preliminary Report on Excavation of the Anlong Thom Kiln Site, Cambodia,” *Journal of Southeast Asian Archaeology* 27 (2007), 68.

ผลการสำรวจครั้งนี้ทำให้ง่ายแก่การเข้าใจโครงสร้างพื้นฐานของเตาและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับโครงสร้างของเตาดานิและเตาจารย์เซย์ แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างกันบางอย่าง แต่เตาทั้งสามแห่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ทำให้สามารถสรุปว่า โครงสร้างเตาแบบนี้เป็นแบบพื้นฐานของกลุ่มเตาพนมกุเลน โบราณวัตถุที่ค้นพบจากเตาอันลอมหมายเลข 1 ส่วนใหญ่เป็นชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียที่มีสภาพบิดเบี้ยวและไม่เคยถูกใช้งานมาก่อน เครื่องถ้วยเหล่านี้จึงเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ไม่สามารถค้นพบจากการขุดค้นโบราณสถานในเมืองพระนคร ทั้งยังทำให้เข้าใจขอบเขตของการผลิต จุดกำเนิดของวิธีผลิต รวมทั้งแรงบันดาลใจระหว่างเครื่องถ้วยเขมรและภูมิภาคอื่น ๆ (Yukitsugu and Chhay 2007 : 65)

กล่าวโดยรวม ทั้งเตาอันลอม เตาจารย์เซย์ และเตาดานิตั้งอยู่บนคันดิน ส่วนใหญ่เป็นแบบระบายความร้อนผ่านในแนวตั้งที่มีห้องเผาภาชนะเพียงห้องเดียว ผลิตเครื่องถ้วยเพียงชนิดเนื้อแกร่งทั้งประเภทไม่เคลือบและประเภทเคลือบสีเผ่าพิษเท่านั้น ไม่พบว่ามีการผลิตประเภทเคลือบสีน้ำตาลเหมือนกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรกัมพูชาและในราชอาณาจักรไทย ผลิตภัณฑ์ทั่วไปของเตาทั้งสามแห่งมีลักษณะเดียวกันทั้งหมด ได้แก่ ตลับ ชาม อ่าง ไห ขวด กระเบื้องมุงหลังคา แต่หากเรียกชื่อรูปทรงตามแบบนักวิชาการชาวไทย ได้แก่ ชาม อ่าง ขวด ตลับ โถ โถทรงกลม ไห และเครื่องประดับสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ ได้แก่ บราลี กระเบื้อง มุงหลังคา และกระเบื้องเชิงชาย

ราวปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2550 นายเฮง พิพาล (Heng Piphall) นายชาห์ รัชนา (Chhay Rachna) นักโบราณคดีชาวกัมพูชาขององค์การเพื่อป้องกันและบริหารจัดการเมืองพระนคร และพื้นที่จังหวัดเสียมราฐ และนายจอห์น มิกสิก (John Miksic) มหาวิทยาลัยสิงคโปร์ (Miksic et al 2007) ได้ร่วมทำการขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนที่ทะนอลมะเลจ (Thnal Mrech) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเสียมราฐในพื้นที่เมืองพระนคร และเป็นกลุ่มเตาที่นายฮิเดยุนเน แอมโมนิเยร์ สำรวจพบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2427 อย่างไรก็ตามบริเวณที่มีแหล่งเตามากมายบนเทือกเขาพนมกุเลนส่วนใหญ่เป็นที่รู้จักกันในชื่ออันลอมมากกว่า เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านอันลอม และศัพท์คำนี้ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างมาก ตำแหน่งที่ตั้งของเตาที่แน่นอนเป็นตำแหน่งที่รู้จักกันของชาวท้องถิ่นว่า “ทะนอลมะเลจ” ซึ่งแปลว่า “ถนนพริกไทย” ซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้กันในปัจจุบันฉะนั้น ผู้ขุดค้นจึงใช้ชื่อของชาวท้องถิ่นเรียกชื่อเตาทะนอลมะเลจมากกว่าเตาอันลอม

ตัวเตามีขนาดกว้าง 3.6 เมตร ยาว 8.2 เมตร ตั้งอยู่บนคันดิน ส่วนบนของหลังคาเตายูปพังลง (ภาพที่ 7 และ 8) เป็นแบบระบายความร้อนผ่านในแนวนอน มีการค้นพบก๊อที่ช่วยจัดวาง

ภายในเตาจำนวนมากระหว่างการขุดค้น แต่เป็นการยากที่จะทราบถึงวิธีจัดวางที่แน่นอน เนื่องจากที่เหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกัน ก็ที่ช่วยจัดวางสามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบ (ภาพที่ 9) แบบแรกมักถูกพบอยู่เสมอ ทำด้วยการม้วนดินขณะที่ดินยังเปียกอยู่ เพื่อผลิตที่ที่มีลักษณะคล้ายหนอน (ภาพที่ 10) อาจเป็นไปได้ว่า ที่แบบนี้ใช้ตั้งเพื่อให้ภาชนะเกิดความมั่นคงด้วยการใส่หรือแขกฝา จุกกับจุก หรือไหล่กับไหล่อย่างเห็นได้ชัด แบบที่สองเป็นที่ดินเผาเป็นแท่งทรงกระบอกซึ่งใช้วางบนพื้นที่ลาดเอียง แบบที่สามเป็นชั้นของดินที่ติดอยู่ภายในตัวภาชนะ เพื่อตั้งชั้นที่เล็กกว่าอยู่ภายในชั้นที่มีขนาดใหญ่กว่า แบบนี้มีความหลากหลายมาก บางครั้งมีดินเพียงชั้นเดียวใส่อยู่ที่ก้นด้านในของภาชนะ แต่บางครั้งก็มี 2, 3 หรือ 4 จัดวางไว้ตามมุมหรือจุดที่แตกต่างกัน (ภาพที่ 11) (Miksic et al 2007)

สำหรับผลิตภัณฑ์ของเตาตะนอลมะเลจหมายเลข 2 (TMK02) จะเป็นประเภทเคลือบสีเผือก สามารถแบ่งออกเป็น 9 กลุ่ม (ภาพที่ 12-15 และ ลายเส้นที่ 3-6) ลักษณะของผลิตภัณฑ์ไม่มีความแตกต่างจากผลิตภัณฑ์ของเตาอันลองธม มีการส่งตัวอย่างถ่านไม้จำนวน 5 ตัวอย่างที่ได้จากช่องใส่ไฟไปกำหนดอายุด้วยวิธี AMS C14 เช่นเดียวกัน ได้อายุระหว่าง พ.ศ. 1559-1574 (SACM 2007) และอายุที่ได้จากกลุ่มเตาทั้งสองแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกอ้างอิงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 อย่างมาก แต่ขัดแย้งกับข้อคิดเห็นเดิม ซึ่งนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เครื่องถ้วยกุเลนสามารถกำหนดอายุย้อนหลังถึงพุทธศตวรรษที่ 14-15 อย่างไรก็ตาม TMK02 เป็นเพียงตัวอย่างเดียวเท่านั้นในบรรดาเตาอื่น ๆ ในกลุ่ม จึงเป็นไปได้ว่า เตาอื่น ๆ อาจมีอายุก่อนเตา TMK02 การกำหนดอายุด้วย AMS C14 ได้จากตัวอย่างถ่านไม้ของเตา TMK001 คือ BP1070(±30) (Yukitsugu and Chhay 2007) ซึ่งให้เห็นว่า เตาตะนอลมะเลจมีความเกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องถ้วยมาเป็นเวลาช้านานตลอดสมัยเมืองพระนคร (ดูภาคผนวก ก ผลการกำหนดอายุเตาตะนอลมะเลจ)

ภาพที่ 7 การขุดค้นที่เตาตะนอลมะเลจหมายเลข MK002 เมื่อ พ.ศ. 2549

ภาพที่ 8 สภาพของเตาเผาหินดินเผาหลังการขุดค้น

ที่มา : John Miksic and others, “Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” ARI Working Paper Series 126 (November 2009), 8, fig. 3.

ภาพที่ 9 กิ่งที่ช่วยจัดวางที่เตาเผาหินดินเผา มีทั้งแบบคล้ายรูปหนอน แบบกิ่งทรงกระบอก และแบบทรงก้นดิน
ที่มา : John Miksic and others, “Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” ARI Working Paper Series 126 (November 2009), 14, fig. 8.

ภาพที่ 10 ก้อนดินเหนียวเป็นก้อนที่ช่วยจัดวางภายในเตาเผาเคลือบสี

ภาพที่ 11 ร่องรอยของการใช้ดินเหนียวจัดวางภายในเตาเผาเคลือบสีเป็นก้อนดินติดอยู่ที่ด้านในตัวของถ้วยและบนฝา
ที่มา : John Miksic and others, "Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia," *ARI Working Paper Series* 126 (November 2009), 15, fig. 9.

ภาพที่ 12 โถเคลือบจี๊ด้าพืพบภายในเตาทะนอลมะเลจ

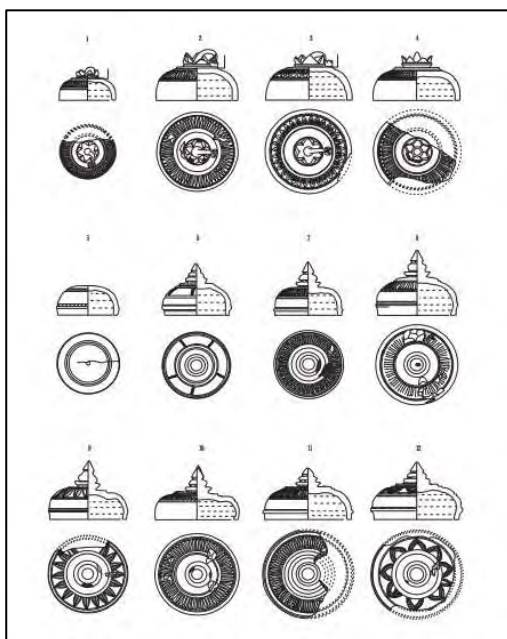
ภาพที่ 13 โถและบราลีเคลือบจี๊ด้าพืพบภายในเตาทะนอลมะเลจ

ภาพที่ 14 ฝาโถและดักขีผึ้งผลไม้เคลือบสีน้ำตาลพบภายในเตาเผาโบราณ

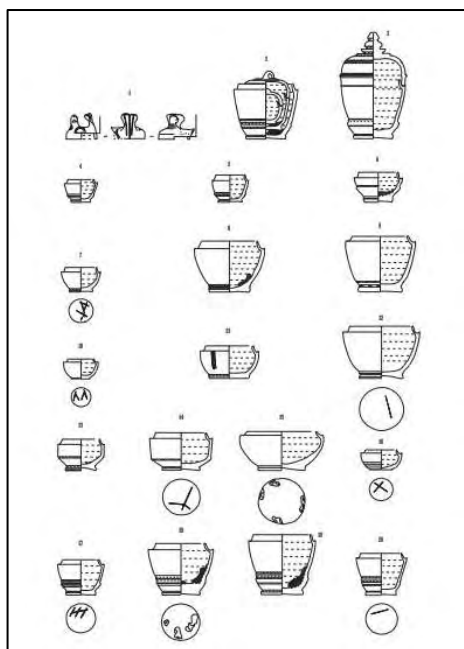

ภาพที่ 15 ชิ้นส่วนขวดเคลือบสีน้ำตาลพบภายในเตาเผาโบราณ

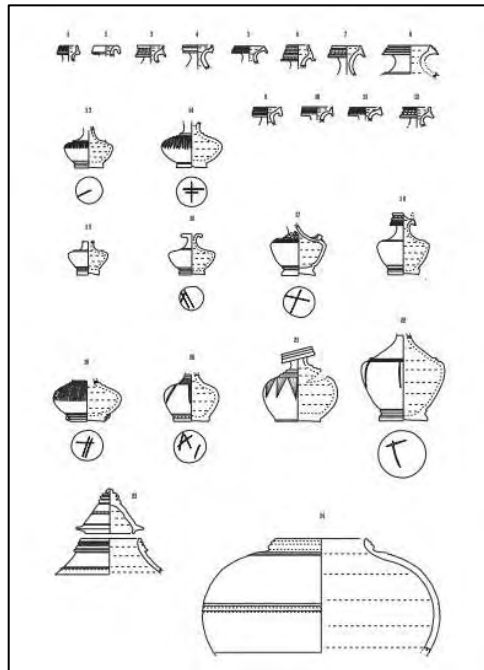
ลายเส้นที่ 3 ฝาตลับทรงผลไม้และ โถผลิตจากเตาพระนอลมะเดจ

ที่มา : John Miksic and others, “Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” *ARI Working Paper Series* 126 (November 2009), 23, fig. 8.

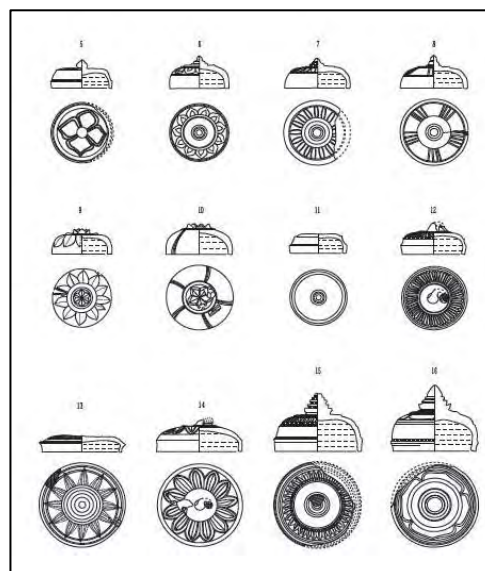
ลายเส้นที่ 4 ตัวตลับทรงผลไม้และโถ ฝาตลับรูปนกเป็ดน้ำผลิตจากเตาพระนอลมะเดจ

ที่มา : John Miksic and others, “Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” *ARI Working Paper Series* 126 (November 2009), 24, fig. 9.

ลายเส้นที่ 5 ชิ้นส่วนขวดและฝาโถทรงพิเศษผลิตจากเตาหินอลมะเลจ

ที่มา : John Miksic and others, “Archchaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” ARI Working Paper Series 126 (November 2009), 25, fig. 10.

ลายเส้นที่ 6 ฝาถลั้บทรงผลไม้และโถผลิตจากเตาหินอลมะเลจ

ที่มา : John Miksic and others, “Archchaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia,” ARI Working Paper Series 126 (November 2009), 22, fig. 7.

ระหว่าง พ.ศ. 2543-2550 ที่ผ่านมา มีเพียงแหล่งเตาสามแห่งของจังหวัดเลยมราฐในราชอาณาจักรกัมพูชาที่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีและศึกษากันอย่างกว้างขวาง ได้แก่ เตาอันลองทม เตาซาร์เซย์ และเตาดานิ (Ea 2005) สำหรับแหล่งเตาอีก 4 แห่งในจังหวัดเลยมราฐ ได้แก่ เตาคานาร์โปร์ เตาบางกอง เตาทุกลอง และเตากานทวัน เป็นเพียงการสำรวจและเก็บตัวอย่างบนผิวดินเท่านั้น ผลการสำรวจแหล่งเตาทั้งสี่แห่งพบว่า

เตาคานาร์โปร์ ตั้งอยู่บนคันดินด้านทิศตะวันออกของอ่างเก็บน้ำ มีจำนวน 13 เตา ขนาดของเนินเตากว้าง 15 เมตร ยาว 20 เมตร สูง 3 เมตร แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกประกอบด้วยกลุ่มเตาที่ตั้งอยู่บนคันดิน และกลุ่มที่สองมี 3 เตาตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของคันดิน ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นประเภทไม่เคลือบ รูปทรงที่พบได้แก่ ไหทรงคนโท ไห 4 หู อ่าง เครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น บราลีและกระเบื้องเชิงชาย

เตาบางกอง ไม่ทราบจำนวนเตาที่ชัดเจน เนื่องจากมีการสร้างถนนตัดผ่านและบางพื้นที่อยู่ในพื้นที่ของชาวบ้านทำให้มีการทำลายเนินเตา แต่มีการเก็บชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์จากผิวดินที่กระจัดกระจายอยู่รอบแหล่งเตา ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่มักเป็นประเภทไม่เคลือบเช่นเดียวกับเตาคานาร์โปร์ รูปทรงที่ผลิตได้แก่ อ่างและไห

เตาทุกลอง ตั้งอยู่บนคันดินด้านทิศตะวันตก มีจำนวน 13 เตา ขนาดของเนินเตากว้าง 15 เมตร ยาว 20 เมตร สูง 3 เมตร ประเภทของผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ประเภทไม่เคลือบ รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ไหทรงคนโท ไห 4 หู อ่าง เครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น บราลีและกระเบื้องเชิงชาย

ส่วนที่เตากานทวันพบเนินเตาสองแห่ง แต่ไม่ทราบจำนวนเตาที่แน่นอน ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยกระจัดกระจายอยู่รอบเตา ประเภทของผลิตภัณฑ์ได้แก่ ประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทไม่เคลือบ รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ไหขนาดใหญ่มีหู ไหรูปเท้าช้าง และอ่าง เป็นต้น วิถีตกแต่งและเคลือบมีความแตกต่างจากจากกลุ่มเตาพนมกุเลน แต่มีคุณภาพใกล้เคียงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย

นอกจากนี้ผลการสำรวจของนักโบราณคดีชาวกัมพูชาในพื้นที่ของจังหวัดบันทายมีชัยในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเทือกเขาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย พบว่ายังมีแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเขมรหลายแห่งที่มีลักษณะเหมือนกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย ได้แก่

เตาละบกสวาย ตั้งอยู่ทางใต้ของวัดละบกสวาย ไม่ทราบจำนวนเตา มีทั้งประเภทไม้เคลือบ ประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสีน้ำตาล บรรดาชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลจะมีมากกว่าประเภทอื่น ๆ รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ไหรูปเท้าช้าง โถรูปช้าง ไหมีหู และอ่าง วิธีตกแต่งและเคลือบมีคุณภาพเหมือนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย (ภาพที่ 16)

ภาพที่ 16 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาละบกสวาย

เตาละบกอำพิว ตั้งอยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกของวัดละบกอำพิว ไม่ทราบจำนวนเตาชัดเจน พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียจำนวนมาก ประเภทของผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ประเภทไม้เคลือบ ประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสีน้ำตาล รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ไห ไหรูปเท้าช้าง ชามและอ่าง วิธีตกแต่งและเคลือบมีคุณภาพเหมือนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 17 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาละบกอำพิว

เตาทับเสียม ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านทับเสียม ไม่ทราบจำนวนเตาชัดเจน มีการค้นพบชิ้นส่วนของหลังคาและผนังเตา ประเภทของผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ประเภทไม้เคลือบ ประเภทเคลือบจี๊ดฟ้าพีช และประเภทเคลือบสีน้ำตาล รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ไหมหู ไหรูปเท้าช้าง โถ ชาม หม้อ และอ่าง วิธีตกแต่งและเคลือบมีคุณภาพเหมือนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 18 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาทับเสียม

เตาสวายเขมา ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านทับเสียม ไม่ทราบจำนวนเตาชัดเจน หลงเหลืออยู่น้อยมาก และตั้งอยู่บนเนินเล็ก ๆ ประเภทของผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ประเภทไม้เคลือบ และประเภทเคลือบสีน้ำตาล รูปทรงที่ผลิตได้แก่ หม้อ ไหรูปเท้าช้าง โถรูปนก วิธีตกแต่งและเคลือบมีคุณภาพเหมือนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย (ภาพที่ 19)

ภาพที่ 19 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลพบที่เตาสวายเขมา

การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาพนมดงเร็ก

ใน พ.ศ. 2518 กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นแหล่งเตาที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็ก (ภาพที่ 20) โดยมีนายพจน์ เกื้อกูล เป็นผู้อำนวยการขุดค้น แต่ไม่มีรายงานการขุดค้นออกมา เนื่องจากนายพจน์เกื้อกูล ได้ลาออกจากราชการ

ภาพที่ 20 สภาพภูมิประเทศบริเวณช่องบก จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : รักชนก โตสุพันธุ์ และศถาพร เทียงธรรม, โบราณคดีวิเคราะห์ 2 : เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : ดอกเบี๋ย, 2539), 23.

ใน พ.ศ. 2527 โครงการโบราณคดีราชอาณาจักรไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจทางจำนวน 2 ครั้งเมื่อราวต้นเดือนกุมภาพันธ์และกลางเดือนมีนาคม (ภาพที่ 21) และขุดค้นเตาโคกลิ่นฟ้า บ้านบาระแนะ ตำบลหนองแวง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ และเขียนรายงานการปฏิบัติงานขุดค้นเตาโคกลิ่นฟ้า (กรมศิลปากร 2527) พบเตาประมาณ 30 เตา สามารถแบ่งออกเป็น 7 กลุ่มย่อย ได้แก่ เตาโคกยาง เตาโคกจีเหล็ก เตาโคกวัดเข้า เตาตากอ เตาโคกเบ็ง เตาโคกขุ่น และเตาโคกลิ่นฟ้า ที่พบปริมาณเตามากที่สุด คือ เตาโคกลิ่นฟ้า จึงได้ทำการขุดค้นเตาโคกลิ่นฟ้า (ภาพที่ 22) และศึกษารูปแบบของเตาและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ รูปทรงที่ผลิตได้แก่ ชาม ซึ่งเป็นรูปทรงที่พบมากที่สุดและมีลักษณะเฉพาะที่พบจากการขุดค้น ส่วนรูปทรงอื่น ๆ ได้แก่ ชาม โถ จาน กระปุก พานที่มีจานขนาดเล็กยกเป็นแกนสูง ตู้งตารูปบุคคล กระดิ่ง กระเบื้อง

มุงหลังคา และไห ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบขี้เถ้าพีช ส่วนประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทไม่เคลือบพบบ้าง แต่น้อยมาก

มีการส่งตัวอย่างถ่านไม้จำนวน 8 ตัวอย่างที่ได้จากช่องใส่ไฟของกลุ่มเตาโคกลิ่นฟ้าไปที่สำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ เพื่อหาอายุด้วยวิธีคาร์บอน-14 มีเพียง 2 ตัวอย่างจากหลุม F.4-SWQ ได้ค่าอายุ 710 ± 110 BP และ 1040 ± 140 BP หรือค่าเฉลี่ยราว 875 ± 130 BP หรือราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งค่าอายุนี้ค่อนข้างมีความสัมพันธ์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกอ้างถึงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17 เมื่อวัฒนธรรมเขมรโบราณแพร่เข้ามาในบริเวณนี้ (Khwanyuen 1985 : 13)

ต่อมาใน พ.ศ. 2530 โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี ได้สำรวจแหล่งเตาในอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพที่ 23) และเขียนหนังสือเรื่อง เซรามิกส์ในประเทศไทยชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์ (สุพจน์ พรหมมาโนช และ

ภาพที่ 21 คณะสำรวจของกรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์สำรวจแหล่งเตาพนมดงรักในเขต จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : ฉัตรภัทร จันทวิช, “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรีในจังหวัดบุรีรัมย์,” ใน เครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-22 (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตน์, 2530), 32.

สิริกุล พิชัยจุมพล 2532) กล่าวว่า พบเตากระจายอยู่ตามลำห้วยขนาดเล็กหลายแห่ง เช่น ห้วยโคง ห้วยโอกะน้อย ห้วยตาปาง สามารถแบ่งออกเป็น 8 กลุ่มตามที่ตั้งของหมู่บ้าน ได้แก่ เตาบ้านถนนน้อย เตาบ้านโคกใหญ่ เตาบ้านหนองคูน้อย เตาบ้านโคกยาง เตาบ้านตาปางน้อย เตาบ้านละลอกตะแบง เตาบ้านโคงและเตาสายโท 4 (แผนที่ที่ 2) โดยเลือกขุดเตาบ้านถนนน้อยในบ้านนายเจียน

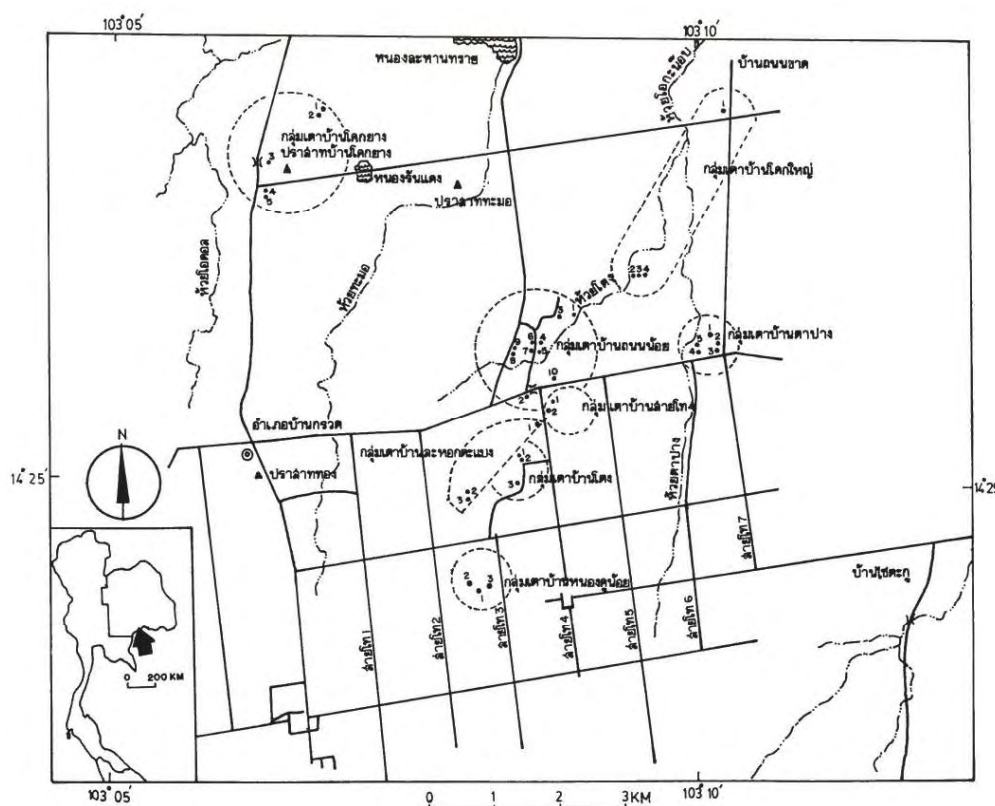
ภาพที่ 22 เตาโคกลั่นฟ้า อำเภอละหานทราย

ที่มา : สุพจน์ พรหมมาโนช และศิริกุล พิชัยจุมพล, เชลระมิดส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวดบุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 24.

ภาพที่ 23 สภาพของเนินดินของกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

แม้ผลการขุดค้นที่บ้านนายเจียนจะพบหลักฐานทางโบราณคดีที่น่าสนใจหลายอย่าง แต่หลักฐานที่ยังคงสภาพอยู่นั้นก็ไม่สามารถทราบถึงลักษณะรูปแบบของเตาได้เด่นชัดนัก ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบส่วนผสมของดินที่นำมาสร้างเตานั้นมีทรายผสมอยู่มาก จึงทำให้ตัวเตาไม่แข็งแรงและพังทลายได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นหลังคาเตาและปล่องระบายควัน ไม่ปรากฏหลักฐานหลงเหลืออยู่ให้เห็น ทำให้หลักฐานขาดความสมบูรณ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อข้อสันนิษฐานบางอย่าง หลักฐานในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างเตาที่ยังคงเหลือสภาพให้เห็น ได้แก่ ผนังเตา ช่องใส่ไฟ และฐานเสา แต่ก็สามารถบอกได้ว่า เตานายเจียนเป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวนอน ก่อด้วย

แผนที่ที่ 2 ที่ตั้งและการแพร่หลายของแหล่งเตาทั้ง 8 แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : สุพจน์ พรหมมานิช และสิริกุล พิชัยจุมพล, *เชลระมิกส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์* (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 28.

ดินดิบ มีความยาวประมาณ 12 เมตร (สุพจน์ พรหมมานิช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 55-89) พบหลักฐานบริเวณแนวผนังเตาตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ที่ทำเป็นมุมหักข้อศอก ผนังเตาด้านทิศตะวันออกสุดตรงมุมผนังด้านทิศใต้ และผนังเตาด้านทิศตะวันตกสุด ตรงมุมช่องใส่ไฟจะทำเป็นมุมฉาก ทำให้ทราบว่า เตานายเจียนมีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีช่องใส่ไฟ 5 ช่องและห้องบรรจุภาชนะเท่านั้น ไม่พบโครงสร้างส่วนบนของเตา ได้แก่ ปล่องระบายควัน เนื่องจากได้พังทลายหมด แต่พบ

ฐานเสาทั้งรูปกลมและรูปสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ตรงแกนกลางของเตาเรียงต่อกันเป็นแนวตรง ภายในพื้นที่สำหรับวางภาชนะและตรงบริเวณส่วนที่ติดกับผนังเตา เพื่อรองรับน้ำหนักและเสริมความแข็งแรงให้แก่โครงสร้างส่วนบนหรือหลังคาเตา เพื่อไม่ให้พังทลายได้โดยง่าย มีลักษณะเดียวกับที่พบที่เตาโคกลิ่นฟ้า อำเภอละหานทราย หลักฐานที่เป็นก้อนดินเผาที่เป็นชิ้นส่วนของเพดานเตาและมีรอยประทับของไม้จำพวกไม้ไผ่ปรากฏอยู่ ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงว่า ก่อนที่จะก่อสร้างเพดานหลังคาเตา ช่างได้นำไม้ไผ่มาสานเป็นโครง แล้วใช้ดินเหนียวพอกทับลงไปอีกทีหนึ่ง ภายในพื้นเตายังพบชิ้นทรายบาง ๆ เข้าใจว่าน่าจะใช้ทรายสำหรับตั้งหรือยึดภาชนะ เพื่อไม่ให้ภาชนะล้มลงในขณะเผามีการใช้ลวดตัดตัวภาชนะออกจากเป็นหมุนที่มีลักษณะคล้ายกับลายนิ้วมือ บ่งบอกให้ทราบถึงวิธีขึ้นรูปด้วยเป็นหมุน ตลอดจนรูปทรงของกึ่งทรงก้นดิน (ภาพที่ 24) และกึ่งรูปแท่งที่ใช้จัดวางภายในเตา นอกจากนี้ ยังพบว่าแหล่งเตานายเจียนมิได้เป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเคลือบประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะกล่าวคือจะผลิตทั้งประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง (ภาพที่ 25 และ 26) และประเภทเคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 27) ปะปนกัน รูปทรงที่พบส่วนใหญ่เป็นภาชนะที่มีขนาดเล็ก เช่น กระปุก ตลับ โถ และชาม

มีการส่งตัวอย่างถ่านไม้ที่ได้จากช่องใส่ไฟของเตานายเจียนไปกำหนดอายุที่สำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและพลังงาน เพื่อวิเคราะห์กำหนดอายุโดยวิธีคาร์บอน-14 พบว่ามีเพียงตัวอย่างเดียวที่สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ ตัวอย่างหมายเลข OAEP-960 จากช่องใส่ไฟที่มีค่าอายุระหว่าง พ.ศ. 1428-1698 และผลดังกล่าวสอดคล้องหรือใกล้เคียงกับการกำหนดอายุจากตัวอย่างถ่านไม้ที่ได้จากช่องใส่ไฟของแหล่งเตาโคกลิ่นฟ้าซึ่งเป็นแหล่งเตาที่มีวิธีก่อสร้างแบบเดียวกับเตานายเจียน ทำให้สรุปว่าเตานายเจียนน่าจะมีอายุการผลิตระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-17 (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 90)

ภาพที่ 24 กึ่งทรงก้นดินพบบริเวณแหล่งเตาพนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 25 ดลับทรงฟักทองเคลือบจี๊ด้าพืซพบภายในเตานายเจียน

ที่มา : สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล, เซรามิกส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 67.

ภาพที่ 26 โถเคลือบจี๊ด้าพืซพบภายในเตานายเจียน

ที่มา : สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล, เซรามิกส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 66.

แม้จะส่งตัวอย่างถ่านจากเตานายเจียนไปกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอน แต่ผลการกำหนดอายุก็ยังไม่เป็นที่น่าเชื่อถือเท่าใดนัก เพราะค่าอายุที่ได้คือ สมัยแรกสุด ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 14 สมัยที่สอง ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 และสมัยสุดท้าย ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 (Srisuchat 1989 : 54) ไม่สอดคล้องกับอายุของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากเตานายเจียน หลักฐานจากการขุดค้นและขุดแต่ง

โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย รวมทั้งเครื่องถ้วยเขมรก็ไม่เคยถูกค้นพบร่วมกับเครื่องถ้วยสุโขทัย ซึ่งเป็นสมัยสุโขทัย และยังพบว่ามีบางเตาที่นิยมเผาผลิตภัณฑ์เฉพาะอย่าง เช่น เตาสวายนิยมเผาเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลขนาดใหญ่ เช่น ไห โถ มากกว่าเครื่องถ้วยเคลือบสีเถ้าฟุ้งขาวขาม ถ้วย กระปุก ส่วนเตาบ้านหนองคูนิยมผลิตเครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องมุงหลังคา บราลี (Srisuchat 1989 : 54) เฉพาะที่กลุ่มเตาโคกยาง ตำบลบ้านกรวด อำเภอบ้านกรวด เตาหนองคูน้อย ซึ่งมีจำนวน 6 เตา ในเตาที่ 4 พบเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเตาอื่น ๆ เป็นเนื้อดินสีเหลือง สีแดงคล้ำ สีน้ำตาลแดง สีแดงปนสีม่วง มีปริมาณเหล็กสูง

ภาพที่ 27 ตลับเคลือบสีน้ำตาลพบที่อำเภอบ้านกรวด

ที่มา : สุพจน์ พรหมมาโนช และศิริกุล พิชัยจุฬพล, เชรมิคส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 66.

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. 2527 และ 2530 ทำให้นักวิชาการชาวไทยเสนอว่าการกำหนดอายุเครื่องถ้วยเขมรของชาวต่างประเทศ ซึ่งกำหนดอายุตามสีเคลือบของเครื่องถ้วยที่ค้นพบในศาสนสถานสมัยต่าง ๆ มีความไม่ถูกต้อง เนื่องจากลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่พบจากแหล่งเตาพนมกุเลนในจังหวัดบุรีรัมย์เกือบทุกแหล่งมีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด

ใน พ.ศ. 2531 กรมศิลปากรโดยโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้ทำการขุดค้นที่แหล่งเตาสวาย บ้านโคกใหญ่ ตำบลโนนเจริญ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เพิ่มเติม (รักชนก โตสุพันธ์ และสถาพร เทียงธรรม 2539 : 5) พบหลักฐานเกี่ยวกับโครงสร้างเตาที่ยังคงเหลืออยู่ ได้แก่ ผนังเตาบางส่วนที่ก่อด้วยดินดิบ ช่องใส่ไฟ ฐานเสาทั้งรูปสี่เหลี่ยมและรูปกลม ก่อด้วยดินดิบเช่นกัน ตั้งเป็นแถวบริเวณกลางเตาตามตำแหน่งภายในพื้นที่ที่ใช้วาง

ภาชนะเวลาเผา และบริเวณที่ติดผนังเตา ฐานเสาเหล่านี้ช่วยเสริมความมั่นคงให้ผนังเตาและโครงสร้างส่วนบน เคยพบที่เตาโคกลิ่นฟ้าด้วย เนื่องจากเนื้อดินที่นำมาสร้างเตามีส่วนผสมของทรายในปริมาณมาก จึงทำให้โครงสร้างของเตาพังทลายได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังคาเตาและปล่องระบายควัน ทำให้ไม่สามารถทราบรูปทรงของเตาที่สมบูรณ์ได้ รวมทั้งมีการนำถ่านที่ได้จากช่องใส่ไฟไปกำหนดอายุด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ได้อายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-17

แม้ผลขุดค้นเตาเผา 3 เตา จากจำนวน 100 กว่าเตาใน 2 อำเภอ คือ อำเภอละหานทราย และอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อ พ.ศ. 2527 , 2530 และ 2531 จะถือเป็นหลักฐานใหม่ที่พอจะเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเดิมอย่างน่าสนใจ จนทำให้นักวิชาการชาวไทยเสนอว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลหรือเครื่องถ้วยเคลือบสองสี มิได้เริ่มผลิตหลังเครื่องถ้วยเคลือบสีฟ้าพิช (เคลือบสีเขียวอ่อนเดิม) ดังที่นักวิจัยชาวฝรั่งเศสกำหนดไว้ (อมรา ศรีสุชาติ 2531 : 54) โดยสืบทอดรูปแบบการผลิตต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลานานพอสมควร (กฤษฎา พิณศรี 2540 : 178)

การศึกษาเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในราชอาณาจักรไทยและต่างประเทศ

มีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในพื้นที่เมืองพระนครและในดินแดนของราชอาณาจักรไทยปัจจุบัน ได้แก่ ที่บ้านดงยายเกา อำเภอสตึก (ภาพที่ 28) จังหวัดบุรีรัมย์ (อมรา ศรีสุชาติ 2532 : 62) ที่เมืองดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก ที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอสริมโหด (ภาพที่ 29) จังหวัดปราจีนบุรี (พิรพน พิสนพวงศ์ 2534 : 56) ที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพที่ 30) ที่จังหวัดสุโขทัย (ภาพที่ 31) (ณัฐภัทร จันทวิช 2532 : 58) ที่ซากโบราณสถานเมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่แหล่งโบราณคดีเมืองพระรถ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (อมรา ศรีสุชาติ และคณะ 2534 : 31) ที่ปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ (Brown and Vance 1978 : 66-72) รวมทั้งพื้นที่หลายแห่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรคยาสาธและธรรมศาลาที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แสดงให้เห็นว่าชุมชนชาวกัมพูชามักใช้พื้นที่สืบเนื่องต่อกันลงมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 เช่น ปราสาทหนองหงส์ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ และคูบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

สำหรับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังถูกค้นพบกระจัดกระจายทั่วไปตามโบราณสถานในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ของราชอาณาจักรไทย ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาลมากกว่าประเภทอื่น ๆ เช่น ในแม่น้ำเจ้าพระยาร่วมกับเครื่องถ้วยจีนจำนวนมากบริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในแม่น้ำ

แม่กลอง บริเวณจังหวัดราชบุรี ที่จังหวัดสุโขทัย ที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ที่ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ที่ดงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ที่กำแพงเมืองและโบราณสถานในจังหวัดลพบุรี รวมทั้งพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ เช่น ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ชุมชนโบราณสทิงพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ที่ชุมชนโบราณท่าเรือ-เมืองพระเวียง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 28 ชิ้นส่วนตัวขวดเคลือบขี้เถ้าพีชผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่ดงยายเกา
ที่มา : อมรา ศรีสุชาติ, แผนที่ทางโบราณคดีจังหวัดบุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2532), 62.

ภาพที่ 29 ชิ้นส่วนฝาโลเคลือบขี้เถ้าพีชผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่โบราณสถานสระมรกต
ที่มา : พิรพน พิสนุพงศ์, รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดนครนายก (กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี, 2534), 56.

ภาพที่ 30 ชิ้นส่วนขวดเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่จังหวัดบุรีรัมย์
ที่มา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ภาพที่ 31 ไหเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่จังหวัดสุโขทัย
ที่มา : อนุรักษ์ รัตนวิทย์ และภุชงค์ รัตนวิทย์, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเผาจังหวัดบุรีรัมย์ (กรุงเทพมหานคร : หิรัญพัฒน์, 2532), 56.

ปราสาทบ้านพลวง ตำบลก้งแอน อำเภอบราสาท จังหวัดนครราชสีมา

ใน พ.ศ. 2514 นายแวนส์ เรย์ ชิลเดส (Vance R. Childress) ซึ่งเป็นสถาปนิกชาวอเมริกัน และเป็นนักศึกษาปริญญาเอกที่ศึกษาศิลปะตะวันออกสมัยโบราณของมหาวิทยาลัยคอร์เนล สหรัฐอเมริกา ได้เดินทางมาสำรวจโบราณสถานในศิลปะเขมรโบราณหลายแห่งในราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาหลายแห่งเพื่อทำวิทยานิพนธ์ เมื่อเขาได้มาเห็น

ปราสาทบ้านพลวงที่มีสภาพหักพังก็เกิดความสนใจที่จะบูรณะขึ้นมาใหม่ จึงได้เดินทางไปขอทุนจากมูลนิธิวิจัยโซเดย์แห่งสหรัฐอเมริกามาบูรณะเป็นเงิน 6 แสนบาท ซึ่งกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. 2515 และทำการบูรณะด้วยวิธีรื้อตัวปราสาทลงเสริมความมั่นคงและประกอบชิ้นใหม่ดั้งเดิม ที่เรียกว่า “อนัสติโลซิส” ระหว่าง พ.ศ. 2516-2518

ลักษณะของปราสาทองค์นี้เป็นปราสาทองค์เดี่ยว แต่องค์ปรากฏเหลือเพียงครึ่งเดียว ส่วนยอดหักหายไป ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันไปทางทิศตะวันออก มีประตูทางเข้าอยู่ด้านหน้าเพียงด้านเดียว ส่วนด้านอื่นอีก 3 ด้านทำเป็นประตูหลอก องค์ปรากฏก่อด้วยศิลาแลง หินทราย และมีอิฐเป็นวัสดุร่วมก่อสร้างขึ้นในส่วนบนของปราสาท มีคูน้ำเป็นรูปตัวยูล้อมรอบ ถัดจากคูน้ำเป็นบารายที่เห็นเป็นคันดินเดิมคงเป็นที่ตั้งของแหล่งชุมชนมาก่อน

ผลการขุดแต่งและบูรณะปราสาทบ้านพลวงทำให้มีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรหลายประเภทและหลายสมัย ชิ้นส่วนภาชนะดินเผามากกว่า 4,000 ชิ้น มีอยู่ 270 รายการสามารถประกอบเข้าจนเห็นรูปทรงที่แน่นอน และแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน รูปทรงส่วนใหญ่เป็นดรัม ขวด อ่าง และไห ประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทไม่เคลือบแบบลิเดอแวง ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญของผลิตภัณฑ์ที่ค้นพบทั่วไปในเตาต่าง ๆ ของกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ส่วนใหญ่เป็นชาม สังข์จำลอง และดรัมทรงฟักทองเคลือบสีน้ำตาล คนโทเคลือบสองสี โอรูปนก ดรัมทรงแบน โอ ขวด อ่าง กระปุกทรงลูกจันทน์ พานเชิง ไหทรงถัง รวมทั้งไห คนโท และโอรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล โอรูปกระต่ายเคลือบสีน้ำตาลแบบหอยดสาร นอกจากนี้ ยังค้นพบดรัมเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต้อั่ว มณฑลฝูเจี้ยน ปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 (Brown 1978 : 66-72) อย่างไรก็ตาม เมื่อนำเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบมาพิจารณาพร้อมกับหลักฐานใหม่ ๆ เช่น รูปแบบของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่มักพบบริเวณโรคนาสาซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 หรือความหลากหลายของรูปทรงภาชนะ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีการผลิตมาตั้งแต่เริ่มผลิตจนกระทั่งสิ้นสุดการผลิต ทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาและกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทย โบราณวัตถุเหล่านี้จะถูกลบบริเวณใกล้ตัวปราสาทมากกว่าที่จะพบได้ฐานปราสาทโดยตรงหรือถูกฝังไว้ก่อนการสร้างปราสาทบ้านพลวง อย่างไรก็ตาม เครื่องถ้วยเหล่านี้อาจแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปราสาทบ้านพลวงและพื้นที่ที่มีมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18

ปราสาทบ้านปราสาท ตำบลปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปราสาท 3 องค์ ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกันในแนวเหนือ-ใต้ มีกำแพงล้อมรอบพร้อมซุ้มประตู เดิมคงมีสามหรือสี่ทิศ ปัจจุบันคงเหลือเพียงด้านทิศใต้เท่านั้น ก่อด้วยศิลาแลง ปราสาทองค์กลางขนาดใหญ่กว่าปราสาทอีกสององค์ที่ด้านข้างเล็กน้อย แต่ส่วนหลังคาเตี้ยกว่า ยังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีประตูเดียวด้านหน้าทาง ทิศตะวันออกยังคงมีโคปุระหินทราย สันนิษฐานว่า เป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทบ้านปราสาทเมื่อ พ.ศ. 2546 ได้ค้นพบประติมากรรมหินทรายรูปพระวัชรธร ฐานโยนิ ศิырพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและชิ้นส่วนพระหัตถ์ถือคัมภีร์ ปะคำ และดอกบัว ทำด้วยหินทราย ชิ้นส่วนพระพิมพ์ดินเผา กระจุกทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาล ฝาโอเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนไหหล่อเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ขูดขีดลายชีวิหิกล้ายลูกคลื่นและปั้นติครูปวงกลมอยู่โดยรอบ ชิ้นส่วนเชิงไหรูปเท้าช้างและชิ้นส่วนพานมีแกนเคลือบสีน้ำตาล ก้นขวดเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนตัวโอรูปสัตว์ จูกรูปศิรยะสตรี (ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2546) ทั้งหมดล้วนผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก รวมทั้งชิ้นส่วนดัลบและขามเคลือบสีขาว่าที่ผลิตจากกลุ่มเตาเตือฮัว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 18

ปราสาทพลสงคราม ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปราสาท 3 องค์ ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน หันไปทางทิศตะวันออก มีบรรณาลัยก่อดด้วยศิลาแลงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และอาคารที่สันนิษฐานว่า เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก สร้างขึ้นเมื่อราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 17 และถูกดัดแปลงเป็นอโรคยาศาลในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทพลสงครามเมื่อ พ.ศ. 2546 ได้ค้นพบประติมากรรมหินทรายรูปพระวัชรธรและรูปพระไภยษยคุรุไวฑูรยประภา เหล็กประทับรูปตัวโอ ศิырประติมากรรมหินทรายรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร รูปนางปรัชญาปารมิตาสาริด 2 องค์ และแม่พิมพ์พระพุทธรูปสำริด แผ่นศิลาฤกษ์หินทราย แท่งผลึกควอตซ์ ขามมีแกนเคลือบสีน้ำตาล คนโทและขวดรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนตัวโอและโอรูปช้างเคลือบสีน้ำตาล (สุรเชษฐ์ กิ่งทอง และคณะ 2546) ทั้งหมดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก กระจุกเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเจียว มณฑล

เจือเจียง สมัยราชวงศ์เยียน ราวพุทธศตวรรษที่ 19 และชิ้นส่วนฝาตลับเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 18

ปราสาทบ้านปรางค์ ตำบลหินดาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปรางค์ 3 องค์ ก่อด้วยอิฐไม่สอปูน และมีร่องรอยก่อสร้างเพิ่มเติมด้วยศิลาแลง เนื่องจากการค้นพบทับหลังสลักรูปพระศิวะนาฏราช พระนารายณ์ทรงสุบรรณ พระอินทร์ทรงเอราวัณ สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17 และถูกดัดแปลงเป็นอโรคยาศาลในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทบ้านปรางค์เมื่อ พ.ศ. 2545 ได้ค้นพบประติมากรรมหินทรายรูปพระวัชรธรและรูปพระไภยชัยคุรุไวฑูรยประภา ชิ้นส่วนบราลีและกระเบื้องเชิงชายดินเผา ไหรูปเท้าช้าง โถรูปนกเคลือบสีน้ำตาล กระปุกทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาล ขวดเคลือบสีเขียว ฝาตลับเคลือบสีน้ำตาล โถรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ภายในบรรจุตะกั่ว (รังสี อ่วมทอง และอานนท์ เรืองเทศ 2545) ทั้งหมดล้วนผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก นอกจากนี้ ยังพบตลับเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 18

ปราสาทนางรำ บ้านนางรำ ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปรางค์ประธาน โคปุระ บรรณาลัย ก่อด้วยศิลาแลง และบาราย ซึ่งกรุศิลาแลงเป็นชั้นบันไดลงไปถึงกันสระ บริเวณใกล้ ๆ ยังมีกลุ่มปราสาทสามหลัง เรียงกันจากทิศเหนือ-ใต้มีคูน้ำรอบเป็นรูปตัวยู สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ไหทรงถังเคลือบสีน้ำตาล ขูดขีดลายลูกคลื่น 2-3 ใบ ไหไม้เคลือบ โอ (ไม่มีฝา) เคลือบสีน้ำตาล ขวดเคลือบสีน้ำตาลและขวดเคลือบสองสีที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร รูปพระวัชรธร รูปทวารบาล รูปเทพประจำทิศ แทนหินบด ชามเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสังขนาถ (เตาป่ายาง) ตลับเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี และกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ (กรมศิลปากร 2535)

ปราสาทเมืองเก่า บ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปรangk์ประธานรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง มีบรรณาลัยอยู่ทางมุมขวาด้านหน้า ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ซึ่งมีซุ้มประตูทางเข้าอยู่ด้านหน้า นอกกำแพงมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมกรด้วยศิลาแลง สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนตัวไหและก้นไหทรงดั่งและไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ขูดขีดลายคล้ายลูกคลื่นที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ชิ้นส่วนไหไม่เคลือบที่มีเนื้อดินสีส้ม ชิ้นส่วนพระพุทธรูปนาคปรก ชิ้นส่วนแขนประติมากรรม แท่นหินบด และจารึก (กรมศิลปากร 2534)

ปราสาทห้วยแคน ตำบลห้วยแคน อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

เป็นปรangk์องค์เล็ก ๆ ก่อด้วยศิลาแลง มีบารายอยู่ที่มุมทั้งสี่ของปราสาท สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นธรรมศาลาหรือบ้านมีไฟที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนกระเบื้องเชิงชายและบราลีดินเผา ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเนื้อแกร่ง เหล็กประกบรูปตัวไอ กลีบขนุนรูปบุคคลประทับนั่งสมาธิในซุ้มศิลาทราย และชิ้นส่วนตัวโอเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาจึงเต้อเงิน มณฑลจิงซี ดันสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ภายในบรรจุอัฐิ (ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง 2545)

ภูบ้านปราสาท บ้านโนนพัฒนา ตำบลเมืองปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยปรangk์ 3 หลัง ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน หันไปทางทิศตะวันออก มีวิหารก่อด้วยศิลาแลงอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และอาคารที่สันนิษฐานว่าเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก สร้างขึ้นในศิลปะเขมรแบบนครวัด ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 17 และก่อสร้างเพิ่มเติมเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนกระเบื้องเชิงชายรูปกลีบบัวและรูปบุคคล 2 อัน ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปบุรุษและรูปเทวบุรุษนั่ง ประติมากรรมรูปสัตว์ในศิลปะเขมรแบบนครวัด ชิ้นส่วนประติมากรรมหินทรายรูปพระรัตนตรัยมหายาน ชิ้นส่วนโอเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนคนโททรงน้ำเต้าและไหเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนไหล่ไหและเชิงไหรูปเท้าช้างที่ผลิตจากกลุ่มเตา

พนมดงเร็ก แท่งหินบด และฝาดลับเคลือบสีขาวทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต๋อฮั่วและกลุ่มเตาอันซี มณฑลฝูเจี้ยน ปลายสมัยราชวงศ์ซ่งได้ถึงต้นราชวงศ์เยวียน (ห่างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2546)

ปราสาทบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบลกระโทก อำเภอโซคชัย จังหวัดนครราชสีมา

ประกอบด้วยโบราณสถาน 3 หลัง ก่อด้วยหินทรายสีขาว แต่ปัจจุบันเหลือเพียงสอง หลัง มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบ ทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออก พบชิ้นส่วนหน้าบันที่สร้างขึ้นใน ศิลปะเขมรแบบบาปวน สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นเทวสถานที่เกิดขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมหินทรายรูปนุรุษและรูปสิงห์ ปราสาทจำลองและทับหลังหินทราย ชิ้นส่วนตัวตลับ ฝาโกทรงกระบอก ตลับทรงผลไม้เคลือบ จี๋เถ้าพิช และชิ้นส่วนไหไม้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (กรมศิลปากร 2534)

ปราสาทบ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

ประกอบด้วยปราสาท 1 องค์ ก่อด้วยอิฐ หันไปทางทิศตะวันออก สระน้ำกรูขอบด้วยศิลา แล่ง สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลาง พุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทบ้านหนองแฝกเมื่อ พ.ศ. 2548 ได้ค้นพบประติมากรรมหินทราย รูปพระวัชรธรและรูปพระไภษัชยคุรุไวฑูรย์ประภา ประติมากรรมหินทราย รูปพระโพธิสัตว์วัชร ปาณีทรงครุฑและรูปพระยมทรงกระบือ พระพุทธรูปนูนเงิน ประติมากรรมสำริดรูปนางปรัชญา ปารมิตา แผ่นหินทรายศิลาฤกษ์ กระปุกสองหูดินเผาไม้เคลือบ (ห่างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2548) สันนิษฐานว่าผลิตจากกลุ่มเตาบ้านเจียบ สังขจาลองเคลือบสีน้ำตาลและชิ้นส่วนไหรูปเท้าช้าง เคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ปราสาทบ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ประกอบด้วยปราสาท 1 องค์ และบรรณาลัยด้านหน้า 1 หลัง ล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง นอกกำแพงตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำ 1 สระ ปราสาทประธานมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ด้านหน้ามีประตูเข้าออกทำเป็นมุขยื่นออกมา ผังปราสาทอีกสามด้านเป็น ประตูหลอก เหนือประตูหลอกด้านทิศเหนือยังคงมีทับหลังติดอยู่ และสลักภาพพระพุทธรูปประทับ นั่งปางสมาธิเหนือหน้ากาลจับท่อนพวงมาลัยไว้ด้วยมือทั้งสองข้าง ด้านหน้ามีทับหลังเช่นกัน แต่

ลบเลือนไปมาก สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นโอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทกู๋บ้านหนองบัว เมื่อ พ.ศ. 2540 ได้ค้นพบชิ้นส่วนบันแถลงหินทรายรูปฤๅษีถือตะบอง รูปพระยมทรงกระบือ รูปพระพุทธรูปปางสมาธิ รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ รูปพระอัศนีทรงสิงห์ ชิ้นส่วนพระหัตถ์ของพระวัชรธร เหล็กรูปตัวไอ กระเบื้องเชิงชายดินเผา แท่นหินบด (ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2540) ชิ้นส่วนโถงปูนกลีบบนน้ำตาล และไหทรงถึงกลีบบนน้ำตาล บริเวณไหล่ขุดชิดลายฉีหวิคัลลยลुकกลั่น ทั้งหมดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

กู๋น้อยสันตรัตน์ ตำบลพระธาตุ อำเภอนาญ จังหวัดมหาสารคาม

ประกอบด้วยปราสาทประธาน 1 องค์ มีมุขด้านหน้ายื่นไปทางทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง มีบรรณาลัยซึ่งเป็นที่ยึดคัมภีร์ทางศาสนา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หันเข้าหาปราสาทประธาน อาคารทั้งสองหลังล้อมด้วยกำแพงศิลาแลง แต่สร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อยอีกชั้นหนึ่ง มีสระน้ำนอกกำแพงอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออีกหนึ่งสระ สันนิษฐานว่า เดิมเป็นศาสนสถานที่เกิดขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17 และถูกดัดแปลงเป็นโอโรคยาศาลในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งกู๋สันตรัตน์เมื่อ พ.ศ. 2515, 2542 และ 2544 ได้พบหลักฐานสำคัญที่สามารถอธิบายความเป็นมาของโบราณสถานแห่งนี้ ได้แก่ ประติมากรรมหินทรายรูปพระวัชรธร รูปทวารบาล ชิ้นส่วนพระพุทธรูปนาคปรกในศิลปะเขมรแบบบายน ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 แผ่นรูปใบไม้สำริดและทองคำ ชิ้นส่วนขอบปากและเชิงไหรูปเท้าช้าง บริเวณไหล่ขุดชิดลายฉีหวิคัลลยลुकกลั่น ฝาตลับทรงฟักทองและฝาตลับทรงสูงกลีบบนน้ำตาล ชามกลีบบนน้ำตาล (ห่างหุ่นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง 2542 ; ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2544) ทั้งหมดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ชิ้นส่วนตลับทรงลูกเต๋ากลีบบนน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและตลับทรงกลมแบนที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต้อ้าว มณฑลสุเจียน สมัยราชวงศ์ช่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17

กู๋บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ประกอบด้วยปราสาทประธาน 1 องค์ ก่อด้วยศิลาแลง ส่วนบนก่อด้วยอิฐเสริมในสมัยหลังมีกำแพงหินแลงล้อมรอบ กำแพงด้านทิศตะวันตกมีร่องรอยคล้ายซุ้มประตู ด้านนอกมีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง สันนิษฐานว่า เดิมเป็นศาสนสถานที่เกิดขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีการใช้ต่อกันเรื่อยมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งคูบัวมาศเมื่อ พ.ศ. 2544 ได้ค้นพบเต้าปูน ชันพร้อมพานรองและแหวนที่ทำด้วยสำริด เงินรางหรือเงินปลิงพบในไหไม้เคลือบ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากกลุ่มเต้าบ้านเขียบ จังหวัดมหาสารคาม ประติมากรรมหินทรายรูปพระนารายณ์ ฐานรูปเคารพ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ เช่น ดาบ เต้าปูน ชัน และตะบันหมาก ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล บริเวณไหล่ขูดขีดลายซี้หวีคล้ายลูกคลื่นและลายแถบกากบาท (ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2544) ชิ้นส่วนสังข์จำลองดินเผาที่ผลิตจากกลุ่มเต้าพนมดงรัก ฝาโอเคลือบขี้เถ้าพีชที่ผลิตจากกลุ่มเต้าพนมกุเลน และชิ้นส่วนขามลายครามสมัยราชวงศ์ชิง ราวพุทธศตวรรษที่ 24

เมื่อพิจารณาจากรูปทรง เคลือบ และวิธีเคลือบของโอซึ่งค้นพบที่คูบัวมาศจะเห็นว่า โอดังกล่าวมีลักษณะเหมือนกับโอเคลือบขี้เถ้าพีชที่ผลิตจากกลุ่มเต้าพนมกุเลน โดยเฉพาะที่เตาจารย์เซย์เตออันหลงชม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นภายในเตาที่แหล่งเต้าพนมดงรักเลย

ศาลานางขาว ตำบลกุ้งตันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

เป็นปรangk์ทรงจตุรัสย่อมุม มีมุขด้านทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง ตัวอาคารหลักตั้งอยู่ถัดมาทางทิศตะวันตก เคยค้นพบจารึกและเทวรูปพระอุมาหินทรายสีขาว 2 องค์ จึงเรียกว่า “ศาลานางขาว”

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ โถรูปนกและกระปุกเคลือบสีน้ำตาลขูดขีดลายเรขาคณิตและผลิตจากกลุ่มเต้าพนมดงรัก (ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2544)

คูน้อยบ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ พระพุทธรูปนาคปรกหินทราย พระพุทธรูปประทับยืนแบบอยุธยาสำริด พระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ ชิ้นส่วนขามเคลือบขี้เถ้าพีช กระปุกทรงลูกจัน และกระปุกทรงกลมเคลือบสีน้ำตาล ตกแต่งด้วยลายกลุ่มเส้นคู่ขนานในแนวตั้ง หรือลายเส้นขนานในแนวนอน สังข์จำลองดินเผา โถรูปนกเคลือบน้ำตาล (ไม่มีฝา) โอที่มีตัวเคลือบสีน้ำตาล แต่ฝาเคลือบขี้เถ้าพีช ทั้งสามชิ้นผลิตจากกลุ่มเต้าพนมดงรัก ไหรูปเท้าช้างไม้เคลือบ บริเวณไหล่มีลายคาดเป็นสันนูน 2 เส้น (ห่างหุ่นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2544) กลุ่มนี้น่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ของอีกกลุ่มเต้าหนึ่งในบริเวณใกล้เคียง ชิ้นส่วนฝาตะลันและตัวตะลันเคลือบสีขาวทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเต้าเต้อั่ว มณฑลฝูเจี้ยน และตะลันทรงลูกเต๋าเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเต้าหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17

กูแก้ว บ้านหัวสระ ตำบลคอนช้าง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ประกอบด้วยปรางค์ประธานและบรรณาลัย ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว นอกกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีบารายก่อด้วยศิลาแลง สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นโอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ประติมากรรมหินทรายรูปพระวัชรธร ชิ้นส่วนไหเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและชิ้นส่วนฝาตลับเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาต่อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน (ห่างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง 2540) นอกจากนี้ ยังพบประติมากรรมหินทรายแกะสลักรูปพระโพธิสัตว์ รูปพระนารายณ์ทรงครุฑ และรูปพระพรหมทรงกระบือ ระหว่างการบูรณะพบจารึกภาษาสันสกฤตกล่าวถึงพระประสงค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในการสร้างศาสนสถานเพื่อเป็นทั้งที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชน

กูประภาชัย (กูบ้านนาคำน้อย) ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ประกอบด้วยปรางค์ประธานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีมุขยื่นทางด้านหน้า ด้านขวามีบรรณาลัย ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีโคปุระด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว นอกกำแพงที่มุมซ้ายมีสระน้ำ 1 สระก่อด้วยศิลาแลง มีเสาประดับประตู ทับหลังหินทราย เมื่อพิจารณาจากโบราณวัตถุที่ค้นพบและแผนผังที่มีลักษณะเดียวกับโอโรคยาศาล ทำให้สันนิษฐานว่า กูประภาชัยน่าจะเป็นหนึ่งในโอโรคยาศาลที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 และคงมีการใช้ต่อกันเรื่อยมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 24

ผลการขุดแต่งกูประภาชัยเมื่อ พ.ศ. 2541 ได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ได้แก่ หม้อดินเผา ก้นกลม กระเบื้องมุงหลังคา บราลี เหล็กรูปตัวไอ พระพุทธรูปสำริด ชิ้นส่วนฐานพระพุทธรูป นาคปรก ฐานรูปเคารพ ศิырพระวัชรธร แท่นวางแผ่นศิลาฤกษ์ กลองยาสูบที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสัตนาคน เมืองเวียงจันทน์ ราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 จานและถ้วยลายครามที่ผลิตจากกลุ่มเตาต่อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ชิง ราวพุทธศตวรรษที่ 23 ชิ้นส่วนคนโทและไหไม้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาบ้านเจียบ จังหวัดมหาสารคาม ราวพุทธศตวรรษที่ 24 ขวดและชิ้นส่วนไหใหญ่ชุดชวดลายฉลุ หวีคล้ายลูกคลื่น รวมทั้งเชิงไหรูปเท้าช้างที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

กูพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ประกอบด้วยปรางค์ประธาน ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อมุขทางด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกและวิหารที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ที่มุขด้านหน้าก่อด้วยศิลาแลงและหินทรายล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง มีโคปุระหรือประตูซุ้มขนาดใหญ่ทางด้านทิศตะวันออก กำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ กระเบื้องเชิงชาย ประติมากรรมรูปพระยมทรงกระบือ ฐานรูปเคารพ เศียรพระพุทธรูปสมัยอยุธยา กล้องยาสูบที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสัตนาคน เมืองเวียงจันทน์ ชามลายครามสมัยราชวงศ์หมิง เครื่องถ้วยลายครามเวียงจันทน์สมัยราชวงศ์หมิง และไหสองหูบรรจุอิฐที่ผลิตจากกลุ่มเตาลุ่มน้ำสงคราม (ห่างหุ้นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ 2540) และจากการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. 2542 พบโบราณวัตถุเพิ่มเติม ได้แก่ เศียรรูปพระวัชรธร ชิ้นส่วนรูปพระโพธิสัตว์วัชรปารมีทรงครุฑ รูปพระยมทรงกระบือ ชิ้นส่วนพระกรของรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ประติมากรรมเหล่านี้เป็นรูปเคารพที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ปราสาทหนองหงส์ ตำบลโนนดินแดน อำเภอโนนดินแดน จังหวัดบุรีรัมย์

ประกอบด้วยปรางค์ 3 องค์ ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานก่อด้วยศิลาแลงต่อเนื่องเป็นฐานเดียวกัน หันไปทางทิศตะวันออก มีประตูเข้า-ออกทางด้านหน้าอีกสามด้านเป็นประตูหลอก ปรางค์ทั้งสามมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม องค์กลางขนาดใหญ่กว่าสององค์ที่ด้านข้าง เดิมมีทับหลังแกะสลักลายอย่างสวยงาม คือ องค์ทิศเหนือสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเหนือหน้ากาล มือยึดท่อนพวงมาลัยแวดล้อมด้วยลายพันธุ์พฤกษา อีกสององค์ที่เหลือคือ องค์กลางและองค์ด้านทิศใต้ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่างกันตรงที่ภาพตรงกลางคือทับหลังปรางค์องค์กลางสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ องค์ทิศใต้สลักรูปพระศิวะทรงโคนนทิ ด้านหน้าของปรางค์องค์กลาง มีทางเดินยื่นยาวออกไป มีบันไดทางด้านหน้าและด้านข้างทั้งสอง นอกจากนี้ ยังมีบรรณาลัยอีกหนึ่งหลัง ก่อด้วยศิลาแลง หันหน้าเข้าหาปรางค์องค์ทิศใต้ ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง มีซุ้มประตูด้านหน้าและด้านหลัง มีคูน้ำล้อมรอบ สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 และมีการใช้งานต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18

ผลการขุดแต่งปราสาทหนองหงส์เมื่อ พ.ศ. 2545 ได้ค้นพบทับหลังหินทราย หน้าบันหินทราย บันแถลงหินทรายรูปทวารบาลถือตะบอง บันแถลงหินทรายรูปฤๅษี ฐานรูปเคารพ รูปปราสาทจำลอง เสาประดับผนัง และพวยกาสำริด ฝาโอเคลือบขี้เถ้าฟุ้งและชิ้นส่วนขูดเคลือบขี้เถ้าฟุ้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ส่วนชิ้นส่วนโอเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง ชิ้นส่วนขูดและไหรูปเท้าช้าง

เคลือบสีน้ำตาล บริเวณไหล่ชุดซิดลายกากบาท ทั้งหมดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก (ห่างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ 2545)

เมื่อพิจารณาจากรูปทรง เคลือบ และวิธีเคลือบของชิ้นส่วนขวดและชิ้นส่วนฝาโถ ซึ่งค้นพบที่ปราสาทหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ จะเห็นว่า ทั้งสองชิ้นมีลักษณะเหมือนกับที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน โดยเฉพาะที่เตาจารย์ชัย เตาดานิ เต่าอันลองชม และเตาทะนอลมะเลจ แต่ไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงรักเลย

กุฏิญาติหนองบัวลาย บ้านหนองบัวลาย ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

เป็นปรangk่อด้วยศิลาแลงเป็นชุดฐานบัวรองรับเรือนธาตุหรือผนัง ซึ่งแกะสลักเป็นประตูหลอก ส่วนประตูที่แท้จริงอยู่ทางทิศตะวันออก แผนผังมีลักษณะยื่นเป็นมุขทางเข้าออกไปด้านหน้า มีโครงสร้างหลังคาเป็นทรงปราสาท ช้อนเป็นชั้นลดหลั่นกันห้าชั้น ส่วนยอดประดับด้วยบัวกลุ่ม ชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นประดับด้วยบันแถลงสลักรูปเทพประจำทิศ สันนิษฐานว่า เดิมคงเป็นอโรคยาศาลที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ แท่นหินบด พระพุทธรูปนาคปรก ชิ้นส่วนใหญ่รูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล โดยมากเป็นกัน และแบบไม้เคลือบ และชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบขี้เถ้าฟิซ (ห่างหุ้นส่วนจำกัด ไพโรดดา 2543)

กุฏิญาติเมืองต่ำ ตำบลโคกเมือง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

เพื่อให้มีให้สับสนกับกุฏิญาติหนองบัวลายที่เชิงเขาพนมรุ้ง และตั้งอยู่ใกล้ปราสาทเมืองต่ำ กรมศิลปากรจึงกำหนดชื่อเรียกกันว่า “กุฏิญาติเมืองต่ำ” ประกอบด้วยปราสาทประธาน ก่อด้วยศิลาแลง มีกรอบประตูเป็นหินทราย ด้านหน้าทำเป็นมุขยื่นออกมา ส่วนประตูอีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก มีบรรณาลัยทรงสี่เหลี่ยมสร้างด้วยศิลาแลงอยู่ภายในกำแพง มีประตูสองชั้นไม่มีหน้าต่าง มีส่วนประดับเป็นทับหลัง กำแพงทำด้วยหินรูปนาค รูปมกรคายนา และกลีบบัวต่าง ๆ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เนื่องจากส่วนประดับเหล่านี้ดูไม่ต่อเนื่องกับปรangk่ และกำแพง จึงเป็นไปได้ว่า อาจเป็นการนำของเดิมมาประกอบอาคารที่ก่อสร้างใหม่ กุฏิแห่งนี้เดิมคงเป็นอโรคยาศาล เนื่องจากมีแผนผังคล้ายอโรคยาศาลในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ แท่นหินบด ชิ้นส่วนขดเคลือบสีน้ำตาล คนโทรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ฝาโอเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนกระดูกทรงกลมเคลือบสีน้ำตาล ชิ้นส่วนภาชนะเคลือบสีน้ำตาลปั้นแปะลายเม็ดพริกที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ชิ้นส่วนด้ายทรงฟักทองเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาจึงเต๋อเงิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ (ห่างหฺนส่วนจำกัดไพลดคา 2543)

เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

เมืองฟ้าแดดสงยางเป็นเมืองโบราณที่มีร่องรอยการอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณแห่งนี้มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณในภูมิภาคอื่น ๆ อย่างเด่นชัด ช่วงความเจริญสูงสุดทางวัฒนธรรมคือสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์หรือสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ซึ่งร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของราชอาณาจักรไทย (ผาสุข อินทราวุธ 2534 : 53)

ผลการขุดค้นหลุมขุดค้นที่ 4 ที่บริเวณโนนฟ้าแดด ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองโบราณไปทางทิศใต้ขุดพบศาสนสถาน เนื่องจากมีการขุดพบกระเบื้องมุงหลังคาดินเผาและบราลีดินเผา (ผาสุข อินทราวุธ 2534 : 25) จึงสันนิษฐานว่า อาจเป็นวิหาร นอกจากนี้ยังค้นพบด้ายทรงกลมแบนคล้ายลูกจันใบหนึ่งเคลือบสีน้ำตาลภายในบรรจุอิฐ

เมื่อพิจารณาจากรูปทรงที่เป็นด้ายทรงกลมแบนคล้ายลูกจันและวิธีขึ้นรูปก็พบว่า มีลักษณะเหมือนกับด้ายทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน ซึ่งเป็นรูปทรงเฉพาะของเตาทุกแห่งในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ เตาตานี เตาซาร์เซย์ เตาอันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงเร็กเลย จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ด้ายทรงกลมแบนใบนี้จะผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา

ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อำเภอมุขมหารพัตย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ประกอบด้วยปรางค์ 3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันไปทางทิศตะวันออก ปรางค์ประธานองค์กลางก่อด้วยหินทราย ส่วนปรางค์อีก 2 องค์ก่อด้วยอิฐและมีขนาดเล็กกว่า ด้านหลังของปรางค์องค์ทิศใต้มีปรางค์ก่อด้วยอิฐอีก 1 องค์ หันไปทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ปรางค์ทั้ง 4 องค์แล้ว ด้านหน้าของปรางค์องค์รอง 2 องค์ ยังมีวิหารก่อด้วยอิฐด้านละ 1 หลัง หันเข้าหาปรางค์ทั้งสององค์ สิ่งก่อสร้างทั้งหมดล้อมรอบด้วยระยะเบี่ยงคดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย มีโคปุระทั้งสี่ทิศ สันนิษฐานว่า เดิมปราสาทหลังนี้คงสร้างขึ้นเมื่อราวปลายพุทธ

ศวรรษที่ 16 เพื่อเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เปลี่ยนให้เป็นศาสนสถานของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และประดิษฐานพระพุทธรูปแทนศิวลึงค์ เนื่องจากมีการค้นพบพระพิมพ์พระพุทธรูปปางสมาธิตามคติทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่บริเวณปราสาทประธานด้วย

ผลการขุดแต่งปราสาทสระกำแพงใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2531-2533 ได้พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ฐานรูปเคารพ กลีบบนูนปราสาท บัวยอดปราสาทประธาน แท่นหินบด เครื่องมือเหล็กประเภทสลักขี้ด หัวงเหล็ก ตะกั่ว เหล็กรูปตัวโอ แม่พิมพ์พระพุทธรูป ชิ้นส่วนตัวดลับทรงฟักทองเคลือบสีขาว ชิ้นส่วนไหเคลือบสองสี ขวด โอ โถ ทรงพาน ชิ้นส่วนโลหะรูปช้าง และโลหะรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล บริเวณไหล่ขุดขี้ดลายซี่หวีกล้ายลูกกลิ้ง ทั้งหมดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก นอกจากนี้ยังพบจารึกที่เสาของโคปุระด้านทิศตะวันออกเป็นอักษรเขมรกล่าวว่า ใน พ.ศ. 1585 กมรเตงอัญญสิวทาสได้ซื้อที่ดินอุทิศถวายเทวาลัยของพระศิวะ และรายละเอียดการทำงานของข้าทาสบริวารในเทวาลัยแห่งนี้ รวมทั้งทับหลังที่ค้นพบบริเวณปราสาทก็เป็นศิลปะเขมรแบบเกรียง (กรมศิลปากร 2531)

ปราสาทสต็อกก๊อกรม ตำบลโคกสูง กิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ประกอบด้วยปราสาทสามองค์ สร้างด้วยหินทราย มีกำแพงศิลา 2 ชั้น คูน้ำชั้นใน และโคปุระ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีวิหารคด บรรณาลัย 2 หลัง และปราสาทประธาน มีการค้นพบจารึกจำนวน 2 หลัก ซึ่งข้อความในจารึกสต็อกก๊อกรมหลักที่ 1 กล่าวว่า ในพุทธศักราช 1480 พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 โปรดให้นำจารึกมาปักไว้ เพื่อประกาศห้ามเรียกข้าของเทวสถานแห่งนี้ไปใช้ในกิจการอื่น แต่ให้ข้าของเทวสถานได้บำรุงรักษาและบูชาศิวลึงค์หรือรูปเคารพ ซึ่งให้ประดิษฐานอยู่ ณ เทวสถานสต็อกก๊อกรมนี้นี้ตลอดไป จึงสันนิษฐานว่า อาจสร้างขึ้นเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ส่วนจารึกสต็อกก๊อกรวมอีกหลักหนึ่งกล่าวสรรเสริญพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 ว่า ในพุทธศักราช 1595 พระองค์ทรงบูรณะโบราณสถานแห่งนี้จนสำเร็จ พร้อมจารึกเกี่ยวกับอารยธรรมและศาสนา เป็นต้น

ผลการบูรณะปราสาทสต็อกก๊อกรมเมื่อ พ.ศ. 2551 ได้ค้นพบแผ่นทองคำรูปกลีบบดกบัว ดลับทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน (ภาพที่ 32) ชิ้นส่วนฝาดลับทรงลูกจันเคลือบสีน้ำตาลขูดสลักลายกลีบบัวและผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุดเลน (จากการตรวจสอบโบราณวัตถุพบที่ปราสาทสต็อกก๊อกรม ซึ่งนายอนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ นักโบราณคดีของห้างหุ้นส่วนจำกัด พรอนันต์ก่อสร้างส่งมา)

เมื่อพิจารณาจากรูปทรง เคลือบ และวิธีเคลือบของตลับทรงกลมแบนคล้ายลูกจันและตลับทรงผลไม้ ซึ่งค้นพบที่ปราสาทศັกก้อกธม อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จะเห็นว่าตลับดังกล่าวมีลักษณะเหมือนกับตลับที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน โดยเฉพาะที่เตาดานี เตาชาร์เซย์ เตออันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งไม่เคยพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงเร็ก

ภาพที่ 32 ตลับทรงลูกจันเคลือบขี้เถ้าพิซผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่ปราสาทศັกก้อกธม
ที่มา: นายอนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ

โบราณสถานหมายเลข 1-2 นอกสันคูเมืองดงละครด้านทิศเหนือ ตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก

ใน พ.ศ. 2533 กรมศิลปากรทำการขุดค้นโบราณสถานหมายเลข 1-2 นอกสันคูเมืองดงละครด้านทิศเหนือ ตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก (กรมศิลปากร 2533) ผลการขุดค้นได้พบแท่นหินบด ชิ้นส่วนขวดและฝาโอเคลือบขี้เถ้าพิซในวัฒนธรรมเขมร ตลับเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ขวดและตลับรูปนกเป็ดน้ำเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 และชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีฟ้าของประเทศแถบตะวันออกกลาง

เมื่อพิจารณาจากรูปทรง เคลือบ และวิธีเคลือบก็พบว่า มีลักษณะเหมือนกับขวดและโอซึ่งเป็นรูปทรงเฉพาะของเตาทุกแห่งในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ เตาดานี เตาชาร์เซย์ เตออันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่มีเคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายใน

เตาที่แหล่งเตापพนมดงรักเลย จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ขวดเหล่านี้คงผลิตจากกลุ่มเตापพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา

โบราณสถานสระมรกต บ้านสระข่อย ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

เป็นกลุ่มโบราณสถานทางพุทธศาสนาขนาดใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นซ้อนทับกันหลายสมัย เริ่มตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18 ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างศิลาแลงและอิฐ ส่วนใหญ่คงเหลือเฉพาะรากฐานอาคารเท่านั้น มีการขุดแต่งทางโบราณคดีหลายครั้งระหว่าง พ.ศ. 2514-2521 แต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ต่อมาใน พ.ศ. 2529-2530 มีการขุดค้นขุดแต่งอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนขามเคลือบสีขาว ชิ้นส่วนอ่างเคลือบสีน้ำตาล และกาเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ชิ้นส่วนไหและไหเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉีซือ มณฑลกว่างตง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ชิ้นส่วนดัลปังทรวงถูกแต่งเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีฟ้าของประเทศในตะวันออกกลาง ชิ้นส่วนฝาโถเคลือบจี๊ดเฝ้าพืชที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมกุเลน รวมทั้งบราติกระเบื้องมุงหลังคาแบบกาบกล้วยหรือกาบและแบบเชิงชายดินเผา (กรมศิลปากร 2534)

เมื่อพิจารณาจากรูปทรง เคลือบ และวิธีเคลือบของชิ้นส่วนฝาโถและชิ้นส่วนฝาดัลปังทรวงผลไม้ ซึ่งค้นพบที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี จะเห็นว่า ฝาดัลปังทรวงมีลักษณะเหมือนกับฝาดัลปังทรวงที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมกุเลน โดยเฉพาะที่เตาจารย์เซย์ เตาอันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งไม่เคยพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นภายในเตาที่แหล่งเตापพนมดงรัก

เมืองศรีมโหสถ ตำบลโคกปีบ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

เมืองศรีมโหสถมีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ เมืองอวัชยะปุระและเมืองพระรถ เป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่มากแห่งหนึ่ง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมค่อนข้างรี มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ภายในเมืองมีเนินดินและสระน้ำกระจายหลายแห่ง เมืองนี้มีพัฒนาการทางศิลปวัฒนธรรมมาโดยลำดับนับตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เนื่องจากเป็นเมืองท่าชายทะเล จึงมีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งกับจีนและอินเดีย คงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอาณาจักรฟูนัน เนื่องจากมีการขุดพบลูกปัดแบบฟูนันและแบบโรมันที่มีอายุระหว่าง พ.ศ. 600-800 มากมาย

นอกจากนี้ ยังพบภาพสลักรูปสัตว์ต่าง ๆ แบบอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 7-9 ด้านนอกของเมืองศรีมโหสถนั้นยังมีหลักฐานบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต และร่องรอยของชุมชนขนาดใหญ่

โบราณวัตถุที่ค้นพบจากโบราณสถานหมายเลข 11 เมื่อ พ.ศ. 2535 ได้แก่ กลุ่มเครื่องสำริด ประกอบด้วยกรอบคันฉ่อง ขัน สังข์จำลอง และฐานเชิงเทียน มีจารึกทั้งสี่ชิ้น กล่าวว่า มอบให้แก่โรคยาสาธ พระพุทธรูปนาคปรก มีสถูปอยู่สองข้างพบที่วิหารหมายเลข 5 รูปพระคเณศ ค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 22 ชิ้นส่วนคนที่ดินเผาตกแต่งด้วยการกดประทับลายดอกไม้ในกรอบสี่เหลี่ยมที่บริเวณไหล่คล้ายของวัฒนธรรมทวารวดี ชิ้นส่วนใหญ่รูปเท้าข้างเคลือบสีน้ำตาลในวัฒนธรรมเขมร โถเคลือบสีเขียว ฝาชุดชิดลายดอกไม้ห่ากลับ และชิ้นส่วนฝาโถและขวดเคลือบขี้เถ้าพิชในวัฒนธรรมเขมร ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิสี้อ มณฑลกว่างตง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ชิ้นส่วนดัลบทรงฟักทองเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ชิ้นส่วนหม้อทรงหมวกตาลดินเผา สมัยรัตนโกสินทร์ ที่ผลิตจากกลุ่มเตาเมืองเพชรบุรี ชิ้นส่วนชามลายครามสมัยราชวงศ์ชิง และที่น่าสนใจได้แก่ ชิ้นส่วนพวยคนที่แบบพิเศษ ซึ่งพวยมีลักษณะโค้งงอ ส่วนปลายพวยทำเป็นกระจังหน้า รอบปากพวยเป็นรูปคล้ายหยดน้ำ สลักลวดลายพันธุ์พฤกษา มีลักษณะคล้ายเคลือบบาง ๆ พวยลักษณะดังกล่าวจัดเป็นพวยลักษณะพิเศษ และมีรายละเอียดต่างไปจากพวยภาชนะแบบที่พบทั่วไปตามแหล่งโบราณคดี พบจากการขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 86 เพียงชิ้นเดียว ซึ่งเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่กลางเมืองศรีมโหสถ พบร่วมกับพวยคนที่ที่มีลักษณะตรง เคลือบขี้เถ้าพิช ซึ่งจากการศึกษาชั้นดินและโบราณสถานที่ค้นพบแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกเป็นช่วงต่อระหว่างวัฒนธรรมที่ 2 และ 3 และยังไม่สามารถสันนิษฐานว่า เป็นของลัทธิใด แต่พื้นที่ในเขตคูเมืองเคยมีมนุษย์มาทำกิจกรรมตั้งแต่ช่วงวัฒนธรรมทวารวดีรุ่งเรืองต่อเนื่องจนถึงสมัยวัฒนธรรมเขมร (กรมศิลปากร 2535)

เมื่อพิจารณาจากชิ้นส่วนฝาโถและขวดเคลือบขี้เถ้าพิชในวัฒนธรรมเขมร สีเคลือบ วิธีตกแต่ง และลวดลายก็พบว่า มีลักษณะเหมือนกับโถและขวด ซึ่งเป็นรูปทรงเฉพาะของเตาทุกแห่งในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ เตาตานี เตาซาร์เซย์ เตาอันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงเร็กเลย จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ชิ้นส่วนฝาโถและขวดเคลือบขี้เถ้าพิชดังกล่าวน่าจะผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา

เมืองพระรถ ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคู คันดิน มีลำน้ำสามสายผ่านคูเมือง มีสระน้ำภายในตัวเมืองทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้ นอกเมืองมีซากอาคารก่ออิฐเรียก “เนินธาตุ” อยู่มุมกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พบโบราณวัตถุจากการสำรวจทั้งภายในและภายนอก ได้แก่ พระพุทธรูปยืนเหนือพนัสนิคม พระพิมพ์ดินเผา แม่พิมพ์พระดินเผา ชิ้นส่วนธรรมจักร เสาหิน ฐานประติมากรรม เครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบสีขาว ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน (อมรา ศรีสุชาติ และคณะ 2534 : 29-30) เครื่องถ้วยเคลือบสีฟ้าน้ำทะเลจากตะวันออกกลาง และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน

ปรางค์นางผมหม่อม ตำบลหนองรี อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

เป็นปรางค์องค์เดียวโดด ๆ ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ ไม่สอปูนเช่นเดียวกับปรางค์แขก สภาพปัจจุบันยอดหักลงมาหมดแล้ว มีประตูเข้าไปภายในปรางค์ได้ ภายในปรางค์เป็นห้องโถงกรอบประตูสร้างด้วยแท่งหิน รอบปรางค์ยังมีก้อนหินใหญ่อยู่กระจัดกระจาย อยู่ห่างจากปรางค์ผมหม่อมไม่มากนัก สันนิษฐานว่า คงสร้างขึ้นเมื่อระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-17

โบราณวัตถุสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ชิ้นส่วนด้ายเคลือบสีขาวสมัยราชวงศ์ชงภาคใต้ที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี พระพิมพ์ดินเผา และภาชนะทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทไม่เคลือบ (โครงการบูรณะโบราณสถานลพบุรี กรมศิลปากร 2530) ที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก

วัดนครโกษา ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี

ใน พ.ศ. 2530 โครงการบูรณะโบราณสถานลพบุรีร่วมกับหน่วยศิลปากรที่ 1 ลพบุรี ได้ทำการขุดแต่งและขุดตรวจโบราณสถานวัดนครโกษา มีการค้นพบชิ้นส่วนของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวและเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล รูปทรงที่พบเป็นชาม โถ ไหทรงถัง และด้ายทรงแบนคล้ายลูกจัน เป็นต้น ส่วนใหญ่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 ร่วมกับโบราณวัตถุอื่น ๆ เช่น พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ลวดลายปูนปั้นรูปบุคคล ลูกปัด และตุ๊กตาดินเผา เป็นต้น หลักฐานที่ค้นพบจากวัดนครโกษาอาจชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของอำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมของราชอาณาจักรกัมพูชาที่แผ่เข้ามาในดินแดนแถบเมืองลพบุรีในรัชกาลพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 ราวพุทธศตวรรษที่ 16 และในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 (กรมศิลปากร 2532 : 77 รูปที่ 107-108 : 78 รูปที่ 109-116 : 79 รูปที่ 117-124 : 80 รูปที่ 125-127 : 81 รูปที่ 128-132 : 82 รูปที่ 133-139)

โบราณสถานวัดสันเปาโล ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี

วัดสันเปาโลเป็นวัดในศาสนาคริสต์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระราชทานที่ดินให้แก่บาทหลวงเยซุอิต 12 รูปที่เดินทางมาสู่ราชอาณาจักรสยามครั้งที่ 2 สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2228-2230 หลังจากคณะบาทหลวงชุดแรกเดินทางเข้ามาและสร้างสำหรับบาทหลวงชุดที่ 2 ซึ่งเป็นนักดาราศาสตร์จะมาประจำ ณ เมืองลพบุรีเดินทางเข้ามาพร้อมกับเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ที่ไปเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (วัดสันเปาโล [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552 เข้าถึงได้จาก <http://www.thai-tour.com/thai-tour/central/lopburi/data/place/wat-san-paolo.html>)

ใน พ.ศ. 2552 สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี กรมศิลปากร ได้ทำการขุดตรวจขุดค้นบริเวณพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นที่ตั้งของโบราณสถานวัดสันเปาโลส่วนของโบสถ์รูปไม้กางเขนตามภาพเขียนสีน้ำมันของชาวฝรั่งเศสที่แสดงภาพด้านทิศเหนือของอาคารเป็นที่พักนักบวชและหอดูดาวรูปแปดเหลี่ยมเป็นที่ตั้งของโบสถ์รูปไม้กางเขนหรือบริเวณที่ขุดตรวจว่ามีโบราณสถานอื่นหรือไม่ ผลการขุดค้นและขุดตรวจพบว่า โบราณสถานแห่งนี้มีร่องรอยของใช้พื้นที่ 3 สมัย ได้แก่ สมัยวัฒนธรรมทวารวดี สมัยอยุธยา และสมัยปัจจุบัน สำหรับสมัยที่ 1 มีการค้นพบโบราณวัตถุที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมทวารวดี ได้แก่ ชิ้นส่วนพวยกา ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยการกดประทับลวดลายในกรอบสี่เหลี่ยม ชิ้นส่วนภาชนะมีสัน รวมอยู่กับชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ชนิดต่าง ๆ และเครื่องถ้วยในวัฒนธรรมเขมรจำนวนหนึ่ง (กรมศิลปากร 2552) (ภาพที่ 33)

ภาพที่ 33 ชิ้นส่วนขวดเคลือบจี๊ด้าพีผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่วัดสันเปาโล
ที่มา: นางสาวพรกมล แสงอรุณ

เมื่อพิจารณาจากรูปทรงที่เป็นขวดคอแคบ สีเคลือบ วิถีขึ้นรูป วิถีเคลือบ รวมทั้งลายเส้นตรงที่ไม่เป็นระเบียบที่ก้นซึ่งเกิดจากการขูดขีดของช่างก็พบว่า มีลักษณะเหมือนกับขวดคอแคบ ซึ่งเป็นรูปทรงเฉพาะของเตาทุกแห่งในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ เตาตานี เตาซาร์เซย์ เตาอันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขูดค้นทางโบราณคดีภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงเร็กเลย จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ขวดใบนี้น่าจะผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา

เมืองศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

เมืองศรีเทพมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุมมน มีลักษณะเป็นเมืองซ้อนเมืองขนาดใหญ่และมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำป่าสัก ที่ตั้งของเมืองอยู่ในชุมทางที่สามารถติดต่อกับภาคอื่น ๆ ได้สะดวก เมืองนี้มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคสำริด-เหล็ก และเจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-18 แรกเริ่มคงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมามีการรับเอาวัฒนธรรมทวารวดี จึงได้เปลี่ยนเป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 มีการรับเอาวัฒนธรรมเขมรเข้ามาอย่างเต็มที่

ระหว่าง พ.ศ. 2531-2534 กรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งโบราณสถานภายในเมืองศรีเทพ ได้พบโบราณวัตถุที่น่าสนใจหลายยุคสมัย เช่น ชิ้นส่วนขวดคอแคบ (ภาพที่ 34) และฝาโถทรงกระบอกเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน รวมทั้งโถทรงกลมและฝาโถทรงกระบอกเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กด้วย

ภาพที่ 34 ชิ้นส่วนขวดและชิ้นส่วนฝาเคลือบสีน้ำตาล (ยกเว้นสองชิ้นเคลือบสีน้ำตาล) ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบจากการขุดแต่งที่เมืองศรีเทพ

ที่มา : วิชัย ตันกิตติกร, อุทยานประวัติศาสตร์ ศรีเทพ (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2538), 23, 26.

เมื่อพิจารณาจากรูปทรงที่เป็นขดคอแคบและขึ้นส่วนฝาโถทรงกระบอกและสี่เคลือบพบว่า ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยดังกล่าวมีลักษณะเหมือนกับขดคอแคบ ซึ่งเป็นรูปทรงเฉพาะของเตาทุกแห่งในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ เตาตานี เตาซาร์เซย์ เตาอันลองธม และเตาทะนอลมะเลจ รวมทั้งยังไม่เคยค้นพบรูปทรงดังกล่าวจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในเตาที่แหล่งเตาพนมดงเร็ก จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ขวดใบนี้น่าจะผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา

เมืองดงแม่นางเมือง ตำบลตาสังข์และตำบลเจริญผล อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

เมืองดงแม่นางเมืองมีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน มีคูชั้นนอกและชั้นในล้อมรอบสองชั้น แสดงให้เห็นถึงการขยายพื้นที่เมือง กลางเมืองมีแนวคันดินพาดกลาง ภายในเมืองมีสระที่ขุดขึ้นหลายแห่งทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีสาขาของแม่น้ำปิงไหลผ่านด้านตะวันตก และคลองวังตะเคียนซึ่งเป็นทางน้ำติดต่อกับแม่น้ำน่านที่ปากน้ำเชิงไกรไหลผ่านด้านตะวันออก

ภาพที่ 35 ฝาโถและโถทรงกระบอกเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบที่เมืองดงแม่นางเมือง
ที่มา : นางสาวพิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม

ใน พ.ศ. 2551 นางสาวพิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม นักศึกษาปริญญาโทสาขาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองดงแม่นางเมืองเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการทางวัฒนธรรมเมืองโบราณดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์” ผลการขุดค้นได้ค้นพบหลักฐานที่น่าสนใจได้แก่ เครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง ใบแรกเป็นฝาโถพบร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ในหลุมทดสอบที่ 4 ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเมือง ไกลคูเมือง ในบริบทที่เป็นหลุมขยะ (ภาพที่ 35 ซ้าย) ซึ่งอาจอยู่ในช่วงกลางถึงช่วงหลังก่อนที่ชุมชนจะล่มสลาย เนื่องจากเป็นหลุมขยะที่ถูกขุดลงไปจากชั้นดินที่ 2 ส่วนใบที่สองเป็นโถทรงกระบอกซึ่งค้นพบที่เนิน

โบราณสถานด้านทิศใต้ของเมืองในบริบทที่เป็นหลุมฝังศพ (ภาพที่ 35 ขวา) เนินดินที่เป็นโบราณสถานนี้พบโครงกระดูกประมาณ 53 โครง แต่ไม่พบโบราณวัตถุอื่น ๆ ร่วมเลย (พิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม 2551)

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากทั้งสองกลุ่มเตายังค้นพบแพร่กระจายทั่วไปแหล่งชุมชนโบราณ ปราสาท และโบราณสถานก่อนสมัยสุโขทัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยเท่านั้น โดยเฉพาะเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังค้นพบแพร่กระจายในแทบทุกจังหวัดในภาคอีสาน โดยมีแหล่งใกล้เคียงที่พบหลักฐาน ได้แก่ ตอนเหนือสุดพรมแดนระหว่างไทยกับลาว ได้แก่ ที่เมืองโบราณเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมืองหนองคาย ที่บ้านผาตั้ง ตำบลผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ที่บ้านผาแบ่น ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน ที่วัดท่าแขก บ้านน้อย อำเภอเชียงคาน และที่ภูหินเหล็กไฟ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ทางตะวันตกสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ที่ถ้ำหามินทร์ บ้านป่าไม้ อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ทางตะวันออกเฉียงเหนือจดพรมแดนลาว ได้แก่ ที่บ้านธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ที่แหล่งนายกองค์ศูนย์และที่บ้านคอนตาล ตำบลคอนตาล อำเภอกอนตาล จังหวัดมุกดาหาร ทางตะวันออกจดพรมแดนลาว ได้แก่ ที่แหล่งโบราณคดีม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ และที่แหล่งโบราณคดีพิบูลมังสาหาร อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

นอกจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งภาชนะและเครื่องประดับสถาปัตยกรรม อาทิ บราลี กระเบื้องเชิงชาย เพื่อป้อนให้ชุมชนโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์และเขตใกล้เคียงแล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตที่ป้อนให้แก่ชุมชนโบราณในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งปรากฏหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับภูมิภาคนี้ในอดีต โดยเส้นทางการติดต่อจากการข้ามเขตแนวพรมแดนที่น่าจะเป็นไปได้ตามเส้นทางเดินทางของคนชาวท้องถิ่น น่าจะได้แก่ จากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมาทางทิศใต้บริเวณนิคมบ้านกรวด เข้าสู่พรมแดนแนวเขาบรรทัด (เทือกเขาพนมดงเร็ก) เข้าทางช่องโอบก เข้าเขตตามทางด่านระดับที่พนมแม่ไก่ ลงสู่พื้นราบเขมรบริเวณเมืองทะมอพวก มีเส้นทางทางน้ำและเส้นทางทางบกตรงไปยังชุมชนบริเวณทะเลสาบเขมร บริเวณแนวห้วยต่าง ๆ เข้าสู่ราชอาณาจักรกัมพูชาที่ช่องบรรทัด สามารถลงสู่บริเวณเมืองทะมอพวกได้เช่นกัน

ผลการเก็บข้อมูลของข้าพเจ้าที่โรงเรียนบ้านกรวดวิทยาคารในจังหวัดบุรีรัมย์เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549 ข้าพเจ้ายังได้ค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาสีติดกันเป็นใหญ่รูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาลติดกับกระปุกทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 36) ซึ่งทั้งสองรูปทรงเป็นภาชนะที่มักค้นพบบริเวณสถานที่ที่เคยเป็นอโรคยาศาลและธรรมศาลาที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ตามสถานที่ต่าง ๆ บนเส้นทางจากเมืองพิมายไปสู่เมืองพระนครดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็น
 ปรangkู่ บ้านหนองบัว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ภูฤทธาธิเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัด
 บุรีรัมย์ ปราสาทเมืองเก่า บ้านเมืองเก่า อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทบ้านปราสาท
 อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ปรangkู่พลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา และ
 ปรangkู่บ้านปรangkู่ อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา ร่วมกับบรรดาเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล
 รูปทรงอื่น ๆ เช่น ไหทรงถัง กระปุกทรงกลม และพานมีแกน ซึ่งอาจเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ
 เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการใช้ถังก่อน
 ดินช่วยการจัดวางภายในเตาจากแหล่งเตาพนมดงเร็กอีกด้วย (ภาพที่ 37)

ภาพที่ 36 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยที่เผาเสียของไหรูปเท้าช้างติดกับกระปุกทรงลูกจันทน์ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ภาพที่ 37 ชิ้นส่วนชำรุดเผาเสียแสดงวิธีจัดวางด้วยการใช้ถังก่อนดินคั้นแต่ละใบ พบบริเวณกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

สำหรับในต่างประเทศมีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่เมืองกาลิมันตัน (Kalimantan) ในภาคตะวันตกของเกาะชวา และบริเวณรอบเมืองโตรวูลัน (Trowulan) ในภาคกลางของเกาะชวา รวมทั้งที่ปาซาร์ อิกัน (Pasar Ikan) ในกรุงจาการ์ตา (Jakarta) ประเทศอินโดนีเซีย เครื่องถ้วยเขมรเหล่านี้อาจเป็นสิ่งของที่ราชสำนักกัมพูชามอบให้เป็นของบรรณาการ จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรกัมพูชากับอาณาจักรชวาอย่างแน่นแฟ้น (Rooney 1976 : 17) นอกจากนี้ ยังมีขุดเคลือบสีน้ำตาลที่เมืองบูตวน (Butuan) ในประเทศฟิลิปปินส์ (ภาพที่ 38) ผลิตจากกลุ่มเตาชิซุน มณฑลกว่างตง และกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 (McElney 2006 : 90 fig. 16) แต่ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ขวดใบนี้อาจผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน เนื่องจากมีรูปทรงเหมือนกับเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนอย่างมาก รวมทั้งวิธีตกแต่ง เนื้อดินที่มีมลทินของแร่เหล็กปะทุออกมา ลักษณะเคลือบที่บางซิด และขอบปากที่ลดหลั่นกันเป็นชั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากเครื่องถ้วยจีนที่ผลิตจากกลุ่มเตาชิซุนอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม เราก็ยังขาดหลักฐานที่จะกล่าวสนับสนุนถึงที่มาของการค้นพบขวดใบนี้ ตลอดจนไม่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งที่พบกับแหล่งผลิต

ภาพที่ 38 ขวดเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน พบในประเทศฟิลิปปินส์

ที่มา : Brian McElney, *Chinese Ceramics & The Maritime Trade Pre-1700* (Bath : Museum of East Asian Art, 2006), 90, fig. 16.

หลักฐานทางโบราณคดีใหม่เกี่ยวกับการกำหนดอายุเครื่องถ้วยจีนต้นแบบ

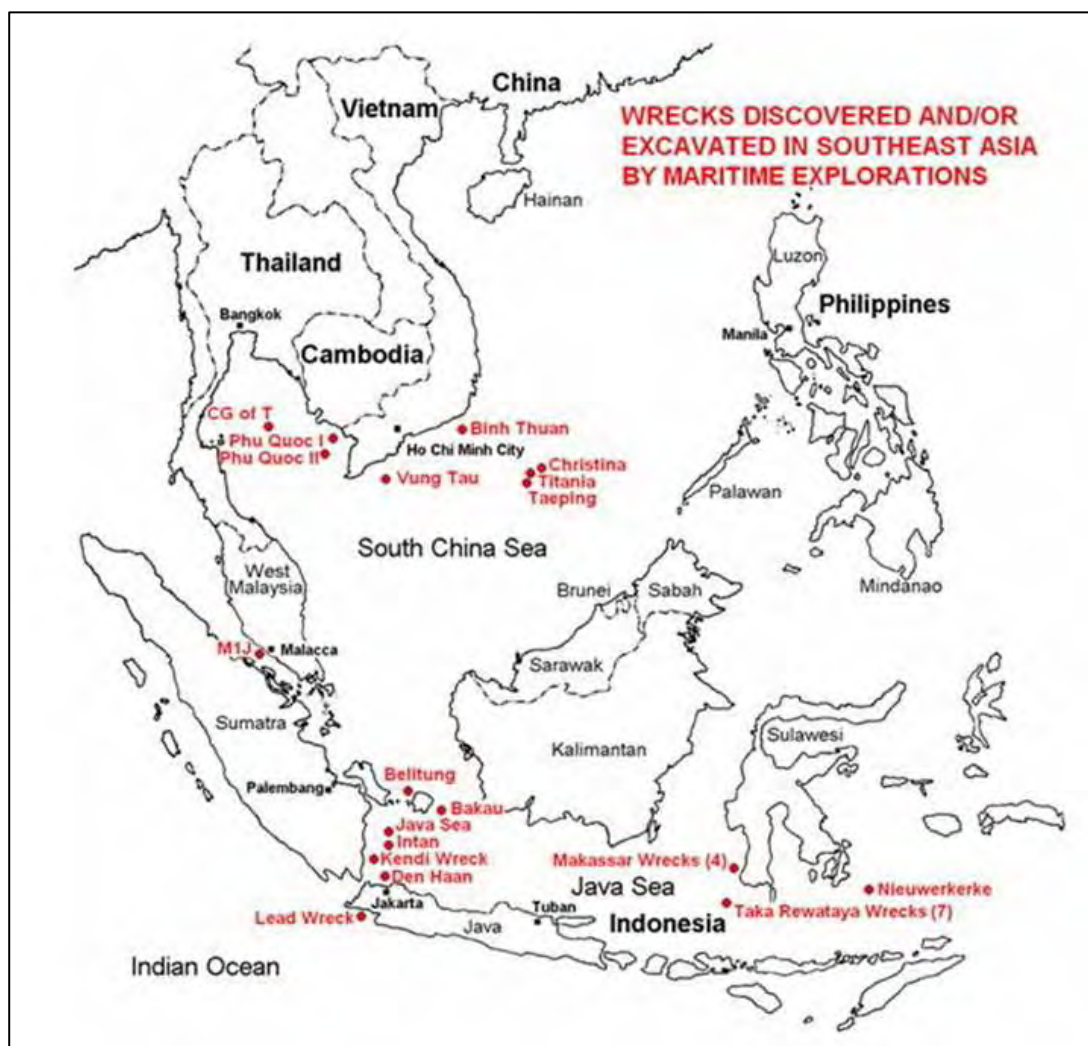
ปัจจุบันนักวิชาการส่วนใหญ่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและ

ราชอาณาจักรไทย แม้บันทึกราชวงศ์ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องราวของการค้าไม่มากนัก แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบตามพื้นที่ของวัฒนธรรมเขมรเป็นจำนวนมากย่อมเป็นประจักษ์พยานได้ว่า เครื่องถ้วยจีนเข้ามาบทบาทต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยอย่างมากมาย

หลายปีที่ผ่านมา มีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนต้นแบบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งเรืออับปางหลายแห่งบริเวณน่านน้ำของประเทศจีนและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แผนที่ที่ 3) ทำให้การกำหนดอายุของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบมีความก้าวหน้าและชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเครื่องถ้วยจีนเป็นตัวตรวจสอบที่สำคัญที่สุดสำหรับการกำหนดอายุหรือศึกษาความสัมพันธ์ทางรูปแบบระหว่างเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยที่ผลิตเลียนแบบจากประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นในการศึกษาความสัมพันธ์ทางรูปแบบดังกล่าวจำเป็นต้องใช้อายุของเครื่องถ้วยจีนที่ได้รับการกำหนดอายุอย่างถูกต้อง กระชับ และชัดเจนมาเปรียบเทียบ จึงจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครให้ถูกต้องมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือที่ค้นพบจากแหล่งเรืออินตันในประเทศอินโดนีเซีย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งที่ค้นพบจากแหล่งเรือปูเลาบัวยา (Pulau Buaya) แหล่งเรือตันจุงซิมปัง (Tanjung Simpang) และแหล่งเรือเจฟพารา (Jepara) ในประเทศอินโดนีเซีย รวมทั้งแหล่งเรือหนานไห่หมายเลข 1 (Nanhai no.1) ในประเทศจีน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครมากที่สุด นอกจากเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบในเรือแต่ละลำจะสามารถนำมาจัดลำดับระยะเวลาอับปางของเรือแล้ว ยังสามารถนำมาเทียบเคียงและตรวจสอบระยะเวลาการเริ่มต้น การเปลี่ยนแปลง หรือสิ้นสุดของเครื่องถ้วยที่เลียนแบบได้

เรืออินตัน (Intan) ถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2540 อับปางลงบริเวณทะเลชวาในประเทศอินโดนีเซีย ภายในเรือได้ค้นพบเครื่องถ้วยประมาณ 7,309 รายการ ประกอบด้วยเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาสิง (Xing) มณฑลเหอเป่ย์ กลุ่มเตาจิงเต๋อเจิน (Jingdezhen) มณฑลเจียงซี เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาอี้ซิง (Yixing) มณฑลเจียงซู เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเยวี่ (Yue) มณฑลเจ้อเจียง และเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบเยวี่ ซึ่งยังไม่สามารถระบุแหล่งผลิตชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกวางตุ้ง รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมือง ซึ่งยังไม่สามารถระบุที่ตั้งแหล่งผลิตชัดเจนอีกจำนวนหนึ่งเช่นกัน รวมทั้งเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำด้วยสำริด ตะกั่ว เงิน ทอง แก้วและหิน อีก 6,154 รายการ ที่น่าสนใจที่สุดเห็นจะได้แก่ ตลับทรงผลไม้เคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเยวี่ มณฑลเจ้อเจียง ตลับทรงผลไม้เคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิงเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี และฝาโอเคลือบสีเขียวที่ขูดสลักลายกลีบบัว (ภาพที่ 39 และ 40) เพราะมีรูปทรงและวิธีตกแต่งคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน

นอกจากนี้ ยังพบเหรียญกษาปณ์ปราชัยเซียนเฮิง (Qianheng) ของจักรพรรดิเกาจู่ (Gaoju) แห่ง แคว้นหนานอัน ระหว่าง พ.ศ. 1460-1468 จำนวน 136 เหรียญ และชิ้นส่วนท่อนไม้หลงเหลืออยู่ ซึ่ง ได้ถูกนำไปตรวจสอบด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์และวิเคราะห์เทคนิคของโครงสร้าง รูปแบบของ ลินค้าและตำแหน่งของบริเวณที่อัปปาง ทำให้ทราบว่า เรืออินตันอัปปางลงเมื่อราวปลายพุทธ ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 (Fleckler 2002 : 12)

แผนที่ที่ 3 ที่ตั้งของแหล่งเรืออัปปางที่สำคัญในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของเครื่องถ้วยจีนที่ถูกค้นพบในเรืออินตันและเป็นเครื่องถ้วย ดินแบบของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน รวมทั้งเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ทำให้ สามารถมองเห็นร่องรอยของการผลิตที่กลุ่มเตาพนมกุเลนว่า ไม่น่าจะเริ่มผลิตก่อนปลายพุทธ ศตวรรษที่ 15

ภาพที่ 39 ตัวอย่างของเครื่องถ้วยจีนดินแบบที่พบจากแหล่งเรืออินตัน ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน

ภาพที่ 40 ตัวอย่างเครื่องถ้วยจีนดินแบบที่พบจากแหล่งเรืออินตัน ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน

เรือปูเลาบัวยาถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2532 อับปางลงบริเวณชายฝั่งของเกาะปูเลาบัวยา ใน หมู่เกาะลิงกะ (Lingga) จังหวัดเรียวู (Riau) นอกชายฝั่งทางตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย ภายในเรือค้นพบโบราณวัตถุมากกว่า 31,000 รายการ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วย จินที่ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว้างตงและมณฑลฝูเจี้ยน เช่น เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจาก กลุ่มเตาถองอัน มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเป่เจียซาน มณฑลกว้างตง เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว เคลือบสีเขียว และเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุนและกลุ่มเตาจีซือ มณฑลกว้างตง นอกจากนี้ ยังพบเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี เหยียกษาปณ์จีนสมัยราชวงศ์ถังที่มีอักษรจีน “ไคเยี่ยนหลงเป่า” แทนหินบด ลูกเต๋าไม้ ก้อนโลหะ แบบต่าง ๆ กันฉ่อง และภาชนะที่ทำจากแก้วที่อาจถูกนำมาจากแถบตะวันออกกลาง คนที่ค้นพบ พื้นที่เมืองที่อาจผลิตจากบริเวณภาคใต้ของราชอาณาจักรไทย การค้นพบได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ ของเครื่องถ้วยที่เป็นสินค้าออกและความต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพปานกลาง เมื่อพิจารณาจาก โบราณวัตถุที่พบทั้งหมดพบว่า ส่วนใหญ่มีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ตรงกับสมัยราชวงศ์ซ่ง เหนือ และรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนมีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปทรงของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตา พนมดงเร็ก ส่วนเหยียกษาปณ์สมัยราชวงศ์ถังที่ค้นพบเป็นเงินตราที่ใช้สับเนื่องต่อมาจนถึงสมัย ราชวงศ์หมิง จึงไม่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานสำหรับการกำหนดอายุ สันนิษฐานว่าเรือลำนี้คง อับปางลงเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 (Ridho and McKinnon 1998 : IV-X, 1-5)

เรือตันจุงซิมปังถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2546 อับปางลงบริเวณตันจุงซิมปัง ทางเหนือของรัฐ ซาบาห์ (Sabah) ประเทศอินโดนีเซีย และได้รับการกำหนดอายุอย่างคร่าว ๆ ตรงกับสมัยราชวงศ์ซ่ง เหนือ พ.ศ. 1503-1669 แม้จะพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องถ้วยเพียง 300 กว่ารายการเท่านั้น แต่ก็ สามารถนำมาเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุที่พบในเรือปูเลาบัวยาได้ เพราะโบราณวัตถุส่วนใหญ่มี ลักษณะคล้ายคลึงกันและมาจากแหล่งผลิตเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจาก กลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาถองอัน มณฑลฝูเจี้ยน และเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาจีซือ มณฑลกว้างตง นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนของ ไม้ ก้อนทองแดง 76 ชิ้น และฆ้องสำริด 61 ใบ เป็นต้น หลักฐานที่นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ โบราณวัตถุที่มีลักษณะเหมือนกับที่พบในแหล่งเรือปูเลาบัวยา ตลอดจนการเปรียบเทียบกับ เครื่องถ้วยจีนที่มีการกำหนดอายุแน่นอนทำให้สันนิษฐานว่า เรือลำนี้คงอับปางลงเมื่อราวต้นถึง กลางพุทธศตวรรษที่ 17 (Tanjung Sim pang [Online], accessed November 2008. Available from <http://maritimeasia.ws>) ร่วมสมัยกับเรือปูเลาบัวยาหรือหลังกว่าไม่มากนัก

เรือเจฟพาราถูกค้นพบระหว่าง พ.ศ. 2533-2542 อับปางลงในประเทศอินโดนีเซีย โบราณวัตถุที่ค้นพบ ได้แก่ เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเฉียน มณฑลเจ้อเจียง เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาสี้อี้ มณฑลฝูเจี้ยน และกลุ่มเตาสี้อี้ มณฑลกวางตุ้ง เครื่องถ้วยเขียนลายสีดำได้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาอันซี มณฑลฝูเจี้ยน เหรียญกษาปณ์อีก 1,000 กว่าอัน ซึ่งเป็นของสมัยราชวงศ์ถัง สมัยห้าราชวงศ์ และสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ รวมทั้งเครื่องใช้ที่ผลิตจากดินเผาหรือโลหะผสม ฆ้องและคันฉ่องสำริด หลักฐานที่นำมาใช้ในการกำหนดอายุ ได้แก่ บรรดาเครื่องถ้วยที่พบร่วมกัน รวมทั้งเหรียญกษาปณ์จำนวน 1,000 เหรียญจากทั้งหมด 3,500 เหรียญที่ค้นพบภายในเรือเจฟพารา ประกอบด้วยเหรียญกษาปณ์สมัยราชวงศ์สุย สมัยราชวงศ์ถัง และสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เหรียญกษาปณ์อื่นที่มีอายุหลังสุดเป็นของปีรัชสมัยจงเหอ (พ.ศ. 1661) มีเพียงเหรียญเดียว ไม่พบเหรียญที่มีอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ (พ.ศ. 1670-1822) เลย จึงชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เรือเจฟพาราอาจอับปางลงระหว่างกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 และอาจเป็นไปได้ว่า พ.ศ. 1673 นอกจากนี้ยังใช้ผลการวิจัยของนายเมอิโตะ คาเมอิ (Meitoku Kamei) เกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยหลงเฉียนแต่ละระยะ ทำให้สามารถกำหนดอายุของเครื่องถ้วยหลงเฉียนที่พบได้อย่างชัดเจนว่า ตรงกับระยะที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 1593-1693 หรือระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 1643-1693 (Kamei 1994 : 46-84) และ ดร.เหอชู่เหมยได้กำหนดอายุเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยนที่พบตรงกับระยะ B พ.ศ. 1683-1823 หรืออาจเป็นก่อนระยะหัวเลี้ยวหัวต่อน้อยต่อปลายของระยะ A พ.ศ. 1593-1693 (Ho 1994) ทำให้เชื่อได้ว่า เรือเจฟพาราอาจอับปางลงเมื่อราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 (Djuana 2005 : 126-142)

เรือหนานไห่ 1 ถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2521 อับปางลงบริเวณมณฑลกวางตุ้ง สาธารณรัฐประชาชนจีน โบราณวัตถุที่ค้นพบมีจำนวนกว่า 1,000 รายการ ได้แก่ เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเฉียน มณฑลเจ้อเจียง และกลุ่มเตาสี้อี้ มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน ซึ่งค้นพบในปริมาณมากที่สุด และกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาสี้อี้ มณฑลฝูเจี้ยน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยเงินที่พบร่วมกันและได้รับการกำหนดอายุไว้อย่างชัดเจน ทำให้เชื่อได้ว่า เรือหนานไห่ 1 คงอับปางลงเมื่อราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ไม่เกี่ยวกับระยะ เวลาการอับปางของเรือเจฟพารา (Li 2005 : 30-46)

เครื่องถ้วยเงินต้นแบบที่ค้นพบจากแหล่งเรือทั้ง 5 ลำ ซึ่งอับปางลงในระยะเวลาที่แตกต่างกันสามารถนำมาช่วยศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่อาจผลิตขึ้นในแต่ละ

ช่วงเวลาดังกล่าวได้ เช่น ตลับทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน ตลับทรงผลไม้ ตลับทรงฟักทอง โถ กา และไหสี่หู เป็นต้น ดังนั้น เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนอาจศึกษาเปรียบเทียบได้จาก เครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบจากแหล่งเรืออับปางอินตันที่มีอายุอยู่ในปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัย ราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ส่วนเครื่องถ้วยที่ผลิตจาก กลุ่มเตาพนมดงเร็กอาจศึกษาได้จากเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบจากแหล่งเรือปูเลาบัวยา แหล่งเรือตันจุง ชิมปิง แหล่งเรือเจฟพารา และแหล่งเรือหนานไห่หมายเลข 1 ที่มีอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครและ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งในบทนี้มีได้มุ่งเน้นการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะเพื่อกำหนดอายุ เครื่องถ้วยเขมร แต่เพื่อชี้ให้เห็นถึงขอบเขตของความสัมพันธ์ระหว่างกับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบและ เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครให้ถูกต้องมากที่สุด และแสดงให้เห็นว่า เครื่องถ้วยที่ผลิตจาก กลุ่มเตาทั้งสองแห่งได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ สมัยราชวงศ์ซ่ง เหนือและสมัยราชวงศ์ซ่งใต้เท่านั้น มิได้มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซัน เครื่องถ้วย ญี่ปุ่น เครื่องถ้วยอินเดีย หรือเครื่องถ้วยเวียดนาม รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงช่วงระยะเวลาที่เหลื่อมหรือ ร่วมสมัยกันของกลุ่มเตาทั้งสองแห่ง ซึ่งมีความสอดคล้องกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์

ปัจจุบันนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครกับเครื่องถ้วยต่างชาติอย่างมาก ซึ่งแต่ละท่านล้วนมีความคิดเห็น เหมือนและหรือแตกต่างกันออกไป เช่น รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรส่วนหนึ่งอาจได้รับอิทธิพลจาก อมฤตกลศของอินเดียอย่างง่าย ๆ (Parmentier 1935) เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตา ปี่เจียซาน มณฑลกว่างตง (Rooney 1995 : 93-97) เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาใน มณฑลกว่างตง (Brown 1989 : 81-85) เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน มณฑล กว่างตง เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยเคลือบสี น้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจียนหยาง มณฑลฝูเจี้ยน (ปวิรรต ธรรมาปรีชากร และคณะ 2539 : 43) รวมทั้งเครื่องถ้วยต่างชาติอื่น ๆ เช่น เครื่องถ้วยอินเดีย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซัน สมัยราชวงศ์ จินตะวันตก สมัยราชวงศ์ถัง สมัยห้าราชวงศ์ และสมัยราชวงศ์ซ่ง เครื่องถ้วยญี่ปุ่น และเครื่องถ้วย เวียดนาม (ณัฐภัทร จันทวิช 2532 : 95-98) แต่เมื่อก้าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทาง ประวัติศาสตร์ที่จะนำมาสนับสนุนเครื่องถ้วยเหล่านี้กลับพบว่า เครื่องถ้วยอินเดีย เครื่องถ้วยญี่ปุ่น

เครื่องถ้วยเวียตนาม รวมทั้งเครื่องถ้วยจีนที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยห้าราชวงศ์และหลังกว่าสมัยราชวงศ์ซ่ง ได้ยังขาดความชัดเจนและไม่สามารถเชื่อมโยงกันทั้งระยะเวลาและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์

เมืองท่าสมัยราชวงศ์ซ่ง

ประเทศจีนมีการติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้มาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 แต่ปรากฏหลักฐานการค้าทางทะเลอย่างชัดเจนเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเมืองท่าบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกขึ้นเพื่อใช้ขนส่งสินค้าจากเมืองภายในแผ่นดินที่ตั้งอยู่ไกลออกไปกลับมีความเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ วิทยาการความก้าวหน้าของการเดินเรือเริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น สถานการณ์ระหว่างประเทศมีการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ราชวงศ์ซ่งมีความพยายามทำการค้ากับดินแดนโพ้นทะเล ทำให้เศรษฐกิจเริ่มขยายตัวลงได้ เส้นทางทางทะเลได้เข้ามามีบทบาทแทน รวมทั้งจากนโยบายทางการค้าต่างประเทศที่เปิดกว้าง ทำให้รัฐบาลซ่งเปิดเมืองท่าใหม่ขึ้นหลายแห่ง พร้อมกับตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิเพื่อผูกขาดการซื้อและขายสินค้าที่เข้ามาเพื่อประโยชน์ของทางรัฐบาล และจัดเก็บภาษีเกี่ยวกับเรือที่เดินทางมาหรือแล่นออกไป ภาษีที่ได้จากการจัดเก็บค่าธรรมเนียม ถือเป็นแหล่งรายได้ที่รัฐบาลซ่งต้องการมากที่สุด (Tan 2005 : 231) เมืองท่าเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนประตูที่ขนถ่ายสินค้า งานศิลปกรรม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของจีนลงเรือสินค้าสู่อาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แผนที่ที่ 4)

เมืองกว่างโจว (Guangzhou)

เมืองกว่างโจว มณฑลกว่างตง เป็นเมืองท่าสำคัญตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา บันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนกล่าวถึงความสำคัญของเมืองกว่างโจวในฐานะเมืองท่าและเครือข่ายทางการค้าที่สำคัญและกว้างขวางที่สุดบนชายฝั่งทะเลของจีน ใน พ.ศ. 1514 มีการตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองกว่างโจวอย่างเป็นทางการ

เมืองหมิงโจว (Mingzhou)

เมืองหมิงโจวหรือเมืองหนิงปอ (Ningbo) มณฑลเจ้อเจียง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอ่าวหางโจว และทางทิศตะวันออกหันไปทางทะเลจีนตะวันออก ระหว่างสมัยราชวงศ์ถังและสมัยห้าราชวงศ์ เมืองหมิงโจวจะเป็นที่รู้จักกันในฐานะเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญร่วมกับเมืองหยางโจว (Yangzhou) และเมืองกว่างโจว มีการตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองหมิงโจวและเมืองหางโจวใน พ.ศ. 1542 เพื่อเก็บภาษีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (Chen 1987 : 243) ดังนั้น เมืองหมิงโจวจึงเป็นเมืองท่าสำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังเรื่อยมาจนถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งได้ แต่ต่อมา

แผนที่ที่ 4 ที่ตั้งของเมืองที่สำคัญในประเทศจีนและแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยจีนดินแบบที่พบในราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา

ใน พ.ศ. 1708 สำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองหมิงโจวได้ถูกยกเลิกพร้อมกับเมืองหางโจว ทำให้เมืองเฉียนโจวเกิดการต้องแข่งขันกับเมืองกว่างโจว (Xu 1991 : 67)

เมืองหางโจว (Hangzhou)

เมืองหางโจว (Hangzhou) หรือเมืองหลินอัน (Lin'an) มณฑลเจ้อเจียง ตั้งอยู่ที่อ่าวหางโจว เป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งระหว่างสมัยราชวงศ์ถังและสมัยห้าราชวงศ์ เมืองหางโจวจะเป็นที่รู้จักกันในฐานะเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญร่วมกับเมืองหางโจว เมืองหมิงโจว และเมืองกว่างโจว มีการตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองหางโจวพร้อมกับเมืองหมิงโจวใน พ.ศ. 1542 เมื่อราชวงศ์ซ่งเหนือได้อพยพลงมาทางใต้ เมืองหางโจวได้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญของราชวงศ์ซ่งใต้อยู่ระยะหนึ่ง ดังนั้นเมืองหางโจวจึงเป็นเมืองท่าสำคัญเรื่อยมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังจนถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ จนกระทั่งใน พ.ศ. 1708 สำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองหางโจวได้ถูกยกเลิกพร้อมกับเมืองหมิงโจว

เมืองเฉียนโจว (Quangzhou)

เมืองเฉียนโจวหรือเมืองซัยตุน (Zaitun) เป็นเมืองท่าที่สำคัญที่สุดในปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจนถึงสมัยราชวงศ์เยวี่ยน เปิดอย่างเป็นทางการเมื่อปีที่ 2 ของจักรพรรดิซ่งเจี๋จงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1630 โดยมีการตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิที่เมืองเฉียนโจว อย่างไรก็ตาม มีบางท่านเสนอว่าน่าจะถูกตั้งขึ้นมาก่อนแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 1615 (Chen and Chen 1997 : 113) เพราะมีข้อพิจารณาประการหนึ่งคือ ปัจจัยทางการเมืองบางอย่างอาจทำให้ต้องล่าช้าออกไปถึง 15 ปี ก่อนจะมีการตั้งสำนักงาน เรือที่แล่นออกจากเมืองเฉียนโจว ไม่ว่าเรือจะผ่านเมืองหมิงโจวหากไปประเทศญี่ปุ่นหรือประเทศเกาหลี หรือผ่านเมืองกว่างโจว หากไปอาณาจักรที่เป็นหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ หากกลับเรือจะต้องหยุดที่เมืองกว่างโจวหรือเมืองหมิงโจวอีกครั้ง เพื่อจ่ายภาษีเกี่ยวกับสินค้าของเขา ความไม่สะดวกของนโยบายนี้ได้นำไปสู่การลักลอบนำเข้าหรือส่งออกอย่างผิดกฎหมาย เมืองเฉียนโจวเป็นเมืองท่ามาจนถึงปีที่ 8 ของจักรพรรดิเฉิงฮั่วแห่งราชวงศ์หมิง ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2015 รัฐบาลหมิงได้ย้ายผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิไปยังเมืองฝูโจว (Fuzhou) มณฑลฝูเจี้ยน จากการพัฒนาเมืองเฉียนโจวเป็นเมืองท่าทางทะเลแห่งใหม่แทนเมืองกว่างโจว จึงทำให้แหล่งผลิตเครื่องถ้วยที่เคยส่งออกที่เมืองกว่างโจวส่วนใหญ่เสื่อมลง เหลือเพียงไม่กี่แห่ง เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน เช่น กลุ่มเตาเต้อฮั่วและกลุ่มเตาอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกลับถูกส่งออกสู่ดินแดนโพ้นทะเลเพิ่มมากยิ่งขึ้น

เมื่อราชวงศ์ซ่งเหนือได้อพยพลงมาจากทางใต้ที่เมืองหางโจว (Hangzhou) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งใต้ได้กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมืองของราชวงศ์ซ่งใต้ แม้จะมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าเมืองไคเฟิง (Kaifeng) ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แต่เมืองเจียนโจวกลับกลายเป็นเมืองท่าที่สับสนวุ่นวายมากกว่า จากที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ทำให้เรือสินค้าสามารถเข้าจอดยังท่าเรือเมืองเจียนโจวได้ง่ายกว่า รัฐบาลซ่งไม่เพียงแต่เจริญรอยตามการค้าที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ถังอย่างต่อเนื่อง แต่ยังขยายเครือข่ายทางการค้าออกไปอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นเมืองเจียนโจวจึงเป็นเมืองท่าที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างมากในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้

เมืองเจียนโจวจึงเป็นเมืองท่าสำคัญที่สุดทางตะวันออกของโลกยุคกลางและเป็นช่วงรุ่งเรืองของเส้นทางสายแพรไหมทางทะเล แสดงให้เห็นถึงการมีสิทธิและเสรีภาพของการนับถือศาสนา จากการที่ราชสำนักซ่งเหนือมีนโยบายที่จะส่งเสริมการค้าทางทะเล เพื่อทดแทนรายได้ที่สูญเสียจากการไม่สามารถค้าขายบนเส้นทางสายแพรไหมทางบกด้านชายแดนตะวันตก จึงพยายามส่งเสริมการค้าทางทะเล อำนาจความสะดวกให้กับพ่อค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐาน เมืองท่าแห่งนี้จึงรุ่งเรืองขึ้นพร้อมกับการเสื่อมถอยของเส้นทางสายแพรไหมทางบก เส้นทางการค้าเริ่มจากเมืองท่าเจียนโจวผ่านชายทะเลตะวันออกของจีน แล่นผ่านช่องแคบ มะละกา เข้าสู่มหาสมุทรอินเดีย แล้วต่อไปยังอ่าวเปอร์เซีย

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา เมืองเจียนโจวจึงกลายเป็นเมืองท่าอันดับหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกจนถึงต้นสมัยราชวงศ์หมิง สินค้าและเรือจำนวนมากถูกทอดสมอที่บริเวณท่าเทียบเรือตลอดปี สินค้าทั้งจากภายในท้องถิ่นและพื้นแผ่นดิน เช่น เครื่องถ้วย ผ้าไหม ถูกส่งมายังเมืองท่าแห่งนี้ เพื่อรอการส่งออก การค้าดังกล่าวทำให้เมืองเจียนโจวกลายเป็นเมืองท่าที่รวบรวมสินค้าจากประเทศจีนเข้าสู่ระบบการค้าระหว่างภูมิภาคที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ให้เชื่อมโยงกับเมืองท่าในเครือข่ายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ เมืองปาเล็มบัง (Palembang) ประเทศอินโดนีเซีย และเมืองบูตวน (Butuan) ประเทศฟิลิปปินส์

เครื่องถ้วยดินเผา

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะของเครื่องถ้วยที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันถือเป็นวิธีหนึ่งของการศึกษาทางโบราณคดีในกรณีที่หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบไม่สามารถตอบปัญหาหรือให้เหตุผลได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาเครื่องถ้วยที่ยังไม่ทราบอายุสมัยชัดเจนเพราะทำให้สามารถมองเห็นภาพรวมพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรได้อย่างกว้าง ๆ นับตั้งแต่เริ่มต้น เปลี่ยนแปลง จนกระทั่งสิ้นสุด ในบทนี้ข้าพเจ้าได้นำเครื่องถ้วยจีนตั้งแต่ปลายสมัย

ห้ำราชวงศ์ถึงเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ซ่งที่ผลิตระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “เครื่องถ้วยจีนต้นแบบ” มาใช้ศึกษา เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับอายุการผลิตกว้าง ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 โดยนำมาจัดลำดับตามอายุสมัยของเครื่องถ้วยต้นแบบ แล้วจึงนำรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่จัดลำดับไว้มาพิจารณาพร้อมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและในราชอาณาจักรไทย อย่างไรก็ตามเครื่องถ้วยต้นแบบที่มีความเหมาะสมสำหรับการนำมาใช้เปรียบเทียบควรเป็นเครื่องถ้วยที่มีการกำหนดศัตยชาติและอายุสมัยอย่างถูกต้อง และถูกกำหนดอายุไม่เกิน 68 ปี โดยใช้เกณฑ์การแบ่งหนึ่งศตวรรษออกเป็นช่วงต้น ช่วงกลาง และช่วงปลาย ช่วงละประมาณ 33-34 ปี หรือเป็นเครื่องถ้วยที่ถูกค้นพบภายในสุสานหรือในแหล่งเรืออับปางที่มีการกำหนดอายุแน่นอนหรือเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทั่วไป จึงจะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือมากขึ้นและมีความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด

แม้ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองพระนครจะเผยให้เห็นถึงพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรอันยาวนาน รวมทั้งเครื่องถ้วยจีนที่ถูกสั่งเข้ามาอย่างต่อเนื่อง แต่ความต่อเนื่องนี้บางครั้งก็ขาดตอน ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 เครื่องถ้วยจีนที่ถูกสั่งเข้ามามีคุณภาพสูงมาก เพราะมีการค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนแบบราชสำนักที่มีคุณค่าจากการเก็บบนผิวดิน เครื่องถ้วยเขมรที่มีความสัมพันธ์กันก็มีคุณภาพสูงมากเช่นกัน

เมื่อมีการพัฒนาการค้าทางทะเล เครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบตามชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เครื่องถ้วยจีนในระยะแรกหายากที่เมืองพระนคร มีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรบางส่วน เครื่องถ้วยดั่ง ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่มีความงดงามมากปั้นติดรูปบุคคล อาจมีอายุระหว่างปลายสมัยราชวงศ์ถังและสมัยห้ำราชวงศ์ แต่ยังไม่มีการขุดค้นแหล่งที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองสมโบร์ไพรกุกกับตำบลรอลวย มีการค้นพบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวหลายร้อยชิ้นที่มีอายุอยู่ในช่วงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวกำพูชาจะหลงใหลเครื่องถ้วยจีนในระยะต้นที่นำมาสู่ดินแดนของชาวกำพูชาและพยายามเลียนแบบ

ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเขมรและเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉีหยางมีความแพร่หลายมาก มีการค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยกวนและเครื่องถ้วยจุนบ้าง รวมทั้งเครื่องถ้วยจิโจวและเครื่องถ้วยเจียนหยาง แต่ไม่พบเครื่องถ้วยเขียนลายสีของกลุ่มเตาฉีโจวและเครื่องถ้วยเขียนลายหลายสีที่มีเคลือบตะกั่ว ครั้นถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 มีการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรอย่างมาก เช่น การเลียนแบบเครื่องถ้วยเขมร

ที่มีเคลือบสีเขียวอมสีน้ำตาลเป็นครั้งแรก แต่มีความบางกว่า มีรอยราน และมักออกสีเหลืองซีด ๆ ยังคงมีการใช้จากสมัยก่อนหน้า ดินชนิดใหม่ปรากฏขึ้น มีความลื่นมากและเหนียว มีความพรุนตัวไม่มาก เมื่อเผาจะเปลี่ยนเป็นสีเทาที่ไม่มีไส้สีดำ จากหลักฐานทั้งหมดมีความพยายามเลียนแบบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว (Groslier 1981)

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งตรงกับระยะเวลาครองราชย์อันยาวนานของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เครื่องถ้วยเคลือบของเขมรจะเป็นงานศิลปะที่มีความเป็นอิสระ อิทธิพลของเครื่องถ้วยจีนยังคงอยู่อย่างมากมาดั่งจะเห็นได้จากปริมาณของเครื่องถ้วยจีนที่ส่งเข้ามาและการเลียนแบบอย่างเห็นได้ชัด แต่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 เครื่องถ้วยจีนยังคงส่งเข้ามาและเพิ่มทวีขึ้น ส่วนอิทธิพลเครื่องถ้วยจีนที่มีต่อการผลิตภายในท้องถิ่นก็ค่อย ๆ หายไปจนไม่ปรากฏอีก

ในรัชกาลพระเจ้าอู่ทยทิตยวรมันที่ 2 เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลได้แพร่หลายอย่างกว้างขวาง จนสามารถสังเกตการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งผิวและสีเคลือบ การผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสองสี คือ สีเขียวใสและสีน้ำตาล สีเขียวมักถูกกำหนดไว้ในส่วนแคบ ๆ บนไหล่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณคอ ซึ่งอาจเป็นเคลือบชนิดเดียวกันที่เผาได้ทั้งในบรรยากาศแบบเพิ่มออกซิเจนและลดออกซิเจน ทราบได้จากชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียที่มีเคลือบ 2 สี คือ เคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียวอยู่ในชิ้นเดียวกัน นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ สันนิษฐานว่า คงได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยจีน เช่น เครื่องถ้วยสีโจวที่เขียนลายสีดำได้เคลือบหรืออาจจะเป็นเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาที่เมืองฮั่วปี้ฉี (Hao-pi-chi) และยู่เสียน (Yuxian) ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเหล่านี้บางชิ้นถูกค้นพบที่เมืองพระนคร (Groslier 1981)

นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ กล่าวถึงรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนที่เป็นต้นแบบให้แก่ช่างปั้นว่า มีความโดดเด่นมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยที่ผลิตในราวพุทธศตวรรษที่ 14 รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดาและเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสี ซึ่งค้นพบที่เมืองสมโบร์ไพรกุก และไม่สามารถเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนทั้งฝีมือ คุณภาพของเนื้อดิน การเคลือบและการเผา

แม้บันทึกของนายโจวต้ากวน (Zhou Daguan) ซึ่งเดินทางมายังราชอาณาจักรกัมพูชาพร้อมกับคณะทูตเมื่อ พ.ศ. 1839/1840 จะถือเป็นข้อมูลที่ดีที่สุดที่กล่าวถึงการติดต่อระหว่างราชวงศ์เยี่ยนกับราชอาณาจักรกัมพูชา แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่สนับสนุนกลับมีน้อยมากและยังไม่มีนักวิชาการท่านใดศึกษาอย่างจริงจัง เครื่องถ้วยจีนที่หลงเหลืออยู่แม้จะช่วยให้เห็นถึงระบบเศรษฐกิจและสังคมของราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ไม่สามารถทราบถึงการแพร่หลายของเครื่องถ้วยจีนว่าใช้กันทั่วทั้งสังคมชาวกัมพูชาหรือใช้กันเฉพาะในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพ

ทางสังคมสูงเท่านั้น เคยมีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการปรากฏของเครื่องถ้วยจีน แต่ก็มีข้อมูลน้อยมากเกี่ยวข้องกับการแพร่หลายของเครื่องถ้วยจีนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ ขณะนี้จึงไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบตามแหล่งอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-18 (Miksic 2005)

เครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่มีบทบาทต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาและกลุ่มเตาพนมคงเร็กในราชอาณาจักรไทย ได้แก่ เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้นจนถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ที่มณฑลเจ้อเจียง (Zhejiang) มณฑลกวางตุ้ง (Guangdong) มณฑลฝูเจี้ยน (Fujian) มณฑลเจียงซี (Jiangxi) มณฑลเหอเป่ย์ (Hebei) และมณฑลช่านซี (Shaanxi) โดยส่งออกจากเมืองท่าที่สำคัญ 4 แห่งในประเทศจีน ได้แก่ เมืองกว่างโจว มณฑลกวางตุ้ง เมืองหมิงโจวและเมืองหางโจว มณฑลเจ้อเจียง และเมืองเฉียนโจว มณฑลฝูเจี้ยน

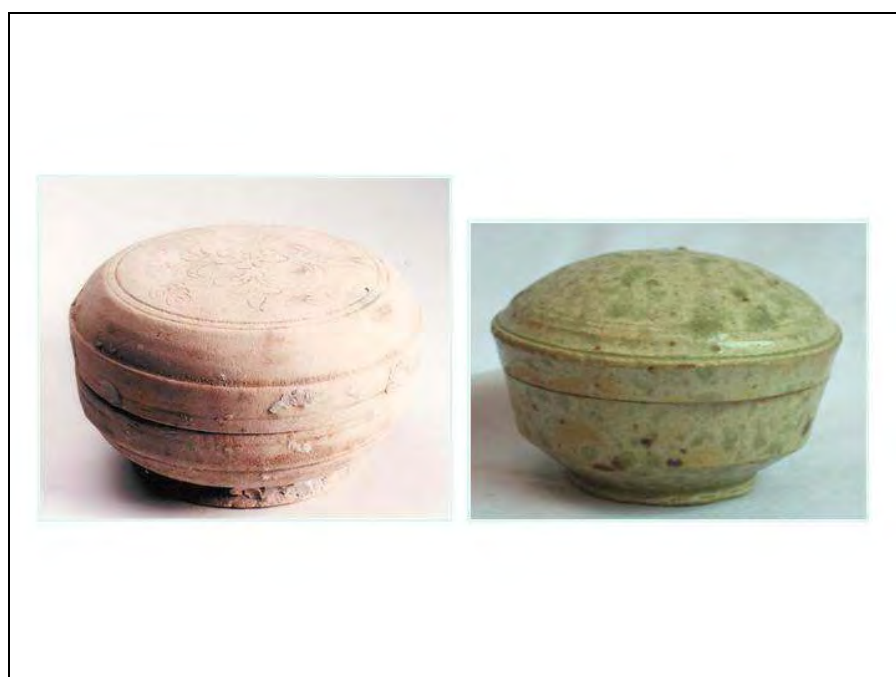
เครื่องถ้วยเยวี่ (Yue Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้มักถูกเรียกว่า “เครื่องถ้วยเยวี่” ผลิตจากกลุ่มเตาเยวี่หรือกลุ่มเตาวิเหยา (Yuyao) ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่แห่งของแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่สำคัญในมณฑลเจ้อเจียง เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก และเจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์ถังและสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้น ที่ตั้งของแหล่งผลิตตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบชางหลิน (Shanglin) และทะเลสาบไป๋หยัง (Baiyang) กลุ่มเตาวิเหยาจะเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยบรรณาการของแคว้นอู๋เยวี่ (Wuyue) มีการผลิตเครื่องถ้วยเยวี่จำนวนมากในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และเสื่อมลงพร้อมกับการล่มสลายของแคว้นอู๋เยวี่ (Feng 1981 : 34) มักผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีเนื้อดินสีขาวอมสีเทาและเคลือบสีเขียวอมสีเหลือง โดยเฉพาะสมัยห้าราชวงศ์ วิชชุคสลักเป็นที่นิยมมาก

นายเบอร์นาร์ด โกรสลีเยร์ สันนิษฐานว่า การผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบกุเลนคงจะผลิตขึ้นเพื่อเลียนแบบเครื่องถ้วยจีน โดยเฉพาะเครื่องถ้วยเยวี่ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์ถังถึงสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้น (Groslier 1981) มีการค้นพบเครื่องถ้วยเยวี่จากแหล่งขุดค้นในภาคใต้ของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของดลับทรงกลมแบน (ภาพที่ 41 และ 42) ดลับทรงผลไม้ (ภาพที่ 43) หรือโอที่ขูดสลักลายกลีบบัว (ภาพที่ 44)

ภาพที่ 41 เปรียบเทียบรูปทรงของตลับระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยห้าราชวงศ์ ราว พ.ศ. 1444 และ 1482 จากกลุ่มเตาเยวี่ มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

ภาพที่ 42 เปรียบเทียบรูปทรงของตลับระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเยวี่ มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

ภาพที่ 43 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลบทรงผลไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัย
ราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเขี้ยว มณฑล
เจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

ภาพที่ 44 เปรียบเทียบรูปทรงของโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเขี้ยว มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และ
เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

เครื่องถ้วยหนิงปอ (Ningbo Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาหนิงปอหรือกลุ่มเตายินเลี่ยน (Yinxian) ในมณฑลเจ้อเจียง เครื่องถ้วยที่ผลิตจากบริเวณทะเลสาบตงเจียน (Dongqian) ซึ่งกำหนดอายุตรงกับสมัยห้าราชวงศ์และสืบเนื่องถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจะเลียนแบบเครื่องถ้วยเยวี่ จึงมีลักษณะรูปทรงและวิธีตกแต่งคล้ายกับเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาวิ่เหยาและกลุ่มเตาซางยี้ว ดังนั้นกลุ่มเตาหนิงปอจึงเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยบรรณาการของแคว้นอู่เยวี่เช่นเดียวกัน (Feng 1981 : 27) ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นเคลือบสีเขียวนี้อินสีขาวอมสีเทาและเคลือบสีเขียวอมสีเหลือง

มีการค้นพบเครื่องถ้วยหนิงปอจากแหล่งขุดค้นในภาคใต้และภาคกลางของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และในแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์ 2527 : 34) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของขวดที่ขูดสลักลายกลีบบัว (ภาพที่ 45)

เครื่องถ้วยซางยี้ว (Shangyu Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาซางยี้ว มณฑลเจ้อเจียง เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ในสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ กลุ่มเตาซางยี้วจะเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยบรรณาการของแคว้นอู่เยวี่ (Feng 1981 : 22) เช่นเดียวกับที่กลุ่มเตาวิ่เหยาและกลุ่มเตาหนิงปอ และเสื่อมลงพร้อมกับการล่มสลายของแคว้นอู่เยวี่

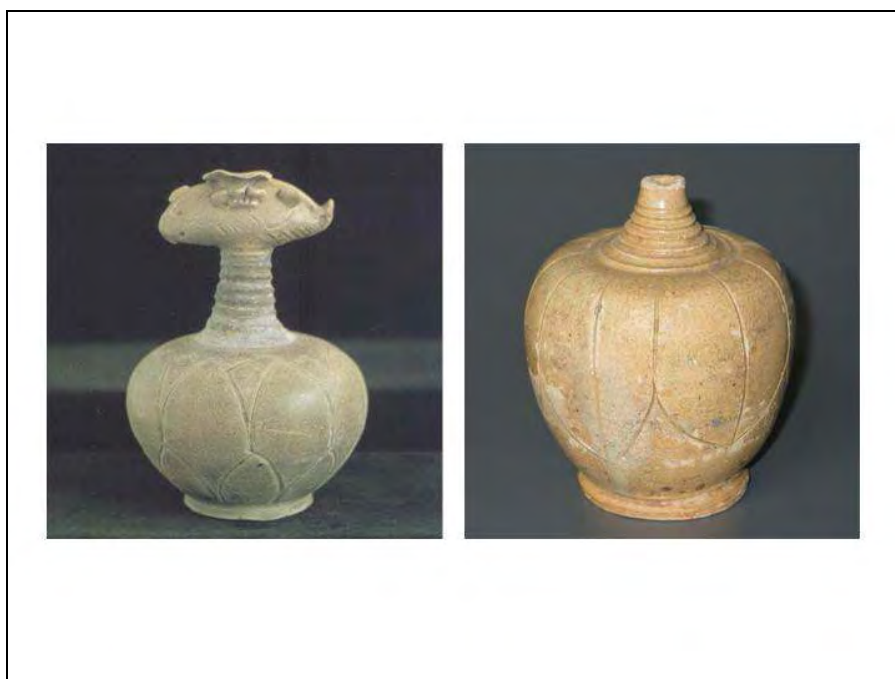
มีการค้นพบเครื่องถ้วยซางยี้วจากแหล่งขุดค้นในภาคใต้ของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของโถที่ขูดสลักลายกลีบบัวบริเวณตัวโถและฝาโถ (ภาพที่ 46)

เครื่องถ้วยเอวินโจว (Wenzhou Wares)

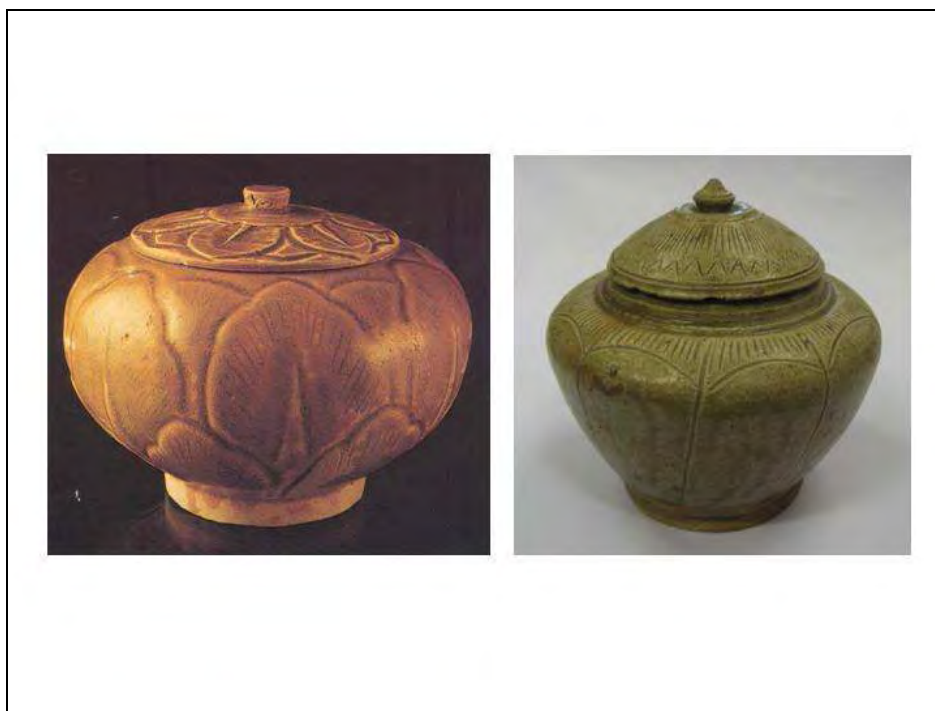
เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาเอวินโจว มณฑลเจ้อเจียง เดิมเรียกกันว่า “กลุ่มเตาอ้าว” (Ou) เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง และเลิกผลิตในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจะนิยมจัดวางด้วยการใช้ที่มีลักษณะเดียวกับที่ที่ใช้จัดวางบนบนเครื่องถ้วยเยวี่ जानและขามจะปรากฏร่องรอยของการใช้ทั้งด้านในและด้านนอก เนื่องจากเนื้อดินมีปริมาณแร่เหล็กต่ำ เนื้อดินจึงมีกอกอกสีขาวอมสีเทา และเคลือบสีเขียวจาง (Feng 1981 : 39)

เดิมนักวิชาการได้กำหนดอายุขามเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ตรงกับสมัยราชวงศ์ถัง ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 เนื่องจากการพบเครื่องถ้วยจีนกลุ่มนี้ที่แหลมโพธิ์ ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นเมืองท่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-15 ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนม ดงเร็กซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ว่า เครื่องถ้วยของกลุ่มเตาพนมดงเร็กน่าจะเริ่มผลิตตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในปัจจุบันพบว่า เครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบบริเวณแหลมโพธิ์มีอายุตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ถังถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และมักค้นพบเครื่องถ้วยกลุ่มนี้ในแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จึงการปรับเลื่อนอายุและสมัยของเครื่องถ้วยกลุ่มนี้เป็นต้นสมัยราชวงศ์ซ่ง ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ด้วยเหตุนี้ เครื่องถ้วยจีนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กเป็นกลุ่มแรกจึงเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวของต้นสมัยราชวงศ์ซ่ง และถือเป็นเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

มีการค้นพบเครื่องถ้วยเอวินโจวจากแหล่งขุดค้นในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่วัดนครโกษา อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร 2532 : 110 ภาพที่ 292-295) และที่อำเภอเมืองตาก

ภาพที่ 45 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้นถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาหนึ่งปอ มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

ภาพที่ 46 เปรียบเทียบรูปทรงของโอระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาช่างยี่ว มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย)
และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

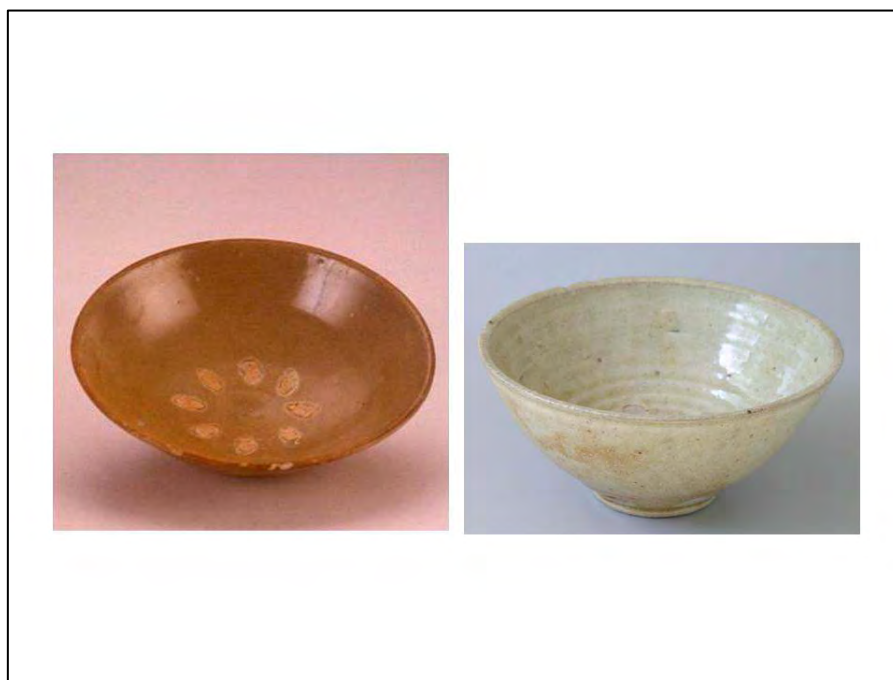
จังหวัดตาก (Pitiphat 1992 : 144) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับ
เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของชามปากกว้าง ก้นชามมีร่องรอย
ของการใช้กู่ปวงริชัวจั่ววาง (ภาพที่ 47)

เครื่องถ้วยเหมยเสียน (Meixian Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาเหมยเสียน มณฑลกว่างตง เป็นเครื่อง
ถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตเพื่อเลียนแบบเครื่องถ้วยเขียวยุคของมณฑลเจ้อเจียง ซึ่งผลิตในช่วงระยะเวลา
ใกล้เคียงกัน จึงมักค้นพบปะปนในแหล่งขุดค้นเดียวกันเสมอ จนทำให้มีผู้เข้าใจผิดว่า เป็นเครื่องถ้วย
เขียวยุค รูปทรงที่ผลิตมักเป็นชามเคลือบสีเขียวที่มีร่องรอยของการใช้กู่ปวงริชัวจั่ววาง 5 ชิ้นช่วยจั่ววาง
และปรากฏเป็นรอยคล้ายรูปห้าแฉกที่ก้นด้านใน

มีการค้นพบเครื่องถ้วยเหมยเสียนจากแหล่งขุดค้นในภาคกลางและภาคใต้ของ
ราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอลือไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (เขมชาติ
เทพไชย 2527 : 23) เมืองคูบัว อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ภูธร ภูมะธน 2534 : 200 ภาพที่ 1)

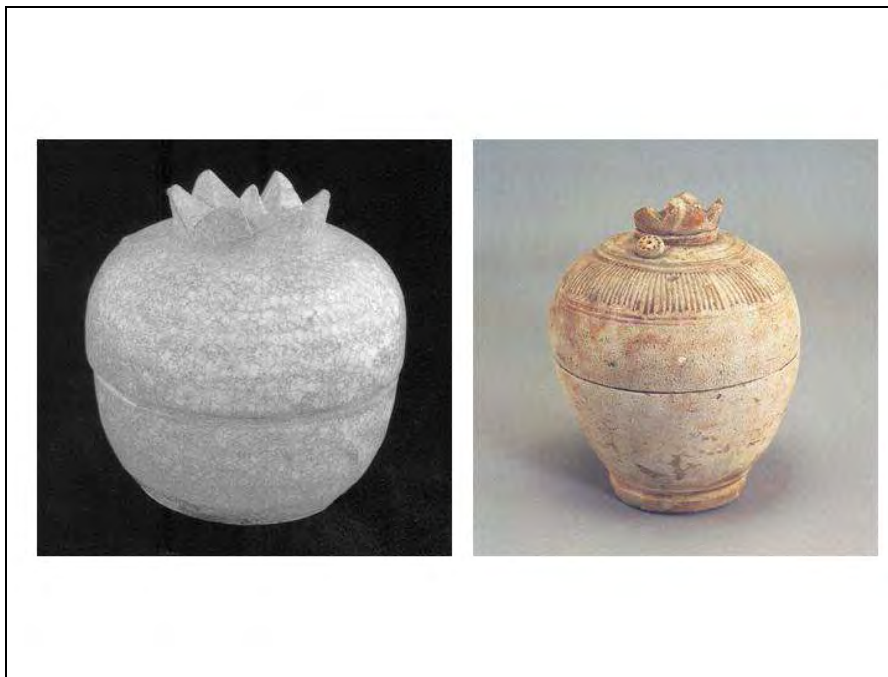
เมืองอุ๋ตง อำเภ่อู๋ตง จังหวัดสุพรรณบุรี (ภูธร ภูมะธน 2534 : 201-203 ภาพที่ 7 ซ้ายสุด) และที่วัดนครโกษา อำเภอมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร 2532 : 110) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของชามปากกว้างที่มีร่องรอยของการใช้วัสดุช่วยจัดวางที่ก้นด้านในและลักษณะของการเคลือบกัน

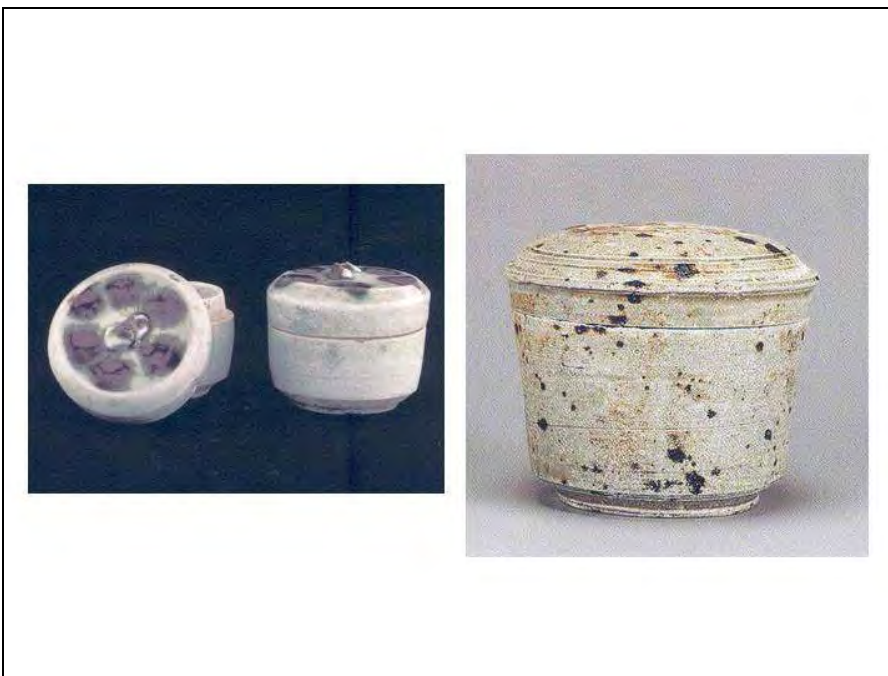
ภาพที่ 47 เปรียบเทียบรูปทรงของชามและร่องรอยของการใช้วัสดุช่วยจัดวางระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 จากกลุ่มเตาเวิ่นโจว มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

เครื่องถ้วยจิ่งเต๋อเจิ้น (Jingdezhen Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี ซึ่งเป็นกลุ่มเตาที่มีชื่อเสียงที่สุดของประเทศจีน เริ่มผลิตครั้งแรกในสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้น ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีเขียวและประเภทเคลือบสีขาวที่บริเวณสี่อู่ฮวน (Shihuwan) หยางเหมยตึง (Yangmeiting) และหวงหนี่โถ้ว (Huangnitou) ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องถ้วยได้รับการพัฒนาอย่างมาก และผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวอมสีฟ้าราวกับหยกที่มีเนื้อดินละเอียด ได้แก่ เตาหูเถียน (Hutian) เตาลิวเจียวาน (Liujiawan) เตานานฉีเจียว (Niushijie) เตานิวฉีหลิง (Niushiling) และเตาหยางเหมยตึง (Yangmeiting) (Feng 1981 : 73) จนกระทั่งในปรีชสมัยจิ่งเต๋อ (Jingde) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ กลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้นจึงกลายเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วย

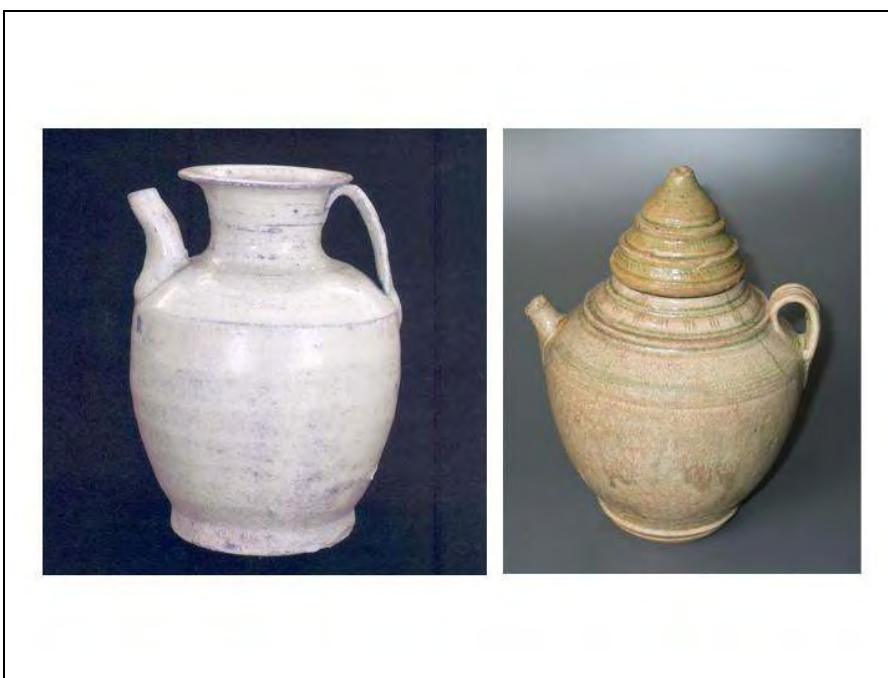
ภาพที่ 48 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลับทรงผลไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1565 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมกุเลน (ขวา)

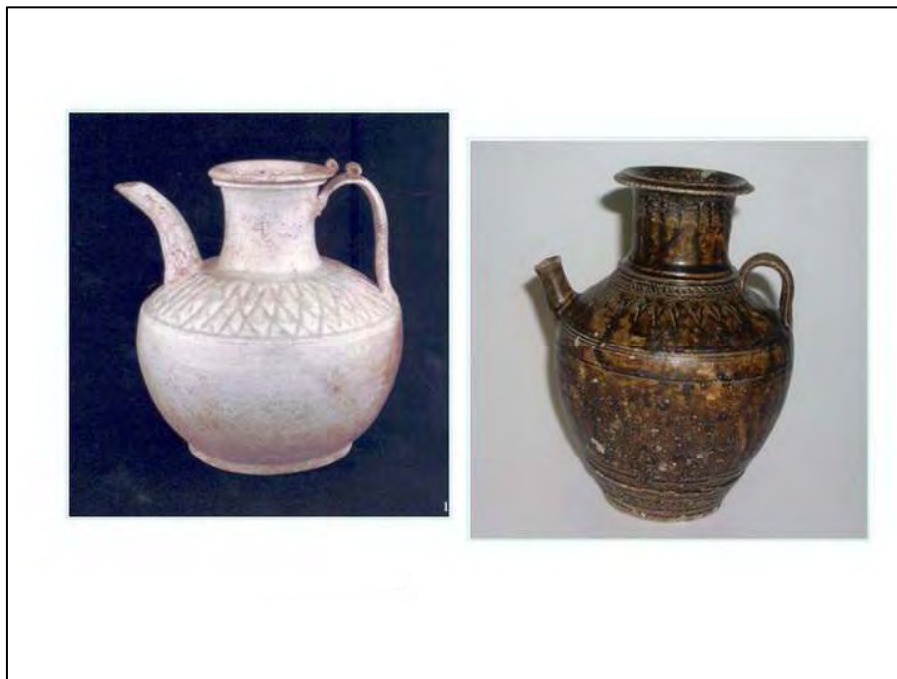
ภาพที่ 49 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลับทรงสูงที่มีการหดยสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1581 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตापพนมกุเลน (ขวา)

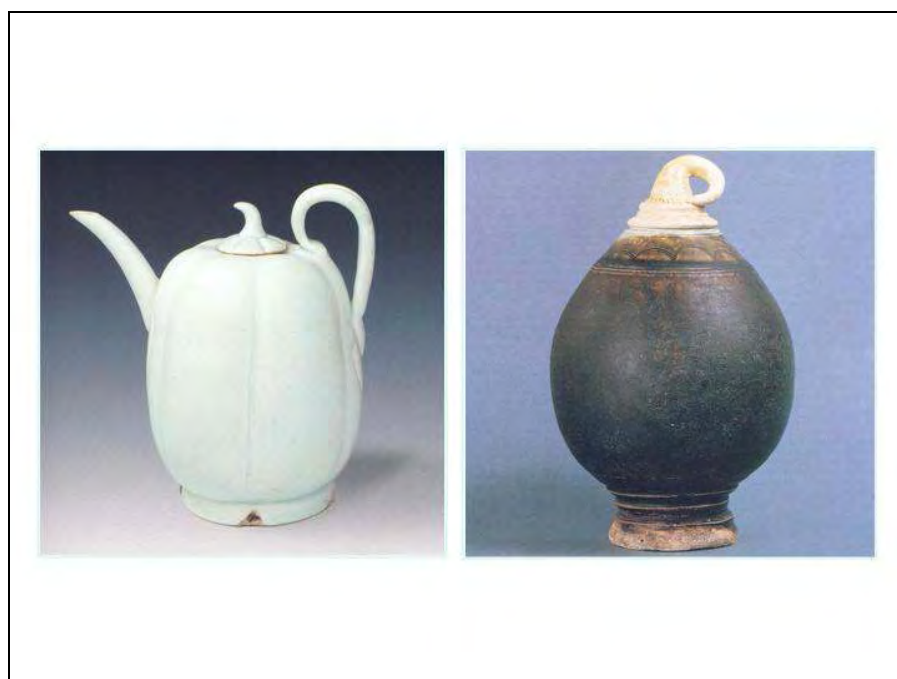
ภาพที่ 50 เปรียบเทียบรูปทรงของอ่างระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1580 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

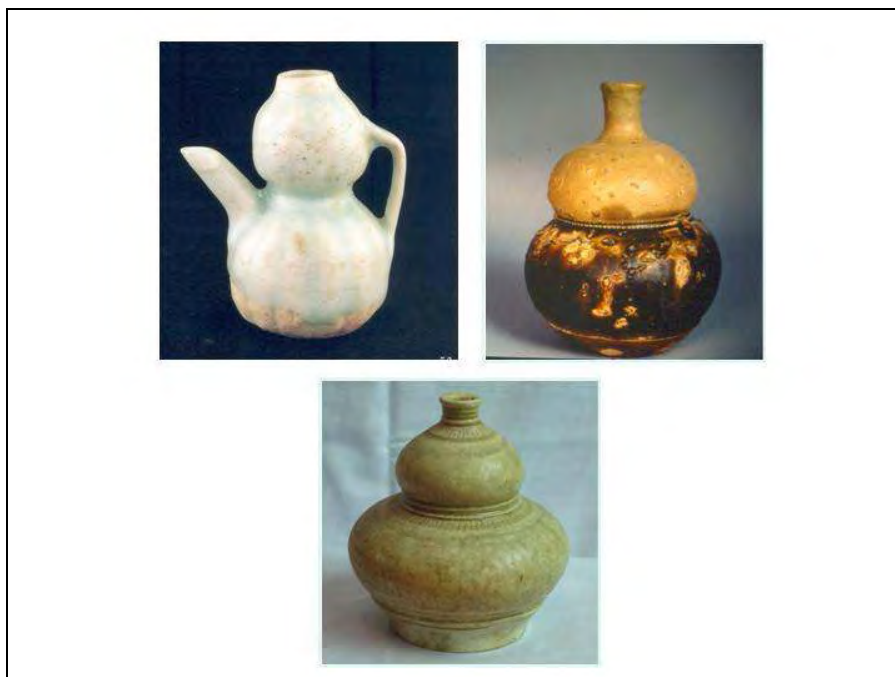
ภาพที่ 51 เปรียบเทียบรูปทรงของการะหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1580 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 52 เปรียบเทียบรูปทรงของการะหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1606 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 53 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 54 เปรียบเทียบรูปทรงของกาหรือขวดทรงน้ำเต้าระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้ายบน) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวาบน-ล่าง)

บรรณาการและได้รับการพัฒนาเป็นเมืองโดยตั้งชื่อเมืองตามปีรัชสมัย (Wang 2002 : 160) และต่อมาในสมัยราชวงศ์เยวี่ยน เตาหูเถียนกลายเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยลายครามที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก

ระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ถือเป็นยุคทองของราชวงศ์ซ่ง ซึ่งตรงกับรัชกาลจักรพรรดิซ่งเจี๊วง จักรพรรดิซ่งสุยจง และจักรพรรดิซ่งเกาจง (ร่วมสมัยกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ถึงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2) มีการผลิตทั้งเครื่องถ้วยบรรณาการและเครื่องถ้วยราชสำนักจากกลุ่มเตาที่มีชื่อเสียง 4 แห่งในภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ กลุ่มเตาสือโจว (Cizhou) กลุ่มเตาฉีหยาง (Qiyang) กลุ่มเตาจุน (Jun) และกลุ่มเตาเอี้ยวโจว (Yaozhou) แต่กลุ่มเตาที่มีบทบาทต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรมีเพียง 2 แห่ง คือ กลุ่มเตาเอี้ยวโจวและกลุ่มเตาฉีหยาง อย่างไรก็ตาม เตาทางภาคใต้ก็มีการผลิตเครื่องถ้วยบรรณาการและเครื่องถ้วยราชสำนักเช่นเดียวกัน ได้แก่ กลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้นและกลุ่มเตาเจียนหยาง (Jianyang) โดยเฉพาะที่กลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้นได้พัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวแบบที่มีการหยดหรือแต้มสนิมเหล็กเป็นดอกดวงต่าง ๆ

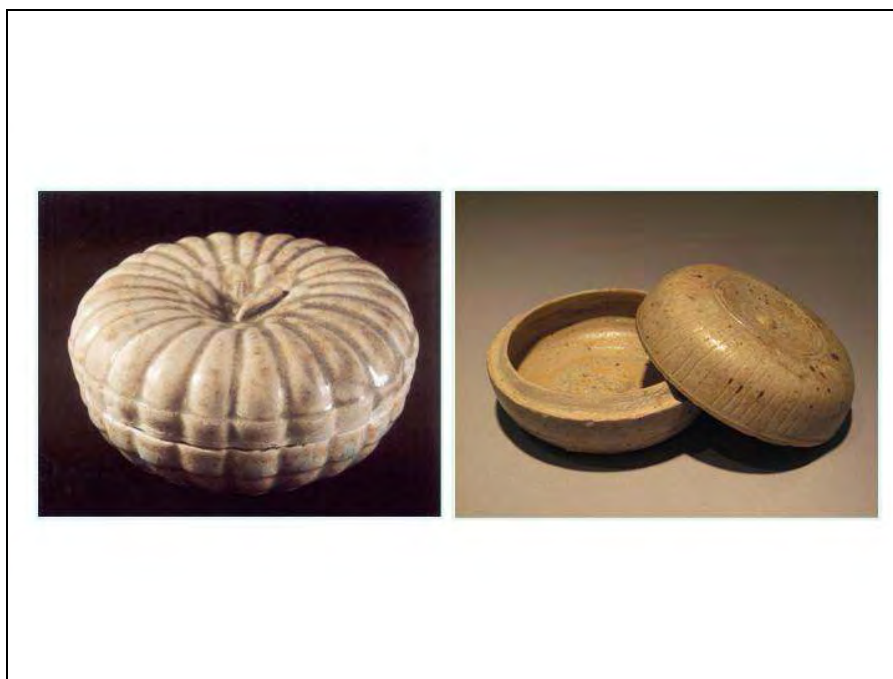
มีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนเต๋อเจิ้นจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่บ้านคร้อ ตำบลตลาดแล้ง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 323 ภาพที่ 3.305) ที่เนินอรพิม ซึ่งเป็นเนินด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทพนมวัน ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมืองนครราชสีมา (กรมศิลปากร 2534) ที่ปราสาทนางรำ ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา (กรมศิลปากร 2535) ที่ภูฤทธาภิเมืองดำ ตำบลโลกเมือง อำเภอประโคนชัย (กรมศิลปากร 2543) อำเภอเมืองบุรีรัมย์ (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 322 ภาพที่ 3.303) และที่อำเภอกระสัง (กรมศิลปากร 2532: 30) และอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 319 ภาพที่ 3.297 ใบขาว, 320 ภาพที่ 3.299-3.300) ที่ปราสาทนางหม่อม ตำบลหนองรี อำเภอชัยบาดาล (กรมศิลปากร 2530) ในแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 247 ภาพที่ 3.160, 248 ภาพที่ 3.162 เฉพาะใบที่ไม่มีฝา) ที่คลองท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 189 ภาพที่ 3.37 ซ้ายสุด) ที่บ้านคูเมือง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี และอำเภอหนองแจง จังหวัดสุพรรณบุรี (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 292 ภาพที่ 3.252) และที่บ้านวิชาเขนทร์ อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร 2532 : 121 ภาพที่ 363-369) เป็นต้น ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของดัลบทรงผลไม้ (ภาพที่ 48) และดัลบทรงสูง (ภาพที่ 49) ส่วนลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของอ่าง (ภาพที่ 50) กา (ภาพที่ 51-54) ดัลบทรงฟักทอง (ภาพที่ 55) เชิงเทียน (ภาพที่ 56) แจกัน (ภาพที่ 57 และ 58) ที่หยาดน้ำรูปสัตว์ที่มีการหยดสนิมเหล็กที่ตา ส่วนที่จับทำเป็นรูปตัวเอส ปากเจาะรู ภายในกลวง คนที่รูปสัตว์และคนที่ที่มีขอบปากดลันกัน เชิงสูง มีปีก โถรูปสัตว์ (ภาพที่ 59) หรือโถที่มีการปั้นติดรูปบุคคลหรือรูปสัตว์ประกอบอยู่บริเวณลำตัวเพื่อใช้เป็นโกศบรรจุอัฐิ (ภาพที่ 60) พาน (ภาพที่ 61 และ 62) ภาชนะทรงกระบุงสาน (ภาพที่ 63) กระดิก (ภาพที่ 64) รวมทั้งกระปุกคอสั้น ลำตัวเป็นคล้ายลูกจัน และทำเป็นร่อง

สำหรับในต่างประเทศ มีการค้นพบเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาจึงเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี ปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ที่เกาะทาริม (Tarim) กลางอ่าวลากูน่า (Laguna) ในประเทศฟิลิปปินส์ (Bunag 1976 : 39-48) ที่น่าสนใจได้แก่ สังข์จำลองเคลือบสีขาวที่มีการหยดสนิมเหล็กกลบนผิว (ภาพที่ 65) รวมทั้งตุ๊กตารูปบุคคลขี่ควาย (ภาพที่ 66) รูปงูพันเต่า (ภาพที่ 67) หรือภาชนะบรรจุน้ำรูปกบหรือเขียดที่ตกแต่งในลักษณะเดียวกัน ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่

ลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้งหลายชิ้น กลุ่มที่ทาหรือระบายเคลือบสีน้ำตาลลงบนลวดลายก่อนเคลือบ เช่น ไหรูปช้างหรือสังข์จำลอง ซึ่งคงได้รับแรงบันดาลใจมาจากเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวกลุ่มนี้ เพียงแต่แตกต่างกันตรงที่วิธีตกแต่งเท่านั้น

เครื่องถ้วยซีซุน (Xicun Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง ซึ่งเป็นเตาเอกชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แต่ไม่เคยมีการบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราวของกลุ่มเตาซีซุนเป็นลายลักษณ์อักษร ถูกค้นพบเมื่อ พ.ศ. 2499 (Chinese University of Hong Kong 1987 : 84-85) เริ่มผลิตครั้งแรกในปลายสมัยราชวงศ์ถังและเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้นถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว และเครื่องถ้วยเขียนลายสีดำได้เคลือบ รูปทรงของภาชนะมีความหลากหลาย วิธีตกแต่งบนเครื่องถ้วยซีซุนมีทั้งแบบกดประทับ แบบขูดขีด และแบบเขียนลาย (Feng 1981 : 68) ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อเป็นสินค้าออกสำหรับตลาดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Wang 2002 : 170) เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ ราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทย เป็นต้น

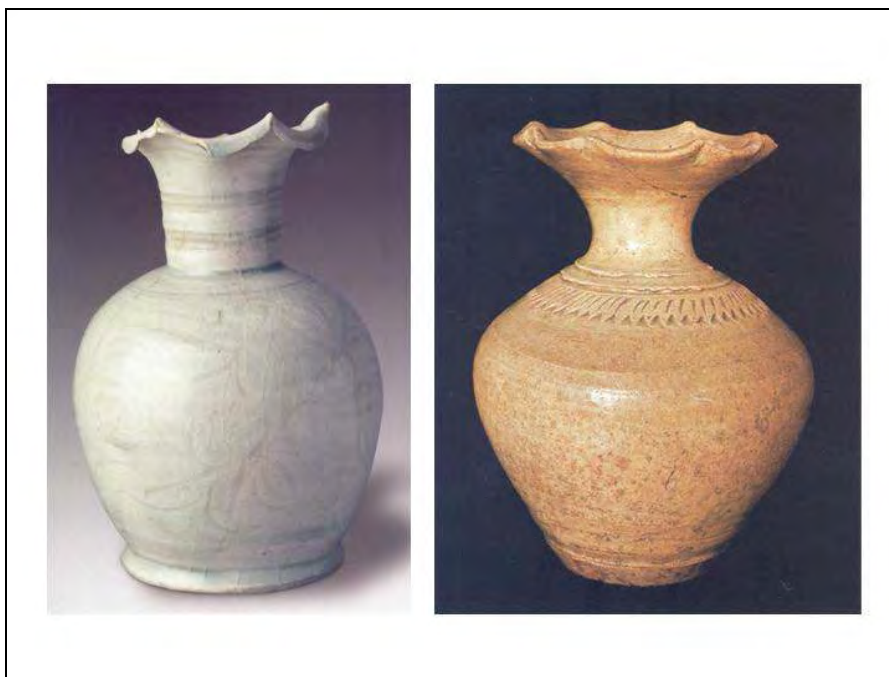
ภาพที่ 55 เปรียบเทียบรูปทรงของดัลทรงฟักทองระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 56 เปรียบเทียบรูปทรงของเชิงเทียนระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราว พ.ศ. 1708 จากกลุ่มเตา
จิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 57 เปรียบเทียบรูปทรงของแจกันระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษ
ที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 58 เปรียบเทียบรูปทรงของแจกันที่มีขอบปากรูปกลีบดอกไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 59 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตโถรูปสัตว์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 60 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการตกแต่งระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1749 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 61 เปรียบเทียบรูปทรงของพานระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1635 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 62 เปรียบเทียบรูปทรงของพานมีแกนระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1600 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

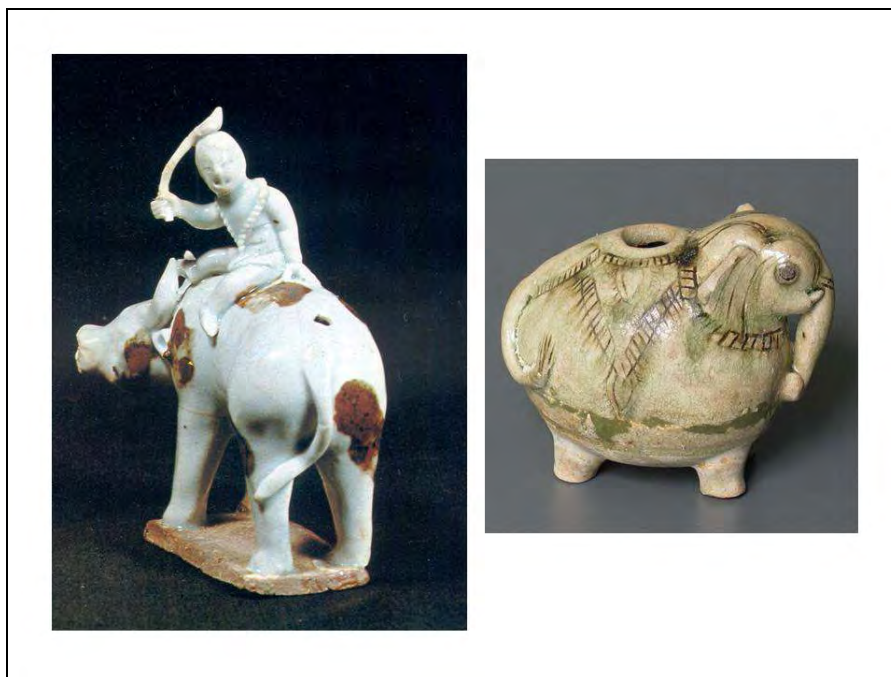
ภาพที่ 63 เปรียบเทียบรูปทรงของภาชนะทรงกระบอกฐานระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ พ.ศ. 1748 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 64 เปรียบเทียบรูปทรงของกระติกระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 65 เปรียบเทียบรูปทรงของสังข์จำลองที่มีการหดยสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 66 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการเลียนแบบการหยดสนิมเหล็กระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

มีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่เกาะคอเขา อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ที่คลองท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 182 ภาพที่ 3.18, 183 ภาพที่ 3.21, (15) ภาพที่ 5) ที่อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : (16) ภาพที่ 8) ที่อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ที่บ้านวิชาเยนทร์ อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร 2532 : 110 ภาพที่ 296-297) ที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (กรมศิลปากร 2534 : 57) และที่โบราณสถานหมายเลข 1-2 นอกสันคูเมืองดงละครด้านทิศเหนือ ตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก (กรมศิลปากร 2533) เป็นต้น ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของขวดคอแคบที่มีลำตัวแป้น (ภาพที่ 68) และรูปทรงของดัลลัรูปไก่ ส่วนที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของไหสี่หู (ภาพที่ 69) และขวดที่มีขอบปากหยักกลีบดอกไม้ (ภาพที่ 70)

เครื่องถ้วยปี้เจียซาน (Bijiashan Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาปีเจี๋ยซาน มณฑลกวางตุ้ง เดิมเรียกกันว่า “เครื่องถ้วยเงาโจว” เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ในสมัยราชวงศ์ถังจะผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว เนื้อหยาบ ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจะผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวอมสีฟ้า ซึ่งถือเป็นเครื่องถ้วยสินค้าออกที่สำคัญมากในเวลานั้น รูปทรงที่ผลิต ได้แก่ กา ไห ถ้วย จาน และชาม แต่ผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของเครื่องถ้วยปีเจี๋ยซานจะเป็นที่วางพูกัน (Wang 2002 : 152)

ทั้งเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน กลุ่มเตาปีเจี๋ยซาน และกลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น ล้วนผลิตขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะระหว่างกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 แต่ไม่มีการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล หากเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลของเขมรเริ่มผลิตขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจริงก็น่าจะปรากฏรูปแบบของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยจีน หลักฐานที่ค้นพบจากแหล่งเรืออับปางก็ไม่พบว่าผลิตจากกลุ่มเตาปีเจี๋ยซานหรือกลุ่มเตาซีซุน แม้กระทั่งไหเคลือบสีน้ำตาลที่มีความสอดคล้องกับเครื่องถ้วยเขมรก็มีอายุตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือลงมาทั้งสิ้น ดังนั้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จึงน่าจะเป็นช่วงที่เริ่มผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลมากที่สุด

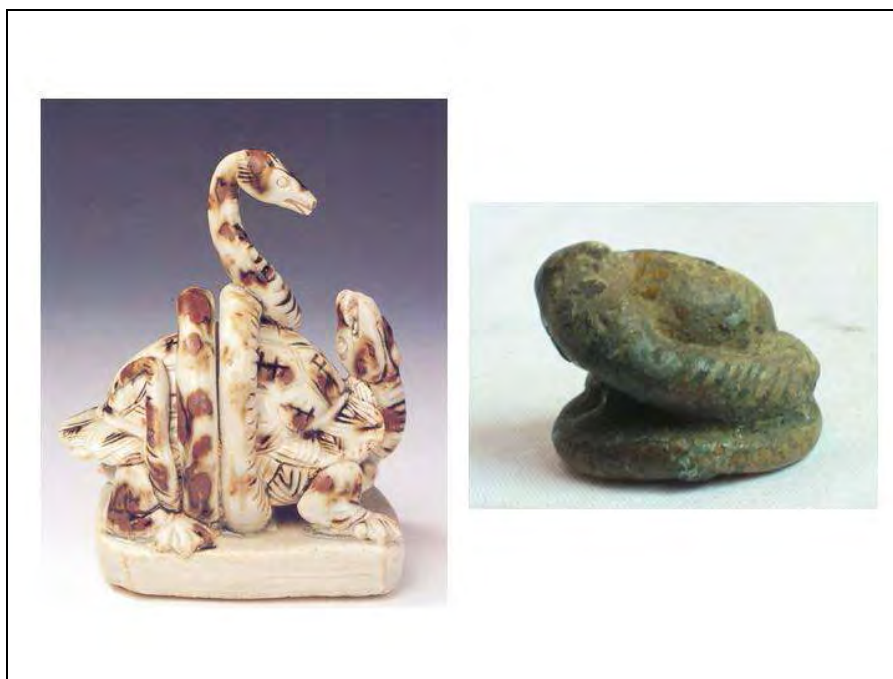
มีการค้นพบเครื่องถ้วยปีเจี๋ยซานจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ บริเวณแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 246 ภาพที่ 3.158) และที่อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ (ณัฐภัทร จันทวิช 2537 : 319 ภาพที่ 3.298) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของขวด (ภาพที่ 71) และดัลบ์แผ่ที่เชื่อมติดกัน ปั้นติดรูปนกเป็ดน้ำ 2-3 ตัวหรือฝักบัวที่มีปลาประกอบ

เครื่องถ้วยฉีสี (Qishi Wares)

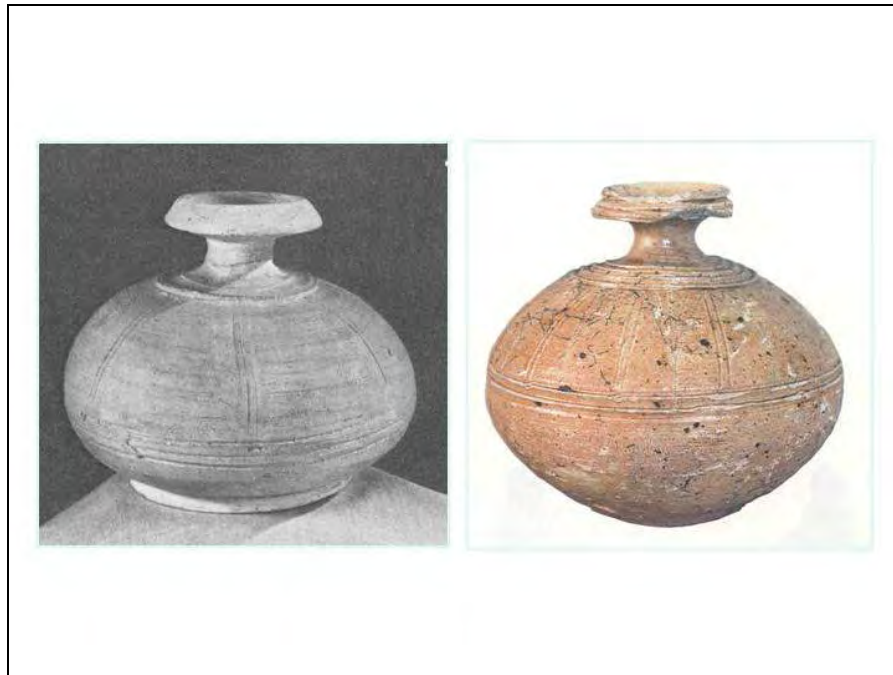
เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาฉีสี มณฑลกวางตุ้ง ประกอบด้วยแหล่งผลิต 3 แห่ง ได้แก่ เตาฝ้อซาน (Foshan) ซึ่งเริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งจนถึงสมัยราชวงศ์หมิง โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์หมิงมีความเจริญรุ่งเรืองมาก เตาหยางเจียง (Yangjiang) ซึ่งเริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง และเตาป้อลั่ว (Boluo) ซึ่งเริ่มมีการผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีเขียว แต่มีการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลด้วย ชิ้นที่พบจะเป็นไหและโถบรรจุอัฐิ เนื้อดินสีขาวอมสีเทา หยาบ ตกแต่งด้วยการกดประทับหรือการขูดสลัก เครื่องถ้วยฉีสีถูกส่งเป็นสินค้าออกและค้นพบในประเทศมาเลเซียและประเทศฟิลิปปินส์เป็นจำนวนมาก (Wang 2002 : 153) ในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งได้นิยมผลิตไหเคลือบสีน้ำตาลอ่อน ก่อนข้างบาง และมักลอกหลุดง่าย

เนื่องจากเนื้อดินมีส่วนผสมของทรายมาก บริเวณไหล่นิยมปั้นติดหูล่อกรูปร่างกากสัตว์หรือ
หน้ากากมนุษย์ ตัวใหญ่จดลายซี้หวีคล้ายลูกคลื่น มีการค้นพบชิ้นส่วนไหเคลือบสีน้ำตาลที่บริเวณ
กลุ่มเตาผีเสื้อ มีจารึกปรีชสมัยเจียโฮยว (Jiayou) ของจักรพรรดิอินจง (Yinzong) ตรงกับ พ.ศ. 1599-
1606 และปรีชสมัยเจิ้งเหอ (Zhenghe) ของจักรพรรดิฮุยจง (Huizong) ตรงกับ พ.ศ. 1659 ซึ่งเป็น
จักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ซ่งเหนือ (Lam 1985 : 8)

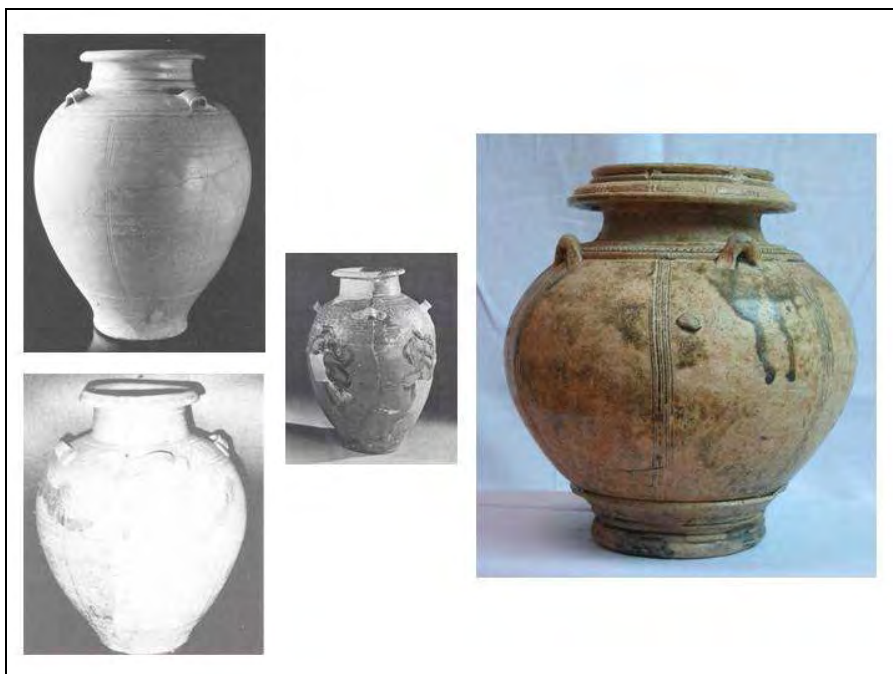
มีการค้นพบเครื่องถ้วยดีสีจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในภาคกลางและภาคตะวันออก
ออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่บ้านคูเมือง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี และอำเภอหนอง
แจง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอเมือง
ปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ที่อำเภอแม่ระมาดและอำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ในแม่น้ำแม่กลอง
อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ฉัตรภัทร จันทวิช 2537 : 247 ภาพที่ 3.161) และที่วัดนครโกษา
อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร 2532 : 135 ภาพที่ 474-478, 139 ภาพที่ 501) เป็นต้น
ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตา
พนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของไหรูปไข่และการปั้นติดหูรูปหน้ากากมนุษย์หรือรูปหน้ากากสัตว์
(ภาพที่ 72 และ 73) ตัวใหญ่จดลายซี้หวีคล้ายลูกคลื่น ถือเป็นเครื่องถ้วยต้นแบบที่มีความสำคัญ
มากที่สุดต่อการพัฒนารูปแบบและกลายการตกแต่งของเครื่องถ้วยเขมรในระยะปลายมากที่สุด

ภาพที่ 67 เปรียบเทียบรูปทรงพื้นเตาระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17
จากกลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

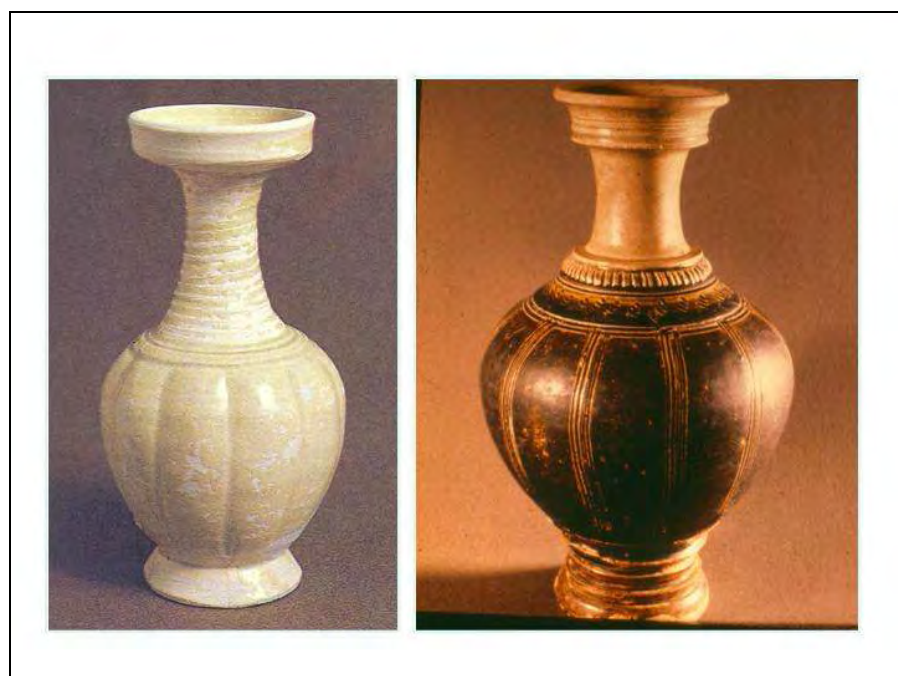
ภาพที่ 68 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 16 ที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน
(ขวา)

ภาพที่ 69 เปรียบเทียบรูปทรงของไหสี่หูเขียนลายสีดำได้เคลือบระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจาก
กลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

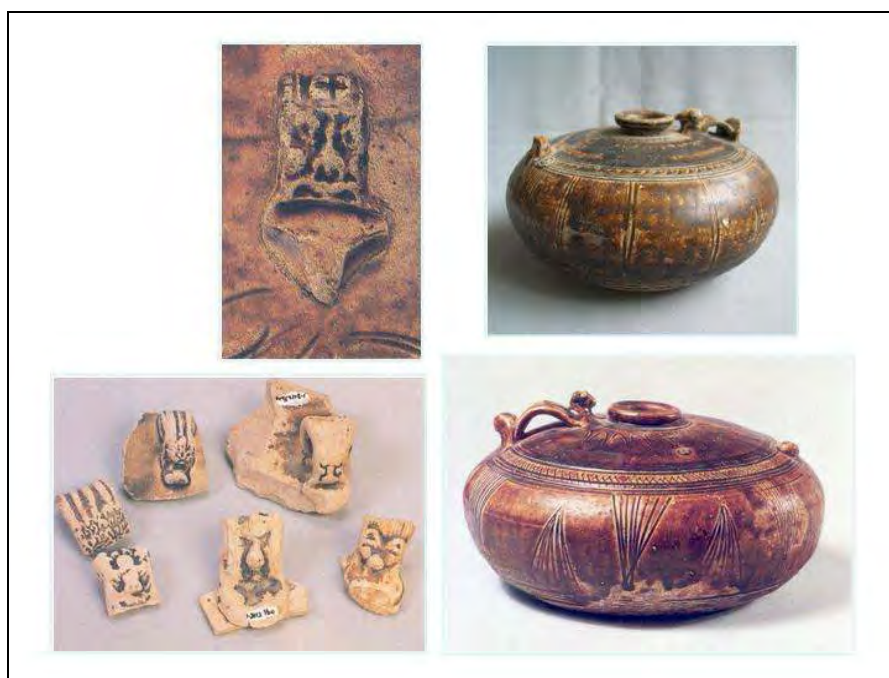
ภาพที่ 70 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดที่มีขอบปากรูปกลีบดอกไม้ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาซีซุน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจาก
กลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 71 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17
จากกลุ่มเตาเป่เจี๋ยซาน มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

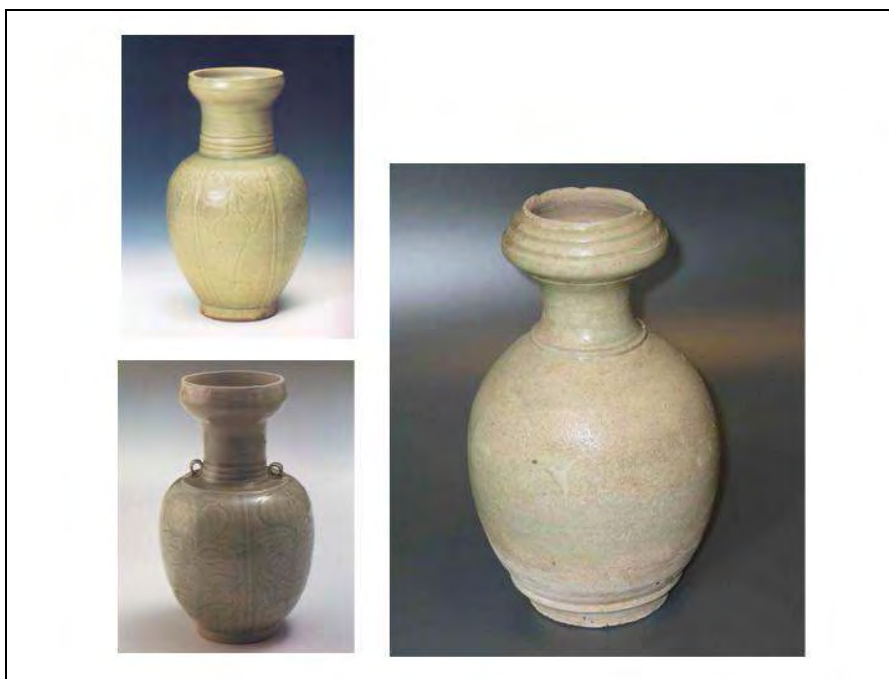
ภาพที่ 72 เปรียบเทียบรูปทรงของไหสีน้ำตาลที่มีหูรูปหน้าสัตว์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาดีสีส้ม มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 73 เปรียบเทียบลักษณะของหูรูปสัตว์ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาดีสีส้ม มณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

เครื่องถ้วยหลงเจียน (Longquan Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเจียน มณฑลเจ้อเจียง ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยที่พัฒนาแทนเครื่องถ้วยเยวี่ หลังจากที่ถูกผลิตแล้วระยะหนึ่งในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เป็นศูนย์กลางของการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีชื่อเสียงของราชวงศ์ซ่ง และมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้มีการสร้างเตาเป็นจำนวนมากเพื่อผลิตเครื่องถ้วยแบบหลงเจียนที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป เริ่มผลิตเป็นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือและเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ เครื่องถ้วยหลงเจียนที่ผลิตในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมักขูดสลักและตกแต่งด้วยลายซี่หวี ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ เนื่องจากกลุ่มเตาหลงเจียนได้รับมอบหมายให้ผลิตเครื่องถ้วยที่ดีเยี่ยมเข้าสู่ราชสำนัก จึงมีการนำรูปทรงของภาชนะสำริดและหยกมาใช้ผลิตเครื่องถ้วยที่มีเนื้อดินสีขาวละเอียดและเคลือบสีเขียวอย่างงดงาม ต่อมาในสมัยราชวงศ์เยวี่ยน เครื่องถ้วยหลงเจียนส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยการกดพิมพ์ ช่วงในสมัยนี้ประสบผลสำเร็จในการผลิตภาชนะที่มีขนาดใหญ่ และมีการเพิ่มการผลิตถึง 4 ครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงสมัยราชวงศ์หมิงตอนกลาง กลุ่มเตาหลงเจียนได้เสื่อมลงอย่างต่อเนื่อง (Feng 1981 : 43) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเจียนและความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของคนโทที่มีขอบปากเป็นกระเปาะคล้ายรูปหัวหอม (ภาพที่ 74)

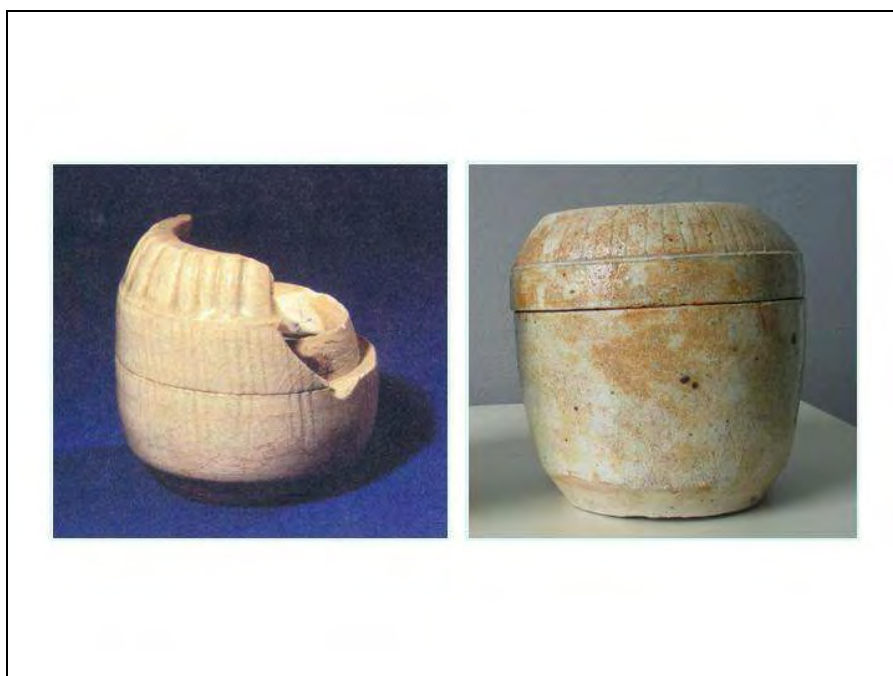

ภาพที่ 74 เปรียบเทียบรูปทรงของคนโทระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1621 ที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลงเจียน มณฑลเจ้อเจียง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

เครื่องถ้วยหนานอัน (Nan'an Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคจีนเจียงในมณฑลฝูเจี้ยน เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังถึงสมัยราชวงศ์ซ่ง ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ มีการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวและเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว สำหรับเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจะเป็นขามที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับขามเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาถางอัน มณฑลฝูเจี้ยน เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวมักขูดขีดและตกแต่งด้วยลายขีดหิวส่วนใหญ่เป็นตลับที่มีความสูงและความหนาแน่นกว่าตลับที่ผลิตจากกลุ่มเตาอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะแบนและบางกว่า (Feng 1981 : 55)

มีการค้นพบเครื่องถ้วยหนานอันจากแหล่งโบราณคดีที่พระราชวังหลวง (Dupoizat 1999 : รูปที่ 5-8) และปราสาทสุออร์ ปราต (Suor Prât) เมืองพระนครหลวงในราชอาณาจักรกัมพูชา (Cheng, Wan, Li and Wong 2005 : 8, 20-21 รูปที่ 20-21) และจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ในแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ฉัตรภัทร จันทวิช 2537 : 244 ภาพที่ 3.155, มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์ 2527 : 37) ที่บ้านกลอนโค อำเภอมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอลำปาง และที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอลำปาง

ภาพที่ 75 เปรียบเทียบรูปทรงของตลับระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 76 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษ
ที่ 17 จากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
(ขวา)

ภาพที่ 77 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตหม้อ (น้ำ) ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้น
ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีหยาง มณฑลเหอเป่ย์ (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจาก
กลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 78 เปรียบเทียบรูปทรงของสังข์จำลองระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลาง พุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีหยาง มณฑลเหอเป่ย์ (ซ้าย) และเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

จังหวัดลำปาง (ฉัฏฐภัทร จันทวิษ 2537 : 275 ภาพที่ 3.217) ที่วัดพระงาม ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม (จากการตรวจสอบทะเบียนศิลปโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์) ที่โบราณสถานหมายเลข 1-2 นอกสันคูเมือง ดงละครด้านทิศเหนือ ตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก (กรมศิลปากร 2533) ที่โบราณสถานกู่น้อย สันตริตัน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม (กรมศิลปากร 2544) ที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (กรมศิลปากร 2534 : 58) ที่จังหวัดสงขลา (ฉัฏฐภัทร จันทวิษ 2537 : 209 ภาพที่ 3.80) และที่จังหวัดตาก (ปวิวรรต ธรรมาปรีชากร 2539 : 85 ภาพที่ 108) เป็นต้น ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอันและมีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของดัลบทรงแดง (ภาพที่ 75) และขวดคอกยาวคล้ายปล้องไฉนของเจดีย์ (ภาพที่ 76)

เครื่องถ้วยฉีหยาง (Quyang Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาฉีหยาง มณฑลเหอเป่ย์ เดิมเรียกกันว่า “เครื่องถ้วยตั้ง” เริ่มผลิตครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ถัง และเป็นที่แพร่หลายมากในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จัดเป็นเครื่องถ้วยสินค้าออกตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ถังและสืบเนื่องจนถึงสมัยราชวงศ์ซ่ง

เหนือ เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวในระยะแรกส่วนใหญ่มีลักษณะเรียบ ๆ ไม่ตกแต่งลวดลาย เครื่องถ้วยฉีเขียวที่ผลิตในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมักขูดสลักและกดพิมพ์นูน โดยเฉพาะการกดพิมพ์นูนเป็นแบบที่ดีที่สุด ช่วงจะใช้วิธีคว่ำเผา เพื่อเพิ่มการผลิต ขอบปากของภาชนะจึงไม่เคลือบ (Feng 1981 : 100) ราวกลางถึงปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ กลุ่มเตาฉีเขียวก็ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักให้ผลิตเครื่องถ้วยราชสำนักและเครื่องถ้วยบรรณาการ

ยังไม่เคยค้นพบเครื่องถ้วยฉีเขียวที่ให้แรงบันดาลใจต่อการผลิตเครื่องถ้วยเขมรในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยฉีเขียวโจวและเครื่องถ้วยกวน ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉีเขียวและมีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของหม้อน้ำรูปกระเป๋านั่งสัตว์ ซึ่งเป็นที่นิยมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศจีน หม้อแบบนี้มีหน้าท้องกลม ขอบแบน และเขียนแบบตะเข็บนูนเสริมขึ้นมาคล้ายกับขูดหนังถัก มีพวยยาวทรงกระบอกด้านหน้า ด้านหลังมีที่จับเป็นห่วง (ภาพที่ 77) โดยทั่วไปจะเคลือบสีขาวหรือเคลือบหลายสี (Wang 2002 : 59) นอกจากนี้ยังมีขูดรูปปลาและสังข์จำลอง (ภาพที่ 78) ภายในกลวงและผิวขูดขีดลายลูกคลื่น (Wang 2002 : 86)

ภาพที่ 79 เปรียบเทียบรูปทรงของภาที่มีพวยรูปหัวไก่ระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉีเขียว มณฑลส่านซี (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

เครื่องถ้วยเถียวโจว (Yaozhou Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาเถียวโจว มณฑลซานซี ซึ่งเป็นกลุ่มเตาที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เริ่มผลิตครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ถังและปิดตัวลงในสมัยราชวงศ์เยียน เจริญรุ่งเรืองสูงสุดระหว่างกลางถึงปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จัดเป็นเครื่องถ้วยบรรณาการ วิถีตกแต่งมีทั้งแบบชุดสัถ์ลายเส้นที่คมและแบบกดพิมพ์นูนที่ประณีต

ยังไม่เคยค้นพบเครื่องถ้วยเถียวโจวที่ให้แรงบันดาลใจต่อการผลิตเครื่องถ้วยเขมรในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยฉีหยางและเครื่องถ้วยกวน ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเถียวโจวและความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของคนที่ที่มีพวยรูปหัวไก่ (ภาพที่ 79)

เครื่องถ้วยกวน (Guan Wares)

จัดเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในราชสำนักซ่งเหนือ แต่ยังไม่เคยค้นพบที่ตั้งของแหล่งผลิตที่แน่ชัด และยังไม่เคยค้นพบเครื่องถ้วยกวนในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยเถียวโจวและเครื่องถ้วยฉีหยาง ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของขวดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ซ่อนลวดหลั่นกันสามชั้นคล้ายผลน้ำเต้า (Wang 2002 : 57) ประกอบด้วยกล่อสามชั้นซ่อนลวดหลั่นกัน ส่วนล่างมีขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนบนมีขนาดเล็กที่สุด ซึ่งได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่อุปกรณ์รูปทรงของขวดทรงน้ำเต้าที่ซ่อนกันหลายชั้น (ภาพที่ 80)

เครื่องถ้วยเจียนหยาง (Jianyang Wares)

เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาเจียนหยาง มณฑลฝูเจี้ยน เริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ผลิตกันส่วนใหญ่เป็นชามขนาดไม่ใหญ่ เนื้อดินสีน้ำตาลอมสีดำ ผลิตขึ้นเพื่อใช้เฉพาะพิธีดื่มชาของลัทธิเต๋า และยังผลิตต่อมาจนถึงต้นสมัยราชวงศ์เยียนดังหลักฐานที่ค้นพบในเรืออับปางบริเวณทะเลซินอัน (Xin'an) ประเทศเกาหลี ซึ่งกำหนดอายุราว พ.ศ. 1873

มีการค้นพบเครื่องถ้วยเจียนหยางจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ในแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ฉัตรภูธร จันทวิช 2537 : 245 ภาพที่ 3.156) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจียนหยางและความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของชามและประเภทเคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 81)

ภาพที่ 80 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจในการผลิตขวดที่มีลักษณะซ้อนชั้นระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 81 เปรียบเทียบรูปทรงของชามระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งได้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษ ที่ 17 จากกลุ่มเตาเจียนหยัง มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ทั้งเครื่องถ้วยฉีหยาง เครื่องถ้วยเอี้ยวโจว เครื่องถ้วยกวน เครื่องถ้วยเจี้ยนหยาง และเครื่องถ้วยจิงเต๋อเจิน ล้วนเป็นเครื่องถ้วยบรรณาการที่มีใช้เครื่องถ้วยสินค้าออกโดยเฉพาะ จึงมักไม่พบทั่วไปในแหล่งที่อยู่อาศัยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องแปลกที่พบว่า รสนิยมและความหรูหราของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครที่ผลิตระหว่างรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ถึงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 กลับมีความพยายามที่จะเจริญรอยตามรสนิยมและความหรูหราของราชสำนักชองอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ซึ่งสามารถเห็นได้จากความคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยราชสำนักและเครื่องถ้วยบรรณาการของจีนที่ผลิตระหว่างรัชกาลจักรพรรดิซ่งเจี๊วง (Zhezong) ถึงรัชกาลจักรพรรดิซ่งเกาจง (Gaozong) ตรงกับยุคทองของงานศิลปกรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง ระหว่างกลางถึงปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือสืบเนื่องต่อมาถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้อีกระยะหนึ่ง ดังนั้น ในช่วงนี้จึงเป็นยุคทองของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครเช่นกันและตรงกับปลายศิลปะเขมรแบบบาปวนและแบบนครวัด อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวสนับสนุนเกี่ยวกับความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างราชสำนักชองกับราชสำนักกัมพูชาจะมีน้อยมาก แต่หลักฐานทางศิลปกรรมในระยะนี้ก็กลับมีมากที่สุด

เครื่องถ้วยฉือเจ้า (Cizao Wares)

เครื่องถ้วยฉือเจ้ามีใช้เครื่องถ้วยชนิดใหม่ แต่เป็นเครื่องถ้วยที่เป็นที่รู้จักหรือคุ้นเคยของนักวิชาการรุ่นเก่ามานานแล้ว เดิมเรียกกันว่า “เครื่องถ้วยเจียวินโจว” ตามชื่อเมืองท่าที่ส่งเครื่องถ้วยชนิดนี้เป็นสินค้าออก ต่อมา มีการค้นพบแหล่งผลิตที่จังหวัดจิ้นเจียง (Jinjiang) มณฑลฝูเจี้ยน ประกอบด้วย 2 แหล่งผลิตที่สำคัญ คือ เตาคู่เหว่ยอัน (Tuwei'an) และเตาจินเจียวู้อีซาน (Jinjiaoyishan) ซึ่งเริ่มผลิตตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ถึงสมัยราชวงศ์เยวี่ยน ส่วนใหญ่มีคุณภาพด้อยกว่าเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาอื่น ๆ โดยทั่วไปมีเนื้อดินหยาบ มีทั้งเคลือบสีน้ำตาล เคลือบสีเขียว และเคลือบตะกั่ว มักทาน้ำดินก่อนเคลือบ (Tan 2005 : 241) รูปทรงที่ผลิตมักเป็นขวดหรือกระปุก ทรงลูกจันเคลือบสีน้ำตาล

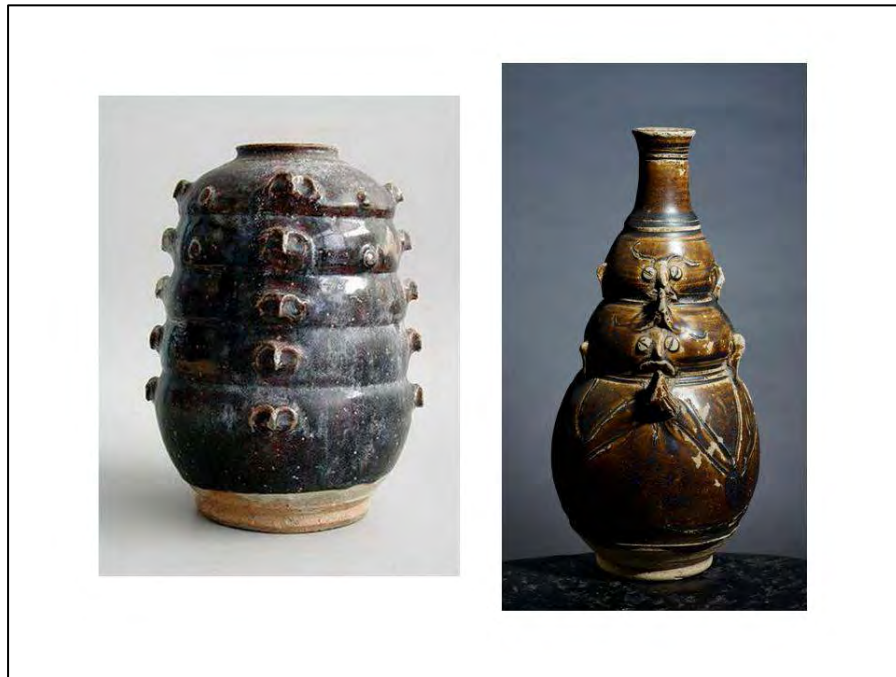
มีการค้นพบเครื่องถ้วยฉือเจ้าจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่บ้านคูเมือง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี และอำเภอหนองแก จังหวัดสุพรรณบุรี ที่อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี และที่อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาฉือเจ้าและความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ได้แก่ รูปทรงของกระปุกทรงกลมแป้น (ภาพที่ 82) คนโท (ภาพที่ 83) ขวดทรงน้ำเต้า (ภาพที่ 84) ขวด (ภาพที่ 85) และกา (ภาพที่ 86)

ภาพที่ 82 เปรียบเทียบรูปทรงของกระปุกระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาถู่เหว่ยอัน) มณฑลฝูเจี้ยน (บน) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ล่าง)

ภาพที่ 83 เปรียบเทียบรูปทรงของคณโฑระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาถู่เหว่ยอัน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 84 เปรียบเทียบแรงบันดาลใจของการทำภาชนะซ้อนชั้นระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาถู่เหว่ยอัน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 85 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาจินเจียวอี้ซาน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 86 เปรียบเทียบรูปทรงของกระเบื้องระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาจีนเจียวี่ซาน) มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

เครื่องถ้วยเต้อั่ว (Dehuao Wares)

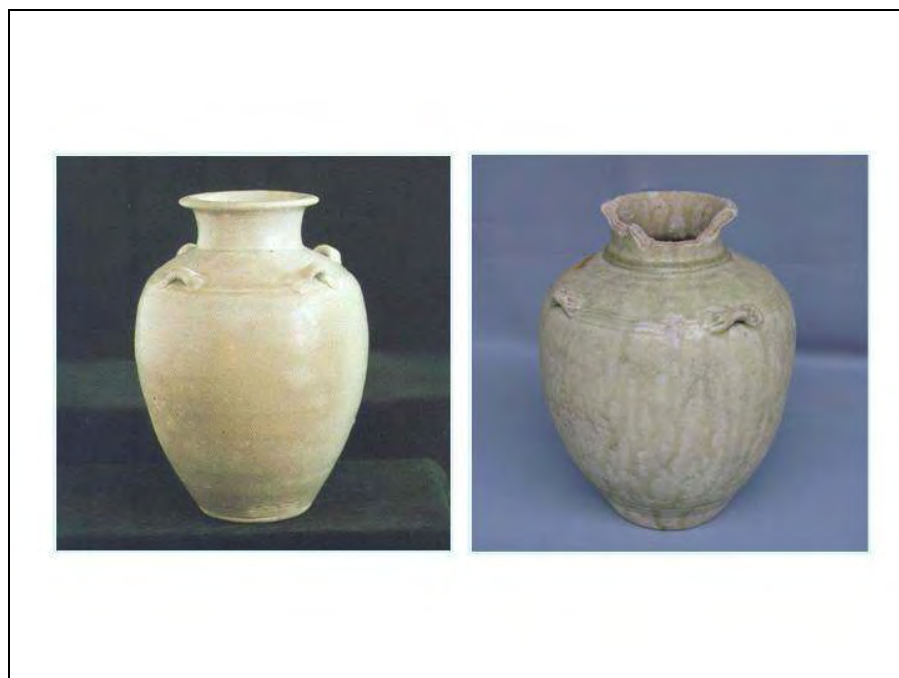
เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกลุ่มนี้ผลิตจากกลุ่มเตาเต้อั่ว มณฑลฝูเจี้ยน ส่วนใหญ่พบจากแหล่งโบราณคดีในภาคกลางของราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะจากการขุดค้นภาคสนามที่บ้านวิชาเอนทร์ อำเภอมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี ของนักศึกษาปริญญาโทสาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. 2549 มีการค้นพบฝาโถจำนวนมากตามโบราณสถานเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย มีรายงานว่าค้นพบที่ปราสาทสุออร์ ปราสาทเมืองพระนครหลวงในราชอาณาจักรกัมพูชา (Cheng, Wan, Li and Wong 2005 : 7, 20 รูปที่ 20a-b) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ ขาม โถที่มีจุกแบนคล้ายเม็ดกระดุม (ภาพที่ 87) และไหสี่หู (ภาพที่ 88)

เครื่องถ้วยที่ยังไม่ระบุที่ตั้งของกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (Wares of Unknown Kiln in Guangdong)

เป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวสมัยห้าราชวงศ์ถึงสิบแคว้นถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งไม่ค่อยพบจากแหล่งโบราณคดีในราชอาณาจักรไทย มีการค้นพบเครื่องถ้วยของสมัยนี้เพียงชิ้นเดียว

ภาพที่ 87 เปรียบเทียบรูปทรงของโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษ
ที่ 17 จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 88 เปรียบเทียบรูปทรงของไหสี่หูระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธ
ศตวรรษที่ 17 จากกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตา
พนมดงเร็ก (ขวา)

จากการสำรวจของกรมศิลปากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ได้แก่ ที่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ (อมรา ศรีสุชาติ 2532 : 25) ส่วนใหญ่ค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชา มักเป็นคนที่ที่ขุดจึลตายได้เคลือบ ในต่างประเทศค้นพบที่ประเทศฟิลิปปินส์ ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ รูปทรงของโอที่มีฝาทรงดอกบัวตูม ตัวฝาขุดสลักลายกลีบบัวหรือเส้นวงกลมขนานในแนวนอน (ภาพที่ 89 และ 90) ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของขวดรูปปลา (ภาพที่ 91)

ภาพที่ 89 เปรียบเทียบรูปทรงของฝาโอระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ระบุกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

เครื่องถ้วยที่ยังไม่ระบุที่ตั้งของกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน (Wares of Unknown Kilns in Fujian)

เป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์จิน (Jin) ร่วมสมัยกับสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ลักษณะของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ได้แก่ รูปทรงของกระปุกรูปเต่า (ภาพที่ 92) ซึ่งเป็นเครื่องเขียนที่วางบนโต๊ะของนักปราชญ์ ทำเป็นรูปเต่ากำลังคลาน ภายในกลวงสำหรับบรรจุน้ำ หัวเต่าหงขึ้น และส่วนคอขุดจึลเป็นปล้อง บนกระดองหลังคาขุดสลักลายกลีบบัว เจาะช่องที่กลางหลังของเต่า (Wang 2002 : 87)

ภาพที่ 90 เปรียบเทียบรูปทรงของฝาโถระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ระบุกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิต
จากกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวา)

ภาพที่ 91 เปรียบเทียบรูปทรงของขวดรูปปลาเคลือบสีเขียวระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้น
สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 (ซ้าย) และเครื่องถ้วย
เขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

ภาพที่ 92 เปรียบเทียบรูปทรงของที่หยคน้ำรูปเต่าระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชังได้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ยังไม่ระบุกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ขวา)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร

ผลของการศึกษาข้อมูลทั้งหมดทำให้สามารถนำมาวิเคราะห์ถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครได้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของช่างชาวกัมพูชา ความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ ตลอดจนประโยชน์ใช้สอยของภาชนะแต่ละรูปทรง ซึ่งสามารถนำไปสู่การตีความเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตขึ้นในสมัยเมืองพระนครให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีดำเนินการวิจัยทางโบราณคดีเท่าที่มีหลักฐานอยู่ในขณะนี้ยังไม่เพียงพอที่จะตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาและสมมุติฐานที่ตั้งไว้ได้ทั้งหมด เนื่องจากยังขาดข้อมูลการขุดค้นแหล่งเตาพนมดงเร็กทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาที่ถูกกำหนดอายุด้วยขบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ทันสมัยอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้น สิ่งที่จะทำได้ในขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะและทางประวัติศาสตร์ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพรวมของพัฒนาการการผลิตเครื่องถ้วยของราชอาณาจักรกัมพูชาได้ดียิ่งขึ้น

พัฒนาการของเครื่องถ้วยก่อนสมัยเมืองพระนคร

ปัจจุบันการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยที่ผลิตในราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 10,000 ปีมาแล้วถึงสมัยเมืองพระนคร ซึ่งเป็นระยะที่ช่างชาวกัมพูชาสามารถผลิตเครื่องถ้วยเคลือบเป็นครั้งแรกนั้นยังขาดความชัดเจน เนื่องจากมีการลักลอบขุดค้นหาศิลปโบราณวัตถุตามแหล่งต่าง ๆ ในราชอาณาจักรกัมพูชาอยู่เสมอ อีกทั้งการป้องกันการลักลอบนำศิลปโบราณวัตถุออกนอกประเทศก็เป็นไปได้ยาก ก่อนที่ศิลปโบราณวัตถุจะถูกนำออกจำหน่ายนั้นศิลปโบราณวัตถุเหล่านี้จะถูกนำมาคัดแยกออกเป็นชนิดต่าง ๆ ตามความต้องการของตลาด ดังนั้น หลักฐานจากการขุดค้นที่พบร่วมกันจึงเกิดการกระจัดกระจายจนไม่สามารถสืบแหล่งที่มาได้แน่นอน ทำให้สูญเสียข้อมูลทางวิชาการอย่างน่าเสียดาย และยากแก่การนำมาเทียบเคียงหรือศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องปั้นดินเผาที่เคยค้นพบจากแหล่งขุดค้นอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เช่น กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีที่ค้นพบใหม่ในราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อหลายปีที่ผ่านมาและกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นของวัฒนธรรมทวารวดีว่าเป็นชนิดเดียวกันหรือเป็นเพียงวัฒนธรรมร่วมสมัย เนื่องจากมีลักษณะเหมือนกันมาก นอกจากนี้ รายงานการขุดค้นทาง

โบราณคดีที่พิมพ์เผยแพร่ในระดับนานาชาติยังมีน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรักและเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบภายในราชอาณาจักรกัมพูชา

ราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่และมีความน่าสนใจที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการของเครื่องปั้นดินเผาในราชอาณาจักรกัมพูชาออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 10,000 ปีมาแล้วถึงราวพุทธศตวรรษที่ 5
2. สมัยวัฒนธรรมฟูนัน ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11
3. สมัยก่อนเมืองพระนครถึงสมัยเมืองพระนคร ก่อนการย้ายเมืองหลวงที่เกาะแกร์กลับมาที่เมืองพระนคร ราวพุทธศตวรรษที่ 11-15
4. สมัยเมืองพระนคร หลังการย้ายเมืองหลวงที่เกาะแกร์กลับมาที่เมืองพระนคร เริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18
5. สมัยหลังเมืองพระนคร เริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19

ในบทนี้ ข้าพเจ้าได้แบ่งพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครตามเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่เข้ามาสร้างแรงบันดาลใจ โดยพิจารณาพร้อมกับหลักฐานที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจขุดค้นแหล่งเตา การขุดค้นขุดแต่งและบูรณะ โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย โดยมีได้แบ่งอายุสมัยตามแบบศิลปะหรือตามระยะเวลาการครองราชย์ของกษัตริย์กัมพูชาดังที่นักวิชาการชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ เนื่องจากเห็นว่า การแบ่งตามแบบศิลปะหรือระยะเวลาการครองราชสมบัติของกษัตริย์กัมพูชาแต่ละพระองค์ดูเฉพาะเจาะจงเกินไปสำหรับการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเคลือบสีเดียวที่ไม่มีตัวอักษรหรือสิ่งที่สามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจน และระยะเวลาของการพัฒนาอาจมีช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศิลปะเขมรแต่ละแบบ รวมทั้งการนำยุคสมัยของแบบศิลปะเขมรมากำหนดอายุโดยตรงก็ไม่ถูกต้อง เนื่องจากพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรมิได้เปลี่ยนแปลงไปตามงานศิลปกรรมแขนงอื่น ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น หากแต่เปลี่ยนแปลงตามรูปแบบของเครื่องถ้วยต้นแบบที่เข้ามาสร้างแรงบันดาลใจ ความนิยม ความหรูหรา ความเชื่อและคติทางศาสนาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม บางกรณีก็อาจนำการศึกษาทางประติมานวิทยามาช่วยพิจารณาได้ โดยเฉพาะกลุ่มของเครื่องถ้วยเขมรที่สร้าง

เป็นรูปบุคคลและมีลวดลายเครื่องประดับตกแต่ง นอกจากนี้ การแบ่งอายุสมัยของเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบตามแบบศิลปะของสถาปัตยกรรมเขมรสามารถก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ง่าย เนื่องจากศาสนสถานหลายแห่งมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องและมีได้สิ้นสุดลงในสมัยใดสมัยหนึ่ง

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในราชอาณาจักรกัมพูชามีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงสังคมล่าสัตว์และหาของป่าและสังคมเกษตรกรรม ราว 10,000 ปีมาแล้วถึงราวพุทธศตวรรษที่ 5 ไม่มากนัก (Higham 2006 ; O'Reilly 2007) ได้แก่ ที่ถ้ำละอางสเปียน (Laang Spean) จังหวัดพระตะบอง (Battambang) ซึ่งนายโรแลนด์ (Roland) และนายเซซิล มัวเลอร์ (Cécile Mourer) ได้สำรวจพบเมื่อราว พ.ศ. 2500 โบราณวัตถุที่ค้นพบเป็นขวานหินกะเทาะแบบวัฒนธรรมฮัวบินเนียนสำหรับช่วงสังคมเมืองพบที่โลงผเดา (Longprao) และตำโงรงเซน (Samrong Sen) ซึ่งสำรวจพบเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของทะเลสาบใหญ่ จังหวัดกำปงชนัง (Kampong Chhnang) (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 3) ที่เมลูปรี (Mliu Prei) จังหวัดกำปงธม (Kampong Thom) ที่เมืองนครบุรี (Angkor Borei) จังหวัดตาแก้ว (Ta Keo) ส่วนใหญ่พบเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวานหินขัด และภาชนะดินเผาชนิดเนื้อดินทั้งแบบไม่ตกแต่งลวดลายและแบบตกแต่งลวดลาย เช่น การขูดขีดกรอปลายก้านขดภายในเป็นลายเชือกทาบ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาชนะดินเผาที่ค้นพบแถบลุ่มน้ำป่าสัก-ลพบุรีในภาคกลางของราชอาณาจักรไทย

สมัยวัฒนธรรมฟูนัน

จดหมายเหตุจีนหลายฉบับ ได้แก่ จดหมายเหตุของราชทูตถังไท่ (Kangtai) และจูอิง (Zhu Ying) จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (Liang) จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์จิ้น (Jin) จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ฉีใต้ (Southern Qi) และจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ถัง (Tang) ล้วนกล่าวว่า อาณาจักรฟูนัน (Funan) เจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-11 ศูนย์กลางของอาณาจักรฟูนันคงตั้งอยู่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน ในระยะแรกอาจตั้งอยู่แถบเมืองบาพนม (Baphnom) จังหวัดไพรเวง (Prey Veng) ต่อมาได้ย้ายลงมาอยู่ที่เมืองนครบุรี และขยายอำนาจทางการเมืองออกไปถึงบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนใต้ รวมทั้งดินแดนแถบชายฝั่งทะเลของอ่าวไทย มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาหลายพระองค์ อีกทั้งมีการติดต่อกับประเทศจีนมาโดยตลอด สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับเรื่องราวของอาณาจักรฟูนันที่ค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชาไม่มากนัก พบเพียงจารึกภาษาสันสกฤตที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 จำนวน 3 หลัก (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 4) ปัจจุบันยังไม่มีนักประวัติศาสตร์ท่านใดสามารถอธิบายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรฟูนันได้

อย่างกระจ่างนัก แม้แต่ชื่อ “ฟูนัน” ก็เป็นคำที่สืบมาจากคำภาษาจีน ซึ่งไม่มีความหมายชัดเจน แต่นักวิชาการชาวไทยเชื่อว่า “ฟูนัน” มาจากคำว่า “พนม” ในภาษาเขมร แปลว่า “ภูเขา” โบราณวัตถุส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ขวานหินขัด เครื่องประดับ ชิ้นส่วนพระพุทธรูปศิลปะคันธาระ จารึกภาษาสันสกฤต (อุไรศรี วรรณ 2543 : 1) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า มีการติดต่อกับโลกภายนอกแล้ว โดยเฉพาะประเทศจีนและประเทศอินเดีย

ร่องรอยของวัฒนธรรมฟูนันส่วนใหญ่จะค้นพบที่เมืองออกแก้ว (Oc Eo) จังหวัดอันเกียง (An Giang) รวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียงบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และเมืองนครบุรีในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งนายหลุยส์ มาเลอเรต (Louis Malleret) ได้ทำการขุดค้นเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ตั้งแต่นั้นมาก็มีนักโบราณคดีชาวเวียดนามได้ทำการขุดค้นและเขียนรายงานออกมาเผยแพร่ ศิลปะโบราณวัตถุที่ค้นพบส่วนใหญ่จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์โฮจิมินห์ (Khoo Joo Ee 1991 : 108)

เครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบบริเวณเมืองออกแก้วมีทั้งประเภทเนื้อดินละเอียดและประเภทเนื้อดินหยาบ โดยเฉพาะภาชนะดินเผาที่มีเนื้อดินละเอียดจัดเป็นกลุ่มที่มีความโดดเด่นมากที่สุด และมักค้นพบบริเวณที่เป็นแหล่งผลิต วัด และสุสาน หม้อจะเป็นรูปทรงที่ผลิตมากที่สุดและต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-13 และพบแพร่หลายอยู่หลายแห่ง มีการค้นพบคนทีและถ้วยมีเชิงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีเนื้อดินละเอียดขูดขีดและแสดงภาพเล่าเรื่องนูนต่ำได้แสดงให้เห็นว่า ช่างมีความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพการผลิตให้ดียิ่งขึ้น ส่วนภาชนะดินเผาที่มีเนื้อดินหยาบจะมีรูปทรงหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปทรงของหม้อจะพบแพร่หลายมาก (Khoo Joo Ee 1991 : 115)

สำหรับการสำรวจทางโบราณคดีที่เมืองนครบุรีเริ่มขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2538-2542 ภายใต้โครงการโบราณคดีลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Archaeological Project-LOMAP) ของมหาวิทยาลัยฮาวาย ศูนย์ตะวันออกและตะวันตก และมหาวิทยาลัยศิลปกรรมแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชา ผลการศึกษารูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบตามลำดับชั้นดินทางโบราณคดี ตลอดจนการกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนได้ชี้ให้เห็นว่า มีการตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยเป็นครั้งแรกตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 2 ก่อนที่จดหมายเหตุจีนจะกล่าวถึงอาณาจักรฟูนันเกือบ 6 ศตวรรษ และข้อมูลจากการศึกษาด้วยวิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ในเบื้องต้นชี้ให้เห็นด้วยว่า ยังคงมีการอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องหรือกลับเข้ามาอยู่ใหม่ในหรือภายหลังพุทธศตวรรษที่ 15 (Stark 2000 : 71-73) รูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบที่เมืองนครบุรีสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

1. นครบุรีระยะที่ 1 (ราวพุทธศตวรรษที่ 7-10) เป็นภาชนะลายเชือกทาบ
2. นครบุรีระยะที่ 2 (ราวพุทธศตวรรษที่ 10-13 หรือ 14) เป็นภาชนะเนื้อดินสีส้มละเอียด
3. นครบุรีระยะที่ 3 (ราวพุทธศตวรรษที่ 13 หรือ 14-16) เป็นภาชนะเนื้อดินสีเหลืองอ่อนละเอียด

สำหรับช่วงเวลาของนครบุรีระยะที่ 3 ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากภาชนะในระยะนี้บางชิ้นสามารถกำหนดอายุได้อย่างชัดเจน ภาชนะเนื้อดินสีขาวนวลละเอียดที่ค้นพบจากแหล่งขุดค้นต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่ถูกกำหนดอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-18 (Miksic and Yap 1990, 1992) ซึ่งมีช่วงหนึ่งตรงกับสมัยก่อนเมืองพระนครถึงสมัยเมืองพระนครก่อนการย้ายเมืองหลวงที่เกาะแกร์กลับมาที่เมืองพระนคร อย่างไรก็ตาม ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อดินสีขาวนวลละเอียดค้นพบบนผิวดินที่เมืองนครบุรี โดยเฉพาะรูปทรงของคนที่ ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดี ได้ค้นพบในชั้นทับถมชั้นบน อย่างน้อยที่สุดภาชนะดินเผาเนื้อดินสีขาวนวลละเอียดอาจมีอายุหลังพุทธศตวรรษที่ 9 ลงมา (Stark 2000 : 79)

เมื่อพิจารณาจากศิลปโบราณวัตถุที่ค้นพบจากเมืองออกแก้วและเมืองนครบุรีอาจพอสรุปได้ว่า อาณาจักรฟูนันเป็นอาณาจักรที่มีความมั่งคั่งที่สุด แม้จะเสื่อมลงเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 และเกิดมีอาณาจักรขึ้นใหม่คือ อาณาจักรเจนลา (Chenla) เข้ามาแทนที่ แต่อาณาจักรเจนลาก็รับเอาความเจริญทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ประเพณี และความเชื่อของชาวฟูนันไว้เป็นของตน (อุไรศรีวรรณ 2543 : 1) ดังนั้น การศึกษารูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาสมัยวัฒนธรรมฟูนันและวัฒนธรรมเจนลาหรือสมัยก่อนเมืองพระนครถึงสมัยเมืองพระนคร ก่อนการย้ายเมืองหลวงที่เกาะแกร์กลับมาที่เมืองพระนคร ราวพุทธศตวรรษที่ 11-15 ซึ่งเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ จึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจน

มีเครื่องปั้นดินเผากลุ่มหนึ่งซึ่งอาจผลิตระหว่างสมัยก่อนเมืองพระนครถึงสมัยเมืองพระนครก่อนการย้ายเมืองหลวงที่เกาะแกร์กลับมาที่เมืองพระนครระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-15 และถูกค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อราว พ.ศ. 2542 ส่วนใหญ่เป็นคนที่ ส่วนหม้อก้นกลมและขวดพบน้อย มีสภาพสมบูรณ์ แต่น่าเสียดายที่เครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวถูกลักลอบนำเข้ามายังราชอาณาจักรไทย จึงไม่ทราบอายุและแหล่งที่พบแน่นอน แต่อาจมีความสัมพันธ์กับเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีที่ค้นพบในวัฒนธรรมทวารวดีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-15 ไม่ทางใดทางหนึ่งจากการสัมภาษณ์พ่อค้าโบราณวัตถุทำให้ทราบเบื้องต้นว่า เครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้ถูกค้นพบเป็นจำนวนหลายร้อยใบที่อำเภอศรีโสภณ (Si Sophon) จังหวัดบันทายมีชัย ร่วมกับโครงการควบคุมมนุษย์ที่มีการฝังเครื่องประดับทำด้วยแท่งหินอาเกตทรงกระบอกเลี่ยมด้วยทองคำจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม

แหล่งที่มาของเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ยังขาดหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุน แต่หลายชิ้นมีลักษณะเดียวกับที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นที่ภูมิสันย (Phum Snay)

จนกระทั่งราวต้น พ.ศ. 2551 ที่ผ่านมา ได้ปรากฏรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่ภูมิสันยของนักโบราณคดีชาวญี่ปุ่น เมื่อพิจารณาจากลักษณะและรูปแบบของโบราณวัตถุที่ค้นพบทำให้น่าเชื่อได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีดังกล่าวคงเป็นส่วนหนึ่งของโบราณวัตถุที่ค้นพบจากบริเวณที่ราบอันกว้างใหญ่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของทะเลสาบใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยทิวเขาที่มีรูปทรงไม่สม่ำเสมอลูกหนึ่งตั้งเหยียดยาวออกไปประมาณ 4 กิโลเมตร โดยพบปะปนอยู่กับเครื่องปั้นดินเผายุคเหล็ก แหล่งขุดค้นนี้ได้รับการค้นพบโดยบังเอิญระหว่างที่มีการก่อสร้างถนนเมื่อ พ.ศ. 2542 และถูกถักลอบขุดตั้งแต่นั้นมา ต่อมามหาวิทยาลัยโอทาโกได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีใน พ.ศ. 2001, 2002 และ 2003 และตามมาด้วยคณะนักโบราณคดีชาวญี่ปุ่น ระหว่างการสำรวจและขุดค้นเมื่อเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 มีการค้นพบหลุมฝังศพจำนวน 37 หลุม และหลุมอีกเป็นจำนวนมากในห้าพื้นที่ที่หมู่บ้านภูมิสันย ซึ่งเต็มไปด้วยโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก เช่น เครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินไม่เคลือบของยุคเหล็ก หลุมศพที่มีชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมากถูกฝังรวมอยู่ในลักษณะสิ่งของอุทิศ ถูกทำให้แตกหักเป็นชิ้น ๆ ตั้งแต่สมัยนั้น มีหลุมศพหลุมหนึ่งถูกฝังในตำแหน่งหงายหน้าและตกแต่งด้วยเครื่องประดับและเครื่องปั้นดินเผาที่มีละเอียดประณีตถูกวางไว้ที่หน้าอกและเท้า (Akayama 2007 : 38) สิ่งของที่มนุษย์ผลิตขึ้นสามารถย้อนหลังไปถึงยุคเหล็ก คือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 ถึงราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 โบราณวัตถุที่พบในพื้นที่จึงมีความแตกต่างกันหลายอย่าง รวมทั้งซากโครงกระดูกมนุษย์ที่ถูกฝังอยู่ก็มีความแตกต่างกันตามชาติพันธุ์และอายุ (Miyatsuka 2007 : 1) และผลการกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนและหลุมฝังศพเป็นจำนวนมากที่ค้นพบจากพื้นที่โดยรอบ มีการค้นพบเครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริดร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์ที่พบจากหลุมฝังศพเหล่านี้ด้วย เข้าใจว่าพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและเวียตนามในสมัยนั้นคงได้รับอิทธิพลอย่างมากจากวัฒนธรรมหลายพื้นที่ เช่น ประเทศจีนและภาคใต้ของประเทศอินเดีย (Kakukawa 2007 : 60) ดังนั้นแหล่งขุดค้นที่ภูมิสันยจึงมีอายุอยู่ในยุคเหล็กต่อเนื่องถึงสมัยก่อนเมืองพระนคร ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-14 หรือ 15

เครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีกลุ่มนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่

กลุ่มที่ 1 รูปทรงที่พบเป็นคนที่ ค่อนข้างเทอะทะ เนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน ลำตัวตอนล่างของคนทีบางใบอาจตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ บริเวณลำตัวตอนบนหรือไหล่อาจขูดขีดลายฟันปลาระหว่างเส้นวงกลมขนาน ซึ่งเกิดจากการใช้เครื่องมือที่ทำจากไม้ปาดผิว

รอบตัวภาชนะที่มีลายเชือกทาบในแนวนอนให้เรียบ แล้วจึงชุคขีดลวดลาย ส่วนพวยมีลักษณะตรง มีทั้งแบบธรรมดา ซึ่งโคนพวยจะมีขนาดใหญ่กว่าบริเวณปากพวย และแบบที่ปากพวยมีสันรูปวงแหวน ถ้าตัวมักปรากฏร่องรอยของการเผาไม่สม่ำเสมอ (ภาพที่ 93 และ 94)

กลุ่มที่ 2 รูปทรงที่พบเป็นคนทีและขวด เนื้อดินสีขาวนวล ละเอียด ถ้าตัวไม่ปรากฏร่องรอยของการเผาไม่สม่ำเสมอเหมือนกลุ่มที่ 1 (ภาพที่ 95-104) มักตกแต่งด้วยการพิมพ์ เช่น ลายดวงอาทิตย์ หรือเขียนลายสีแดงหรือสีขาว เช่น ลายเส้นขนาน ลายเหล่านี้จะปรากฏมากในแหล่งชุมชนโบราณของวัฒนธรรมเจนลาที่เมืองสมโบร์ไพรกุกและเมืองนครบุรี นอกจากนี้ลายเส้นขนานยังเป็นลายที่นิยมตกแต่งบนเครื่องปั้นดินเผาของอินเดียสมัยคุปตะดังได้พบจากแหล่งชุมชนโบราณสมัยคุปตะ และลายดวงอาทิตย์ก็พบจากการขุดค้นที่เมืองอัมเรลี (Amreli) ซึ่งเป็นเมืองโบราณสมัย

ภาพที่ 93 คนทีดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาหน้าดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่ชุคขีดลายฟันปลาระหว่างเส้นวงกลมขนาน

ภาพที่ 94 คนทีดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดงทาหน้าดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่ชุคขีดลายฟันปลาระหว่างเส้นวงกลมขนาน

ภาพที่ 95 คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ทาน้ำดินสีแดงและขัดมัน ใหญ่เขียนลายเส้นวงกลมขนานสีแดง

ภาพที่ 96 คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอมสีแดง ใหญ่เขียนลายพระอาทิตย์ทอแสงระหว่างเส้นวงกลมขนานสีขาว

ภาพที่ 97 คนที่ดินเผามีฝาเนื้อดินสีขาวนวล ไม่ตกแต่งลวดลาย

ภาพที่ 98 คนที่ดินเผามีฝาเนื้อดินสีส้มอ่อน ใหญ่ ขอบปาก และฝา เขียนลายเส้นวงกลมขนานสีแดง

ภาพที่ 99 คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล ใหญ่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นขนานสีแดงและสีขาว

ภาพที่ 100 คนที่ดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล ใหญ่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลมวงกลมขนานสีแดงและสีขาว

ภาพที่ 101 คนทีดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล ใหญ่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลมขนานสีแดง

ภาพที่ 102 คนทีดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล ใหญ่ คอ และขอบปากเขียนลายเส้นวงกลมขนานสีแดงและพิมพ์ลายพระอาทิตย์

ภาพที่ 103 คนโทดินเผาเนื้อดินสีขาวนวล ใหญ่และลำตัวเขียนลายเส้นวงกลมขนานสีแดง

ภาพที่ 104 คนที่ดินเผาเนื้อดินสีส้มอ่อน ไหล่ทาน้ำดินสีขาวและเขียนลายเส้นวงกลมขนานสีขาว

คุปตะเช่นกัน (Rao 1965 :33) รวมถึงชุมชนหรืออาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียด้วยกัน เช่น อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรศรีเกษตร เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 รูปทรงที่พบเป็นคนโทและคนโท เนื้อดินสีขาวนวลหรือสีส้มอ่อน บริเวณไหล่กว้าง ตกแต่งด้วยลายกดประทับแบบต่าง ๆ เช่น ลายสังข์ เป็นต้น สำหรับคนที่ที่มีปลายพวยรูปดอกไม้ มีลักษณะรายละเอียดแตกต่างไปจากพวยคนที่กลุ่มที่ 1 และ 2 ผิวภาชนะมีร่องรอยคล้ายกับเคลือบด้วยน้ำเคลือบบาง ๆ (ภาพที่ 105 และ 106) วิธีผลิตและลวดลายที่ใช้ตกแต่งบนเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมเจนลากลุ่มนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะอย่างเด่นชัด ได้แก่ การตกแต่งบริเวณลำตัวของเครื่องปั้นดินเผาด้วยลายกดประทับในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นรูปดอกไม้และรูปสัตว์ตามความเชื่อและคติของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลวดลายเหล่านี้ยังเป็นลายที่นิยมตกแต่งบนฐานของพุทธสถานในสมัยคุปตะและปาละของอินเดียอีกด้วยดังปรากฏจากการขุดค้นและขุดแต่งพุทธสถานหลายแห่งในแคว้นเบงกอล ประเทศบังกลาเทศ ซึ่งถูกกำหนดอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบแผ่นดินเผารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ประดับตามฐานพุทธสถานที่เมืองปะหังปุร (Paharpur) และเมืองไมนามตี (Mainamti) เป็นภาพสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า สิงห์ หมูป่า ลิง หรือกำลังต่อสู้กับพญานาค เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีประเภทสัตว์ผสม เช่น กิณร ส่วนรูปบุคคลที่นิยมมากจะเป็นรูปนักระบำและนักรบ (ผาสุก อินทรารุช 2528 : 32) รวมถึงอาณาจักรทวารวดีด้วยเช่นกัน

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและวิธีตกแต่งบนเครื่องปั้นดินเผาทั้ง 3 กลุ่ม ทำให้สันนิษฐานได้ว่า กลุ่มที่ 1 ที่ตกแต่งด้วยการทาน้ำดินและขัดมันอาจมีอายุเก่าที่สุดและสืบต่อจากสมัยก่อน

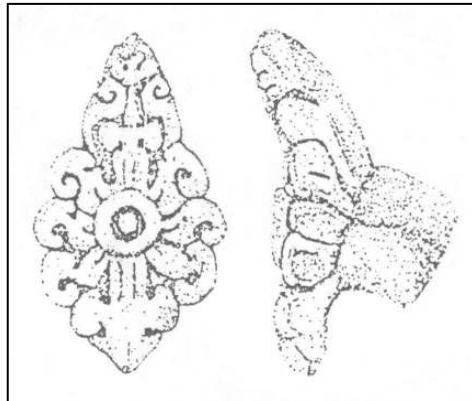
ประวัติศาสตร์หรือเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างวัฒนธรรมฟูนันและวัฒนธรรมจินลา เนื่องจากตอนล่างของตัวภาชนะบางใบยังคงตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ซึ่งเป็นวิธีตกแต่งลวดลายที่นิยมมากในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ส่วนกลุ่มที่ 2 ที่เขียนลายสีแดงหรือสีขาวน่าจะพัฒนาต่อจากกลุ่มที่ 1 แม้การตกแต่งภาชนะด้วยการเขียนลายสีจะเป็นวิธีตกแต่งที่นิยมแพร่หลายกันมานานแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งในดินแดนเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นวิธีตกแต่งที่นิยมสืบต่อมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ด้วย มีทั้งแบบเขียนสีและแบบเคลือบน้ำดินบริเวณผิวนอกบางส่วนหรือทั้งหมดเพื่อให้เกิดสีสันขึ้น ส่วนใหญ่จะใช้ทั้ง 2 วิธี คือ เคลือบน้ำดินก่อนแล้วเขียนสีทับ แล้วจึงนำไปเผา แต่การเขียนสีบนเนื้อภาชนะธรรมดาโดยที่ไม่ต้องเคลือบน้ำดินก่อนก็นิยมมาก เช่น สีที่นิยมใช้คือ สีขาวและสีแดงโดยเขียนเส้นแนวนอนขนานกับตัวภาชนะบริเวณขอบปากและไหล่ของภาชนะเขียนเส้นขนานกันตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไป (ผาสุข อินทรารุข 2528 :

ภาพที่ 105 คนโท (ซ้าย) และคนที (ขวา) เนื้อดินสีส้มอ่อน ไหล่กว้าง บริเวณไหล่กดประทับลายสังข์คล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมทวารวดี

ภาพที่ 106 รายละเอียดของภาพที่ 105 เป็นพวยรูปดอกไม้คล้ายคลึงกับลวดลายบนงานศิลปะเขมรแบบไพรกเมง

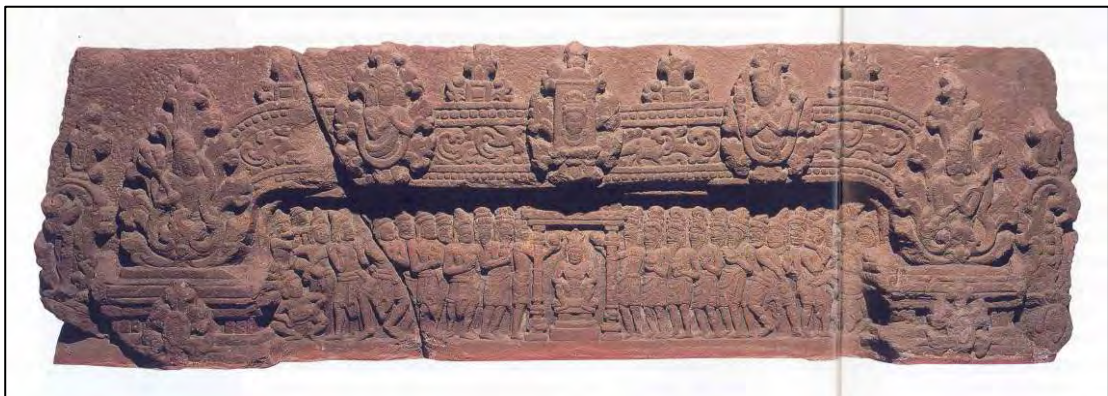

ลายเส้นที่ 7 ชิ้นส่วนพวยการูปดอกไม้พบที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีลักษณะคล้ายคลึงกับพวยของเครื่องปั้นดินเผาในภาพที่ 105 และ 106

ภาพที่ 107 รายละเอียดของรูปดอกไม้บนเครื่องประดับพระเศียรของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง

ที่มา : Jessup, Helen Ibbitson. *Art & Architecture of Cambodia* (London : Thames & Hudson, 2004), 36.

ภาพที่ 108 ลวดลายรูปดอกไม้บนทับหลังสมัยก่อนเมืองพระนคร ศิลปะเขมรแบบไพรกเมง

ที่มา : Jessup, Helen Ibbitson. *Art & Architecture of Cambodia* (London : Thames & Hudson, 2004), 14-15.

32) นอกจากนี้ ยังอาจเห็นพัฒนาการที่สืบเนื่องต่อกันมาอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะพวยคนที่แบบที่มีปากพวยเป็นสันรูปวงแหวน ส่วนพวยคนที่ของกลุ่มที่ 2 แบบที่มีลักษณะสันโค้งเป็นรูปตัวเอสอาจชี้ให้เห็นว่า น่าจะพัฒนาสืบเนื่องของคนทีของกลุ่มที่ 3 หรือร่วมสมัยกัน เนื่องจากการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานในเมืองโบราณศรีมโหสถ อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ได้ค้นพบพวยคนที่ทั้งกลุ่มที่ 2 และ 3 เป็นจำนวนมากร่วมกัน

ดังนั้น การตกแต่งบริเวณลำตัวของกลุ่มที่ 3 อาจมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะอย่างเด่นชัด นั่นคือ การตกแต่งบริเวณลำตัวของภาชนะดินเผาด้วยลายประทับในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นรูปบุคคลแสดงอิริยาบถต่าง ๆ รูปสัตว์ตามความเชื่อและคติทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู และรูปดอกไม้ (ผาสุข อินทราวุธ 2528 : 15) อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากชิ้นส่วนพวยกาที่ค้นพบที่เมืองศรีมโหสถที่มีการตกแต่งบริเวณปากพวยรูปดอกไม้ เหมือนกัน (ลายเส้นที่ 7) พบว่าน่าจะมีอายุไม่ห่างจากกลุ่มที่ 2 มากนัก เนื่องจากลายดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับลายดอกไม้ที่ประดับบนเครื่องประดับพระเศียรของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจากเมืองราชเกีย (Rach Gia) ซึ่งเป็นประติมากรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครแบบไพรกเมง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 (ภาพที่ 107) ลายสำคัญที่ใช้ตกแต่งบนทับหลังเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครแบบไพรกเมง ราว พ.ศ. 1178-1233 (ภาพที่ 108) รวมถึงบรรดาคนที่สำริดที่มีปากพวยรูปดอกไม้และผลิตในช่วงดังกล่าวด้วย

มีการนำตัวอย่างของเครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้ (ภาพที่ 13 ซ้าย) ไปกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธีเทอร์โมลูมิเนสเซนซ์จาก C&C Authentication Laboratory Limited มหาวิทยาลัยแห่งฮ่องกง ได้ค่าอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 แต่ค่าอายุของตัวอย่างของเครื่องปั้นดินเผากลุ่มที่ 3 อาจมีความคลาดเคลื่อนบางอย่าง เนื่องจากก่อนนำไปผ่านขบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อกำหนดอายุ เจ้าของเดิมเคยนำมาล้างทำความสะอาดด้วยน้ำยาทำความสะอาดสุขภัณฑ์และเก็บรักษาไว้บนดินนานแล้ว แม้ลวดลายดังกล่าวจะปรากฏบนสิริภรณ์ของประติมากรรมรูปเทวดาประทับนั่งสมัยดงเคื่อง (Dong Duong) ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 แต่เมื่อพิจารณาจากชิ้นส่วนคนที่ที่ค้นพบที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ก็ไม่ปรากฏว่า มีการค้นพบร่วมกับเครื่องถ้วยจีนที่ถูกสั่งเข้ามาเป็นสินค้าออกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมีอายุตั้งแต่ครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 14 ลงมาแต่อย่างใด ส่วนใหญ่พบร่วมกับคนที่ดินเผาประเภทเขียนลายสีกลุ่มที่ 2 จึงน่าจะเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มที่ 2 แต่อาจผลิตขึ้นในโอกาสพิเศษ เพื่อใช้ในกิจพิธีทางศาสนาหรือ

เพื่อใช้ในโอกาสสำคัญของชนชั้นสูง และคงมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งไม่หลังไปกว่าครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 14

การค้นพบเครื่องปั้นดินเผาในราชอาณาจักรกัมพูชาโดยเฉพาะกลุ่มที่ 2 ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความสงสัยบางอย่างเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสีที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นของวัฒนธรรมทวารวดีที่กล่าวว่าเป็นกลุ่มเนื้อดินละเอียดที่ใช้ในโอกาสพิเศษ (ผาสุข อินทรารุช 2528 : 19) เพราะการตกแต่งลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมทวารวดีก็อยู่ในตำแหน่งของการจัดวางลวดลายเดียวกับเครื่องปั้นดินเผากลุ่มที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นขอบปาก คอ และไหล่ สีและลวดลายที่ใช้ตกแต่ง เช่น ลายเส้นวงกลมขนาน ลายฟันปลา ลายดวงอาทิตย์ เนื้อดินที่มีคุณภาพดี ล้วนมีลักษณะคล้ายคลึงหรือเหมือนกันมาก จนทำให้นักวิชาการชาวไทยบางท่านซึ่งไม่ทราบที่มาของคนที่ตั้งกล่าวมาก่อน มักจะนับว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาทวารวดี (กุชชงค์ จันทวิช 2549 : 82) หากเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมเจนละหรือเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครดังกล่าวเป็นเครื่องปั้นดินเผากลุ่มเดียวกับที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นของวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยก็อาจเป็นถึงร่องรอยที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการขยายอำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมของอาณาจักรเจนละในพื้นที่ดังกล่าวระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13 อย่างไรก็ดีตาม ขณะนี้เรายังไม่อาจสรุปได้ว่า เครื่องปั้นดินเผากลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มเดียวกับเครื่องปั้นดินเผาที่พบแหล่งขุดค้นของวัฒนธรรมทวารวดี เพราะเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวอาจเป็นเพียงวัฒนธรรมร่วมของอาณาจักรเจนละที่ได้รับมาจากประเทศอินเดียพร้อมกับอาณาจักรทวารวดีก็ได้ เนื่องจากเป็นการพิจารณาความแตกต่างของเนื้อภาชนะด้วยตาเปล่าและการสัมผัสเท่านั้น ยังขาดหลักฐานชั้นดินทางโบราณคดีอีกมากมายสนับสนุน และคงต้องรอนักวิชาการรุ่นหลังที่สนใจวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมเจนละและเครื่องปั้นดินเผาทวารวดีเพื่อเปรียบเทียบหาลักษณะประกอบทางเคมีและทางฟิสิกส์ของเนื้อดินต่อไป

สมัยก่อนเมืองพระนครถึงต้นสมัยเมืองพระนคร

อาณาจักรเจนละก่อตัวตั้งแต่ พ.ศ. 1093 เมื่อพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 (Bhavavarman I) กษัตริย์กัมพูชาเชื้อสายพุนันได้อภิเษกกับเจ้าหญิงของอาณาจักรเจนละ ศูนย์กลางของอาณาจักรเจนละตั้งอยู่ที่บริเวณเมืองจำปาสักในประเทศลาว ครอบคลุมพื้นที่ตอนใต้ของประเทศไทยลงไปจนถึงเมืองสตึงแตรง (Strung Treng) ทางตอนเหนือของราชอาณาจักรกัมพูชา ในระยะต่อมา ศูนย์กลางของอาณาจักรเจนละได้ย้ายมาอยู่ที่เมืองสมโบร์ไพรกุก อาณาเขตของบ้านเมืองขยายกว้างไกลออกไปมาก นอกจากจะครอบคลุมบริเวณที่เป็นราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบันทั้งหมด

ยังขยายอำนาจทางการเมืองเข้ามาถึงดินแดนบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยด้วย (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 5)

ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าอโศกนรมันที่ 1 ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามเหศวรมัน (Mahendravarman) พระองค์ทรงปราบปรามอาณาจักรพุนันได้อย่างเด็ดขาดระหว่าง พ.ศ. 1154-1178 ขยายอาณาจักรลงมาทางใต้ และผนวกเอาดินแดนของอาณาจักรพุนันไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเจนละ มีการค้นพบจารึกกล่าวถึงพระนามของพระองค์ในจังหวัดกอนดาล (Kandal) จังหวัดไพรเวง จังหวัดดาแก้ว และจังหวัดจันทบุรี ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (Jayavarman I) พระองค์ทรงสร้างเมืองหลวงขึ้นที่เมืองนครบุรี ในระยะนี้มีการติดต่อกับประเทศจีนด้วย ราชอาณาจักรกัมพูชาได้ขยายอาณาเขตออกไปทางตะวันตกจรดอาณาจักรทวารวดี แต่ก็ไม่สามารถรักษาอำนาจและดินแดนไว้ได้ เพราะหลังจากรัชกาลของพระองค์ อาณาจักรเจนละก็แยกออกเป็น 2 ส่วน คือ เจนละบก (Land Zhenla) และเจนละน้ำ (Water Zhenla)

จดหมายเหตุจีนมักให้ข้อความรับกันว่า เมื่อกษัตริย์กัมพูชาองค์ใดทรงอนุภาพและเสด็จขึ้นครองราชย์ที่ราชธานีของราชอาณาจักรกัมพูชาแล้ว ก็มักจะแผ่พระบรมเดชานุภาพเข้ามาในบริเวณใกล้เคียงเสมอ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2537 : 11) การขยายอำนาจของราชอาณาจักรกัมพูชาเข้ามาในราชอาณาจักรไทยจะปรากฏหลักฐานชัดเจน 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 ตรงกับสมัยก่อนเมืองพระนคร ระหว่างรัชกาลพระเจ้าอโศกนรมันที่ 1 และรัชกาลพระเจ้ามเหศวรมัน ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เช่น จารึกของพระเจ้าอโศกนรมันที่ 1 ซึ่งค้นพบที่จังหวัดเพชรบูรณ์ จารึกของพระเจ้ามเหศวรมันหลายสิบหลัก ซึ่งค้นพบที่จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดสระแก้ว จารึกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรกัมพูชากับดินแดนที่เป็นราชอาณาจักรไทยปัจจุบันได้ขยายขอบเขตเป็นวงกว้างครอบคลุมทั้งบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2537 : 11)

ช่วงที่ 2 ตรงกับสมัยเมืองพระนคร ระหว่างรัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 (Indravarman I) ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII) ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 เช่น จารึกของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ซึ่งค้นพบที่จังหวัดยโสธร จารึกของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 (Yasovarman I) ซึ่งค้นพบที่จังหวัดนครราชสีมา จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (Jayavarman IV) ซึ่งค้นพบที่จังหวัดลพบุรี จารึกของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 (Rajendrarvarman II) ซึ่งค้นพบที่จังหวัดสระแก้ว จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 (Jayavarman V) ซึ่งค้นพบที่

จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์ และจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (Suryavarman I) ซึ่งค้นพบที่จังหวัดลพบุรี เรื่อยมาจนถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จารึกเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว ราชอาณาจักรกัมพูชาสามารถขยายขอบเขตครอบคลุมทั้งบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยมากขึ้นกว่าในช่วงแรก (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2537 : 11)

นับตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ตรงกับปลายสมัยราชวงศ์ฉางถึงสมัยห่าวราชวงศ์ ในระยะนี้ประเทศจีนเริ่มส่งเครื่องถ้วยจีนออกมาจำหน่ายยังอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นครั้งแรก แต่เราไม่อาจทราบได้ว่า ราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มส่งเครื่องถ้วยจีนเข้ามาใช้ในราชอาณาจักรเช่นเดียวกับอาณาจักรอื่น ๆ หรือไม่ หรือยังคงใช้เครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดาแบบไม่เคลือบ เพราะหากพิจารณาจากเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบในพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย อันเป็นพื้นที่ที่ราชอาณาจักรกัมพูชาขยายอำนาจทางการเมืองเข้ามาอยู่เสมอก็ไม่เคยพบเครื่องถ้วยจีนที่มีอายุเก่ากว่าสมัยราชวงศ์ฉางเลย

พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร

พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 (Rajendravarman II) ทรงเป็นพระราชโอรสของพระขนิษฐาองค์หนึ่งของพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 เนื่องจากพระราชบิดาของพระองค์ทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ภวปุระ (Bhavapura) แห่งเจนละบก และทรงได้รับราชสมบัติสืบต่อจากราชวงศ์โบราณทั้งสายพระราชบิดาและทางสายพระราชมารดา (อุไรศรี วรรณศรี 2543 : 12) ดังนั้น การเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 จึงทำให้ราชอาณาจักรกัมพูชามีความเป็นปึกแผ่นความยิ่งใหญ่และความมั่นคงมาก พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองหลวงจากเมืองโลนครครยาร์กลับมาที่เมืองพระนคร จึงทำให้เมืองพระนครกลับคืนสู่ความยิ่งใหญ่ในฐานะราชธานีอีกครั้ง

ในรัชกาลพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 พระองค์ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง จารึกหลักหนึ่งซึ่งค้นพบที่ประเทศเวียดนามกล่าวว่า ใน พ.ศ. 1496 พระองค์ได้ส่งกองทัพเข้ารุกรานอาณาจักรจัมปา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้พระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 ซึ่งเป็นกษัตริย์ของอาณาจักรจัมปา ทรงออกมาขับไล่กองทัพกัมพูชาที่พยายามรุกรานอาณาจักรจัมปา จนประติมากรรมรูปกษัตริย์ของจามได้ถูกกองทัพกัมพูชายึดเอาไป จารึกหลักนี้ยังได้กล่าวสาปแช่งทัพกัมพูชาว่า “เป็นกองทัพซึ่งเต็มไปด้วยความโลภและความชั่วร้ายอย่างอื่นอีกมาก” แต่กองทัพของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ก็ต้องพ่ายแพ้ไปอย่างย่อยยับ

นอกจากการขยายอาณาเขตเข้าไปในดินแดนของอาณาจักรจัมปาแล้ว จารึกปราสาทเบงเวียน (Beng Vien) ในประเทศเวียดนาม ซึ่งจารึกเมื่อ พ.ศ. 1487 ยังกล่าวว่า พระองค์ทำสงครามชนะรามัญ (Ramanya) และจัมปา (Champa) ซึ่งคำว่า “รามัญ” ที่ปรากฏในจารึก อาจหมายถึงอาณาจักรทวารวดี และการมีชัยในการสงครามครั้งนี้อาจเป็นสาเหตุนำไปสู่การสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดี (Woodward 1975) รวมทั้งจารึกอีกชิ้นหนึ่งซึ่งพบที่จังหวัดปราจีนบุรี กล่าวถึงการแผ่ขยายอำนาจของพระองค์เข้ามายังดินแดนทางภาคตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การสิ้นสุดของวัฒนธรรมทวารวดีในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 อย่างไรก็ตาม นักวิชาการชาวไทยส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับเกี่ยวกับการสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดี เนื่องจากยังไม่เคยค้นพบจารึกของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ในภาคกลางของราชอาณาจักรไทย ส่วนอำนาจในดินแดนภาคตะวันออกแถบจังหวัดปราจีนบุรีได้พบร่องรอยของโบราณสถานเขมร 68 แห่ง จารึก และประติมากรรมเขมรอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เมืองศรีมโหสถ ซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 แสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรได้แพร่เข้ามาจนถึงดินแดนดังกล่าว (กรมศิลปากร 2535) เพราะมีการค้นพบจารึกของพระองค์หลายหลักในบริเวณดังกล่าว เช่น ที่จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดนครราชสีมา (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 16) ส่วนทางดินแดนเขมรสูงหรือแถบที่ราบสูงโคราช พระองค์ก็ทรงขยายดินแดนเข้ามาเช่นกัน เพื่อลดอำนาจของอาณาจักรศรีจนาศะ ซึ่งครอบครองดินแดนตอนต้นแม่น้ำมูลและที่ราบสูงโคราชปัจจุบัน (นิคม มุสิกคามะ 2536 : 102-103)

นายมาสเปโอโร (Maspero) ได้กำหนดเขตภูมิศาสตร์ทางการเมืองของราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. 1503 ว่า มีอาณาเขตเกือบทั้งหมดของราชอาณาจักรไทย รวมทั้งแคว้นอันนัม ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของราชวงศ์ชัง และส่วนหนึ่งของประเทศพม่า เขาคาดว่า ทางทิศตะวันออกจรดเทือกเขาอันนัม ทางทิศเหนือจรดภูเขาตอนเหนือของแคว้นสิบสองปันนา ทางทิศตะวันตกจรดแม่น้ำสาละวิน ตลอดลงไปทางใต้จรดแคว้นครีที่อ่าวบ้านดอน สำหรับบริเวณที่เป็นประเทศราชของราชอาณาจักรกัมพูชานั้น นายมาสเปโอโรยังได้รวมอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรละโว้เข้าไว้ด้วย (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2535 : 15-16)

ในช่วงเวลานี้ซึ่งตรงกับปลายสมัยห้าราชวงศ์หรือต้นสมัยราชวงศ์ราชวงศ์ชังเหนือมีเหตุการณ์สำคัญในประเทศจีนที่ทำให้อาจเป็นไปได้ว่า เป็นแรงผลักดันให้มีการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบขึ้นภายในราชอาณาจักรกัมพูชาคือ การค้าเครื่องถ้วยในทะเลจีนใต้นั้นได้รับการสนับสนุนจากแคว้นหนานอัน (Nanhan-Southern Han) และแคว้นอู๋เยวี่ (Wuyue) ทั้งสองแคว้นต่างเป็นแคว้นอิสระและเป็นผู้สนับสนุนการค้าทางทะเลและระบบขนส่งกับประเทศต่าง ๆ ใน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ถัง ก่อนหน้าที่จะแยกเป็นแคว้นอิสระในสมัย
 หาราชวงศ์และสิบแคว้น แคว้นหนานฮั่นมีอำนาจควบคุมการผลิตเครื่องถ้วยในพื้นที่แถบมณฑล
 กว่างตง (Guangdong) และมณฑลกวางซี (Guangxi) ปัจจุบัน ส่วนแคว้นอู๋เยวี่ (Wuyue) มีอำนาจ
 ควบคุมการผลิตเครื่องถ้วยในพื้นที่แถบมณฑลเจ้อเจียง (Zhejiang) และบางส่วนของมณฑล
 เหนือหนาน (Henan) มณฑลเหอเป่ย์ (Hebei) และมณฑลเจียงซู (Jiangsu) ปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 เครื่องถ้วยเยวี่ (Yue) ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีชื่อเสียงที่สุดของมณฑลเจ้อเจียง การค้า
 ในช่วงนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมากและเป็นแบบเสรี เนื่องจากไม่มีศูนย์รวมของอาณาจักร ต่อมาเมื่อ
 ราชวงศ์ซ่งเหนือสามารถรวบรวมแคว้นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การค้าทางทะเลก็ยังคงได้รับการ
 สนับสนุนจากทางราชสำนักซ่งเหนือ แต่อาจหยุดชะงักลงช่วงสั้น ๆ และอาจมีสาเหตุสำคัญที่ทำให้
 ราชอาณาจักรกัมพูชาจำเป็นต้องพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบขึ้นใช้เองภายในราชอาณาจักร คือ
 การล่มสลายของแคว้นอู๋เยวี่และแคว้นหนานฮั่นเมื่อ พ.ศ. 1514 และ 1521 ตามลำดับ รวมทั้งการ
 ทำสงครามระหว่างราชวงศ์ซ่งเหนือกับชนชาติทางทิศเหนือและทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้วย
 เหตุที่ในปลายรัชกาลจักรพรรดิซ่งไท่จง (Taizong) ชนเผ่าตุนกูส (Tangut) ซึ่งปกครองดินแดนทาง
 ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีนเริ่มมีขุมกำลังเข้มแข็งขึ้น ได้หันไปสวามิภักดิ์กับชนเผ่าคีตัน
 (Khitans) แห่งแคว้นเหลียว ราชสำนักซ่งเหนือจึงจำเป็นต้องส่งปิดชายแดนตัดขาดการติดต่อค้าขาย
 เมื่อสองฝ่ายปะทะกันหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะกันได้ ใน พ.ศ. 1539 ซึ่งตรงกับรัชกาลจักรพรรดิ
 ซ่งเจินจง (Zhenzong) ราชสำนักซ่งเหนือจึงได้ทำสัญญาสงบศึกกับแคว้นเหลียวและหันมาผูกมิตร
 กัน เปิดการค้าขายแดนตามเดิม ดังนั้นระหว่าง พ.ศ. 1503-1539 จึงน่าจะเกิดการขาดแคลนเครื่อง
 ถ้วยจีนและส่งผลกระทบต่อการค้าระหว่างราชวงศ์ซ่งเหนือกับอาณาจักรต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้
 รวมถึงราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งอาจทำให้ต้องพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบขึ้นใช้เองภายใน
 ราชอาณาจักร แน่แน่นอนที่สุด กษัตริย์ที่ทรงมีพระชนมายุและครองราชย์ยาวนานในช่วงที่ตรงกับ
 ปลายสมัยหาราชวงศ์และต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือก็คือ พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ถึงรัชกาล
 พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 1487-1544

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เสด็จขึ้น
 ครองราชย์ พระองค์ทรงปกครองเช่นเดียวกับพระราชบิดา จึงเป็นช่วงที่มีความเจริญสืบเนื่องต่อจาก
 พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เพราะมีพราหมณ์ยัชญวราหะ ซึ่งเป็นมหाराชครูในรัชกาลก่อนและอยู่
 ในฐานะผู้สำเร็จราชการ พระญาติ และพระอาจารย์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5

หลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 เสด็จสวรรคต พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 1 ก็เสด็จขึ้น
 ครองราชสมบัติแทน บ้านเมืองก็เกิดระส่ำระสาย มีจลาจลหลายครั้ง ในระยะนี้ราชอาณาจักร

กัมพูชามีผู้อ้างว่า มีอำนาจเป็นกษัตริย์หลายพระองค์ พระเจ้าชัยวรมัน (Jayaviravarman) เสด็จขึ้นครองราชสมบัติที่เมืองพระนคร ส่วนพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งทรงสืบเชื้อสายทางฝ่ายพระราชมารดาและเสด็จมาจากแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล เนื่องจากพระองค์เคยใช้เป็นฐานที่มั่นต่อสู้กับพระเจ้าชัยวรมันจะทรงพ่ายแพ้สงครามแย่งชิงราชสมบัติในครั้งแรก แต่ก็ทรงอ้างว่า เป็นกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรกัมพูชาอีกพระองค์หนึ่งด้วย พระองค์ทรงได้รับชัยชนะเหนือดินแดนอื่นทีละน้อย จนในที่สุดพระองค์ก็สามารถตีเมืองพระนครได้ใน พ.ศ. 1549 จนกระทั่ง พ.ศ.1553 และได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาด สามารถเป็นกษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาแต่เพียงพระองค์เดียว (Mabbett and Chandler 1995 : 100) นอกจากพระองค์ทรงสร้างปราสาทเขาพระวิหารเพื่อประดิษฐานศิวลึงค์ ทรงพระนามว่า “ศรีศิขริศวร” ระหว่างพรมแดนของราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน แล้ว ยังทรงขยายอาณาเขตออกไปทางทิศตะวันตก ดินแดนที่อยู่ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและราชอาณาจักรกัมพูชากองอยู่ภายใต้อำนาจของพระองค์ มีการขยายตัวและตั้งชุมชนเกษตรกรรมอย่างมั่นคงทางเหนือไกลขึ้นถึงลุ่มน้ำมูล ดังนั้น การผลิตภาชนะดินเผาและเครื่องประดับสถาปัตยกรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและเป็นเหตุผลแรกของการสร้างเตาในบริเวณดังกล่าว จึงอาจเป็นไปได้ที่พระองค์จะทรงโปรดฯ ให้มีการก่อสร้างเตาขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลใกล้กับเทือกเขาพนมดงเร็ก ร่องรอยของชุมชนเหล่านี้ยังสามารถเห็นได้จากบรรดาศาสนสถาน ซากเตาโบราณและบารายขนาดเล็กที่ถูกขุดลึ้นสร้างขึ้นตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา

ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 (Udayadityavarman II) พระองค์ทรงเป็นปนัดดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เสด็จขึ้นครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. 1593-1604 ได้มอบภารกิจการปรับปรุงประเทศให้ท่านศรีขยันทรบัณฑิตรับตำแหน่งราชบุโรหิต ท่านได้ปรับปรุงซากเมืองเทวาลัย สร้างเทวรูป จัดพิธีกรรม ส่วนสิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชกาลของพระองค์ ได้แก่ ปราสาทบาปวน ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 1603 และปราสาทแม่บุญตะวันตก ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 17 (นิคม มูลิกะคามะ 2536 : 124)

ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 พระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 ผู้ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 จารึกปราสาทพนมรุ้งกล่าวว่า พระเจ้าหริณวรมันและพระนางหริณยลักษ์มีทรงครองราชย์สมบัติอยู่ที่เมืองกษัตินครครามหรือมหิธรปุระ ทรงมีพระโอรส 3 พระองค์ คือ พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 และพระยุพราช ส่วนที่ตั้งของเมืองมหิธรปุระหรือราชวงศ์มหิธรปุระที่เป็นราชวงศ์นอกเขตพระนครอาจตั้งอยู่ทางตอนบนของที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลแถบจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดนครราชสีมา

ราชวงศ์มหิธรปุระ (Mahidrapura) ได้เข้าครอบครองดินแดนของราชอาณาจักรกัมพูชา ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 มีกษัตริย์ที่ทรงอำนาจหลายพระองค์ เริ่มตั้งแต่พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และเป็นผู้สร้างสรรค์และสร้างเสริมศาสนสถานที่มีความสำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุด 3 แห่งในราชอาณาจักรไทย อันได้แก่ ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมวัน และปราสาทพนมรุ้ง (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2535 : 42)

หลังจากที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (Suryavarman II) ซึ่งทรงเป็นปนัดดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ทรงโจมตีพระเจ้าहरชวรมัน (Harshavarman) จนพ่ายแพ้ไปแล้ว พระองค์ก็ทรงเป็นกษัตริย์แต่พระองค์เดียวในราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ว่าราชอาณาจักรกัมพูชาในขณะนั้นได้รับความเสียหายจากสงครามมาก พระองค์จึงทำให้ราชอาณาจักรสงบเรียบร้อยและเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ในรัชกาลนี้มีการก่อสร้างมากมายซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่งคั่งของราชอาณาจักรและไม่เคยปรากฏในรัชกาลก่อน ๆ ว่า มีการก่อสร้างศาสนสถานมากมายเท่าในรัชกาลของพระองค์ ที่เขตรอบนอกมีการสร้างปราสาทพนมสันตาค ปราสาทวัดภู ปราสาทบึงมาลา ปราสาทพระขรรค์กำแพงสวาย (Preah Khan Kampong Svay) ที่บริเวณเมืองพระนครมีปราสาทมมานันท์ ปราสาทเจ้าสาย เทวดา และที่มีความยิ่งใหญ่ที่สุดคือ ปราสาทนครวัด ซึ่งเป็นปราสาทประจำรัชกาลของพระองค์ และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพหลังจากที่เสด็จสวรรคต พระองค์ยังทรงนำความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ราชอาณาจักรกัมพูชามากที่สุด เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงส่งทูตไปยังราชสำนักช่งเหนือ ซึ่งจักรพรรดิช่งซุยจงก็ทรงยอมรับและพระราชทานพระเกียรติอันสูงส่งแก่พระองค์ด้วย ดังใน พ.ศ. 1663 มีการแต่งตั้งเป็นกษัตริย์กัมพูชา เช่นเดียวกับที่แต่งตั้งกษัตริย์จัมปา มีแต่งตั้งตำแหน่งและเกียรติยศให้แก่กษัตริย์ใน พ.ศ. 1671 (Wong 1978 : 78 อ้างจาก Song Shi) ส่วนการติดต่อทางการทูตก็มีหลายครั้ง รวมทั้งทำสัญญาทางการค้าต่อกัน เช่น ใน พ.ศ. 1674 และ 1690 (อุไรศรี วรระศรี 2543 : 21) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเป็นกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรกัมพูชา ทรงขยายอาณาเขตไกลออกไปด้วยการทำสงครามและทรงได้รับชัยชนะเกือบทุกครั้ง (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 20) เช่น ลาวตอนล่าง บริเวณอ่าวไทย อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรจัมปา

ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 พระองค์ทรงเป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และทรงเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เรื่องราวของพระองค์ปรากฏในจารึกที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้จารึกขึ้นทั้งสี่น กล่าวกันว่า พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทรงเตรียมงานเรื่องการศาสนาไว้ก่อนที่จะเปลี่ยนศาสนาในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (อุไรศรี วรระศรี 2543 : 23)

ครั้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ได้ขับไล่กองทัพจามผู้รุกรานและสถาปนาเมืองพระนครหลวงขึ้น โดยมีปราสาทบายนเป็นศูนย์กลาง เป็นยุคของความเจริญรุ่งเรืองของราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณ เพราะมีการขยายอาณาเขตออกไปได้กว้างไกลที่สุดและสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมาก เป็นสมัยที่เห็นความสำคัญของระบบสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพลเมืองและเพื่อเป็นพระราชกุศล เช่น การขุดบารายเพื่อการชลประทาน การสร้างสะพานและถนน เพื่อเชื่อมพระราชอาณาจักรกับเมืองต่าง ๆ พร้อมกับสร้างที่พักสำหรับคนเดินทางพร้อมด้วยไฟอีก 124 แห่ง ในด้านสาธารณสุข พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลถึง 102 แห่งทั่วทั้งพระราชอาณาจักร เพื่อเป็นที่รักษาพยาบาลคนเจ็บบนเส้นทางจากเมืองหลวงไปยังเมืองพินายทั้งในราชธานีและตามแคว้นต่าง ๆ ที่อยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ ในเขตโรงพยาบาลทุกแห่งของพระองค์จะสร้างศาสนสถานประจำโรงพยาบาลที่เรียกว่า “อโรคยาศาล” เพื่อประดิษฐานรูปพระโภษัชยคุรุไวฑูรยประภา (พระพุทธเจ้าผู้รักษาโรค-Bhaishajyaguru) ไว้ด้วย แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ต่อความทุกข์ยากของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจ็บป่วย

สำหรับในราชอาณาจักรไทยมีการค้นพบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในรัชกาลของพระองค์เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “บ้านมีไฟ” และศาสนสถานประจำโรงพยาบาล (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 22) แต่สิ่งก่อสร้างเหล่านี้อาจเป็นเหตุให้ราชอาณาจักรสิ้นเปลืองเงินและทรุดโทรมลงในเวลาต่อมาหรือไม่ รวมทั้งจากการที่พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็อาจเป็นการชักนำให้ราชอาณาจักรกัมพูชาได้รับพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเข้ามาปฏิบัติได้อย่างง่ายดาย (อุไรศรี วรรษศรีน 2543 : 24)

หลังจากสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว เราไม่ทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่เมืองพระนครที่ทำให้อำนาจทางการเมืองอันยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรกัมพูชาที่มีเหนือแคว้นรอบนอกเสื่อมลงทันที

กลุ่มเตาพนมกุเลน

มีการค้นพบแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยเขมรตั้งกระจายอยู่เป็นกลุ่มในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งในพื้นที่ของราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดบันทายมีชัยและจังหวัดเสียมราฐ นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า มีระยะเวลาการผลิตระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 และแสดงให้เห็นถึงวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การศึกษาเกี่ยวกับเตาเผาบริเวณเทือกเขาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มมีความก้าวหน้ามากขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่ นักวิจัยชาวฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.

2426 ในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา มีการค้นพบกลุ่มเตาย่อย 7 แห่งที่เมืองพระนครในจังหวัดเสียมราฐ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเทือกเขาพนมกุเลนกับเมืองร้อลวย ได้แก่ เตออันลองธม เตาชาร์เซย์ เตาคานาร์โป เตอบางกอง เตาดานี เตาทุกเลจ และเตากานทวัน กลุ่มเตาย่อย 4 แห่งในจังหวัดบันทายมีชัย ได้แก่ เตาละบกสวาย เตาละบกอำพิว เตาทอปเสียม และเตาสวายเขมา และกลุ่มเตาย่อยอีกหนึ่งแห่งที่จังหวัดก๊อนดาล ได้แก่ เตาบวงเซ็งเอก ซึ่งกลุ่มเตาย่อยในจังหวัดเสียมราฐจะได้รับการศึกษาวิจัยมากที่สุด ส่วนใหญ่ผลิตเครื่องถ้วยประเภทไม้เคลือบและประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิซ รวมทั้งมีรูปทรงจำกัด ตรงกันข้าม มีเพียงกลุ่มเตาย่อยที่จังหวัดบันทายมีชัยที่ผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลและมีรูปทรงหลากหลาย สำหรับกลุ่มเตาย่อยที่จังหวัดก๊อนดาลดูเหมือนว่า ยังคงผลิตรูปทรงและเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลสืบต่อจากกลุ่มเตาที่เมืองพระนครและจังหวัดบันทายมีชัย แต่มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย (Ea 2005 : 7)

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมี 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทไม้เคลือบและประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิซ เมื่อพิจารณาจากรูปทรงของเครื่องถ้วยพบว่า เป็นการเลียนแบบเครื่องถ้วยเคลือบของจีนทั้งประเภทเคลือบสีขาวและประเภทเคลือบสีเขียว โดยใช้ขี้เถ้าจากพืชชนิดเดียวกัน ดังนั้น จึงทำให้นักวิชาการยากแก่การจำแนกประเภท เว้นแต่จะทราบประเภทของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการชาวญี่ปุ่นและชาวกัมพูชาที่ศึกษาเครื่องถ้วยเขมรมักเรียกว่า “ประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิซ (ash glaze)” ซึ่งอาจทำให้ยากแก่การเข้าถึงการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ลักษณะเด่นของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนนั้น ก้นของเครื่องถ้วยประเภทไม้เคลือบและประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิซมักพบรอยขีดเป็นเส้นหยาบ ๆ รูปสามเหลี่ยมหรือเส้นตัดแบบต่าง ๆ วัตถุประสงค์ของการทำเครื่องหมายเหล่านี้ยังไม่ทราบแน่ชัด เป็นไปได้หรือไม่ว่า ช่างชาวกัมพูชาแต่ละคนอาจต้องการทำเครื่องหมายบนผลิตภัณฑ์ของตน เพื่อให้สามารถแบ่งแยกชิ้นงานได้ หลังจากที่มีการเผาเป็นกลุ่ม ๆ เสร็จสิ้น

ส่วนประเภทไม้เคลือบมักขึ้นรูปหนาและเนื้อหยาบเรียกว่า “ลิเคอแวง” เป็นกลุ่มภาชนะที่นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ เป็นผู้กำหนดขึ้นเพื่อใช้เรียกภาชนะไม้เคลือบชนิดเนื้อแกร่งกลุ่มหนึ่งที่มีสีของเนื้อดินสีม่วงหรือสีแดงคล้ายตะกอนของเหล้าไวน์ และกล่าวว่า เป็นต้นแบบให้กับเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลในสมัยต่อมาจนถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ผิวภาชนะอาจมีความมันวาว ซึ่งเกิดจากเผาในอุณหภูมิสูงมาก ทำให้ผิวภาชนะเปลี่ยนสภาพเป็นเคลือบ มีการผลิตเครื่องถ้วยประเภทนี้ไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิซ รูปทรงส่วนใหญ่เป็นไห ซึ่งไม่ปรากฏในเครื่องถ้วยจีนต้นแบบ แต่กลับพบว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยของอาณาจักรจัมปา ดังนั้น จึงไม่ควรนำคำว่า “แบบลิเคอแวง” มาใช้เรียกเครื่องถ้วยไม้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตา

พนมดงเร็ก เนื่องจากเป็นคำที่กำหนดขึ้นสำหรับกลุ่มเครื่องถ้วยที่มีลักษณะพิเศษของกลุ่มเตาพนม กุเลนเท่านั้น และการขุดค้นที่กลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาได้ชี้ให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์ไม่เคลือบแบบลือเคอแวหลายชิ้น ซึ่งน่าจะมีอายุร่วมสมัยกับประเภทอื่น ๆ ที่มีอายุการผลิตเพียงระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 เท่านั้น จึงอาจไม่เหมาะที่จะนำคำที่กำหนดขึ้นเดิมของเครื่องถ้วยเขมรแบบลือเคอแวมาใช้เรียกครอบคลุมถึงเครื่องถ้วยไม่เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กด้วย เช่นเดียวกับการเรียกประเภทเคลือบสีฟ้าหรือประเภทเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กว่า “แบบกุเลน”

รูปทรง

รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมักขึ้นรูปบนแป้นหมุนและขึ้นรูปด้วยมือ ตกแต่งด้วยวิธีขูดขีดหรือขูดสลัก มีความแตกต่างจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบซึ่งส่วนใหญ่ขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์และปั้นติดลายที่เกิดจากการกดพิมพ์ ลวดลายที่ใช้ตกแต่ง ได้แก่ ลายกลีบบัวแหลม ลายกลีบบัวบาน ลายเส้นวงกลมขนานในแนวนอน และลายเส้นขนานในแนวตั้ง เป็นต้น ส่วนรูปทรงของภาชนะมีค่อนข้างจำกัดประมาณ 11 รูปทรงเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นรูปทรงที่ได้รับจากเครื่องถ้วยภายนอก สำหรับแบบที่ 1-4, 8-10 ถือเป็นลักษณะที่ผลิตกันแทบทุกเตาของกลุ่มเตาพนมกุเลน ไม่ว่าจะเป็นเตาดานี เตาซาร์เซย์ และเตาอันลองธม จึงทำให้ง่ายแก่การศึกษารูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาดังกล่าว รูปทรงที่ผลิต ได้แก่

1. ตลับทรงกระบอกเตี้ยและตลับทรงลูกจัน ก้นเรียบ ตัวตลับและฝามักไม่ตกแต่ง ลวดลาย ด้านในตัวตลับและฝามักเคลือบ (ลายเส้นที่ 8 (ก) 1-3)
2. โถทรงกระบอก เชิงเตี้ย ก้นเรียบ ตัวตลับไม่ตกแต่ง ลวดลาย แต่ฝามักขูดสลักลายกลีบบัวแหลมหรือขูดขีดลายเส้นขนานในแนวตั้ง จุกทรงดอกบัวตูมหรืออาจทำเป็นชั้นลดหลั่นกันจนถึงยอด ด้านในตัวตลับและฝามักเคลือบ (ลายเส้นที่ 8 (ก) 4-6)
3. ตลับทรงผลไม้ เชิงเตี้ย ก้นเรียบ กลางฝापั้นติดรูปข้าวหรือก้านของผลไม้ ตัวฝารอบนอกขูดขีดลายเส้นขนานในแนวตั้ง ด้านในตัวตลับและฝามักเคลือบ (ลายเส้นที่ 8 (ก) 7-10)
4. ตลับรูปไข่หรือรูปเป็ดน้ำคู้ ก้นเรียบ ด้านในตัวตลับและฝามักเคลือบ (ลายเส้นที่ 8 (ก) 11-13)
5. โถมีทั้งแบบเชิงสูงและแบบเชิงเตี้ย ตัวฝาและลำตัวไม่ตกแต่ง ลวดลาย ฝามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่าชี (ลายเส้นที่ 8 (ก) 14-15)
6. โถ ปากกว้าง ไหล่ผาย แล้วสอบเข้ายังเชิง เชิงเตี้ย ก้นเรียบ ฝามีลักษณะทรงกรวยคล้ายรูปฝ่าชี จุกทรงดอกบัวตูม ตัวฝาและตัวโถขูดขีดลายกลีบบัว (ลายเส้นที่ 9 (ก) 16)

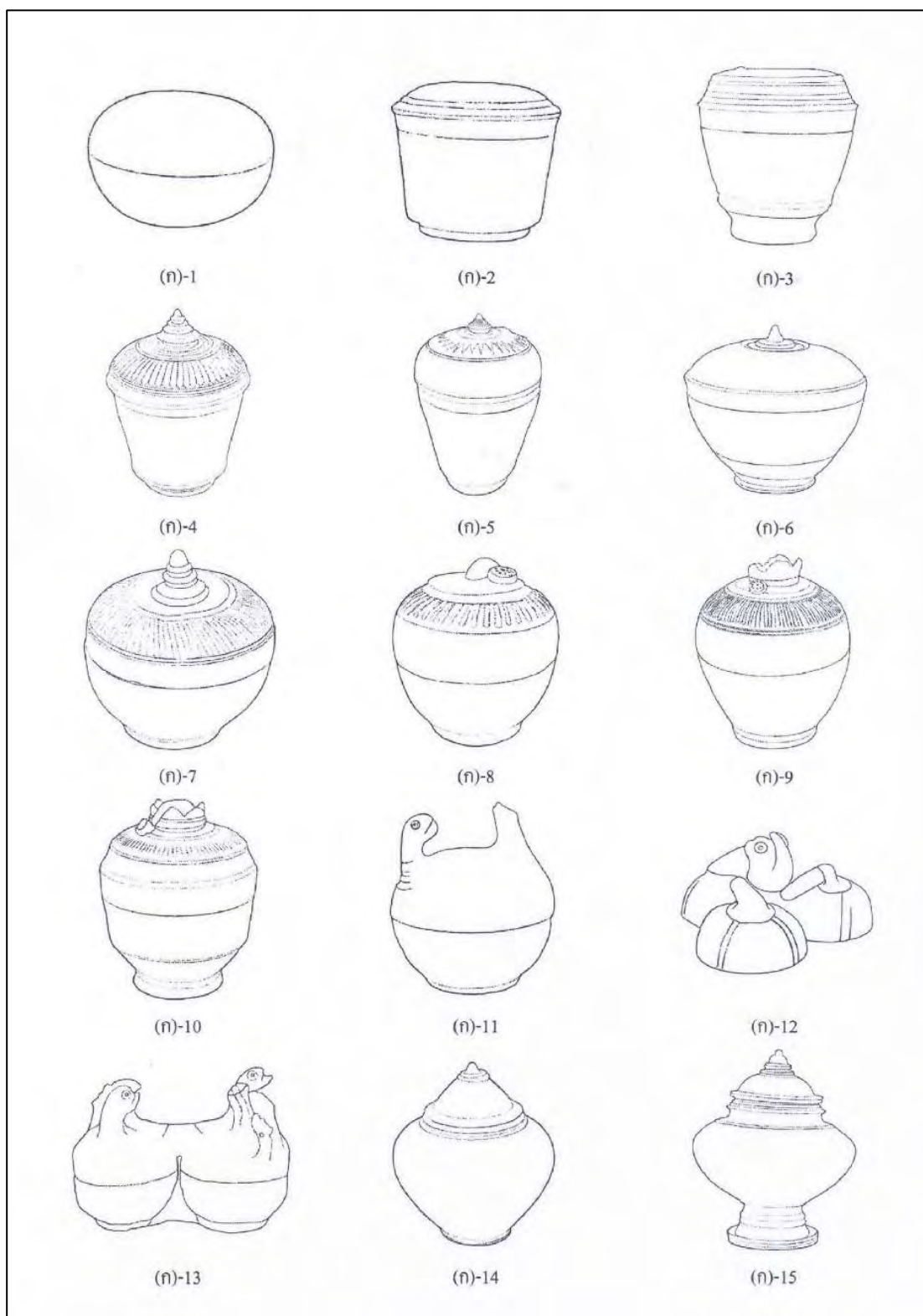
7. ขวด คอแคบ ตัวขวดมี 2 แบบ แบบกลม ค่อนข้างแป้น และแบบทรงกระบอกเตี้ย ขอบปากผายออกเป็นปีก สันตั้งตรงหรือลดหลั่นกันเป็นชั้น ตัวขวดอาจชุบฉีกลายกลุ่มเส้นขนานหรือลายเส้นขนานอยู่โดยรอบ เชิงเตี้ย ก้นเรียบ (ลายเส้นที่ 9 (ก) 17-23)
8. ขวด คอแคบ ขอบปากผาย ตัวขวดกลมแป้น เชิงเตี้ย ก้นเรียบ (ลายเส้นที่ 9 (ก) 24)
9. ไห ปากและไหล่กว้าง ตัวไหสอบเข้ายังเชิง ก้นเรียบ (ลายเส้นที่ 9 (ก) 25-26)
10. ไห ปากบานผายออก คอแคบ ลำตัวแป้น ตรงกลางนูนโค้ง เชิงเตี้ย ก้นเรียบ (ลายเส้นที่ 9 (ก) 27)
11. เครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องมุงหลังคา รูปกากด้วย ทำเป็นลอนกระเบื้องเชิงชาย ทำเป็นรูปสามเหลี่ยมคล้ายรูปกลีบบัว และบราลี ใช้ประดับบนสันหลังคา ยอดทรงดอกบัวตูม ปลายผายเป็นปีกสำหรับยึดสันหลังคา มักเคลือบสีเขียว (ลายเส้นที่ 9 (ก) 28-30)

เนื้อดิน

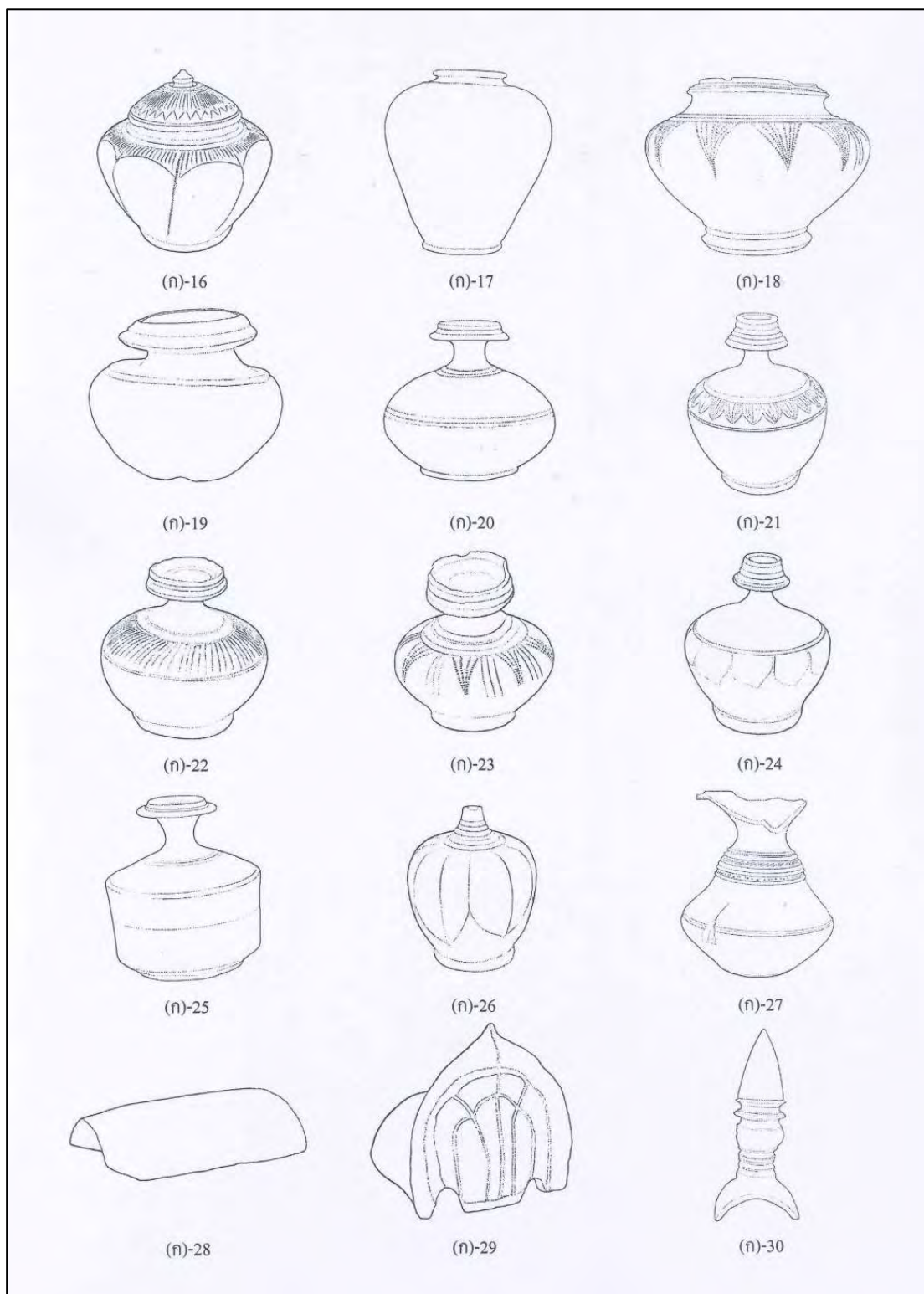
เนื้อดินของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะมีสีขาวอมสีเทาหรือสีขาวอมสีเหลือง ค่อนข้างละเอียด และแกร่ง มีรูพรุน มีส่วนผสมของทรายหรือควอทซ์ในปริมาณสูง แต่มีส่วนผสมของแร่เหล็กในปริมาณต่ำ เช่นเดียวกับเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก ประกอบด้วยวัตถุดิบหลัก 3 ชนิด ได้แก่ ดิน ควอทซ์หรือหินเขียวหนุมาน และหินฟันม้า มักแสดงความไม่บริสุทธิ์ของเนื้อดินปรากฏเป็นเม็ด ดินที่นำมาเป็นวัตถุดิบหลักมีทั้งดินเหนียว (Ball Clay) ซึ่งมีความละเอียด มีอินทรียสารเจือปน มีความเหนียวดี และให้ความแข็งแรงต่อผลิตภัณฑ์เมื่อยังไม่เผา มากกว่าดินขาว เมื่อเผาจะมีการหดตัวสูง และดินขาว (Kaolin หรือ China Clay) ซึ่งไม่ค่อยละเอียดมากนัก ไม่มีอินทรียสาร จึงมีความเหนียวน้อย ควอทซ์ช่วยทำให้ผลิตภัณฑ์แข็งแรง ไม่โค้งงอ การหดตัวของผลิตภัณฑ์ทั้งก่อนเผาและหลังเผาก็น้อยลง หินฟันม้า (แร่เฟลสปาร์) เป็นตัวเริ่มก่อให้เกิดปฏิกิริยาการเกิดเนื้อแก้วในเนื้อผลิตภัณฑ์และช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีคุณสมบัติโปร่งแสงดีขึ้น และช่วยให้ผลิตภัณฑ์สามารถหลอมตัวที่อุณหภูมิต่ำ (รักชนก โสสุพันธ์ และสถาพร เทียงธรรม 2539 : 14-15)

เคลือบ

เคลือบเป็นวัสดุที่มีลักษณะเหมือนแก้ว ฉาบบาง ๆ บนผิวภาชนะ เกิดจากการหลอมเหลวของสารประกอบซิลิเกต แล้วยึดยึดแน่นอยู่บนผิวภาชนะ การเคลือบผิวมีวัตถุประสงค์เพื่อมิให้ของเหลวไหลซึมผ่านผิวภาชนะ ทำความสะอาดง่ายขึ้น และป้องกันมิให้ผิวภาชนะเกิดรอยขีดข่วน มีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น (รักชนก โสสุพันธ์ และสถาพร เทียงธรรม 2539 : 20) เคลือบของ

ลายเส้นที่ 8 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ก) 1-15

ลายเส้นที่ 9 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ก) 16-30

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะได้จากขี้เถ้าพืชที่มีออกไซด์ของเหล็กผสมอยู่ในปริมาณน้อยมาก จึงมีสีขาวอมสีเขียวหรืออมสีเหลือง ใส ส่วนใหญ่มีรอยแตกราน และลอกหลุดง่าย

เตา

โครงสร้างและรูปแบบของเตาในกลุ่มเตาพนมกุเลนอาจศึกษาได้จากโครงสร้างพื้นฐานของเตาดานี เตาอันลองธม และเตาซาร์เซย์ ที่มีลักษณะเหมือนกัน คือ เรียวยาวเป็นรูปรี ตัวเตาก่อด้วยดินดิบ สร้างอยู่บนทำนบ และเป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียง มีความกว้างประมาณ 3.6 เมตร ยาวประมาณ 8 เมตร แต่จากหลักฐานที่ค้นพบ หลังคาเตาส่วนใหญ่พังเสียหายหมด เหลือเพียงร่องรอยของการก่อเสาเรียงเป็นแกนกลางไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อค้ำยันเพดานเตา และผนังด้านข้างเป็นแนวนานกัน ความหนาของผนังด้านข้างประมาณ 10 เซนติเมตร พื้นเตาปูด้วยดินเหนียวและลาดเอียงเล็กน้อย (Yukitsugu & Visoth 2007: 64)

วิธีจัดวาง

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่บริเวณเตาทะนอลมะเลจในกลุ่มเตาพนมกุเลนได้พบวัสดุที่ช่วยจัดวางภาชนะเข้าเผาในเตาที่เรียกว่า “กี” มีรูปทรงคล้ายหนอน ปั้นจากดินเหนียวเนื้อละเอียดที่ไม่ชุบเคลือบ และกีทรงกลมแบนเป็นตัวรองรับภาชนะให้สูงจากพื้นเตาเล็กน้อย ซึ่งสามารถเห็นร่องรอยของของการใช้กีเหล่านี้ได้จากรอยไม่เคลือบหรือรอยที่มีเคลือบบางผิดปกติที่ปรากฏบนกันหรือหลังฝาของโถ ส่วนตรงกลางของพื้นเตาที่ลืออยู่ เทาที่ได้สังเกตเห็นมีเพียงระดับที่ปูด้วยดินเหนียวเท่านั้นที่มีตัวรองรับวางเผากระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งอาจเป็นระยะหรือระดับที่ใช้เผากระเบื้องมุงหลังคาหรืออาจออกแบบเพื่อเป็นทางผ่านของกระแสลม

กลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ในราชอาณาจักรไทยนั้น มีการสำรวจพบเตาเผาเครื่องถ้วยเขมรไม่น้อยกว่า 40 กลุ่มกระจายอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอประโคนชัย อำเภอสตึก อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ และอำเภอกระสัง และกลุ่มเตาหนึ่ง ๆ อาจประกอบด้วยเตาเผาตั้งแต่ 2-3 เตาถึง 100 เตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในอำเภอบ้านกรวดและอำเภอละหานทราย พบหนาแน่นมาก กระจายเป็นกลุ่ม ๆ ในร้อยแหล่ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำประเภทลำห้วย ซึ่งไหลลงสู่ลำน้ำใหญ่ และมากที่สุด ในเขตอำเภอบ้านกรวด

การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาบุรีรัมย์ของกรมศิลปากรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสามารถสำรวจได้ไม่เกิน 20 กลุ่มเตา และขุดค้นได้เพียง 2-3 เตา เตาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือ เตา

บาระแนในอำเภอละหานทราย หากนับเนินดินหนึ่ง ๆ หมายถึงหนึ่งเตาไปแล้ว ในเตาบาระแนซึ่งตั้งอยู่ตามแนวลำน้ำ 3 สาย คือ ลำประเทีย ห้วยตะเคียน และห้วยนาเหนือ ใกล้พรมแดนราชอาณาจักรกัมพูชา บริเวณนี้คงจะมีเตาไม่น้อยกว่า 100 เตา ส่วนเตาใหญ่อีกแห่งหนึ่งคือ เตาบ้านถนนน้อยในอำเภอบ้านกรวด ประกอบด้วยเตาเผารวมกลุ่มกันอยู่ไม่น้อยกว่า 21 เตา และในเขตอำเภอบ้านกรวด ยังประกอบเตาอีกหลายแห่งที่รวมกันอยู่ในเขตหมู่บ้านและตำบลที่ใกล้ชายแดนกัมพูชาเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเตาอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ห่างจากกลุ่มเตาแนวชายแดน แต่มักเป็นกลุ่มเตาที่อยู่ตามแนวลำน้ำลำห้วยที่ไหลไปเชื่อมต่อกับแม่น้ำมูล (อมรา ศรีสุชาติ 2532)

อย่างไรก็ตาม การขุดค้นเตาเพียง 3 เตาและการศึกษาชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียที่ได้จากการสำรวจแหล่งเตาแต่ละแห่งอาจไม่สามารถบอกถึงพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่มีมากกว่า 200 ปีว่า ทุกประเภทจะต้องมีอายุการเริ่มผลิตพร้อมกัน เพราะเตาต่าง ๆ ในกลุ่มเตาพนมดงรักส่วนใหญ่ไม่นิยมสร้างเตาทับซ้อนกันเหมือนกลุ่มเตาศรีสุชนาลัยที่สามารถบอกถึงพัฒนาการตามลำดับได้ อย่างชัดเจน ตรงกันข้ามเตาเหล่านี้อาจแสดงให้เห็นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่มีการผลิตเครื่องถ้วยทุกประเภทควบคู่กันไปและทุกสีในเตาเดียวกัน

จารึกบนกระดิ่งเคลือบสีเผือกที่พบจากเตาโคกลิ่นฟ้า ซึ่งอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง และอาจารย์กองแก้ว วีระประจักษ์ ได้กำหนดอายุตัวอักษรไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 มีสอดคล้องกับการกำหนดอายุของเครื่องถ้วยเขมรอย่างกว้าง ๆ อย่างไรก็ตาม จารึกบนชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีเผือกที่ค้นพบจากปราสาทโคกศรีสุข อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ และกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นตัวอย่างเดียวที่ข้าพเจ้ามิได้นำมาช่วยกำหนดอายุ เนื่องจากค่าอายุของตัวอักษรกว้างเกินไป และเป็นหลักฐานชิ้นเดียวที่ไม่สอดคล้องหลักฐานอื่น ๆ จึงไม่สามารถนำมาช่วยกำหนดขอบเขตอายุที่ชัดเจนให้แคบเข้าได้

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรักสามารถแบ่งออกตามลักษณะของสีเคลือบและประเภทของการเขียนแบบได้ 4 ประเภท ได้แก่ ประเภทไม่เคลือบ ประเภทเคลือบสีเผือก ประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสองสี รวมถึงชิ้นที่มีการแต้มหรือหยดตามตัวตัวอักษรที่เป็นรูปบุคคลหรือรูปสัตว์ด้วย ลักษณะกันมีทั้งแบบเรียบและแบบมีขอบเชิงบาง แต่เนื่องจากการขึ้นรูปบนแป้นหมุนอย่างช้า ๆ จึงมักเกิดร่องตื้น ๆ บนตัวภาชนะ เมื่อทำการเคลือบ จึงยังหนาไม่เท่ากัน ตัวภาชนะตอนล่างมักปรากฏร่องรอยของการขึ้นรูปและรอยต่อระหว่างตัวภาชนะทั้งตอนบนและตอนล่าง โดยเฉพาะไห โถ คนโท ขวด และกระปุกทรงลูกจัน รวมทั้งไม่ปรากฏหลักฐานการใช้น้ำดินทารองพื้นภาชนะก่อนเคลือบเหมือนกับเครื่องถ้วยไทย

รูปทรง

รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีทั้งที่ขึ้นรูปด้วยมือและบนแป้นหมุนเท่านั้น ปกติแล้วจะขึ้นรูปด้วยการขุดดิน โดยเริ่มขุดจากเชิงล่างขึ้นมา ซึ่งจะสังเกตได้จากรอยของการขุดดินด้านในที่ไม่เรียบ ส่วนการขึ้นรูปบนแป้นหมุนอาจสามารถสังเกตได้จากรอยในเนื้อด้านในเป็นวงหมุนเวียนขวา และที่ก้นหรือฐานด้านนอกบางครั้งจะปรากฏรอยของการใช้เส้นลวดตัดกันภาชนะออกจากแป้นหมุนอย่างซ้ำ ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายลายนิ้วมือ

นอกจากนี้ รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังมีความแตกต่างจากรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนอย่างชัดเจน ตลอดจนมีความหลากหลายกว่าเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน เนื่องจากมีระยะเวลาการผลิตยาวนานกว่า และผลิตอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 รูปทรงของภาชนะส่วนใหญ่แม้จะได้รับรูปแบบจากเครื่องถ้วยจีน แต่ช่างก็สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับ ความเชื่อและคติศาสนาได้เป็นอย่างดี ภาชนะหลายรูปทรงก็มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากทั่วไป คือ คนโท พาน และไหบางรูปแบบ ตลอดจนภาชนะทรงกระบอกฐาน มักมีฝาปิด รูปทรงที่ผลิต ได้แก่

1. ขามปากกว้าง ก้นตื้น เชิงเตี้ย ขอบเชิงค่อนข้างบาง ด้านในตัวขามมักไม่ตกแต่ง ลวดลาย ก้นขามมักมีรอยกึ่งรูปรี มักเคลือบสีน้ำตาล
2. ขามปากแคบ ก้นลึก เชิงเตี้ย ขอบเชิงตื้นหรือก้นเรียบ ด้านในตัวขามมักไม่ตกแต่ง ลวดลาย ก้นขามมักมีรอยกึ่งรูปรี มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 11 (ค) 1-4)
3. ขามปากกว้าง เชิงสูง ขอบเชิงตื้นหรือก้นเรียบ ด้านในตัวขามมักไม่ตกแต่ง ลวดลาย ก้นขามมักมีรอยกึ่งรูปรี ด้านในและด้านนอกตัวขามมักเคลือบสีขาว เฉพาะเชิงเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 11 (ค) 5)
4. ขามปากแคบและสูง ก้นลึก เชิงสูง ก้นเรียบ ตัวขามไม่ตกแต่ง ลวดลาย มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 11 (ค) 6-7)
5. กระปุกทรงกลม ปากแคบและผายออก คอสั้น ลำตัวป่อง เชิงเตี้ย ก้นกระปุกอาจพบรอยขีดเป็นวงซ้อนกัน ซึ่งเกิดจากการใช้เส้นลวดตัดกันภาชนะที่ปั้นเสร็จออกจากแป้นหมุนอย่างซ้ำ ๆ เช่นเดียวกับโถรูปนกกอก ตัวกระปุกอาจไม่ตกแต่ง ลวดลายหรือขีดคล้ายกลุ่มเส้นขนานในแนวตั้งหรือลายสามเหลี่ยมเป็นกลุ่ม มักเคลือบสีน้ำตาลมากกว่าเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 11 (ค) 8-10)
6. โถทรงลูกจัน ปากแคบและผายออก ลำตัวแป้น มีทั้งแบบขอบเชิงตื้นและแบบก้นเรียบ ตัวโถอาจขีดคล้ายกลุ่มเส้นขนานในแนวตั้งหรือลายสามเหลี่ยมเป็นกลุ่ม ฝามีลักษณะทรง

กรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาลมากกว่าเคลือบสีเขียว (ลายเส้นที่ 11 (ค) 11-15 และลายเส้นที่ 12 (ค) 16-24)

7. โถทรงพาน ปากแคบ เติ่งสูงทำเป็นชั้นลดหลั่นกัน ก้นเรียบ ตัวฝ่ามีทั้งแบบทรงกรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม และแบบยกเป็นขอบสูง ตรงกลางมีแกนต่อจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม มีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว (ลายเส้นที่ 12 (ค) 25-26)

8. โถรูปไข่ มีทั้งแบบปากแคบ คอสั้น และผายออก ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ฝ่ามีลักษณะทรงกลมแบน แอ่นโค้ง มีแกนกลางต่อจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม และมักพบรอยกึ่งที่ขอบปาก ซึ่งใช้คันระหว่างตัวโถและฝา ด้านในเคลือบหมุด อีกแบบหนึ่ง ปากแคบ แต่ไม่มีคอ ฝ่ามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม ทั้งสองแบบเชิงจะสูง ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 12 (ค) 27-30 และลายเส้นที่ 13 (ค) 31-33)

9. โถรูปสัตว์ ทำเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ หลายชนิด เช่น กบ กระต่าย ช้าง เต่า นกออก แมว นม กวาง หมูป่า จระเข้ ชะนิมิงกุญ นกยูง ไก่ เป็ด และกิ้งก่า เป็นต้น โดยปั้นติดหรือชุคจิตรายละเอียดตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพิ่มเติมเข้าไป เช่น หู ตา หวัง ปีก หาง เป็นต้น ก้นมีทั้งแบบเรียบและแบบต่อขา ฝ่ามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม อย่างไรก็ตาม โถรูปสัตว์บางใบอาจมีรายละเอียดพิเศษ เช่น โถรูปช้างมักประดับด้วยเครื่องทรง ฝ่าหรือจุกอาจทำเป็นรูปบุคคลแทนที่จะทำฝ่าทรงกรวยคล้ายฝ่าชี เหมือนโถรูปสัตว์ทั่วไป และโถรูปนกอินทรีทะเลอาจทำรูปหัวนก 2-4 หัว ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาลมากกว่าเคลือบสองสีและเคลือบสีเขียว (ลายเส้นที่ 13 (ค) 34-45 ลายเส้นที่ 14 (ค) 46-60 และลายเส้นที่ 15 (ค) 61-63)

10. โถทรงผลไม้ ลำตัวทำเป็นผลรูปรี จุกทำเป็นขั้ว เติ่งค่อนข้างสูง ก้นเรียบ บริเวณไหล่อาจชุคจิตรายสีหรือคล้ายลูกคลื่น หรือควั่นลาย ส่วนใหญ่เคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 15 (ค) 64)

11. โถรูปเท้าช้าง ทรงสูง ปากบาน คอแคบ ลำตัวป่อง แล้วสอบเข้าหาเชิงรูปเท้าช้าง กล่าวคือ ก้นแคบ ทำเป็นเชิงชั้นหรือเส้นนูนซ้อนกันเป็นวงหลายชั้น ทำให้ส่วนก้นหนาและหนักเพื่อความมั่นคงในการรองรับน้ำหนัก บริเวณไหล่อาจชุคจิตรายสีหรือคล้ายลูกคลื่น หรือใช้วิธีปั้นแปะลายคล้ายเม็ดพริก หรือใช้วิธีต่าง ๆ ผสมกัน ฝ่ามีลักษณะทรงกลมแบน ตัวแอ่นโค้ง ตรงกลางมีแกนต่อจนถึงยอดทรงดอกบัวตูมหรือรูปกลีบดอกไม้มักเคลือบสีน้ำตาล แต่บางครั้งเคลือบสองสี โดยเฉพาะบริเวณส่วนคอขึ้นไป จะเคลือบเฉพาะด้านนอกและด้านในตั้งแต่ส่วนปากลงมาจนถึงแค่ส่วนคอเท่านั้น (ลายเส้นที่ 15 (ค) 65-69)

12. โถเว้า ปากแคบ ไหล่กว้าง หักเป็นสันทั้งลำตัวตอนบนและตอนล่าง ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ฝ่ามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูมเดี่ยว ๆ ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 15 (ค) 70-71)

13. ไหรูปช้าง ก้นเรียบ มีทั้งแบบที่เป็นรูปช้าง บางชิ้นปั้นติดภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรม มักเคลือบสีขาวอมสีเขียว และแบบที่ตัวไหกลมเรียบ ไม่มีเท้าช้าง มีเครื่องทรงประดับตามตัวช้าง ซึ่งพบน้อยกว่าแบบแรก มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 15 (ค) 72-74)

14. ไหรูปเท้าช้าง ขอบปากผายออกเป็นปีก มีสันตั้งตรง ก้นเรียบ บางชิ้นมีการประยุกต์รูปนกออก ใช้ยิงเท้าจับเต่าหรืองู หรือปั้นติดรูปหัวกวาง มักเคลือบสีน้ำตาลหรือเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 15 (ค) 75 และลายเส้นที่ 16 (ค) 76)

15. ไหทรงถัง ปากแคบ คอสั้น ก้นเรียบ ส่วนไหล่และฐานค่อนข้างกว้าง ก้นเรียบ บริเวณไหล่อาจขูดขีดลายเรขาคณิตหรือลายซี้หวีคล้ายลูกคลื่น หรือปั้นติดลายคล้ายเม็ดพริก บางครั้งปั้นติดหู 4 หู ซึ่งมีทั้งแบบเรียบและแบบที่เป็นรูปหน้าสัตว์ มักเคลือบสีน้ำตาล ส่วนเคลือบสีเขียวจะพบน้อยมาก (ลายเส้นที่ 16 (ค) 77-78)

16. ไหรูปไข่ คอตั้งตรง ขอบปากมีทั้งแบบผายออกธรรมดาและแบบผายออกเป็นปีก มีสันตั้งตรง ก้นเรียบ บริเวณไหล่ปั้นติดหูลวดรูปหน้ากากบุคลหรือรูปหน้ากากสัตว์ และขูดขีดลายซี้หวีคล้ายลูกคลื่น มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 16 (ค) 79-81)

17. ไหรูปไข่ ปากแคบและผายออก ขอบเชิงตั้ง บริเวณไหล่ปั้นติดหู 4 หู ตัวไหไม่ตกแต่งลวดลาย มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 16 (ค) 82-85)

18. ขวดทรงน้ำเต้า ตั้งแต่ 2-5 คอด คอยาว ปากแคบ ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ บริเวณไหล่อาจขูดขีดลาย มีทั้งเคลือบสีน้ำตาล เคลือบสีน้ำตาล และเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 16 (ค) 86-90)

19. ขวดทรงน้ำเต้า คอยาว ปากแคบ เชิงเตี้ย ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ มีรูปสัตว์ประกอบ เช่น ลิง มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 17 (ค) 91)

20. ขวดทรงน้ำเต้า คอยาว ปากแคบ ลำตัวป่อง ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ทำเป็นรูปบุคลซ้อนกัน 3 ชั้น รูปพระกนิษฐ หรือรูปฤษีนั่งสมาธิ ตัวขวดตกแต่งด้วยการขูดขีดและปั้นติด มักเคลือบสีน้ำตาล เคลือบสีน้ำตาล และเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 17 (ค) 92-97)

21. ขวดทรงแจกัน ปากแคบ คอสั้น ตัวขวดค่อนข้างสูงหรือกลม ซึ่งพัฒนาจากขวดที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ มีทั้งเคลือบสีน้ำตาล และเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 17 (ค) 98-104)

22. ขวดที่มีตัวค่อนข้างกลม ขอบปากผายรูปกลีบดอกไม้ ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาลมากกว่าเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 17 (ค) 105)

23. ขวดทรงผลไม้ ขอบปากผาย ขอบเชิงตั้ง ตัวขวดขูดขีดรายละเอียดของรูปผลไม้ ส่วนหัวทำเป็นที่จับ มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 18 (ค) 106-107)

24. ขวดทรงเฟือง ขอบเชิงตั้ง ตัวขวดขูดขีดเป็นเฟือง มักเป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 18 (ค) 108)

25. ตลับทรงฟักทอง ปากกว้าง ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ตัวตลับและฝาเซาะร่องขึ้น ๆ ในแนวตั้งคล้ายเฟืองต่อเนื่องกัน และป็นติดกันหรือขั้ว ขอบปากของตัวตลับยกเป็นขอบสูง เพื่อทำเป็นลิ้นสำหรับรองรับตัวฝาให้กระชับมากขึ้น มักเคลือบขี้เถ้าพิช (ลายเส้นที่ 18 (ค) 109)

26. ตลับทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน ก้นข้างแบน ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ขอบปากของตัวตลับยกเป็นขอบสูง เพื่อทำเป็นลิ้นสำหรับรองรับตัวฝาให้กระชับมากขึ้น มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 18 (ค) 110-112)

27. โถทรงสูง คล้ายทรงกระบอก ปากกว้าง ขอบปากของตัวโถยกเป็นขอบสูง เพื่อทำเป็นลิ้น สำหรับรองรับฝาปิดให้มีความกระชับ ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ กลางตัวฝามีแกนกลางต่อจนถึงยอด ซึ่งมีทั้งทรงดอกบัวตูมและรูปกลีบดอกไม้ สามารถใช้จับได้ บริเวณแกนระหว่างตัวฝากับจุดเจาะรู 1 รู เข้าใจว่าน่าจะทำเพื่อระบายความร้อนหรือสำหรับร้อยเชือกเพื่อความสะดวกในการขนส่ง (กรมศิลปากร 2532 : 66) ผลจากการศึกษาพบว่าโถทรงสูงทุกใบจะเจาะรู 1 รูบริเวณด้านข้างใต้จุดของฝา เพื่อวัตถุประสงค์ใด เนื่องจากไม่เคยปรากฏในเครื่องถ้วยดินแบบ มักตกแต่งลายซึ่หวีคล้ายลูกคลื่น ส่วนใหญ่เคลือบขี้เถ้าพิชและเคลือบสีน้ำตาลมากกว่าไม่เคลือบ (ลายเส้นที่ 18 (ค) 113-116)

28. คนโท คอแคบ และยาว ขอบปากผายออก ลำตัวยาว ก้นเรียบ มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 18 (บ) 117-120 ; ลายเส้นที่ 19 (ค) 121)

29. คนโท คอแคบ และยาว ขอบปากผาย ก้นเรียบ มีรูปสัตว์ประกอบ เช่น นกและช้าง เป็นต้น มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 19 (ค) 122-123)

30. คนโทที่มีเชิงรูปเท้าช้าง ก้นเรียบ ฝามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่าชี ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม มักเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 19 (ค) 124-129)

31. คนโทปากแคบ ใหญ่ผายตรง หักสอบเข้าข้างกัน ขอบเชิงตั้ง เชิงทาเคลือบสีน้ำตาล ตัวกระปุกปั้นติดรูปบุคคล ฝ่าหรือจุดทรงดอกบัวตูม มักเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 19 (ค) 130)

32. คนโททรงไห มีทั้งส่วนพวยสั้นและยาว เชิงสูงคล้ายรูปเท้าช้าง ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ขอบปากบางใบอาจปั้นติดกรวยรูปสามเหลี่ยมหรือรูปทรงกระบอกอยู่ มักเคลือบสีน้ำตาล

33. คนโททรงลูกจัน ขอบปากแคบ มีสัน ขอบเชิงตั้งหรือก้นเรียบ ลำตัวด้านหนึ่งเจาะและปั้นติดพวยขนาดเล็กหรือรูปจะงอยปากนก ด้านตรงข้ามปั้นติดหูจับรูปนก ตัวคนที่อาจขูดขีดลายบางครั้งอาจปั้นติดรูปนายพรานล่าหมูป่าหรือรูปงูกำลังกินสัตว์อื่น มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 19 (ค) 131-135)

34. คนที่มีเชิงรูปเท้าช้าง ขอบเชิงดินหรือก้นเรียบ พวยทำรูปสัตว์ เช่น หัวไก่ หัวนก และหัวม้า เป็นต้น มักเคลือบสีน้ำตาล นอกจากนี้ ส่วนคอของคนที่ยาวไปทำเป็นทรงกระบอก ตันนิฐานว่า อาจใช้ครอบถ้วยที่ทำเป็นรูปศีรษะของบุคคล เช่น ศีรนางอัปสร เป็นต้น ซึ่งมักเคลือบสีขาว (ลายเส้นที่ 20 (ค) 136-144)

35. คนที่ทรงพาน ก้นเรียบ มีพวยเล็ก ๆ ด้านข้าง จึงมีลักษณะคล้ายกับคนที่ เท้าได้ มักเคลือบสีน้ำตาล

36. พาน เชิงสูง ก้นเรียบ ด้านในตัวพานมีแกน มีทั้งแบบเรียบและแบบหยักรูปกลีบดอกไม้ มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 20 (ค) 145-149)

37. อ่าง ปากกว้าง มีสันที่ไหล่ ก้นเรียบ มีทั้งไม่เคลือบและเคลือบสีน้ำตาล ส่วนใหญ่ มักเคลือบเฉพาะด้านนอกด้วยน้ำเคลือบบางมาก (ลายเส้นที่ 20 (ค) 150)

38. รูปเคารพ เช่น พระคเณศ พระศิวะ พระพุทธรูปนาคปรก และพระรัตนตรัยมหายาน มีทั้งเคลือบสีน้ำตาล เคลือบจี๋เถาพืชมะ และเคลือบสองสี

39. รูปบุคคล เช่น ทวารบาล และคนสั่งวาส ส่วนใหญ่เคลือบสีน้ำตาลมากกว่าเคลือบจี๋เถาพืชมะ

40. รูปสัตว์ เช่น ม้า และงูกินสัตว์ เป็นต้น มักเคลือบสีน้ำตาล

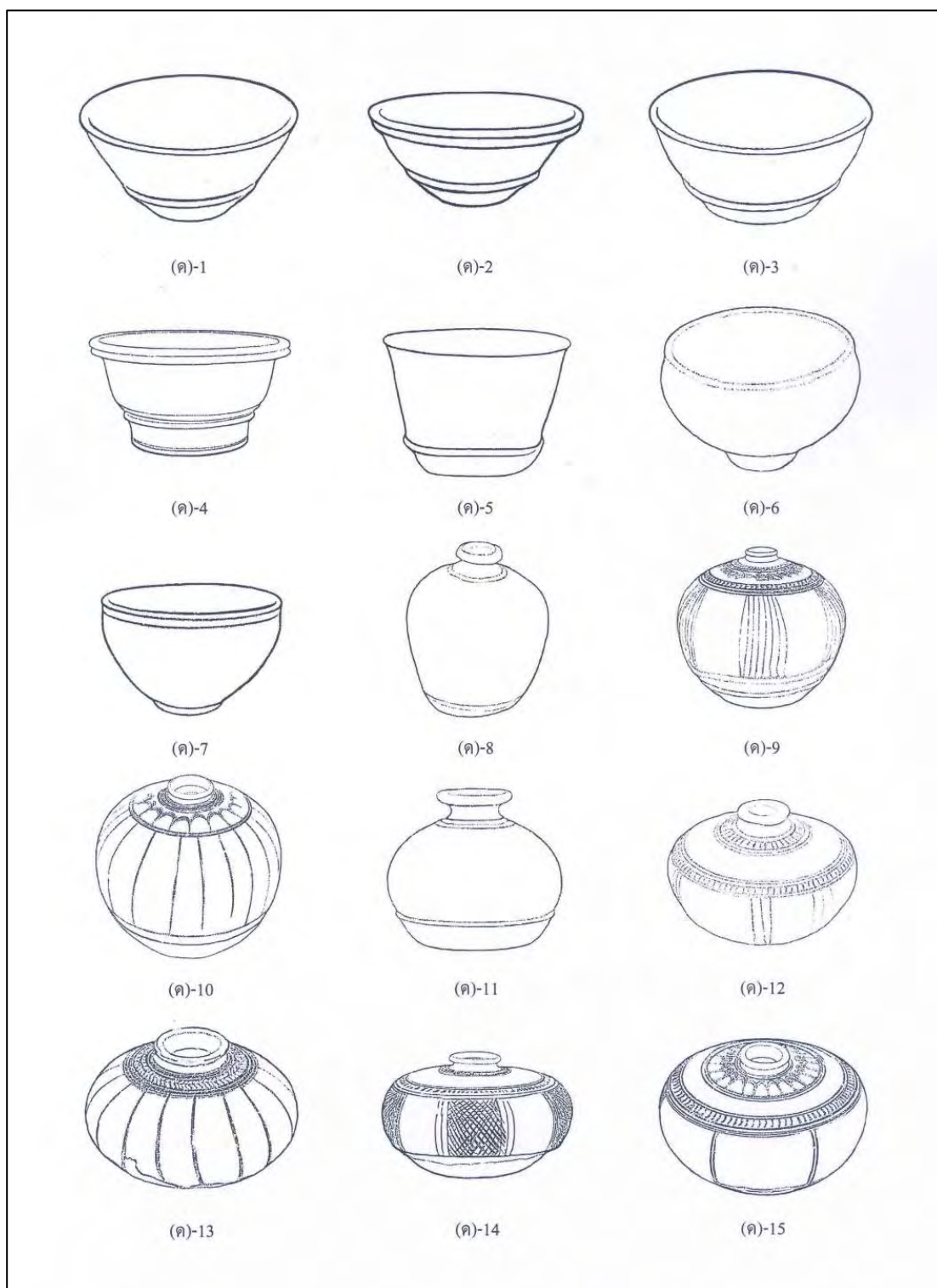
41. ภาชนะทรงกระบอก ขอบปากบานผายออกและหยักคล้ายกลีบดอกไม้อเล็ก ๆ ตัวภาชนะด้านนอกมีสันคล้ายกับโครงไม้ของกระบอกไม้สาน 4 แห่ง เพื่อให้เกิดความแข็งแรงกับตัวกระบอก ก้นป้านดิดขา 4 ขา มักพบรอยกึ่งที่ขอบปาก ซึ่งใช้คั่นระหว่างตัวภาชนะและฝา ฝามีลักษณะทรงกรวยคล้ายฝ่ามือ ลดหลั่นกันจนถึงยอดทรงดอกบัวตูม มีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบจี๋เถาพืชมะ (ลายเส้นที่ 21 (ค) 151)

42. ภาชนะทรงดอกบัวตูม ทรงผลไม้ และรูปปลา ภายในกลวง เจาะช่องขนาดใหญ่ 1 ช่อง บริเวณปากของรูปปลาหรือก้านบัว และเจาะรูขนาดเล็ก 1 รู บริเวณส่วนปลายของหางปลา หรือใกล้ส่วนปลายของดอกบัวตูม ถ้าตัวมีทั้งแบบไม่ตกแต่งลายและชุบฉาบหรือปั้นดิดลาย มีทั้งเคลือบสีน้ำตาล เคลือบจี๋เถาพืชมะ และเคลือบสองสี (ลายเส้นที่ 21 (ค) 152-153)

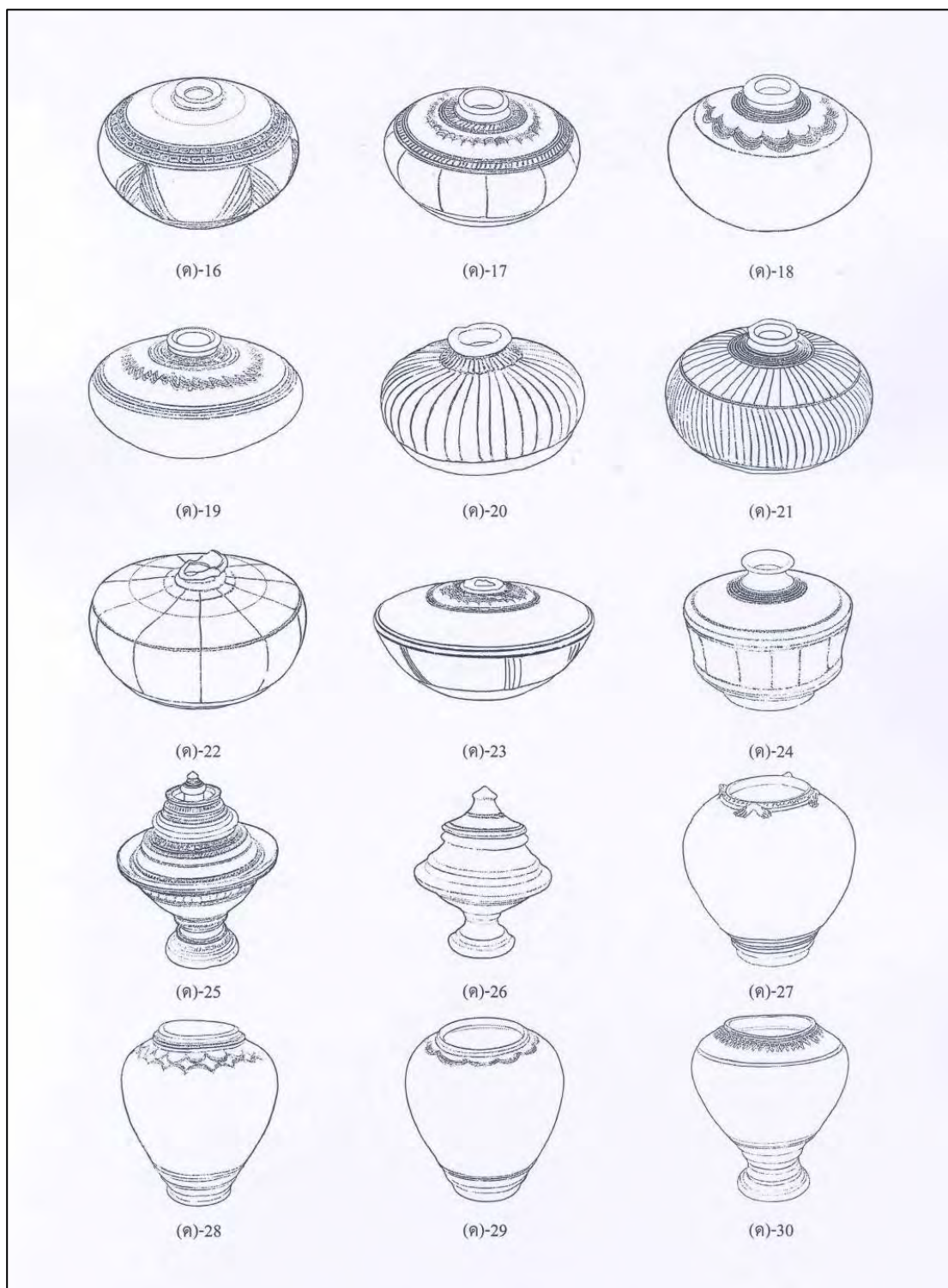
43. สังข์จำลอง ตัวสังข์อาจไม่ตกแต่งลวดลายและแบบชุบฉาบ มีทั้งไม่เคลือบ เคลือบสีน้ำตาล และเคลือบจี๋เถาพืชมะ (ลายเส้นที่ 21 (ค) 154-156)

44. เชิงเทียน ปากกว้างคล้ายจาน เชิงสูงและยาว ตอนปลายผายออก ตรงกลางจานป้านดิด ภาชนะคล้ายกระปุกเล็ก ๆ มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 21 (ค) 157)

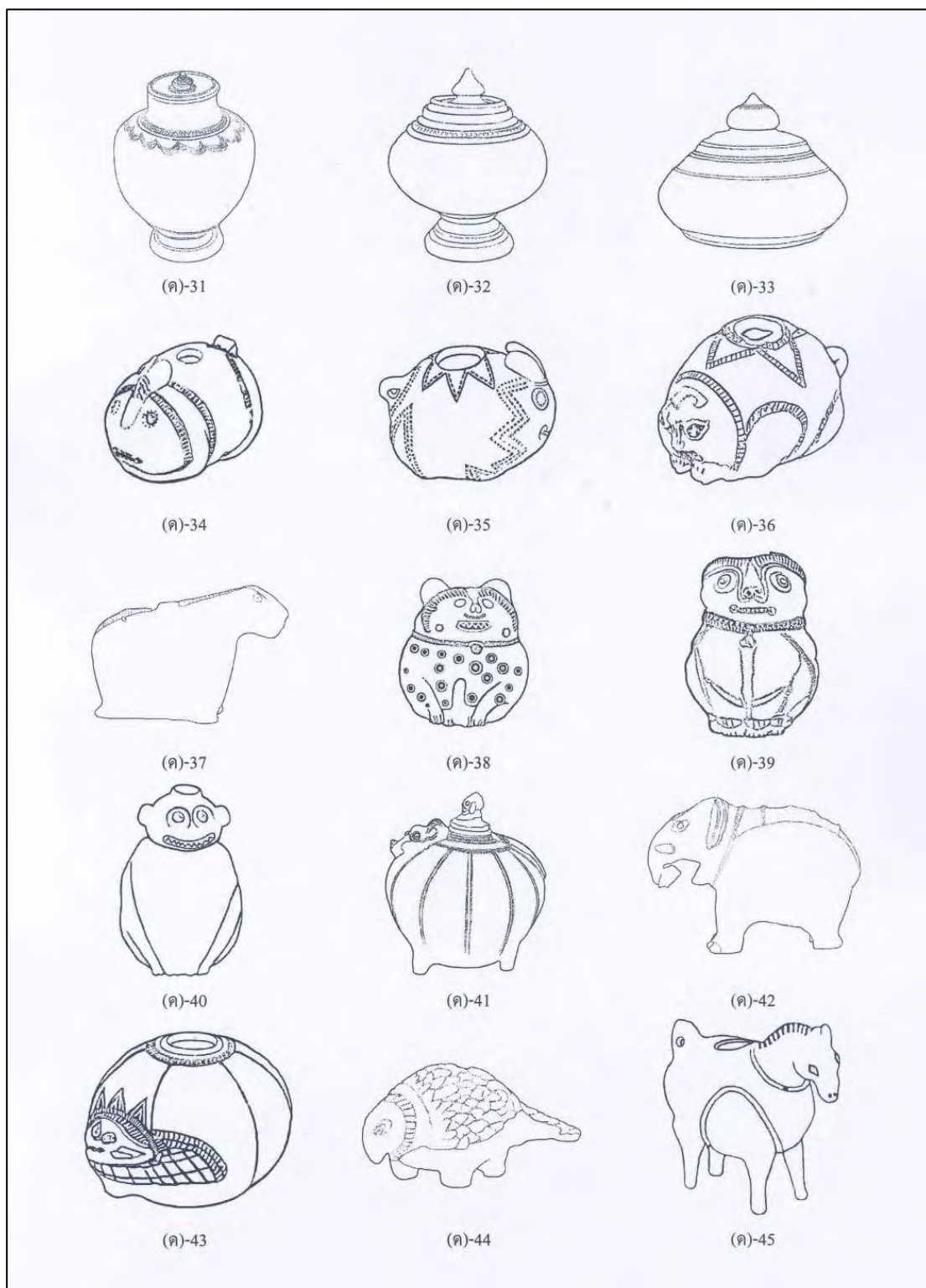
45. หมอนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขารองรับ ปลายทั้งสองข้างงอนขึ้น เพื่อมิให้ศีรษะหล่นจากตัวหมอน มักเคลือบจี๋เถาพืชมะ (ลายเส้นที่ 21 (ค) 158)

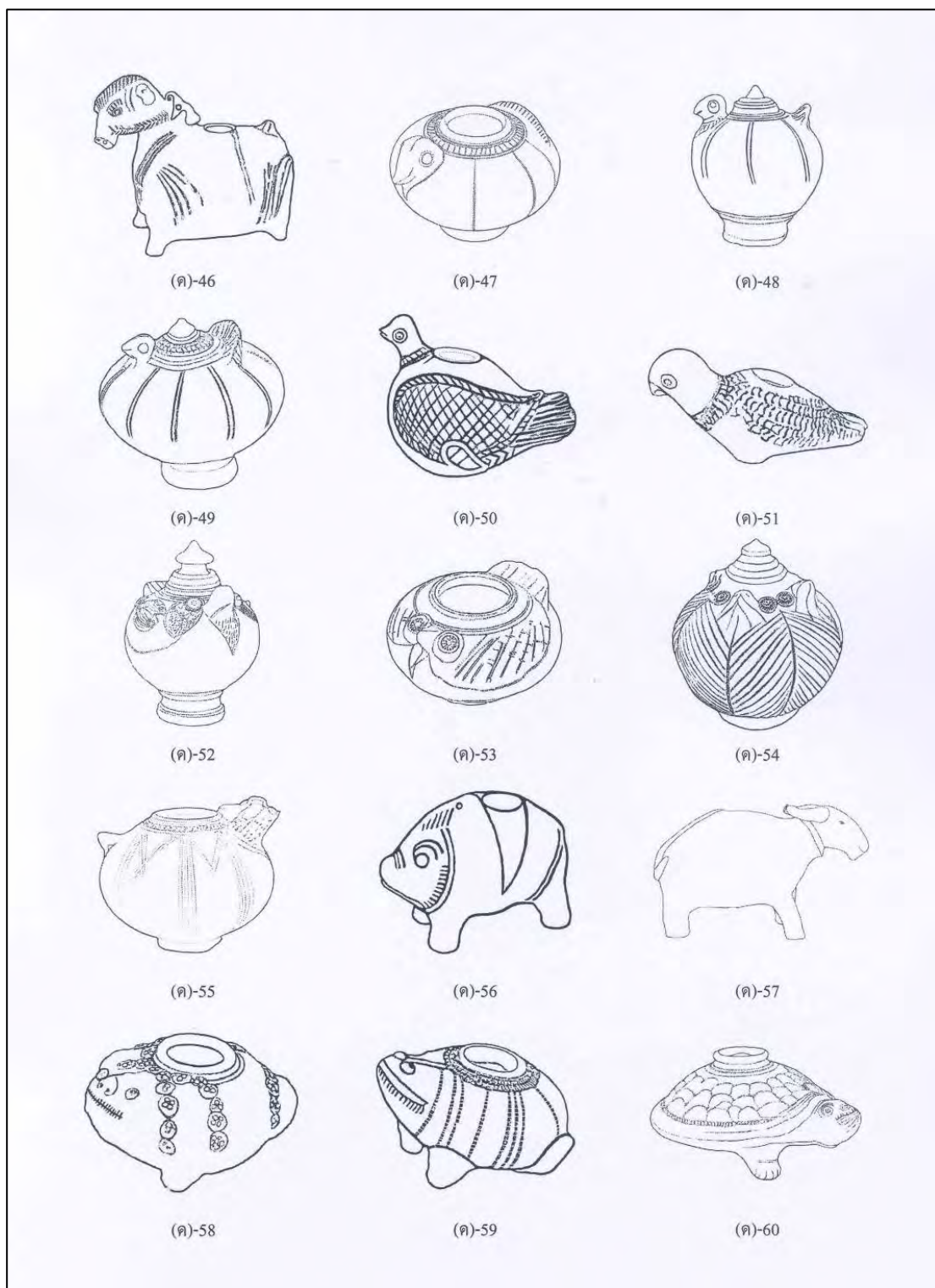
ลายเส้นที่ 10 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 1-15

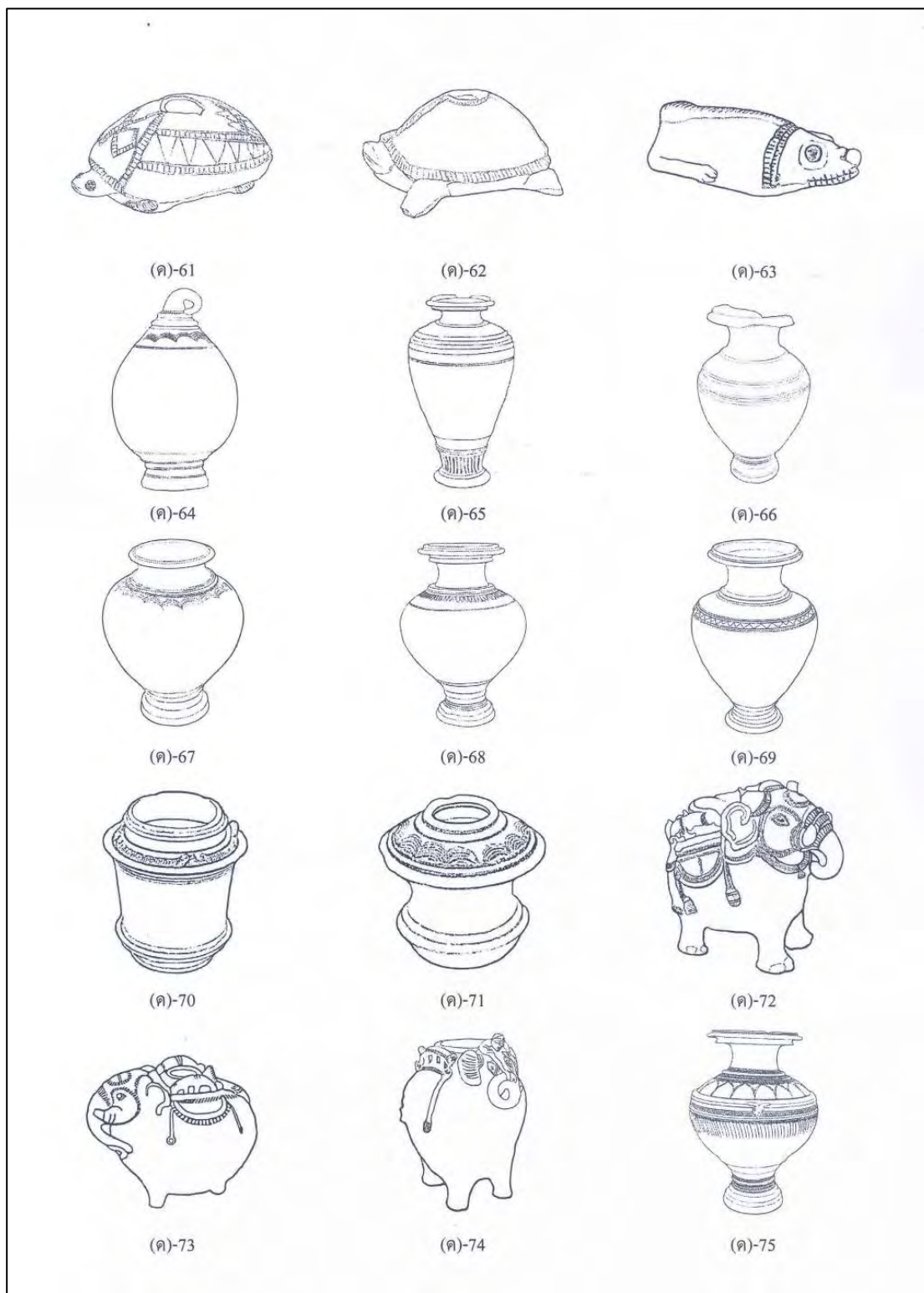
ลายเส้นที่ 11 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 16-30

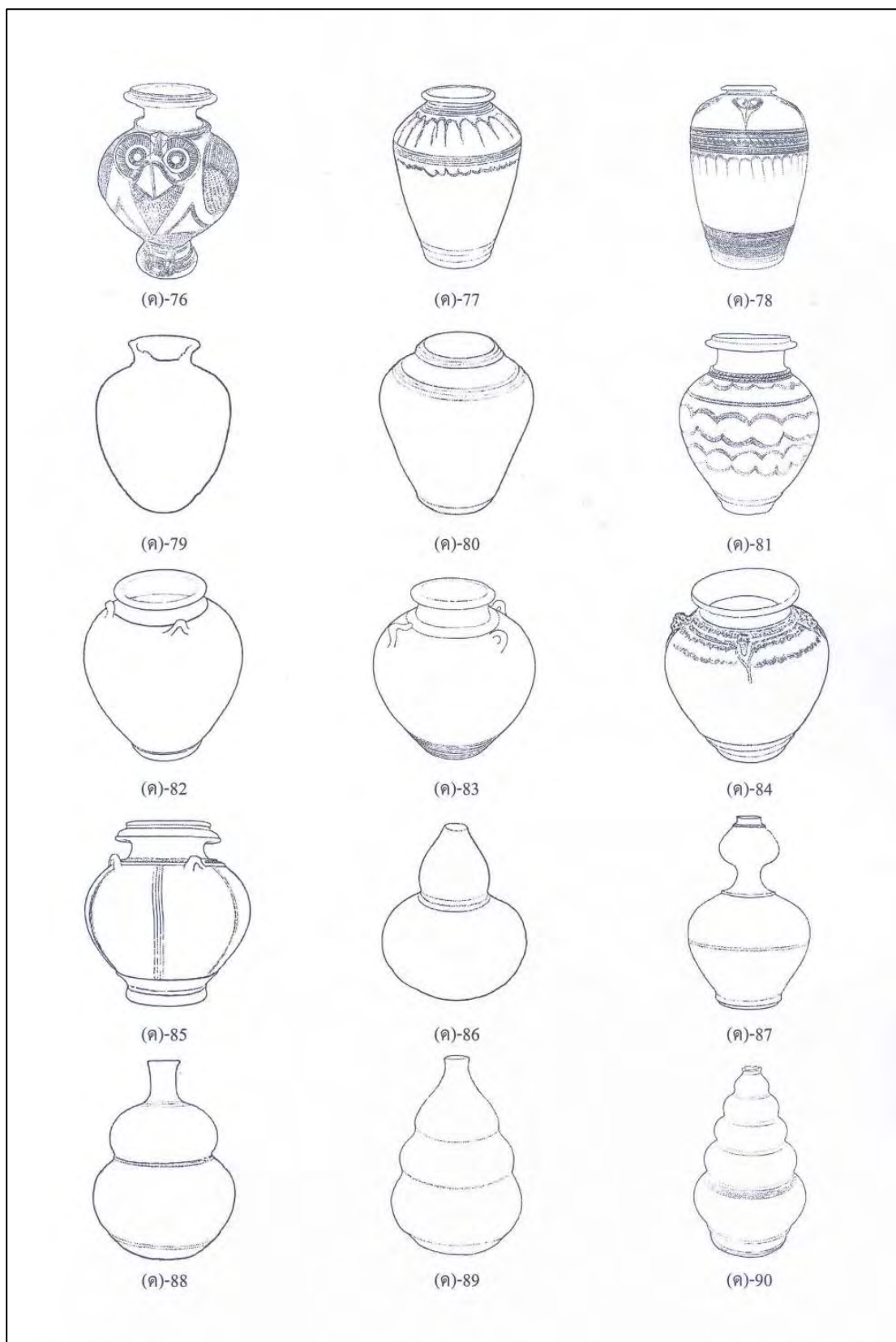
ลายเส้นที่ 12 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 31-45

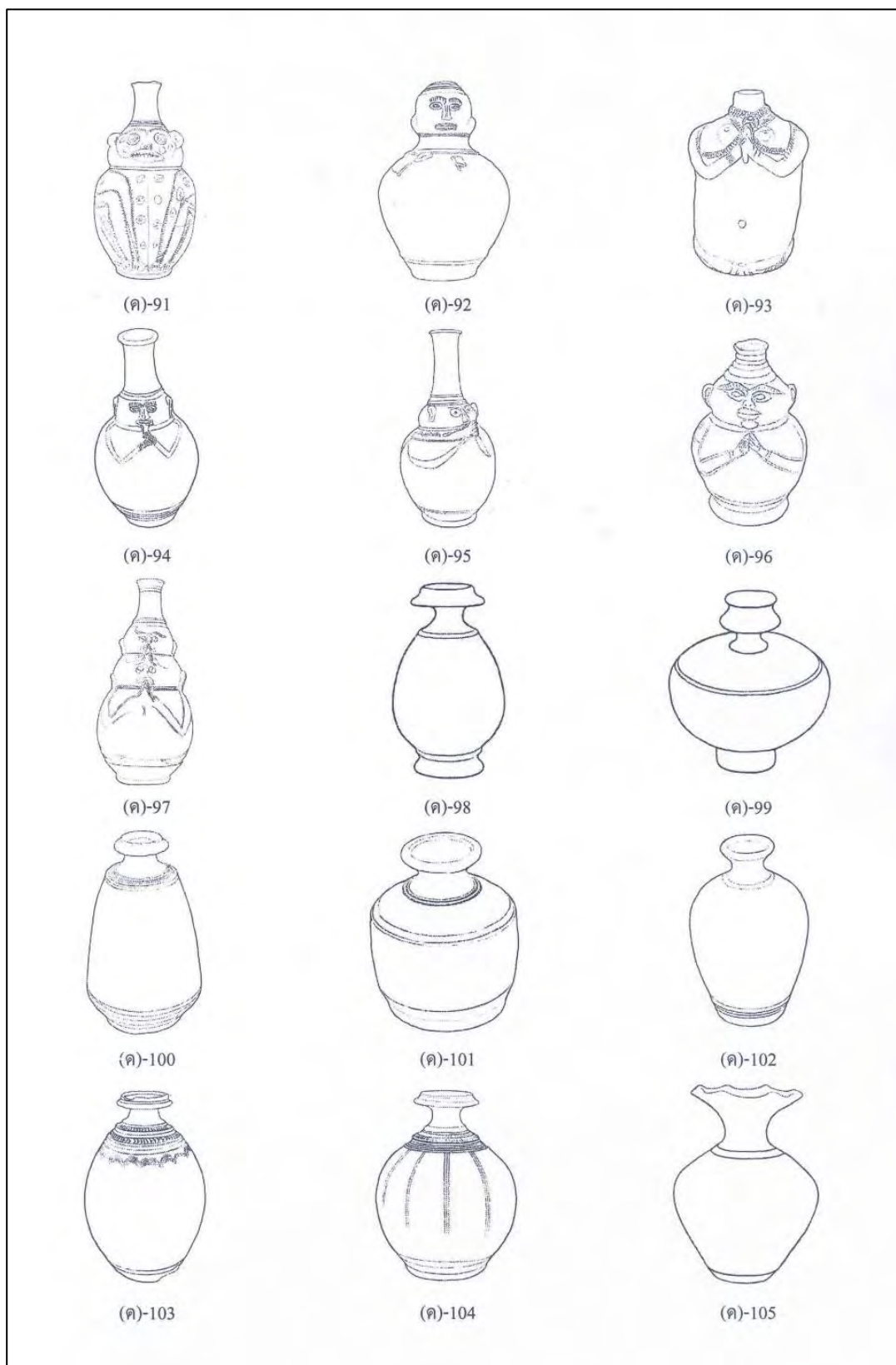
ลายเส้นที่ 13 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 46-60

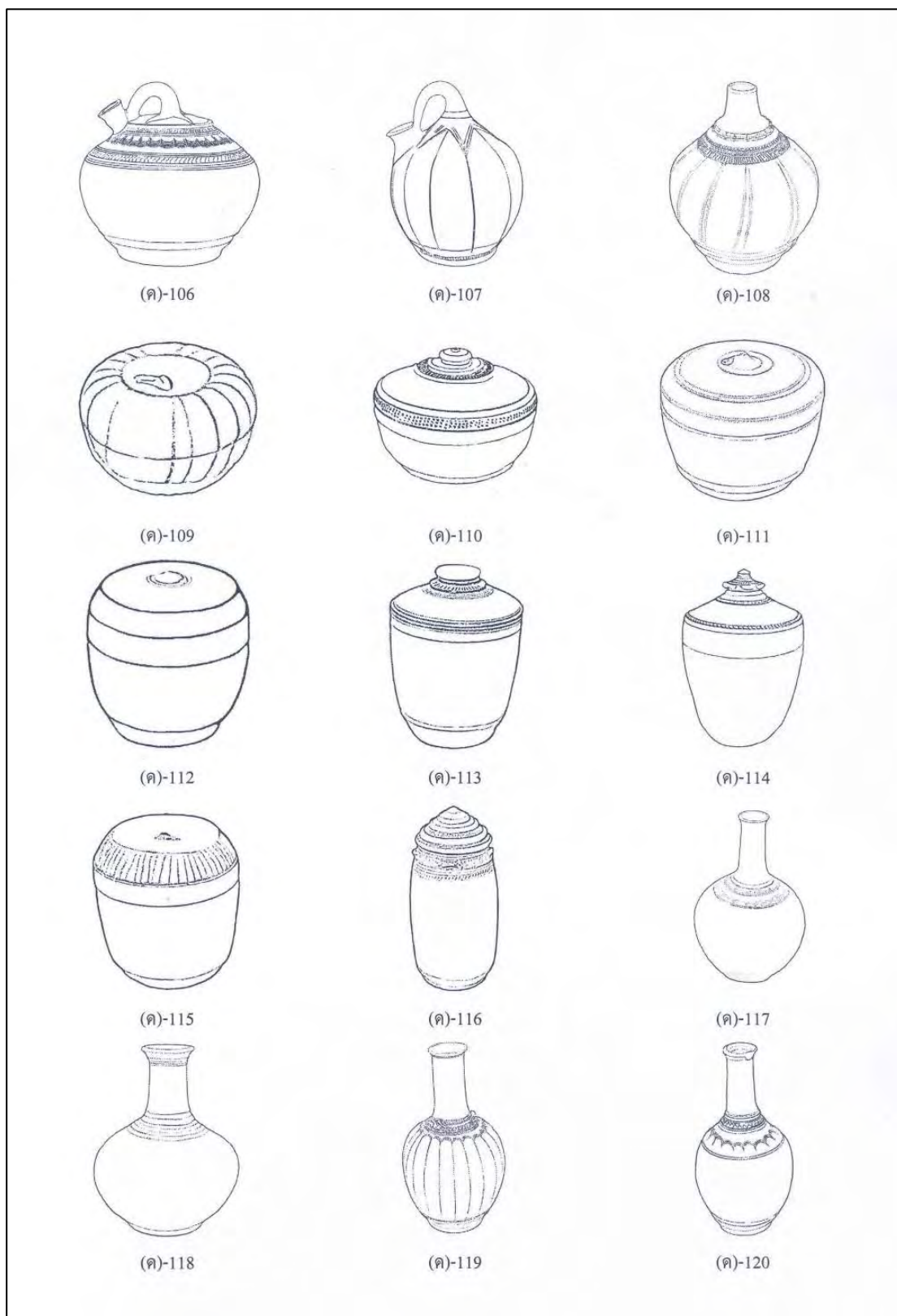
ลายเส้นที่ 14 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 61-75

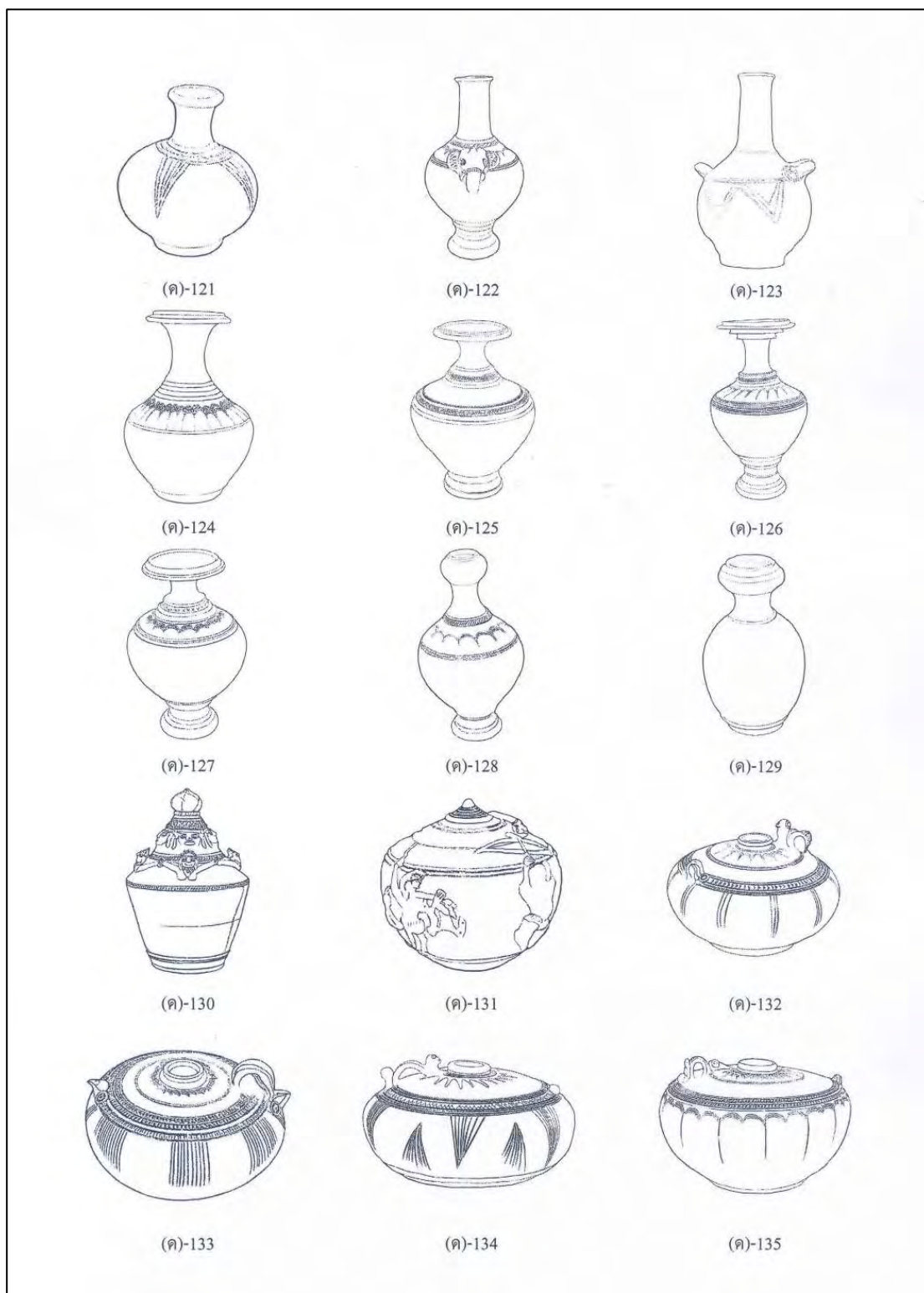
ลายเส้นที่ 15 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 76-90

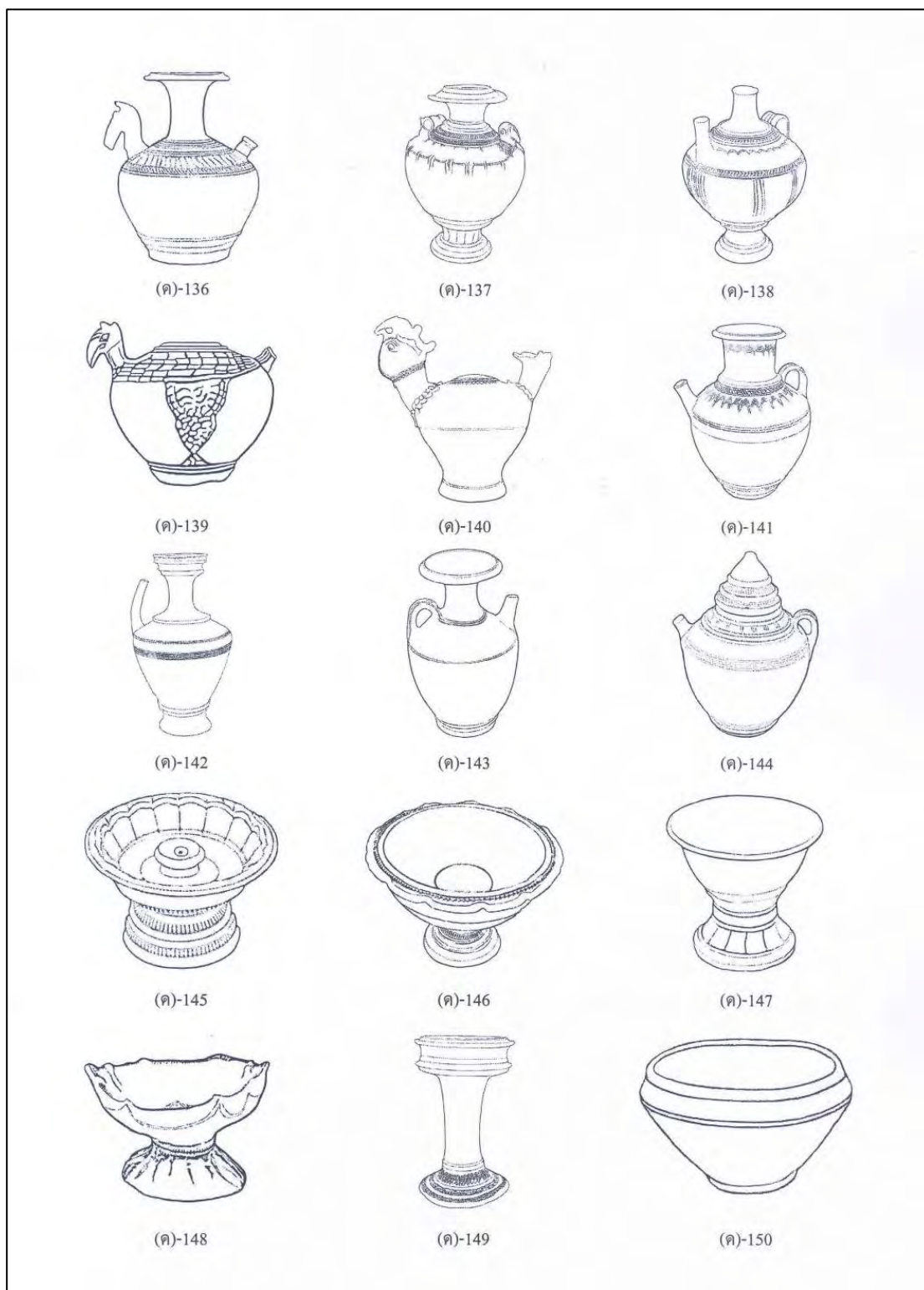
ลายเส้นที่ 16 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 91-105

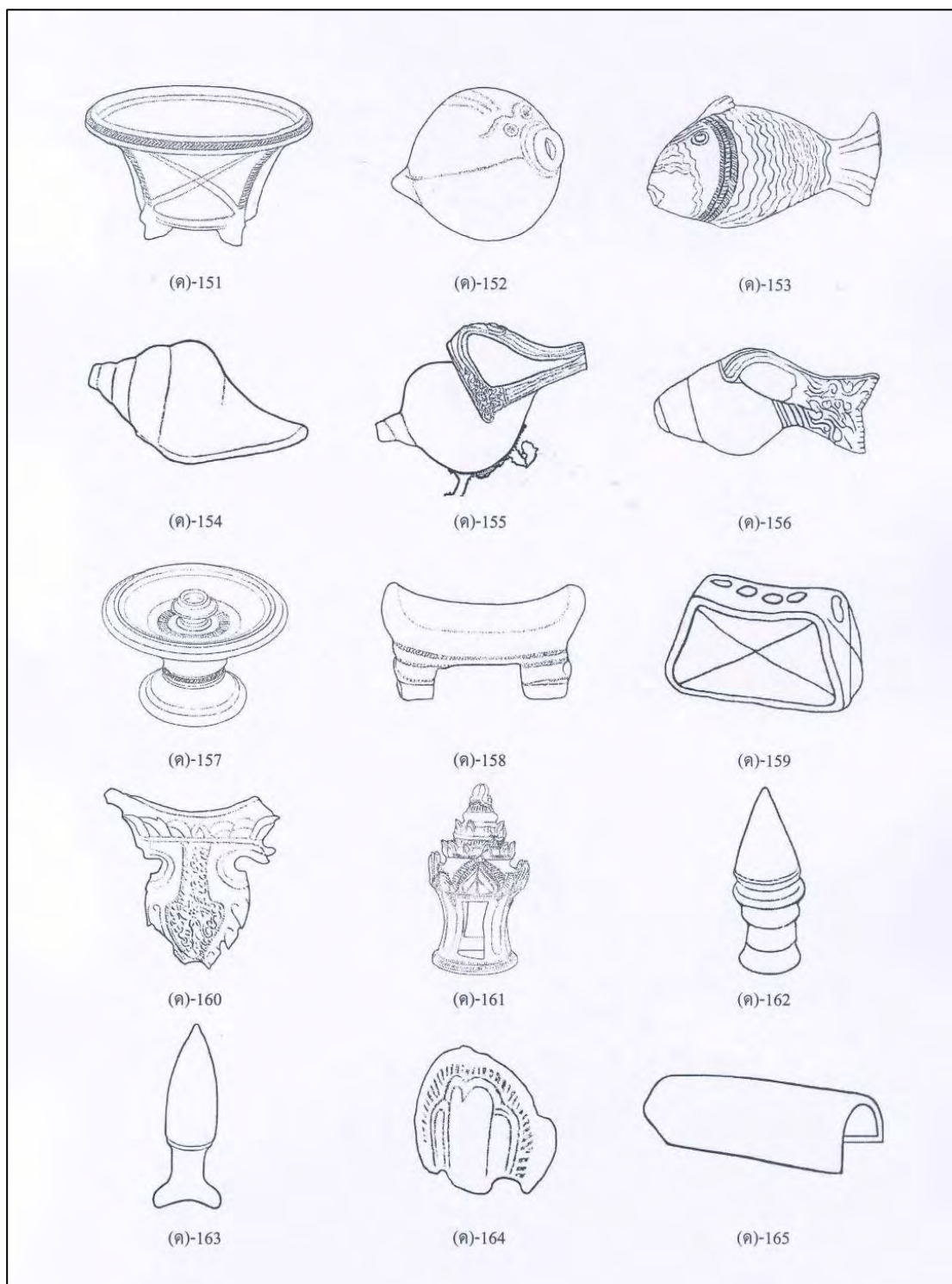
ลายเส้นที่ 17 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ด) 106-120

ลายเส้นที่ 18 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 121-135

ลายเส้นที่ 19 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 136-150

ลายเส้นที่ 20 รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ค) 151-165

46. กระดิ่งรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ภายในกลวง ตอนบนมักเจาะรู 1-4 รู ตัวกระดิ่งอาจชุบขี้ดลวดลาย มีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง (ลายเส้นที่ 21 (ค) 159)

47. ลูกกระพรวนทรงกลม ภายในกลวง ด้านข้างเจาะช่องยาว ตอนบนมีหู 1 หู ตัวลูกกระพรวนไม่ตกแต่งลวดลาย มักเคลือบสีน้ำตาล

48. ตัวหมากรุก มีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง

49. แม่พิมพ์พระ มีทั้งเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง

50. ค้ำคันฉ่อง มักเป็นประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง (ลายเส้นที่ 21 (ค) 160)

51. อาคารจำลอง เช่น ชุ่มแก้ว มักเคลือบสีน้ำตาล (ลายเส้นที่ 21 (ค) 161)

52. ฐานโยนิ ทรงสี่เหลี่ยม ลักษณะเดียวกับฐานรูปเคารพประเภทหินทราย ตรงกลางมีรูสำหรับประดิษฐานศิวลึงค์จำลอง มักเคลือบสีน้ำตาล

53. เครื่องประดับสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องมุงหลังคา รูปกากด้วย ทำเป็นลอนกระเบื้องเชิงชาย ทำเป็นรูปสามเหลี่ยมคล้ายรูปกลีบบัว และบราลี ใช้ประดับบนสันหลังคา ทำยอดรูปดอกบัวตูม ปลายผายออกเป็นปีกสำหรับยึดสันหลังคา มีทั้งไม่เคลือบและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง (ลายเส้นที่ 21 (ค) 162-165)

รูปทรงที่กล่าวมาทั้งหมดส่วนใหญ่จะเป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาลมากกว่าประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง ประเภทเคลือบสองสี และประเภทไม่เคลือบ เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่ค่อยพบเครื่องประดับสถาปัตยกรรมประเภทบราลี กระเบื้องเชิงชาย และกระเบื้องมุงหลังคาที่มีการเคลือบตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ลงมา อาจเห็นได้จากชิ้นส่วนเครื่องประดับสถาปัตยกรรมที่ค้นพบตามโบราณสถานในศิลปะเขมรแบบบาปวน แบบนครวัด และแบบบาเยน ส่วนใหญ่ทำด้วยดินเผาไม่เคลือบ ส่วนการตกแต่งมักใช้วิธีขีดขีดและปั้นติด ลวดลายที่เกิดจากการขีดขีด ได้แก่ ลายเส้นวงกลมขนาน ลายซี่หวัคล้ายลูกคลื่น ลายกลุ่มเส้นขนาน ลายกลีบสามเหลี่ยม ลายกากบาท ลายปลา และลายเกียร์ติมุข เป็นต้น ลวดลายที่เกิดจากการปั้นติด ได้แก่ ลายรูปสัตว์ เช่น งู พญานาค ลายรูปบุคคล เช่น ฤๅษี นายพราน และลายทั่วไป เช่น เม็ดพริก และเม็ดกลมแบน เป็นต้น

เนื้อดิน

เนื้อดินของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะประกอบด้วยวัตถุดิบหลัก 3 ชนิด ได้แก่ ดิน (ดินเหนียวและดินขาว) ควอทซ์หรือหินเขียวหนุมาน และหินฟันม้า ซึ่งเป็นสินแร่ตามธรรมชาติที่หาได้ง่าย สามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบ (ดูภาคผนวก ข ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเคมี) (รักษนก โดสุพันธ์ และสถาพร เทียงธรรม 2539 : 16) ได้แก่

แบบที่ 1 เนื้อดินสีขาวอมสีเหลือง สีขาวอมสีเทา เนื้อแน่น ค่อนข้างละเอียด มีรูพรุนบ้าง มีส่วนผสมของทรายหรือควอทซ์ในปริมาณสูง และมีส่วนผสมของแร่เหล็กในปริมาณต่ำ แต่บางครั้งอาจมีความไม่บริสุทธิ์ของเหล็กปะทุออกมาเป็นแห่ง ๆ บนผิวภาชนะ ส่วนใหญ่เป็นภาชนะที่มีขนาดเล็กและเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง เช่น โถ คลับ ขวด ไห และชาม เป็นต้น

แบบที่ 2 เนื้อดินสีเทาอมสีน้ำตาล แกร่ง ค่อนข้างหนา และหยาบ มีรูพรุนมาก มีส่วนผสมของทรายขนาดใหญ่ และแร่เหล็กในปริมาณสูง ส่วนใหญ่เป็นไหทรงถัง ไหรูปเท้าช้าง กระปุก และโถเคลือบสีน้ำตาล

แบบที่ 3 เนื้อดินสีแดงเข้ม แกร่ง หนา และหนัก ประกอบด้วยทรายขนาดใหญ่และแร่เหล็กในปริมาณสูง มักเป็นภาชนะที่มีขนาดใหญ่ที่เคลือบบางมากและด้าน เช่น อ่าง เป็นต้น

เนื้อดินทั้งสามแบบได้ค่าความทนไฟระหว่าง 1,300-1,500 องศาเซลเซียส เนื่องจากเนื้อดินแบบที่ 2 และ 3 มีส่วนผสมของทรายขนาดใหญ่ เคลือบของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลจึงมักหลุดง่ายกว่าเคลือบของเครื่องถ้วยเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง ซึ่งมักเป็นเนื้อดินแบบที่ 1 จะเห็นว่า เนื้อดินของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีทั้งชนิดเนื้อละเอียดและชนิดเนื้อหยาบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรูปทรงและประเภทของเครื่องถ้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบรรดาไหขนาดใหญ่และเครื่องถ้วยไม้เคลือบ จะมีเนื้อดินหยาบกว่ารูปทรงของภาชนะแบบอื่น ๆ ในประเภทเดียวกัน และดูเหมือนว่า มีส่วนผสมของเปลือกหอยด้วย เนื้อดินน่าจะมีแร่ดินขาวปนอยู่ มีลักษณะเหมือนกับเนื้อดินของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งเชื่อกันว่า มีแหล่งดินอยู่ที่กำปงชนัง ดินเหนียวที่ใช้ขึ้นรูปลงผสมเฟลสปาร์หรือแร่หินฟีนมาและส่วนผสมอื่น ๆ ที่ทำให้เนื้อดินที่เผาแล้วให้สีขาว เนื้อดินค่อนข้างประสานกันดี

มีการส่งตัวอย่างเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้ง 2 แบบไปตรวจหาค่าความทนไฟโดยวิธีสมมูลหรือไฟโรเมตริกโคน (พีซีอี) ที่กรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงอุตสาหกรรม พบว่า เนื้อดินทั้ง 2 แบบได้ค่าความทนไฟระหว่าง 1,300-1,500 องศาเซลเซียส แสดงถึงเทคโนโลยีและการควบคุมอุณหภูมิการเผาภาชนะของกลุ่มเตาพนมดงเร็กได้เป็นอย่างดี (รักษนโก ไตรสุพันธ์ และสถาพร เทียงธรรม 2539 : 17)

เคลือบ

เคลือบของเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมักออกสีขาวอมสีเขียวและสีขาวอมสีเหลือง ใส เป็นมัน และมีรอยราน อาจารย์เสริมศักดิ์ นาคบัว

สันนิษฐานว่า เป็นเคลือบขี้เถ้าพืช (ต้นมะกอกตาหมู) เช่นเดียวกับเครื่องถ้วยสุโขทัยและเครื่องถ้วยล้านนาจากกลุ่มเตาสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (รักษนก โตสุพันธ์ และสภาพเที่ยงธรรม 2539 : 20) แต่ ดร.กาญจนา แก้วกำเนิด นักวิชาการด้านเซรามิกส์กล่าวว่า คงเป็นเคลือบที่มีส่วนผสมของเถ้าไม้รกกไฟ ซึ่งทางภาคอีสานเรียกว่า “ดินลีนไฟ” และเป็นดิน ไม้ที่ขึ้นอยู่มากมายบริเวณแหล่งเตาทั้งในอำเภอละหานทรายและอำเภอบ้านกรวด ส่วนประเภทเคลือบสีน้ำตาลมักออกสีน้ำตาลอมสีดำ ส่วนที่บางออกอมสีเหลืองหรืออมสีเขียว และขังหนาบริเวณส่วนที่เป็นร่อง ผิวด้าน บางครั้งจะเป็นมัน มีรอยแตกรานเป็นเส้นเล็ก ๆ คล้ายขนแมวสีขาว ซึ่งเกิดจากการขยายตัวหรือหดตัวของเคลือบและเนื้อดินไม่เท่ากันภายหลังการเผา หรือผิวที่ถูกเคลือบอาจมีสิ่งสกปรกเกาะอยู่หรือมีส่วนผสมของทรายมากเกินไป หรือผลิตภัณฑ์มีความพรุนตัวน้อย ดังนั้น เคลือบจึงมักมีรอยแตกราน แตกเป็นสะเก็ดเล็ก ๆ ลอกหลุด และกะเทาะออกง่าย บางชิ้นมีการเติมสนิมหรือออกไซด์ของแร่เหล็กลงไปเคลือบหรือตกแต่งด้วยสนิมเหล็กลงบนผิวภาชนะทำให้ดูเหมือนเคลือบสีน้ำตาล มีการทดลองเคลือบสีเข้มด้วยการเติมแร่เหล็กลงในวัสดุที่ทำเคลือบให้สูงขึ้น

เตา

ลักษณะโครงสร้างและรูปแบบของเตาในกลุ่มเตาพนมคงเรีกก่อด้วยดินดิบ เป็นแบบระบายความร้อนผ่านในแนวนอน (Crossdraft kiln) วางตัวตามแนวราบบนเนินดิน ซึ่งมีวิธีก่อสร้างที่พิเศษและแตกต่างไปจากเตาในภาคอื่น ๆ ของราชอาณาจักรไทย และเป็นวิธีก่อสร้างเดียวกันกับกลุ่มเตาพนมกุเลน คือ การก่อเสารูปกลมหรือรูปสี่เหลี่ยมด้วยดินเหนียวขึ้นภายในเตา เนื่องจากตัวเตามีความยาวประมาณ 12 เมตร จำเป็นต้องมีเสารองรับน้ำหนักเพดานของหลังคาเตา เพื่อมิให้พังทลายได้โดยง่าย วิธีก่อสร้างแบบนี้ นอกจากจะพบที่กลุ่มเตาบ้านกรวดแล้ว ยังพบที่เตาโคกลีนฟ้าของในอำเภอละหานทรายด้วย (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 20) สำหรับการขึ้นรูปเพดานของหลังคาเตาจะเอาไม้ไผ่สานเป็นโครง แล้วใช้ดินเหนียวพอกทับลงบนโครงไม้ไผ่ แล้วจึงสุญไฟเพื่อให้ดินเหนียวแห้งและยึดเกาะกัน ส่วนพื้นเตาจะทำเอียงลาดสูงขึ้นหาปากปล่อง

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของเตาเผาและรูปแบบของผลิตภัณฑ์สันนิษฐานว่า การเผาผลิตภัณฑ์ต้องใช้อุณหภูมิประมาณ 1,200-1,250 องศาเซลเซียสในบรรยากาศแบบออกซิไดซ์ (Oxidizing atmosphere) สีเคลือบขึ้นอยู่กับปริมาณสนิมหรือออกไซด์ของแร่เหล็กผสมอยู่ในปริมาณสูง เคลือบจะเป็นสีน้ำตาล ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้สามารถเผาเครื่องถ้วยประเภทต่าง ๆ กันในเตาเดียวกัน ทั้งประเภทเคลือบขี้เถ้าพืช ประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสองสี

วิธีจัดวาง

ผลการสำรวจและขุดค้นเตาในจังหวัดบุรีรัมย์ทั้งที่เตาละหานทรายและเตาบ่านกรวดของกรมศิลปากรได้พบกึ่งที่ช่วยจัดวางเป็นกึ่งทรงก้นดิน ทำจากดินเหนียวเนื้อละเอียด ไม่ชุบเคลือบ และชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสียประเภทขามที่มีกึ่งติดอยู่ กึ่งเหล่านี้เป็นวัสดุที่ใช้ค้นภาชนะแต่ละใบสำหรับจัดวางภายในเตา เพื่อให้สามารถเผาได้ครั้งละมาก ๆ รวมทั้งประหยัดพื้นที่และเชื้อเพลิง อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ภาชนะรูปทรงอื่น ๆ ก็พบว่า รูปทรงของภาชนะที่ใช้กึ่งทรงก้นดินช่วยจัดวางมีเพียงไม่กี่รูปทรง ส่วนใหญ่เป็นขามปากกว้าง ภาชนะทรงกระบอกสูง โถทรงกระบอก และโถทรงไหขนาดเล็กเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากรอยรูปวงรีที่ปรากฏบริเวณตัวขามตอนล่างทั้งด้านในและด้านนอกของตัวขาม รอยกึ่งรูปวงรีที่ปรากฏบนฝาโถทรงกระบอกเคลือบสีน้ำตาลหรือเคลือบสีน้ำตาล และรอยกึ่งรูปวงรีที่ปรากฏบนขอบปากโถเคลือบสีน้ำตาล นอกจากนี้ จากการที่ภาชนะรูปทรงต่าง ๆ ประเภทเคลือบสีน้ำตาล มักเคลือบไม่จรดเชิง จึงอาจเป็นไปได้ว่า วางเผาบนพื้นทรายหรือดินเหนียว ขณะที่ภาชนะที่มีการเคลือบกันอาจวางเผาบนกึ่งทรงก้นดิน ซึ่งวางรองอยู่บนพื้นดินเหนียว ซึ่งการจัดวางแบบนี้จะมีลักษณะเดียวกับกลุ่มเตาพนมกุเลน แต่แตกต่างกันเพียงรูปร่างของกึ่งเท่านั้น

เนื่องจากไม่เคยพบชิ้นส่วนของโอเฟลเซียที่มีฝาและตัวติดกัน ดังเช่นตลับเขียนลายสีดำใต้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสังขาลย์ (ปายาง) จังหวัดสุโขทัย แสดงให้เห็นว่า การจัดวางภาชนะที่มีฝาทุกรูปทรง มักเผาแยกกัน ไม่ว่าจะเป็นตลับทรงกลมแบน โถทรงกระบอก หรือโถทรงไหที่มีฝา เป็นต้น เมื่อเผาเสร็จ ช่างจะนำมาประกอบคู่เข้ากันภายหลัง บางใบจึงอาจคู่มาค่อยเข้ากันเท่าใดนัก ดังนั้นเมื่อพบภาชนะเหล่านี้ในแหล่งโบราณคดี จึงมักทำให้เข้าใจว่า ผิดฝาผิดตัวอยู่เสมอ

นอกจากนี้ช่างชาวแกมพูชายังอาจใช้วิธีแขวนบริเวณเชิงของภาชนะที่หนาและดันให้เป็นรู เพื่อให้ความร้อนสามารถเคลื่อนผ่านเข้าสู่ตัวภาชนะได้ดีขึ้น โดยเฉพาะไหรูปเท้าช้างและไหรูปช้างที่มีการปั้นติดเท้าช้างประกอบ รวมทั้งการเจาะรู 1 รูบริเวณแกนระหว่างตัวฝากับจุก ซึ่งพบเกือบทุกใบ แต่จะทะลุหรือไม่ทะลุก็ได้ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากขาของไหรูปช้างเคลือบสีน้ำตาล ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ อย่างไรก็ตาม คร.ดอน รูนี้ สันนิษฐานว่า บางทีรูเหล่านี้อาจทำขึ้นเพื่อให้สามารถยึดติดไหรูปช้างเข้ากับบางสิ่งบางอย่าง เช่น แท่นบูชา (Rooney 2008 : 10)

เครื่องถ้วยเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

เมื่อพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (Indravarman II) เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ความเจริญรุ่งเรืองของราชอาณาจักรแกมพูชาก็ลดลง อาจเนื่องจากมีมหาอำนาจใหม่ คือ

เจ้านายสองพระองค์ที่เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัยได้แจ้งเมือง องค์หนึ่งได้สถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีอินทราทิตย์” ในตอนปลายของศตวรรษนี้อาณาจักรละโว้ (Lavo) ก็ประกาศอิสรภาพจากราชาอาณาจักรกัมพูชาเช่นกัน (อุไรศรี วรรษริน : 27) รวมทั้งอาณาจักรสุพรรณภูมิทางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก็แจ้งเมืองกับราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้อำนาจทางการเมืองในภาคกลางของราชอาณาจักรไทยเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว ทำให้พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเข้าสู่ราชอาณาจักรกัมพูชาและเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว จนสามารถเข้าทดแทนพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้

ครั้นถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (Jayavarman VIII) พระองค์ต้องยอมสูญเสียดินแดนด้านตะวันตกบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้กับกลุ่มคนไทยทางเหนืออีกครั้ง คือ พ่อขุนผาเมือง ซึ่งเป็นราชบุตรเขยของพระองค์ โดยที่ราชอาณาจักรกัมพูชาก็ไม่มีพระราชอำนาจพอที่จะยึดเอาดินแดนคืนมาได้

ในรัชกาลพระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. 1838-1850) อำนาจรอบนอกจะเสื่อมถอยลงอย่างมาก แต่ที่เมืองพระนครยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ พระองค์ทรงเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับราชวงศ์เยวียนอีกครั้ง โดยราชวงศ์เยวียนได้ส่งคณะทูตเดินทางมายังราชอาณาจักรกัมพูชา เพื่อทวงเครื่องราชบรรณาการจากทางราชสำนักกัมพูชา คณะทูตของราชวงศ์เยวียนที่เดินทางมายังราชอาณาจักรกัมพูชาครั้งนี้ มีนายโจวต้ากวนรวมอยู่ด้วย หลังจากที่เดินทางกลับประเทศจีน เขาได้บันทึกความทรงจำที่เขาได้ยินได้พบได้เห็นระหว่างที่พำนักอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา

ในพื้นที่ของราชอาณาจักรกัมพูชาได้ค้นพบเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลกลุ่มหนึ่ง เนื้อดินหยาบ ขึ้นรูปทั้งหนา สีเคลือบออกสีน้ำตาลอมสีดำไม่สวยงามและเคลือบไม่สม่ำเสมอ การตกแต่งไม่ประณีต รูปทรงที่พบมักเป็นอ่าง ไหรูปเท้าช้างและโถรูปสัตว์ ได้แก่ ช้าง เต่า และกระต่าย จึงเป็นไปได้ว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลกลุ่มนี้อาจมีความเกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่กลุ่มเตาพนมกุเลน และอาจผลิตขึ้นในสมัยหลังเมืองพระนคร ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 ไหรูปเท้าช้างบางใบ (ภาพที่ 154 ซ้าย) ยังแสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายมาเป็นไหทรงปากแตร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับไหไม่เคลือบของอาณาจักรสุพรรณภูมิที่มีแหล่งผลิตบริเวณ ลุ่มแม่น้ำท่าจีนในจังหวัดสุพรรณบุรี ดังจะเห็นได้จากรูปทรงและการกดประทับลวดลายบริเวณไหล่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีรายงานว่า มีการค้นพบแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลอีกกลุ่มหนึ่งที่เตากานทวัน จังหวัดเสียมราฐ ซึ่งต้องรอผลการศึกษาทางโบราณคดีเพิ่มเติมต่อไป ด้วยเหตุนี้ เตากานทวันจึงเป็นเพียงเตาเดียวที่ข้าพเจ้ามิได้จัดอยู่ในกลุ่มเตาพนมกุเลน เพราะเป็นอีกกลุ่มเตาหนึ่งที่มีรูปแบบของผลิตภัณฑ์และระยะเวลาการผลิตแตกต่าง

จากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก แม้จะตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเสียมราฐเช่นเดียวกับเตาอื่น ๆ ในกลุ่มเตาพนมกุเลน

เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเตาพนมกุเลนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากเตาพนมดงเร็กในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยยังขาดความชัดเจน เนื่องจากไม่มีการศึกษาต่อเนื่องมาเกือบ 20 ปีและยังมิได้นำไปเชื่อมโยงกับเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบหรือผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาเลย รวมทั้งนักวิชาการก็ยังไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยเขมรที่ถูกผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (Thammapreechakorn 2007 : 1) ทั้งที่รูปทรง วิธีผลิต ตลอดจนวิธีตกแต่งล้วนมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน จึงทำให้ยากแก่การเข้าใจและการตีความวิเคราะห์อย่างถูกต้อง หากมีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรเหล่านี้ในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในราชอาณาจักรไทย

อย่างไรก็ตาม การศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร นักวิชาการยังต้องสามารถแยกความแตกต่างออกจากเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาอื่น ได้แก่ เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาในราชอาณาจักรไทย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องถ้วยสุโขทัยประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีสังขาลย์ (เตาเกาะน้อย) เครื่องถ้วยล้านนาประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาในอาณาจักรล้านนา เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี รวมทั้งบรรดาไหเคลือบสีน้ำตาลที่สั่งเข้ามาจากกลุ่มเตาในประเทศจีน ได้แก่ กลุ่มเตาฉี้อมณฑลกว่างตง และกลุ่มเตาฉือเจ๋อ มณฑลฝูเจี้ยน ที่มักค้นพบปะปนกับเครื่องถ้วยเขมรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความสับสนของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ผลการศึกษารูปแบบของเตาและลักษณะเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เฉพาะจากการวิจัยทางโบราณคดีกลับพบว่า ทั้งเนื้อดิน รูปทรง ประเภท วิธีตกแต่ง วัสดุที่ช่วยจัดวาง และการเลือกพื้นที่การสร้างของกลุ่มเตาทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่

1. เนื้อดินที่ใช้ในการผลิตเครื่องถ้วยเขมรทั้งกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็ก โดยเฉพาะประเภทเคลือบสีน้ำตาลไม่มีความแตกต่างกัน ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวสีขาวอมสีเทา สีขาวอมสีเหลือง เนื้อแน่น ก่อนข้างละเอียด มีรูพรุนบ้าง มีส่วนผสมของทรายหรือควอทซ์ในปริมาณสูง และมีส่วนผสมของแร่เหล็กในปริมาณต่ำ แม้บางครั้งอาจมีความไม่บริสุทธิ์ของเหล็กปะทุออกมาเป็นแห่ง ๆ บนผิวภาชนะ

2. ประเภทของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะเป็นประเภทไม่เคลือบ และประเภทเคลือบจี๊ด้ำพีชที่มักมีระดับสีของเคลือบเป็นสีเขียวอมสีเหลือง รวมทั้งไม่มีเตาในกลุ่มเตาพนมกุเลนที่ผลิตประเภทเคลือบสีน้ำตาลเหมือนกับกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (Yukitsugu 2005 : 9) ขณะที่ประเภทของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะเป็นประเภทไม่เคลือบ ประเภทเคลือบจี๊ด้ำพีช และประเภทเคลือบสีน้ำตาล

3. รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ได้แก่ ขวดที่มีลักษณะปากแคบและลำตัวเป็น คัลบทรงกลมแบนคล้ายลูกจัน (เรียบ) คัลบทรงผลไม้ คัลบรูปนกเป็ดน้ำ โถทรงกระบอก (ที่มีฝาและถูกขูดสลักลายกลีบบัว) ไหทรงคนโท บราลี กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องเชิงชาย ไม่นิยมผลิตโอรูปสัตว์ชนิดต่าง ๆ ขณะที่รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองเช่นเดียวกัน แต่มีความหลากหลายกว่ากลุ่มเตาพนมกุเลน ได้แก่ ขาม คัลบทรงฟักทอง คนทีพาน ไหรูปเท้าช้าง ไหทรงถัง ไหสีหู กระปุกทรงลูกจัน คนโท โอรูปสัตว์ชนิดต่าง ๆ คัลบทรงกลมแบนคล้ายลูกจันและโอทรงกระบอก (ต่างประเภทและถูกขูดสลักลายลูกคลื่น)

4. กิ๊ที่ช่วยจัดวางของกลุ่มเตาพนมกุเลนส่วนใหญ่เป็นกิ๊รูปหนอน ขณะที่กิ๊ที่ช่วยจัดวางของกลุ่มเตาพนมดงเร็กมักเป็นกิ๊รูปก้อนดิน อย่างไรก็ตาม กิ๊ที่ช่วยจัดวางของกลุ่มเตาพนมกุเลนจะมีหลายขนาดและมีวิธีจัดวางที่หลากหลายกว่า

5. ก้นของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมักเคลือบ บางครั้งมีรอยเป็นแนวขาวที่ดูเหมือนไม่เคลือบหรือมีลักษณะค่อนข้างบางแห่ง ซึ่งเกิดจากการใช้กิ๊รูปหนอนรองรับ มักขูดขีดลายเส้นเรขาคณิตเป็นเส้นตรงหรือเส้นขวางตัดกันที่ไม่มีทิศทางแน่นอนคล้ายเครื่องหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะที่ก้นของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะมีทั้งแบบต่อเป็นขอบบาง ๆ บริเวณลำตัวด้านล่างสุดที่ติดกับเชิงของภาชนะบางรูปทรงและด้านใน เช่น ขาม โถ จะปรากฏรอยคล้ายรูปวงรี ซึ่งเกิดจากการใช้กิ๊รูปก้อนดินที่ช่วยจัดวาง และลำตัวตอนล่างของภาชนะเกือบทุกใบ ยกเว้นไหขนาดใหญ่ จะปรากฏร่องรอยของการต่อเป็นเส้นขนานในแนวนอน ซึ่งมักปรากฏบนเครื่องถ้วยเคลือบจี๊ด้ำพีชและเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล นอกจากนี้ บางครั้งก็ปรากฏรอยที่มีลักษณะคล้ายลายนิ้วมือ ซึ่งเกิดจากการตัดตัวภาชนะออกจากแป้นหมุนอย่างช้า ๆ โดยเฉพาะประเภทเคลือบสีน้ำตาล

6. การเลือกทำเลสำหรับก่อสร้างเตาของกลุ่มเตาพนมกุเลนมักสร้างบนทำนบ (Dike) ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบ (Yukitsugu 2005 : 9) และมนุษย์เป็นผู้สร้างเพื่อการชลประทาน ขณะที่การเลือก

ทำเลสำหรับสร้างเตาของกลุ่มเตาพนมดงเร็กส่วนใหญ่สร้างบนเนินดินซึ่งอยู่บนที่ราบและมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นหรือเนินดินที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

7. นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่นที่ขุดค้นเตาดานี เตออันลองธม และเตาจารย์เซย์ในกลุ่มเตาพนมกุเลน ได้ทำการวิเคราะห์และกำหนดรูปแบบของเตาว่า เป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวดิ่ง (Updraft Kilns) ที่มีห้องวางเผาภาชนะเพียงห้องเดียวทั้งหมด (Yukitsugu 2005 : 9 ; Yukitsugu 2006 : 1 ; Yukitsugu 2007 : 64) แต่นักโบราณคดีชาวญี่ปุ่นและนักโบราณคดีชาวสิงคโปร์ที่ขุดค้นเตาดานี B1 และเตออันลองธม (เตาทะนอลมะเลจ) ในกลุ่มเตาพนมกุเลน เช่นเดียวกัน ได้ทำการวิเคราะห์และกำหนดรูปแบบของเตาว่า เป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียง (Aoyagi 2000 : 236 ; Miksic et al. 2006) และมีรูปร่างเป็นรูปไข่ ขณะที่นักโบราณคดีชาวไทยได้ทำการวิเคราะห์และกำหนดรูปแบบของเตาพนมดงเร็กที่ค้นพบในราชอาณาจักรไทยว่า เป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียง (Crossdraft Kiln) (อมรา ศรีสุชาติ 2532 : 119) และเป็นรูปประทุน (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมล 2532 : 85) หรือเตารูปไข่ อย่างไรก็ตามเตาทั้งสองแห่งล้วนเป็นเตาที่ก่อด้วยดินดิบและไม่เคยพบโครงสร้างส่วนบนของเตาที่สมบูรณ์เลย พบเพียงร่องรอยของเสาที่ค้ำหลังคาเตา เมื่อพิจารณาจากสภาพของเตาที่ถูกขุดค้นแล้วจะพบว่า รูปแบบของเตาทั้งสองกลุ่มมีโครงสร้างพื้นฐานหลัก ประกอบด้วยห้องวางเผาภาชนะและห้องบรรจุเชื้อเพลิงเหมือนกัน แต่แตกต่างกันตรงแหล่งที่มาหรือแรงบันดาลใจของการก่อสร้าง เช่นเดียวกับรูปแบบของเครื่องถ้วยเท่านั้น นอกจากนี้ ห้องวางเผาภาชนะของเตาดานี เตออันลองธม และเตาจารย์เซย์ในกลุ่มเตาพนมกุเลนก็ไม่ปรากฏร่องรอยของตะกรับที่ใช้รองรับภาชนะที่เผา และมีใต้อยู่เหนือห้องบรรจุเชื้อเพลิง ดังนั้น รูปแบบของเตาทั้งสองแห่งจึงน่าจะเป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียงเหมือนกัน

8. เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะมีรูปทรงคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ขณะที่เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะมีรูปทรงคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

9. ผลการกำหนดอายุตัวอย่างจากถ่านไม้ที่ค้นพบจากเตออันลองธมและเตาทะนอลมะเลจใน กลุ่มเตาพนมกุเลนด้วยวิธี AMS C14 ได้ค่าอายุตรงกับผลการศึกษาความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปะระหว่างเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์และสมัยราชวงศ์ซ่งกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมากที่สุด คือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เพียง 60-70 ปี ซึ่งตรงกับการศึกษาในข้อ 7 อีกทั้งรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตา

พนมกุเลนมีลักษณะเดียวกันทั้งหมด แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ค่าอายุของเตาในกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังไม่เคยถูกดำเนินการด้วยวิธีดังกล่าว จึงไม่สามารถนำมาตรวจสอบกับผลการศึกษาความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปะระหว่างเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก คือ ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ว่ามีค่าอายุตรงกับรูปแบบศิลปะหรือไม่ เนื่องจากอายุเดิมที่ได้กว้างมาก คือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18

หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่มีอยู่ในขณะนี้ยังไม่สามารถตอบได้ว่า เหตุใดช่างที่กลุ่มเตาพนมกุเลนจึงผลิตเครื่องถ้วยเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ทั้งที่เป็นแหล่งผลิตที่ตั้งอยู่ใกล้กับราชธานีที่เมืองพระนครมากที่สุด อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากเนื้อดินของภาชนะและรูปแบบศิลปะของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งสองแห่ง รวมทั้งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ก็พอทำให้น่าเชื่อได้ว่า

ประการที่หนึ่ง เนื้อดินทั่วไปของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากบริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กจะมีลักษณะความละเอียดเหมือนกับเนื้อดินทั่วไปของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากบริเวณเทือกเขาพนมกุเลน แม้มักปรากฏร่องรอยของสนิมเหล็กที่ปะทุออกมาระหว่างเผาภายในเตา วิทยาการการผลิตของทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากรูปทรงของวัสดุที่ช่วยจัดวางหรือรองรับการเผาภาชนะภายในเตา แสดงให้เห็นว่า ช่างจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กเป็นช่างคนละกลุ่มกัน มิได้เกิดจากการอพยพของช่างจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากต้องการแหล่งดินที่ดีกว่า

ประการที่สอง ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเตาทั้งสองแห่งมีรูปแบบศิลปะของเครื่องถ้วยที่ต่อเนื่องและมีระยะเวลาร่วมสมัยกันสั้น ๆ นับตั้งแต่ปลายสมัยทวารวดี สมัยราชวงศ์ช่งเหนือ สมัยราชวงศ์ช่งใต้และสมัยราชวงศ์จิน โดยมีระยะเวลาร่วมสมัยกันคือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จึงอาจกล่าวได้ว่า รูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนปรากฏขึ้นก่อนรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก มีระยะเวลาร่วมสมัยกันระหว่างตอนปลายของกลุ่มเตาพนมกุเลนและตอนต้นของกลุ่มเตาพนมดงเร็ก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลุ่มเตาพนมกุเลนอาจมีอายุเก่าแก่กว่ากลุ่มเตาพนมดงเร็ก เพราะรูปแบบของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนเริ่มตั้งแต่ปลายสมัยทวารวดีหรือต้นสมัยราชวงศ์ช่งเหนือ ขณะที่รูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กเริ่มตั้งแต่ต้นสมัยราชวงศ์ช่งเหนือถึงสมัยราชวงศ์ช่งใต้

ประการที่สาม เนื่องจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงมีฐานอำนาจอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลแถบที่ราบสูงโคราชแอ่งโคราช-อุบล ซึ่งปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่บริเวณจังหวัด

นครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดบุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ จังหวัดยโสธร จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดอำนาจเจริญ (ที่ราบสูงโคราช [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.dmr.go.th/main.php?filename=korat_geo) การก่อสร้างกลุ่มเตาพนมคงเร็กจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับรองรับการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่ที่พระองค์ทรงมีอำนาจทางการเมือง สันนิษฐานว่าเมื่อพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือเจ้านายพระองค์อื่นแล้ว อาจทรงให้เหลือไว้เพียงแหล่งผลิตในพื้นที่ที่พระองค์ทรงมีฐานอำนาจอยู่มาก่อนเท่านั้น

ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของชาวกัมพูชา

ประเทศจีนเป็นผู้ผลิตและผู้ส่งเครื่องถ้วยสินค้าออกรายใหญ่ที่สุดของโลก ขณะที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นผู้ใช้และตลาดที่สำคัญของประเทศจีน แม้บางครั้งจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตด้วยก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาวะ ความจำเป็นและสถานการณ์ที่เอื้ออำนวย และเมื่อต้องอยู่ในฐานะผู้ผลิต ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็พยายามคิดค้นหาวิธีให้เครื่องถ้วยที่ผลิตออกมามีความละเอียดคล้อยคลึงและมีคุณภาพเทียบเท่าเครื่องถ้วยจีนต้นแบบมากที่สุด เพื่อให้เป็นที่ต้องการของผู้ใช้ นอกจากช่างจะพยายามเลียนแบบรูปทรงและลวดลายต่าง ๆ แล้ว ยังมีความพยายามเลียนแบบรูปแบบของเตาด้วย อย่างไรก็ตามรูปทรงของเครื่องถ้วยที่เป็นสินค้าออกจะเป็นตัวอย่างสำหรับการพัฒนาและปรับปรุงได้ง่ายกว่ารูปแบบของเตา เพราะต้องผลิตออกมาจำนวนมากและต้องพัฒนาให้มีรูปแบบหลากหลายเพื่อให้ได้รับความนิยมจากผู้ใช่มากที่สุด ไม่รวมถึงรูปแบบของเครื่องถ้วยที่เป็นบรรณาการและเครื่องถ้วยราชสำนักซึ่งพบในปริมาณน้อยมากหรือแทบไม่พบเลยในพื้นที่นอกแหล่งผลิต

เคลือบ

หากมองย้อนถึงพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของจีนจะพบว่าช่างชาวจีนมีการสั่งสมความรู้ความชำนาญในด้านการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบมาเป็นเวลานานแล้ว นับตั้งแต่เริ่มรู้จักวิธีผลิตเคลือบขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ซาง (Shang) ราว 1,100-600 ปีก่อนพุทธกาล สำหรับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รู้จักวิธีผลิตเคลือบเป็นแห่งแรกได้แก่ ประเทศเวียดนามหรืออาณาจักรนามเวียดซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ฮั่น ราวพุทธศตวรรษที่ 6-8 หรือราว 1,800-2,000 ปีมาแล้ว เครื่องถ้วยเคลือบที่เป็นสินค้าออกของจีนก็เพิ่งปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ดังนั้นการที่จะให้ชาวกัมพูชาซึ่งไม่เคยผลิตเครื่องถ้วยเคลือบมาก่อนหันมาผลิตเครื่องถ้วยที่มีรูปทรง

ลวดลาย วิธีผลิต วิธีตกแต่ง ตลอดจนการเคลือบด้วยขี้เถ้าพืชให้เหมือนกับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะช่างต้องใช้เวลาสั่งสมความรู้ความชำนาญ คิดค้นหาวิธีผลิตจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่ได้พบเห็นหรือไม่เคยพบเห็นของจริงหรือได้รับแต่เพียงแบบอย่างจากผู้ผลิตด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง ยกเว้นแต่ช่างจะได้รับวิทยาการการผลิตและความรู้แบบก้าวกระโดดจากภายนอก

จากการที่ช่างชาวกำพุชาไม่ทราบเกี่ยวกับคุณสมบัติของเคลือบที่ได้จากขี้เถ้าพืชแต่ละชนิดที่จะนำมาเคลือบบนตัวภาชนะให้ได้ระดับสีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเคลือบสีเขียวหรือเคลือบสีขาว รวมทั้งวิธีขึ้นรูป วิธีตกแต่ง และรูปแบบของเตาของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบอย่างแท้จริง จึงทำให้เครื่องถ้วยที่ผลิตออกมามีลักษณะแตกต่างจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบและมีเพียงลักษณะที่คล้ายคลึงเท่านั้น จึงสามารถนำมาแยกความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยจีนต้นแบบและเครื่องถ้วยเขมรได้

ผลการศึกษาลักษณะของเคลือบขี้เถ้าพืชที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยเขมรทั้งสองกลุ่มเตาพบว่า กลุ่มเตาพนมมกุเลนมีระดับของสีเคลือบเป็นสีขาวอมสีเหลืองอ่อนและสีทั้งหมด ขณะที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กมีทั้งระดับของสีเคลือบเป็นสีขาวอมสีเขียวอ่อนและสีขาวอมสีเหลืองอ่อนและสีทั้งหมด แสดงให้เห็นว่า ขี้เถ้าของพืชที่ใช้ผลิตเคลือบของกลุ่มเตาทั้งสองแห่งอาจเป็นชนิดเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบจะพบว่า รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรทั้งสองกลุ่มเตาต่างเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนต้นแบบทั้งประเภทเคลือบสีขาวและประเภทเคลือบสีเขียวจากขี้เถ้าพืชตัวเดียวกัน จึงสีเคลือบระดับเดียวกัน ขนาดความยาวของเตาและระยะการจัดวางภายในเตาอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระดับของสีเคลือบมีความแตกต่างกันออกไปเล็กน้อย แม้ว่าระยะการจัดวางใกล้ไกลของภาชนะจากแหล่งเชื้อเพลิงภายในเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวนอนจะมีผลทำให้ระดับสีเคลือบของภาชนะแตกต่างกัน แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่า ระดับของสีเคลือบของเครื่องถ้วยเขมรแต่ละใบมีความแตกต่างกันมากเหมือนกับการผลิตเครื่องถ้วยสุโขทัยประเภทเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาศรีรัตนาลัย ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการชาวต่างประเทศจึงกำหนดเรียกเครื่องถ้วยทุกระดับสีของเคลือบที่ได้จากขี้เถ้าของพืชว่า “ประเภทเคลือบขี้เถ้าพืช” แทน เพราะไม่สามารถแยกได้ว่าเป็นประเภทเคลือบสีเขียวหรือประเภทเคลือบสีขาวชัดเจน

นอกจากนี้ การค้นพบเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสองสีที่ประกอบด้วยเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบขี้เถ้าพืชในชั้นเดียวกัน ทำให้ทราบว่าเครื่องถ้วยเคลือบสองสีดังกล่าวสามารถเผาในบรรยากาศเดียวกัน คือ แบบลดออกซิเจน ด้วยการผสมออกไซด์ของแร่เหล็กลงในเคลือบขี้เถ้าพืช ทำให้ได้เคลือบสีน้ำตาล

วิธีขึ้นรูป

จากการตรวจสอบเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งสองแห่งพบว่า ช่างชาวกัมพูชามีวิธีขึ้นรูปภาชนะ 3 วิธี ได้แก่

1. การขึ้นรูปด้วยมือ (Hand-modelled)
2. การขึ้นรูปด้วยการขดดินยาว (Coiling)
3. การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน (Wheel Throwing)

ทั้งสามวิธีเป็นวิธีดั้งเดิมในการผลิตรูปทรงของภาชนะ ซึ่งเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดและเป็นวิธีพื้นฐานของการผลิตเครื่องถ้วยในสมัยโบราณ จากนั้นช่างจะใช้วิธีตกแต่ง ได้แก่ การขูดขีด การปั้นแปะหรือการทา ซึ่งถือเป็นวิธีตกแต่งอย่างง่าย ๆ เพื่อให้เกิดความคล้ายคลึงมากที่สุด อย่างไรก็ตาม ยังไม่เคยพบว่า มีการขึ้นรูปด้วยการอัดในแบบพิมพ์ (Moulding) ซึ่งเป็นวิธีขึ้นรูปที่ต้องการให้ได้ผลิตภัณฑ์ในลักษณะเดียวกันปริมาณมาก ๆ และการขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์เป็นกรรมวิธีที่ยุ่ยากกว่า

ดังนั้น วิธีขึ้นรูปภาชนะของช่างชาวกัมพูชาอย่างหนึ่งที่แตกต่างกันจากเครื่องถ้วยดินแบบ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ไม่เคยมีช่างชาวจีนจากแหล่งผลิตในประเทศจีนเดินทางหรืออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสอนการผลิตให้แต่อย่างใดก็คือ การใช้แม่พิมพ์ขึ้นรูปภาชนะ เพราะไม่ปรากฏร่องรอยของการใช้แม่พิมพ์บนเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร ซึ่งสอดคล้องกับผลการขุดค้นทางโบราณคดีจากแหล่งผลิตทั้งสองแห่งที่ไม่เคยค้นพบแม่พิมพ์ ตัวอย่างของการขึ้นรูปภาชนะโดยไม่ได้ใช้แม่พิมพ์คือตลับทรงฟักทอง ซึ่งเครื่องถ้วยดินแบบจะขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์ ทำให้ได้รูปทรงและลวดลายพร้อมกัน ขณะที่การขึ้นรูปของตลับที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน แล้วจึงขูดขีดลายเส้นในแนวตั้งรอบฝาและตัวตลับ เพื่อเลียนแบบการหยักเป็นร่องคล้ายเฟืองของตลับทรงฟักทอง จึงอาจเป็นไปได้ว่า ช่างชาวกัมพูชาอาจยังไม่รู้จักวิธีขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์ นอกจากนี้ ยังมีร่องรอยอีกหลายประการที่แสดงให้เห็นว่า ช่างชาวกัมพูชามีความพยายามที่จะเลียนแบบวิธีตกแต่งของเครื่องถ้วยดินแบบ เช่น การแต้มเคลือบสีน้ำตาลลงบนภาชนะก่อนเคลือบให้แลดูเหมือนกับหยดออกไซด์ของแร่เหล็กลงบนลงบนเครื่องถ้วย หรือการเคลือบทับผิวภาชนะบางแห่งซ้ำ ๆ กันให้หนาขึ้น จนแลดูคล้ายกับการเขียนลายได้เคลือบ จึงทำให้เชื่อได้ว่า ช่างชาวกัมพูชาไม่ทราบขั้นตอน วิธีผลิต และวิธีตกแต่งของช่างผู้ผลิตเครื่องถ้วยดินแบบ แต่เมื่อมองดูด้วยตาเปล่า ผลลัพธ์ที่ออกมาจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จนเข้าใจว่า เป็นการหยดออกไซด์ของแร่เหล็กด้วยการแต้มเคลือบสีน้ำตาลลงบนภาชนะก่อนเคลือบเท่านั้น ช่างชาวกัมพูชาเพียงแต่นำวิทยาการการผลิตแบบดั้งเดิมมาช่วยในการผลิต ดังนั้น เครื่องถ้วยเขมรจึงมีลักษณะเพียง

“คล้ายคลึง” กับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบ ไม่สามารถใช้คำว่า “เหมือน” ได้ เพราะเลียนแบบจากเครื่องถ้วยต้นแบบโดยช่างชาวท้องถิ่นเท่านั้น

รูปแบบของเตา

การแบ่งรูปแบบของเตาอาจแบ่งได้หลายวิธี เช่น แบ่งตามทางระบายความร้อน แบ่งตามรูปทรง หรือแบ่งตามบรรยากาศ นักวิชาการบางท่านยังได้แบ่งเตาแบบทางระบายความร้อนออกเป็นเตาแบบระบายความร้อนในแนวจี้น เตาแบบระบายความร้อนในแนวเฉียง แต่บางท่านก็แบ่งตามรูปทรง เช่น เตาประทุน เตาตะกรับ เตารูปไข่ หรือเตารูปมังกร เป็นต้น

สำหรับเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียงเป็นการแบ่งตามการเคลื่อนตัวของเปลวไฟในห้องวางเผาภาชนะ โดยเปลวไฟจะระบายความร้อนในแนวเฉียง จะมีช่องใส่ไฟอยู่ด้านหน้าของเตา ตอนท้ายของเตาอาจมีปล่องหรือช่องระบายอากาศและควันออกไป ภาชนะจะวางอยู่บนชั้นหรือระดับเหนือกองไฟ ความร้อนจากพื้นจะตรงไปผ่านภาชนะที่เผาขึ้นไปหรืออาจทำระดับพื้นของเตาจากหน้าเตาลาดเอียงขึ้นไปหาปล่อง เพื่อให้เปลวไฟสูงจากพื้น ความร้อนจากเชื้อเพลิงจะผ่านช่องที่เผาไปสู่ปากปล่องโดยตรง ตัวอย่างเตาแบบนี้ได้แก่ เตารูปน้ำเต้า เตารูปมังกร หรือเตารูปไข่ (นักวิชาการชาวไทยเรียกว่า “เตารูปประทุน”)

การศึกษารูปแบบของเตาในกลุ่มเตาพนมดงเร็กสามารถศึกษาได้จากเตาโคกลิ่นฟ้าในอำเภอละหานทรายและเตานายเจียนในอำเภอบ้านกรวด แต่หลักฐานเกี่ยวกับโครงสร้างของเตาหรือตัวเตานั้นไม่สามารถบอกรูปแบบของเตาที่เด่นชัดได้ ทั้งนี้เพราะส่วนผสมของเนื้อดินที่นำมาสร้างเตามีทรายผสมอยู่มาก จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้โครงสร้างเตาไม่แข็งแรงเท่าที่ควรและพังทลายได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนบนของเตา ซึ่งประกอบด้วยหลังคาเตาและปล่องระบายควัน ไม่ปรากฏหลักฐานหลงเหลือให้เห็น ทำให้หลักฐานขาดความสมบูรณ์ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อข้อสันนิษฐานบางอย่าง (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 51) เช่น การสันนิษฐานเกี่ยวกับรูปแบบของเตานายเจียนที่มีปล่องไฟว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบของเตาเมืองศรีสัชนาลัย

สำหรับผนังเตาจะก่อด้วยดินดิบทั้งหมด มีการนำไม้ไผ่มาสานเป็นโครงสร้างของหลังคาเตาแล้วจึงใช้ดินพอกทับลงไป (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 52) มีช่องใส่ไฟถึง 5 ช่อง แสดงให้เห็นว่า เป็นเตาที่มีขนาดใหญ่มาก ที่น่าสนใจได้แก่ ฐานเตา ซึ่งพบทั้งแบบเหลี่ยมและแบบกลมบริเวณตรงกลางเตาภายในห้องวางเผาภาชนะและตรงบริเวณที่ติดกับผนังเตา ซึ่ง

หน้าที่ของฐานเสานี้เข้าใจว่า สร้างเพื่อเสริมความแข็งแรงให้กับโครงสร้างส่วนบนของเตา ภายในพื้นเตามีทรายสำหรับตั้งก๊อบางชนิดรองรับภาชนะขณะเผา

รูปแบบของเตาทั้งกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมคงเร็กอาจมีความเกี่ยวข้องกับเตารูปมังกรรุ่นเก่า (Dragon Kiln) ซึ่งเป็นรูปแบบของเตาที่นิยมกันทางภาคใต้ของประเทศไทยในสมัยหัวราชวงศ์ถึงสมัยราชวงศ์ซ่งระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 เนื่องจากมีลักษณะคล้ายคลึงกับเตารูปมังกรของจีนหรือที่เรียกกันว่า “เตายาว” (Long Kiln) “เตารูปตะขาบ” (Centipede Kiln) หรือ “เตารูปงูใหญ่” (Serpentine Kiln) มักสร้างบนเนินเขา โดยทั่วไปจะวางตัวเหยียดยาวประมาณ 30-80 เมตร พื้นเตาเอียงลาดสูงขึ้น ทำมุม 8-20 องศา โครงสร้างง่าย ๆ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนหัว ห้องกลาง และส่วนหาง นอกจากส่วนหัวจะมีช่องใส่ฟืน 2 ช่อง (พัชริ สาริกบุตร 2523 : 138) ซึ่งอยู่ปลายสุดของเตาในระดับที่ต่ำกว่า ยังมีช่องใส่ฟืนที่ถูกเจาะไว้อย่างได้สัดส่วนเท่ากันตลอดสองข้างของตัวเตาที่เป็นอุโมงค์ไว้สำหรับใส่ฟืนระหว่างเผาขณะเดียวกันก็เป็นช่องสำหรับมองตรวจดูเนื้อภาชนะว่า ภาชนะที่วางอยู่ส่วนหนึ่งส่วนใดของเตาสุกได้ที่หรือยัง ช่องเหล่านี้เวลาเผาจะถูกอุดด้วยดินเหนียว (พัชริ สาริกบุตร 2523 : 138) โดยปกติส่วนหางจะไม่มีปล่อง (Needham 2004 : 356, Wang 2000 : 138) แต่จะใช้ช่องอากาศหลายช่องและผนังซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่สำหรับระบายควันแทน ใช้ลมโกรกตามธรรมชาติทำให้ง่ายแก่การเพิ่มอุณหภูมิ ใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง เตาแบบนี้เผาได้ในอุณหภูมิสูงระหว่าง 1,200-1,300 องศาเซลเซียส ทั้งบรรยากาศแบบเพิ่มออกซิเจนและแบบลดออกซิเจน (ลายเส้นที่ 21) ผลการขุดค้นทางโบราณคดีเกี่ยวกับแหล่งเตาที่เมืองเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน พบว่า มีการพัฒนาเตารูปมังกรเป็นเตาแบบขั้นบันไดโดยเพิ่มปล่องไฟในส่วนหางหรือส่วนท้าย ดังนั้น เตารูปมังกรที่มีการเพิ่มปล่องไฟจึงเป็นเตาที่ได้รับการพัฒนาในระยะหลัง ซึ่งมีอายุไม่เก่าไปกว่าสมัยราชวงศ์หมิง ราวพุทธศตวรรษที่ 20 และใช้ต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

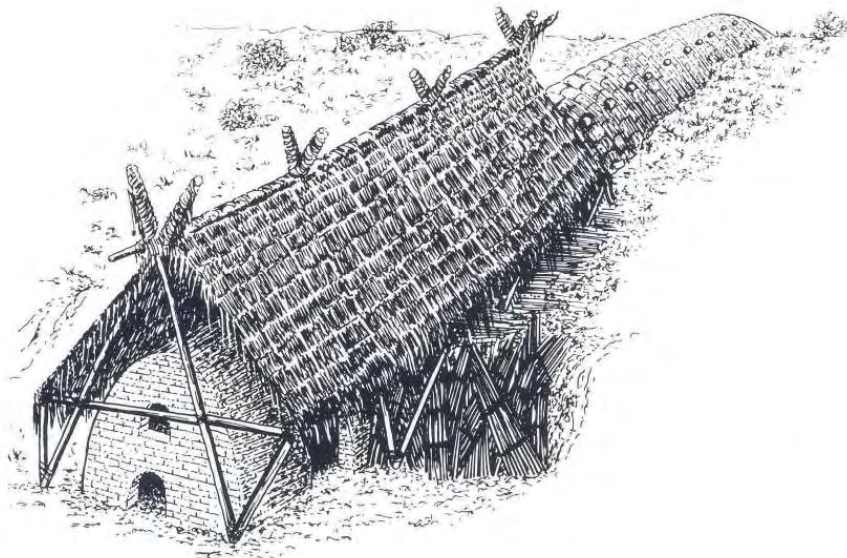
จากหลักฐานที่พบบริเวณแนวผนังเตาตรงมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ที่ทำเป็นมุมหักข้อศอก ผนังเตาด้านทิศตะวันตกสุดตรงมุมผนังด้านทิศใต้ และผนังเตาด้านทิศตะวันตกสุดตรงมุมช่องใส่ไฟของเตานายเจียนที่ทำเป็นมุมฉากเช่นกัน ทำให้ทราบว่า เตานายเจียนมีรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเช่นเดียวกับเตาโคกลิ่นฟ้าและเตาสวาย (ลายเส้นที่ 22) รวมทั้งมีช่องใส่ไฟ 5 ช่องและใช้ผนังด้านข้างร่วมกันเหมือนกัน ซึ่งน่าจะเป็นร่องรอยสำคัญที่อาจเป็นไปได้ว่า รูปแบบของเตาพนมคงเร็กเป็นเตาแบบระบายความร้อนผ่านในแนวเฉียงหรือเตารูปมังกรรุ่นเก่าแบบหนึ่งที่มีการใช้ผนังด้านข้างร่วมกันและมีช่องใส่ไฟ 5 ช่อง มิใช่เป็นการสร้างซ้อนทับกันลงบนเตาเก่าที่ไม่สามารถใช้งานแล้ว แม้ว่าช่องใส่ไฟบางช่องจะอยู่ในระดับที่ต่างกัน แต่ก็คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่เตาทั้งสามแห่งจะมีเตาซ้อนทับกันถึง 5 เตาท่ากันพอดี อย่างไรก็ตาม ความยาวของเตาที่กลุ่มเตาพนม

กุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีขนาดสั้นกว่ามาก กล่าวคือเตาโคกลิ่นฟ้ามีขนาดยาวมากถึง 15 เมตร (อมรา ศรีสุชาติ 2532 : 119) เตานายเจียนมีความยาวประมาณ 12 เมตร (สุพจน์ พรหมมาโนช และ สิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 88) เตาสวายมีความยาวประมาณ 16 เมตร แสดงให้เห็นว่า ช่างชาวกัมพูชาได้ปรับขนาดของเตาให้เล็กลงและดัดแปลงรูปแบบของเตาให้เหมาะสมกับการผลิตเนื่องจากเครื่องถ้วยเขมรมิได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อเป็นอุตสาหกรรมส่งออกดังเช่นเครื่องถ้วยจีน เป็นที่น่าเสียดายที่เตาเหล่านี้มักไม่พบโครงสร้างส่วนบนของเตาที่มีสภาพสมบูรณ์ เนื่องจากผนังเตาโบกด้วยดินเหนียวโบกทำให้พังได้ง่าย ซึ่งทำให้น่าเชื่อได้ว่า ช่างอาจยังไม่รู้จักวิธีก่อหลังคาเตาที่มีลักษณะโค้งด้วยอิฐ แต่ใช้วิธีก่อเสารองรับเพดานหลังคาเตาที่ใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงแล้วโบกด้วยดินเหนียว

ดร.เหอชุยเหมย (He ChuiMei) ผู้เชี่ยวชาญจากพิพิธภัณฑ์สถานฟิลด์ นครชีกาโก ได้ศึกษารูปแบบของเตาในกลุ่มเตาพนมดงเร็กกับเตารุ่นเก่าที่เมืองสืออวน (Shiwan) ซึ่งเตาที่กล่าวถึงปัจจุบันเรียกว่า “เตาสืออวน” เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงเขตพื้นที่การปกครองใหม่ กล่าวกันว่า นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา เตาแห่งนี้เริ่มผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-16 อุตสาหกรรมการผลิตเครื่องถ้วยที่เมืองสืออวนได้ขยายกิจการเจริญขึ้นมาก มีวิธีผลิตที่ซับซ้อนจนกลายเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของมณฑลกวางตุ้ง มีการนำเอารูปแบบใหม่ของเตาเข้ามาใช้ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวปานกลาง บนพื้นเตามีแนวเสาอยู่ภายในเตา ขนานกับผนังด้านข้างของเตา เตาแบบนี้ไม่เคยมีรายงานว่าค้นพบในแหล่งผลิตอื่น ๆ ของประเทศจีน (Ho 2002 : 112) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 กลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กก็ปรากฏรูปแบบของเตาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเตาที่เมืองสืออวนดังจะเห็นตัวอย่างได้จากเตานายเจียนที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีแนวเสา และใช้ผนังข้างร่วมกันในห้องเผาภาชนะ (สาธิต ไพรชาญจิตร 2545 : 11) อีกทั้งผลิตภัณฑ์ของเตาสืออวนก็เป็นสินค้าออกที่สำคัญของจีนในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทย อันเป็นพื้นที่ที่ราชอาณาจักรกัมพูชาเคยมีอำนาจทางเมืองและทางวัฒนธรรม และเป็นเครื่องถ้วยดินแบบสำคัญของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กด้วย

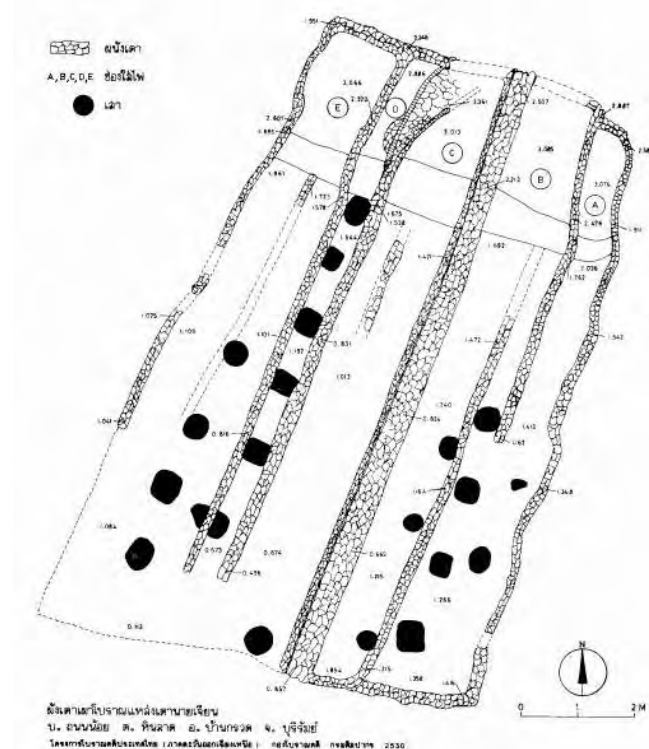
การรับเทคโนโลยีจากภายนอก

เครื่องถ้วยจีนจำนวนมากถูกส่งเข้ามาจำหน่ายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ติดต่อกันมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี มีผู้ซื้อและผู้ใช้เป็นชาวพื้นเมือง ภาชนะต่าง ๆ ที่เป็นสินค้ามีรูปทรงตามแบบจีน ส่วนลวดลายประดับตามแนวคิดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชาติอื่น ๆ และเครื่องถ้วยเป็นจำนวนมากผลิตขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะ ช่างชาวจีนได้รับแนวความคิดในการผลิตจากต่างชาติเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เครื่องถ้วยกลุ่มที่มีความ

ลายเส้นที่ 21 เคารูปม้งกรเป็นรูปแบบของเตาที่สำคัญแบบหนึ่งที่นิยมใช้กันทางภาคใต้ของจีน

ที่มา : Jessica Rawson, et al. *The British Museum Book of Chinese Art* (New York : Thames and Hudson, 2000), 369. 365.

ลายเส้นที่ 22 แนวของผนังเตา ช่องใส่ไฟ และร่องรอยของฐานเตาที่รองรับโครงสร้างส่วนบนที่เตานายเจียน
ที่มา : สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิษขุมพล, *เชรรมิกส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวด บุรีรัมย์*
(กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 52.

สำคัญเท่า ๆ กันหรืออาจสำคัญกว่าในแง่การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมก็คือ เครื่องถ้วยจีนที่ส่งเข้ามาจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคที่เป็นชาวจีนด้วยกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าชาวจีนที่ค้าขายอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักเดินทางที่ต้องพักแรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บ่อย ๆ หรือไม่ก็เป็นผู้อพยพถาวรก็เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทหลาย ๆ อย่างในเวลาเดียวกัน (Ho 1995 : 132-133) ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวเป็นนักธุรกิจที่คอยแนะนำส่งเสริมสินค้าจีนให้แก่ชาวเมืองและชุมชนชาวจีนอพยพได้รู้จัก มีบทบาทในฐานะตัวแทนที่นำความต้องการและแนวความคิดของผู้ใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปบอกแก่ผู้ผลิตสินค้าในประเทศจีน และมีความรู้เรื่องขบวนการผลิตในอุตสาหกรรมของจีน เพียงพอที่จะให้คำปรึกษาให้แก่ช่างพื้นเมืองหรืออาจเป็นผู้ว่าจ้างช่างชาวท้องถิ่นทำงานให้แก่ตน นอกจากนี้พ่อค้าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ไปประเทศจีนบ่อย ๆ หรืออาศัยอยู่ในประเทศจีนเป็นเวลานานก็เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทคล้ายคลึงกับชาวจีนกลุ่มที่กล่าวไปแล้ว ในที่นี้รวมถึงนักการทูต นักเผยแพรศาสนา (พระ) นักแสดงและทหารรับจ้างก็ล้วนมีบทบาทเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศจึงเป็นขบวนการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะศึกษาความซับซ้อนของขบวนการดังกล่าวได้จากการค้าเครื่องถ้วยที่มีมาเป็นเวลานาน (Ho 1995 : 132-133)

ในระยะเวลาที่เกิดการขาดแคลนหรือช่างชาวท้องถิ่นต้องการผลิตเครื่องปั้นดินเผาไว้ใช้ภายในชุมชน กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หรือให้คำแนะนำแก่ช่างท้องถิ่น เพราะเป็นผู้มีโอกาสเดินทางไปเห็นสิ่งต่าง ๆ และบอกเล่าให้แก่ช่าง ไม่เคยปรากฏหลักฐานระบุชัดเจนว่า มีช่างชาวจีนเดินทางเข้ามา ทำให้การพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของช่างชาวกัมพูชาเป็นลักษณะแบบก้าวกระโดดอย่างรวดเร็ว การผลิตเคลือบจึงมิได้เป็นการทดลองแบบวิทยาศาสตร์ที่ต้องค่อยเป็นค่อยไปเช่นเดียวกับการสั่งสมความรู้ของช่างชาวจีน แต่อาศัยการส่งผ่านเทคโนโลยีการผลิตทางอ้อมผ่านกลุ่มคนดังกล่าว โดยยังคงใช้วิทยาการการผลิตแบบดั้งเดิม เช่น การขึ้นรูปด้วยมือหรือแป้นหมุน และการตกแต่งด้วยวิธีชุบขีดหรือปั้นแปะ รวมถึงพัฒนารูปแบบของเตาเป็นของตนเอง จึงมีเพียงลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แม้จะมีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า มีช่างชาวจีนจากมณฑลกว่างตงเดินทางเข้ามาสอนหรือผลิตเครื่องถ้วยในราชอาณาจักรกัมพูชา (Brown 1989 : 81) ซึ่งช่างชาวท้องถิ่นก็ไม่เคยมีโอกาสดูแลไปยังแหล่งผลิตในประเทศจีนเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยบรรณาการและเครื่องถ้วยราชสำนักที่ไม่เคยพบบริเวณแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยเขมร

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครกับเครื่องถ้วยจีนต้นแบบได้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งรูปทรงและการตกแต่งของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครล้วนมีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันและมีช่วงระยะเวลาที่

เหลื่อมกันหรือร่วมสมัยกันช่วงหนึ่งกล่าวคือ เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมีรูปทรงที่สัมพันธ์กับเครื่องถ้วยปลายสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้นถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 และเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีรูปทรงที่สัมพันธ์กับเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 สอดคล้องกับค่าอายุของเตาทั้งสองแห่งที่ได้จากกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ และมีช่วงระยะเวลาร่วมสมัยกัน คือ กลางพุทธศตวรรษที่ 16

ตามที่นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ เชื่อว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวเริ่มปรากฏครั้งแรกในแหล่งขุดค้นที่มีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 และเริ่มหายากมาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ขณะที่นายทซึตะ ทาเคโนริ (Tsuda Takenori) กลับมีความเห็นว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (เตาดานิ) มีอายุไม่เก่าไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 15 โดยเปรียบเทียบลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีน และไม่หลังไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 16 (Aoyagi 2000 : 240) หากพิจารณาจากรูปแบบของเครื่องถ้วยดินแบบที่ผลิตจากกลุ่มเตาเยวี่ กลุ่มเตาหนิงปอ กลุ่มเตาซางยั่ว กลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น และกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง ซึ่งค้นพบจากแหล่งเรืออินตันและเป็นเครื่องถ้วยดินแบบในระยะต้นของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะพบว่า การผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวน่าจะเริ่มผลิตตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 16 และรูปแบบของเครื่องถ้วยจีนที่ผลิตจากกลุ่มเตาซีซุนและกลุ่มเตาเป่เจียชาน ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยดินแบบในระยะปลายของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนจะพบว่า กลุ่มเตาพนมกุเลนมีอายุไม่หลังไปกว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ตามที่นายทซึตะ ทาเคโนริ กล่าวจริง (ตารางที่ 1) รวมทั้งรูปแบบของเครื่องถ้วยจีนที่ผลิตจากกลุ่มเตาเอวินโจว กลุ่มเตาเหมยเสียน กลุ่มเตาเป่เจียชาน กลุ่มเตาซีซุน กลุ่มเตาจิ้งเต๋อเจิ้น กลุ่มเตานีลือ กลุ่มเตาหลงเฉวียน กลุ่มเตาฉวีหยาง กลุ่มเตาเอี้ยวโจว กลุ่มเตาฉือเจ้า และกลุ่มเตาเต๋อฮั่ว พบว่า ทั้งหมดล้วนเป็นเครื่องถ้วยดินแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้งสิ้น ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า การผลิตเครื่องถ้วยที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กอาจเริ่มผลิตขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 (ตารางที่ 2)

เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาของการตั้งสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิอย่างเป็นทางการในสมัยราชวงศ์ซ่งกับระยะเวลาของเครื่องถ้วยดินแบบที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรจะพบว่า เมื่อรัฐบาลซ่งมีการตั้งเมืองท่าหรือสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์นาวิขึ้น ณ เมืองใด อย่างเป็นทางการ จะมีผลทำให้แหล่งผลิตในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองท่าหรือเมืองที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองท่าสะดวก สามารถผลิตเครื่องถ้วยส่งเป็นสินค้าออกยังเมืองท่าเหล่านั้น ทำให้ทราบถึงชนิดและประเภทของเครื่องถ้วยดินแบบที่เป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนา

ตารางที่ 1 พัฒนาการของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุลระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16

พระนามกษัตริย์กัมพูชา	เครื่องถ้วยดินแบบ	พระนามจักรพรรดิราชวงศ์ซ่ง
สมัยก่อนราชวงศ์มโหรีปุระ พ.ศ. 1090-1623 : ราชชนพรหมันที่ 2 พ.ศ. 1487-1511 ชัยวรมันที่ 5 พ.ศ. 1511-1544 ชัยวรมัน พ.ศ. 1545-1553 สุริยวรมันที่ 1 พ.ศ. 1545-1593	- เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาเข็ว (ยี่หยา) มณฑลเจ้อเจียง ปลายสมัย ห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 16* - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาหนิงปอ (ยว้นเสี้ยน) มณฑลเจ้อเจียง ปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16* - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาซ่งยวี่ มณฑลเจ้อเจียง ปลายสมัยห้า ราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 16* - เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเจิ้งเค่อเจิน มณฑลเจียงซี ปลายสมัยห้า ราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 16* - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว ยังไม่ระบุที่ตั้งของกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลกวางตุ้ง ปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัย ราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16*	*เครื่องถ้วยจีนดินแบบที่เป็นสินค้า ออกถูกค้นพบในเรืออินตัน ปลาย สมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ ซ่งเหนือ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 อายุที่ได้จากถ่านไม้ของเตาอันหลง ธม หมายเลข 1 ด้วยวิธี AMS C14 ได้อายุระหว่าง พ.ศ. 1450-1510 อายุที่ได้จากถ่านไม้ของเตาเพนอล มะเลง หมายเลข 2 ด้วยวิธี AMS C14 ได้อายุระหว่าง พ.ศ. 1559-1574
		สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ พ.ศ. 1503-1670 ไท่จู พ.ศ. 1503-1519 ไท่จง พ.ศ. 1519-1540 เจินจง พ.ศ. 1541-1565 เหยินจง พ.ศ. 1566-1606

เครื่องถ้วยเขมรแต่ละประเภท แต่ละสมัยตามลำดับและต่อเนื่อง อีกทั้งมีความสัมพันธ์และ
สอดคล้องกันอย่างลงตัว กล่าวคือ เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวปลายสมัยห้าราชวงศ์และสมัยราชวงศ์ซ่ง
เหนือที่ผลิตจากกลุ่มเตาเข็ว ยี่หยา กลุ่มเตาหนิงปอ กลุ่มเตาซ่งยวี่ กลุ่มเตาเอวินโจว และกลุ่มเตาหลง
เฉวียน มณฑลเจ้อเจียง ล้วนตั้งอยู่ใกล้เมืองหนิงปอและเมืองหางโจว เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวสมัย
ราชวงศ์ซ่งเหนือที่ผลิตจากกลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน และเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลสมัย
ราชวงศ์ซ่งเหนือและสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ที่ผลิตจากกลุ่มเตาเจี้ยนหยางและกลุ่มเตาฉือเจ้า มณฑล
ฝูเจี้ยน ก็ตั้งอยู่ใกล้เมืองเฉวียนโจว และเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวยุคสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือที่ผลิตจากกลุ่ม
เตาซีซุน กลุ่มเตาเหมยเสียน มณฑลกวางตุ้ง และเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือที่
ผลิตจากกลุ่มเตาฉีฉือ มณฑลกวางตุ้ง และเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาเป่เจี๋ยซาน
มณฑลกวางตุ้ง ก็ตั้งอยู่ใกล้เมืองกวางโจวเช่นเดียวกัน ในทางตรงกันข้ามเมื่อเมืองท่าใดถูกปิดก็จะ
ส่งผลกระทบให้แหล่งผลิตในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองท่านั้นต้องเลิกผลิตตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม

ตารางที่ 2 พัฒนาการของเครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเรีกระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

พระนามกษัตริย์กัมพูชา		เครื่องถ้วยดินแบบ	พระนามจักรพรรดิราชวงศ์ซ่ง	
สุริยวรมันที่ 1	พ.ศ. 1545-1593	- เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาเอวิน โจว มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาเหมยเสียน มณฑลกวางตุ้ง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16	เจินจง	พ.ศ. 1541-1565
อุทัยติยวรมันที่ 2 (กำเนิดเคลือบสีน้ำตาล)	พ.ศ. 1593-1609	- เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 16	อิงจง	พ.ศ. 1607-1610
หรรษวรมันที่ 3	พ.ศ. 1609-1623	- เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17** - เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเป่เจี๋ยซาน มณฑลกวางตุ้ง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17** - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาซีซุน มณฑลกวางตุ้ง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17**	เลิ่นจง	พ.ศ. 1611-1628
สมัยราชวงศ์มหารัษฎะ	พ.ศ. 1623-1780	- เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล กลุ่มเตาฉีสี้อ มณฑลกวางตุ้ง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17**	**เครื่องถ้วยดินแบบที่เป็นสินค้าออกถูกค้นพบในแหล่งเรือปูเลาบัวย่า และเรือตันจุงซิมปิง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17	
ชัยวรมันที่ 6	พ.ศ. 1623-1650			
ธรณินทรวรมันที่ 1	พ.ศ. 1650-1656	- เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาหลงเจียวิน มณฑลเจ้อเจียง สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17	ฮุยจง	พ.ศ. 1644-1668
สุริยวรมันที่ 2	พ.ศ. 1656-1688	- เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาหนานอัน มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 - เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเจิ้งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 - เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาฉีหยา มณฑลเหอเป่ย์ สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 - เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว กลุ่มเตาเอี่ยวโจว มณฑลส่านซี สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17	จินจง	พ.ศ. 1669-1670
(ยุคทองของเครื่องถ้วยเขมร) เริ่มตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ถึงรัชกาลพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2		- เครื่องถ้วยเคลือบสีขาวแบบกวน ยังไม่ระบุที่ตั้งของกลุ่มเตาชัดเจน สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 - เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล กลุ่มเตาเจียนหยาง มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 - เครื่องถ้วยเคลือบสีขาว กลุ่มเตาเต๋อฮั่ว มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17*** - เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล กลุ่มเตาฉือเจ้า (เตาถู่เหว่ยอันและเตาจินเจียวอี่ซาน) มณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17***	สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ พ.ศ. 1670-1822 เงาจง พ.ศ. 1670-1705 ***เครื่องถ้วยดินแบบที่เป็นสินค้าออกถูกค้นพบในแหล่งเรือเจฟพารา และเรือหนานไห่ 1 สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17	
ธรณินทรวรมันที่ 2	พ.ศ. 1688-1703			
ยโศวรมันที่ 2	พ.ศ. 1703-1708	- เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล กลุ่มเตาฉีสี้อ มณฑลกวางตุ้ง สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17***	เจี๋ยจง	พ.ศ. 1706-1732
ศรีภูวนาติยวรมัน	พ.ศ. 1708-1720			
ชัยวรมันที่ 7	พ.ศ. 1724-1761	- เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล ยังไม่ระบุที่ตั้งของกลุ่มเตาชัดเจน สันนิษฐานว่า ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18	กวงจง	พ.ศ. 1733-1737
อินทรวรมันที่ 2	พ.ศ. 1761-1786		หนิงจง	พ.ศ. 1738-1767

มีเมืองท่าหลายแห่ง ซึ่งเคยเปิดดำเนินการมาแล้วอย่างไม่เป็นทางการตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังและสมัย
ห้าราชวงศ์และสิบแคว้น ก่อนหน้าที่รัฐบาลจะตั้งเมืองท่าหรือสำนักงานของผู้ดูแลการพาณิชย์
นาวิต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ ได้แก่ เมืองกว่างโจว เมืองหนิงปอ และเมืองหางโจว ดังนั้น เครื่องถ้วย
ที่เคยมีบทบาทมาก่อนสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจึงเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ผลิตจากกลุ่มเตาใน
มณฑลกว่างตงและมณฑลเจ้อเจียง

หากพิจารณาการรับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยต้นแบบแต่ละชนิด ซึ่งเรียงตามอายุ
สมัยของเครื่องถ้วยจีนแต่ละประเภท จะเห็นว่าพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรของ
ราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มจากการเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนประเภทเคลือบเขียว ประเภทเคลือบสีขาว
และประเภทเคลือบสีน้ำตาล ตามลำดับ ดังนั้นการแบ่งพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรตามสีเคลือบ
ของนักวิชาการชาวตะวันตกบางส่วนยังคงสามารถใช้ได้ แต่ต้องปรับเลื่อนอายุของเครื่องถ้วย
เคลือบสีเขียวย้อนแบบกุเลน (เคลือบขี้เถ้าฟิซ) ที่เคยกล่าวว่า เป็นรูปแบบที่ได้รับมาจากเครื่องถ้วย
ต้นแบบของสมัยราชวงศ์ถังและสิบแคว้นเป็นปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราว
ปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 แทน รวมทั้งการผลิตเคลือบขี้เถ้าฟิซนั้นเกิดขึ้น
ก่อน เมื่อเคลือบสีน้ำตาลเกิดขึ้น จึงใช้เคลือบสีน้ำตาลตกแต่งร่วมกัน ขณะที่เครื่องถ้วยเคลือบขี้เถ้า
ฟิซยังคงผลิตอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือรูปทรงตามอิทธิพลของเครื่องถ้วยจีนที่เข้ามา
ใหม่เท่านั้น

รูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยต้นแบบที่เป็นสินค้า
ออก ดูเหมือนว่า จะเจริญรอยตามรสนิยมและความหรูหราของราชสำนักช่งด้วย โดยเฉพาะระหว่าง
กลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นยุคทองของราชวงศ์ซ่ง เพราะเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้
ภายในราชสำนักกัมพูชา ในช่วงนี้ดูเหมือนว่า จะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของเครื่องถ้วย
บรรณาการและเครื่องถ้วยราชสำนักแทบทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม การผลิตเครื่องถ้วยเขมรเจริญรุ่งเรือง
สูงสุดในช่วงที่ราชวงศ์มหิธรปุระเข้าปกครองอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ถึง
รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ระหว่างกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 จึงถือเป็นยุคทองของเครื่อง
ถ้วยเขมรอย่างแท้จริง พร้อมทั้งพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาล ซึ่งเริ่มผลิตมาแล้วตั้งแต่
ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 โดยได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตา
ฉีสีอ มณฑลกว่างตง และได้พัฒนาเป็นประเภทเคลือบสองสีขึ้นอีกประเภทหนึ่งในเวลาต่อมา
เครื่องถ้วยเขมรที่มีความประณีตและงดงามมักค้นพบภายในราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบัน แสดงให้
เห็นว่าช่างได้เลือกสรรชิ้นที่มีคุณภาพสูงส่งไปใช้ในเขตเมืองหลวง โดยเฉพาะประเภทเคลือบขี้เถ้า

พืช ประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสองสี ขณะที่เครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทย มักเป็นชิ้นที่มีลักษณะธรรมดาและเป็นเคลือบสีน้ำตาลเกือบทั้งหมด

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า หลังจากรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ลงมา ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ราชสำนักกัมพูชา มีการสั่งนำเข้าเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวเป็นจำนวนมาก ซึ่งผลิตจากกลุ่มเตาหลายแห่งในมณฑลฝูเจี้ยน ได้แก่ กลุ่มเตาเต๋อฮั่ว กลุ่มเตาหย่งชุน และกลุ่มเตาอันซี เป็นต้น ไม่เคยพบว่า มีเครื่องถ้วยเขมรชิ้นใดที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนที่มีอายุหลังไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 18 เลย จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่า เครื่องถ้วยเขมรยังคงมีการผลิตอยู่หรือไม่ ซึ่งคงต้องรอหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุนต่อไป

การรับวิทยาการการผลิตสมัยใหม่จากภายนอกของช่างชาวกัมพูชาจึงเป็นการที่มีบุคคลอื่นส่งผ่านความรู้เหล่านั้นเข้ามาให้ทางอ้อมโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง โดยนำกลับมาถ่ายทอดความรู้และสิ่งที่ได้พบเห็นหรือบอกความต้องการให้แก่ช่าง ดังนั้นช่างชาวกัมพูชาจึงไม่ได้รับวิทยาการการผลิตสมัยใหม่จากช่างชาวจีนโดยตรง จึงทำให้การพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของชาวกัมพูชาเป็นแบบก้าวกระโดดจากเครื่องปั้นดินเผาประเภทไม่เคลือบไปเป็นประเภทเคลือบได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องคิดค้นวิธีผลิตเคลือบหรือค้นคว้าทดลองเหมือนกับช่างชาวจีน ซึ่งต้องค่อยเป็นค่อยไปและใช้ระยะเวลาในการสั่งสมความรู้ที่ยาวนาน

แรงบันดาลใจในการผลิต

เครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครเป็นเครื่องถ้วยที่มีความโดดเด่นกว่าเครื่องถ้วยของวัฒนธรรมอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องถ้วยทวารวดีหรือเครื่องถ้วยศรีวิชัย เนื่องจากเครื่องถ้วยเขมรส่วนใหญ่เป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่มีวิธีผลิตและวิธิตกแต่งอันทันสมัย ตลอดจนแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง แหล่งที่มาอย่างหนึ่งที่นักวิชาการมักนำมาใช้ศึกษาวิจัยก็คือ ความเชื่อและคติทางศาสนา ซึ่งอาจแฝงด้วยความหมายบางอย่างด้วยวิธีแสดงออกทางสัญลักษณ์ จนบางครั้งก็ยากแก่การเข้าใจหรือบ่งบอกถึงประโยชน์ใช้สอยได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การศึกษาแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์และประโยชน์ใช้สอยดังกล่าวจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานและบริบททางโบราณคดี การพิจารณาภาพรวมของแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์แต่ละแห่งมาช่วยศึกษาหรือตีความด้วย

สำหรับวัตถุประสงค์ของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรมีทั้งที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม เพื่อเป็นรูปเคารพ เพื่อเป็นเครื่องประดับสถาปัตยกรรม และวัตถุประสงค์

อีกประการหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นไปได้คือ เพื่อเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมทั้งระดับเจ้านายในราชวงศ์ ชนชั้นสูงและสามัญชน อย่างไรก็ตามปัจจุบันเรายังไม่สามารถแยกความแตกต่างของเครื่องถ้วยเขมรตามฐานะทางสังคมได้อย่างชัดเจน แม้จะมีเครื่องถ้วยเขมรจำนวนหนึ่งถูกค้นพบนอกราชอาณาจักรกัมพูชา เช่น ทางภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยหรือในประเทศอินโดนีเซีย แต่ก็ยังไม่สามารถกล่าวได้ว่าถูกผลิตขึ้นเพื่อส่งออกหรือการค้า (Rooney 1981 : 51) ดังเช่นเครื่องถ้วยชนิดอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลการศึกษาเกี่ยวกับแรงบันดาลใจในการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครพบว่า มี 7 แหล่ง ได้แก่

1. การเลียนแบบเครื่องถ้วยจากภายนอก
2. การเลียนแบบรูปทรงของเครื่องโลหะ
3. การเลียนแบบรูปทรงของภาชนะบนภาพสลักในประเทศอินโดนีเซีย
4. ความเชื่อและคติศาสนา
5. ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น
6. สัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศ
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเลียนแบบเครื่องถ้วยจากภายนอก

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา เครื่องถ้วยจีนจำนวนมากถูกส่งมาจำหน่ายยังอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ทำให้เครื่องถ้วยจีนเป็นที่รู้จักและเป็นที่ต้องการของลูกค้านามากกว่าเครื่องถ้วยที่ได้รับการผลิตภายในอาณาจักรเอง นอกจากนี้เครื่องถ้วยจีนยังเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่สามารถบ่งบอกถึงสถานภาพของการเป็นชนชั้นสูงและความร่ำรวยได้ ดังนั้นผู้ที่สามารถหาซื้อไว้จึงต้องเป็นผู้มีฐานะดีและมีอำนาจ เช่น พระมหากษัตริย์ เจ้านายเชื้อพระวงศ์ บุคคลชั้นสูง และพ่อค้าชาวจีนที่เข้าไปตั้งรกรากอยู่ในอาณาจักรนั้น ๆ เมื่อพิจารณาจากชนิดของเครื่องถ้วยจีนที่นายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ ค้นพบที่เมืองพระนครในเขตราชนานี้ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องถ้วยเขียวโจว เครื่องถ้วยจุน เครื่องถ้วยฉีหยาง (ตั้ง) และเครื่องถ้วยจิงเต๋อเจิ้น แนนอนที่สุดเครื่องถ้วยจีนดังกล่าวคงต้องเป็นเครื่องถ้วยบรรณาการหรือเครื่องถ้วยที่มีคุณภาพดีเยี่ยมเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยจีนที่ค้นพบในเขตพระราชฐานที่เมืองโตรูลัน (Trowulan) บนเกาะชวา ซึ่งมีความแตกต่างจากเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออกและที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีทั่วไป ด้วยเหตุนี้ เครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่เป็นบรรณาการจึงมักไม่พบในแหล่งผลิตทั้งที่กลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงรัก ยกเว้นเพียงเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออกเท่านั้น

แม้ว่าอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยชนิดเนื้อดินและชนิดเนื้อหินอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่มีการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยที่มีการเคลือบและยังต้องใช้เครื่องถ้วยที่ผลิตจากกลุ่มเตาในประเทศจีนเหมือนเดิม จนกระทั่งเมื่อเกิดการขาดแคลนอย่างมากมาย อาณาจักรเหล่านี้จึงจะพัฒนาขบวนการผลิตและคัดแปลงวัสดุที่ใช้ผลิตของตนเองขึ้นมาเพื่อให้มีรูปแบบและคุณภาพเทียบเท่าเครื่องถ้วยจีนมากที่สุด เครื่องถ้วยเขมรจึงมีลักษณะเฉพาะตัวที่มักให้เห็นถึงความความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีน นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่า วิทยาการการผลิตสมัยใหม่และแนวความคิดของจีนเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรอย่างมาก เนื่องจากการค้นพบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนที่มีอายุตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งเป็นต้นมาเป็นจำนวนมากจากโบราณสถานในราชอาณาจักรกัมพูชาและพื้นที่ที่เคยอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของราชอาณาจักรกัมพูชามาก่อน ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบบนเครื่องถ้วยเขมรอย่างไม่ต้องสงสัย (Frasche 1976 : 25-26)

การรับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากเครื่องถ้วยภายนอกมักเลียนแบบเฉพาะรูปทรง วิธีผลิต วิธีตกแต่ง วัสดุที่ช่วยจัดวาง หรือรูปแบบของเตาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดเท่านั้น สิ่งหนึ่งที่ช่างผู้ผลิตหรือผู้ใช้อาจมิได้มีความเข้าใจหรือรับเอามาจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบก็คือ ความเชื่อ อย่างไรก็ตามในที่นี้ข้าพเจ้าได้นำความเชื่อที่แฝงอยู่บนเครื่องถ้วยต้นแบบมาประกอบด้วย เพื่อใช้พิจารณาและเปรียบเทียบภาพรวมของความเป็นไปได้ในการตีความเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งอาจแฝงอยู่หรือมิได้แฝงอยู่บนเครื่องถ้วยเขมร ร่วมกับแรงบันดาลใจจากแหล่งอื่น ๆ

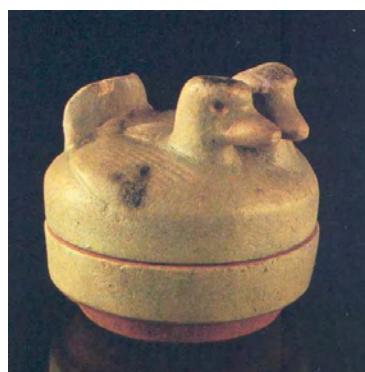
ภาพที่ 109 เปรียบเทียบรูปทรงของไหทรงคนโทระหว่างเครื่องถ้วยจาม (ซ้าย) และเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (กลางและขวา)

ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ (กลางและขวา)

นอกจากช่างชาวกำพูชาจะเลียนแบบรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนแล้วยังพบว่า เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนบางรูปทรงยังอาจได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยของอาณาจักรจามปาระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ด้วย โดยเฉพาะรูปทรงของไหทรงคนโท ซึ่งมีใช้รูปทรงของเครื่องถ้วยจีน (ภาพที่ 109) และมีความสอดคล้องกับเรื่องราวที่ปรากฏในจารึกที่กล่าวถึงพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ทรงยกกองทัพไปตีอาณาจักรจามปาพร้อมกับขนเอาสิ่งล้ำค่าของอาณาจักรจามปาลับมายังอาณาจักรกำพูชามากมาย อาจรวมถึงช่างผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาด้วย และผลการกำหนดอายุแหล่งเตาพนมกุเลนก็มีอายุที่ใกล้เคียงกับช่วงระยะเวลาดังกล่าว

รูปนกเป็ดน้ำ (Mandarin Ducks)

นกเป็ดน้ำเป็นนกที่มีความสวยงาม มักจับคู่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติ และอาศัยอยู่คู่กันอย่างเข้าอกเข้าใจและปรองดองกัน จึงใช้อวยพรคู่บ่าวสาวว่า “ขอให้มีชีวิตแต่งงานที่เปี่ยมด้วยความสุขและซื่อสัตย์ต่อกันและกัน” และเป็นลวดลายที่นิยมตกแต่งบนเครื่องใช้ส่วนตัวในงานมงคลสมรส (Bartholomew 2006 : 53 รูปที่ 2.18)

ภาพที่ 110 ตลับรูปนกเป็ดน้ำเคลือบจี๋เผ่าฟ้าผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน (ขวาล่าง) เปรียบเทียบกับศิลปกรรมจีนที่มา : Roxanna M. Brown et al., *Guangdong ceramics from Butuan and other Philippine sites* (Manila : The Oriental Ceramic Society, 1989), 104, fig. 82-83. (ขวามือ) และนายโยชิน ชาราหิรัญโชติ (ขวาล่าง)

ผลการขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนที่เตาอันลองธม เตาชาร์เซย์ และเตาทะนอลมะเรจ เมืองเสียมราฐในราชอาณาจักรกัมพูชาได้ค้นพบชิ้นส่วนคล้ายรูปนกเป็ดน้ำเป็นจำนวนมาก (Miksic, Rachna, Pipal and Visoth 2009 : fig.14 ; Yukitsugu and Visoth 2007 : 69 fig. 8 ; Sok : 3) ซึ่งเป็นรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่สำคัญแบบหนึ่งของกลุ่มเตาพนมกุเลน ตัวฝาทำเป็นรูปนกเป็ดน้ำ 1-2 ตัว (ภาพที่ 110 ขวาล่าง) แม้รูปทรงของตลับแบบนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับตลับเงินสมัยราชวงศ์ชางเหนือมาก แต่ยังไม่สามารถระบุได้ว่า ผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของชาวจีนโพ้นทะเลในราชอาณาจักรกัมพูชาหรือชาวกัมพูชาเป็นผู้ใช้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน และอาจเป็นเพียงรูปทรงที่ช่างชาวกัมพูชาเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนที่ส่งเข้ามาเป็นสินค้าออกในขณะนั้นเท่านั้น

นกยูงเต่า (Crane and the Turtle)

นกกระเรียนและเต่าเป็นรากฐานของเรื่องเล่าปรัมปราเกี่ยวกับมิตรภาพระหว่างนกกระเรียนและเต่า กล่าวกันว่าวันหนึ่งขณะที่ฝนตกหนักและสว่างจ้า นกกระเรียนตัวหนึ่งเกือบจะจมน้ำ เต่าจึงปล่อยให้มันขึ้นบนหลังของมัน แล้วนกกระเรียนมีชีวิตรอดพ้นจากภัยพิบัติ หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดพายุภัยภัย สรรพน้ำแห่งและเต่าได้รับความทุกข์ทรมาน ด้วยรู้สึกขอบคุณการช่วยเหลือจากเต่า นกกระเรียนจึงใช้กรงเล็บขุดเต่าออกจากจากสระแห่งเก่า เพื่อไปอาศัยอยู่ในสระใหม่

ด้วยเหตุนี้ ทั้งนกกระเรียนและเต่าก็มีความใกล้ชิดสนิทสนมและมีมิตรภาพที่คงทนยาวนานต่อกัน นกกระเรียนยืนอยู่บนหลังเต่าหมายถึงความสมดุลย์ของสวรรค์และโลกมนุษย์ เป็นความสร้างสรรค์และความมุ่งหวังที่สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ นอกจากนี้ยังหมายถึงขอให้มียูยืนยาวเหมือนกับเต่าและนกกระเรียน เพราะสัตว์ทั้งสองชนิดเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนยาวนาน สามารถมีชีวิตถึง 65 ปีขึ้นไปเพียบพร้อมด้วยวุฒิภาวะ (Bartholomew 2006 : 181 รูปที่ 7.13.9)

ตามความเชื่อของชาวจีนเชื่อว่า นกกระเรียนหมายถึงชนชั้นสูงและความอดทน เป็นสัญลักษณ์ของการมีชื่อเสียง พลั่งอำนาจ และยศถาบรรดาศักดิ์ ยิ่งไปกว่านั้นนกกระเรียนหมายถึงสวรรค์ (โลก) ศิริษะหมายถึงความดีงาม ตาหมายถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ หลังหมายถึงสวรรค์ ปีกหมายถึงลม ขนหมายถึงต้นไม้และต้นไม้ใหญ่ นอกจากนี้นกกระเรียนยังเป็นสัญลักษณ์ของความกตัญญูและความซื่อสัตย์ (ภาพที่ 111 ขวา)

ภาพที่ 111 ไหรูปนกออกขยุ้มเต่าเคลือบสองสีผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก (ซ้าย) เปรียบเทียบกับศิลปกรรมจีน
ที่มา : Shane McElney Brian, *The Museum of East Asian Art Inaugural Exhibition*, vol. 1, Chinese ceramics.
(Bath : The Museum of East Asian Art, 1993), 110, fig. 67. (ขวา)

มีการค้นพบไหรูปเต่าข้างเคลือบสองสีใบหนึ่งในราชอาณาจักรกัมพูชา ทำเป็นรูปนกออกใช้กรงเล็บขยุ้มเต่าไว้ในอุ้งดิน อาจเป็นไปได้หรือไม่ว่า ช่างชาวกัมพูชาได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปกรรมจีนดังกล่าว ซึ่งเป็นที่แพร่หลายมากในสมัยราชวงศ์ซ่ง และอาจมีผู้นำเข้าไปในราชอาณาจักรกัมพูชาหรือเคยพบเห็นจากสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง (ภาพที่ 111 ซ้าย) ประกอบกับช่างชาวกัมพูชาเคยเห็นการบินโฉบเต่าเป็นอาหารของนกออกบริเวณโตนเลสาบอยู่เสมอ จึงผลิตเครื่องปั้นดินเผาออกมาโดยประยุกต์รูปนกกอกกำลังใช้กรงเล็บขยุ้มเต่าไว้ในอุ้งดินตามแบบแนวคิดของจีน อย่างไรก็ตาม ดร.คอน รูนี่ เชื่อว่า ไหรูปเต่าข้างชิ้นนี้เป็นรูปนกกอก โดยธรรมชาติคนกอกจะอาศัยอยู่ใกล้กับวัดหรือ ศาสนสถาน ดังนั้นจึงอาจตั้งอยู่เหนือทางเข้าเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายที่จะเข้ามา (Rooney 2009 : 121)

รูปงูพันเต่า

หลักฐานเกี่ยวกับรูปงูพันเต่าคำที่เก่าที่สุดปรากฏบนผนังสุสานสมัยราชวงศ์ฮั่น เต่าถือเป็นหนึ่งในสี่ของสัตว์ศักดิ์สิทธิ์โบราณ ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวจีน ได้แก่ มังกร หงส์ กิเลน และเต่า (บางครั้งใช้รูปนกกอก) ในศาสตร์ของเฟิงชуй เต่ายังเป็นหนึ่งในสี่ของสัตว์ประจำทิศ ได้แก่ หงส์แดงทางทิศใต้ เต่าดำทางทิศเหนือ มังกรเขียวทางทิศตะวันออก และเสือขาวทางทิศตะวันตก (ปิยะแสง จันทรวงศ์ไพศาล 2552 : 212) เชื่อว่า เต่าเป็นสัตว์ที่มีอายุยืนยาวกว่าสัตว์ใด ๆ ถึง 10,000 ปี รูปเต่าจึงเป็นสัญลักษณ์ของความมีอายุยืนยาว แข็งแรง และเข้มแข็งอดทน (ภาพที่ 112 ขวา)

ภาพที่ 112 รูปงูกินเต่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมคงเร็ก (ซ้าย) เปรียบเทียบกับศิลปกรรมจีน
ที่มา : Shane McElney Brian, *The Museum of East Asian Art Inaugural Exhibition*, vol. 1, Chinese ceramics
(Bath : The Museum of East Asian Art, 1993), 108, fig. 65.

มีการค้นพบประติมากรรมขนาดเล็กรูปงูกำลังจะกินเต่าเคลือบสีน้ำตาลในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งอาจได้รับแรงบันดาลใจจากรูปงูพันเต่าของจีน การแสดงรูปงูพันเต่าอาจแสดงออกหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นรูปงูกำลังพันเต่าหรือรูปงูกำลังอ้าปากกินเต่า (ภาพที่ 112 ซ้าย)

การเลียนแบบรูปทรงของเครื่องโลหะ

มีการค้นพบเครื่องใช้โลหะในแหล่งวัฒนธรรมเขมรทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและภายในราชอาณาจักรกัมพูชาเอง เช่น สังข์จำลอง โถรูปนก หรือขวดที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมร ทำให้นายจอห์น กาย (John Guy) นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับรูปทรงของเครื่องโลหะของเขมร (Guy 1992 : 108 fig. 24) รวมทั้งจารึกภาษาเขมรหลายหลักได้กล่าวว่า ภาชนะที่ใช้ถ้วยสิ่งของแต่เทพเจ้าและใช้ประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ นิยมผลิตจากโลหะได้แก่ ทองคำและเงิน มีการใช้เครื่องโลหะอย่างแพร่หลายในเรื่องศาสนา แม้ว่าภาพสลักเล่าเรื่องบนศาสนสถานในศิลปะเขมรจะยังไม่สามารถชี้ให้เห็นชัดเจนว่า เป็นเครื่องโลหะหรือเครื่องปั้นดินเผา แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า ทั้งสองชนิดมีความโดดเด่นควบคู่กัน (Rooney 1995 : 94) เพียงแต่เครื่องโลหะอาจผลิตในปริมาณที่น้อยมาก เนื่องจากทองคำ เงิน หรือทองแดงและดินบุก ซึ่งเป็นส่วนผสมสำคัญของการผลิตเครื่องสำริดเป็นโลหะที่หายาก นายเบอร์นาร์ด์ โกรสลิเยร์ ได้เสนอความคิดเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า ชาวเขมรมีความพยายามผลิตเลียนแบบสีของเครื่องโลหะที่ผลิตจากเงินด้วยเคลือบสีเขียว ขณะที่เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลเลียนแบบสีของเครื่องโลหะที่ผลิตจากสำริดที่มีการปิดทอง (Groslier 1981 : 26) นอกจากนี้ ช่างชาวกัมพูชายังเลียนแบบรูปทรงของภาชนะที่ผลิตด้วยโลหะเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย

การเลียนแบบรูปทรงของภาชนะบนภาพสลักในประเทศอินโดนีเซีย

ผลการศึกษาภาพสลักเล่าเรื่องที่ประดับบนพุทธสถานบุโรพุทโธ (Borobudur) จันทิปะวัน (Pawon) จันทิเซวู (Sewu) และเทวสถานพรัมบันัน (Prambanan) ทางภาคกลางของเกาะชวาในประเทศอินโดนีเซีย พบว่า รูปทรงของเครื่องถ้วยที่ปรากฏบนภาพสลักเล่าเรื่องประดับศาสนสถานซึ่งคงสร้างขึ้นเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2515 : 14) เช่น ไหทรงถั่ง (ภาพที่ 113) ไหรูปเท้าช้าง (ภาพที่ 114) พาน รวมทั้งเชิงเทียนรูปกนิรและกนิรีที่ขนาบข้างต้นกัลปพฤกษ์ (Kalpatara) อันเป็นต้นไม้แห่งชีวิต มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กอย่างมาก และมักค้นพบจากการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานในภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 เสมอ จึงอาจเป็นไปได้ว่า รูปแบบดังกล่าวคงรับมาจากอาณาจักรชวา แม้ว่าศาสนสถานดังกล่าวจะสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 14 แต่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิวัชรยานก็ยังเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18 ก่อนที่ศูนย์กลางของอาณาจักรชวาจะย้ายมาทางภาคตะวันออกของเกาะและหันมานับถือศาสนาอิสลามในพุทธศตวรรษที่ 19 แสดงให้เห็นว่า ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งตรงกับสมัยขายน ราชอาณาจักรกัมพูชามีการติดต่อกับอาณาจักรชวาอย่างแน่นแฟ้น มีการรับเอาความเชื่อและคติทั้งของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานตันตระลัทธิวัชรยานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิตันตระจากอาณาจักรชวา เข้ามาพร้อมกับรูปแบบของ

ภาพที่ 113 ภาพสลักนูนต่ำประดับพุทธสถานบุโรพุทโธ ด้านขวามีไหทรงถั่งเหมือนกับไหที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ซึ่งมักพบตามศาสนสถานที่ยกขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ที่มา : Frache, Dean F, *Southeast Asian Ceramics : Ninth through Seventeenth Centuries* (New York : Asia Society, 1976), 28.

ภาพที่ 114 ภาพสลักนูนต่ำประดับพุทธสถานบุโรพุทโธ ด้านขวาของเทพีหริติมีใหญ่รูปเท้าช้างปักดอกไม้
คล้ายคลึงกับไหที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ซึ่งมักพบตามศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นในรัชกาล
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ที่มา : Dean F. Frische, *Southeast Asian Ceramics : Ninth through Seventeenth Centuries* (New York : Asia Society, 1976), 26.

ภาชนะที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทั้งพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามา ดังนั้น เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 จึงเลียนแบบรูปทรงของภาชนะที่ประกอบภาพเล่าเรื่องบนศาสนสถานของอาณาจักรขะแมร์ ไม่ว่าจะเป็นไหรูปเท้าช้างซึ่งส่วนหนึ่งใช้ปักดอกไม้ ไหทรงถังซึ่งส่วนหนึ่งใช้ใส่น้ำสำหรับพิธีกรรม พานซึ่งส่วนหนึ่งใช้ปักดอกไม้ ทำให้น่าเชื่อได้ว่า อาจมีนักบวชเดินทางไปจาริกแสวงบุญหรือเผยแพร่ศาสนายังอาณาจักรขะแมร์ และได้ส่งผ่านแรงบันดาลใจในการผลิตให้แก่ช่างของกลุ่มเตาพนมดงเร็กเป็นผู้ผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของศาสนา

ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น

ในสมัยโบราณราชอาณาจักรกัมพูชามีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด 2 แห่ง และถือเป็นรากฐานสำคัญทางเศรษฐกิจและทางสังคมของราชอาณาจักรกัมพูชานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งเป็นแหล่งกำเนิดและศูนย์รวมวัฒนธรรม ตลอดจนประเพณีสำคัญของชาวกัมพูชา ได้แก่

เทือกเขาพนมดงเร็ก (Dangrek Mountains)

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของเทือกเขาพนมดงเร็กเป็นภูเขาสลับซับซ้อนกันหลายลูก มีที่ราบบนภูเขาบ้าง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 180 เมตรถึง 671 เมตร (ที่ยอดเขาระหว่างพลาญหินแปดก้อนและพลาญหินศาล) ขอบนอกด้านทิศใต้มีลักษณะยกตัวขึ้นเป็นหน้าผาสูงชัน เทลาดลงไปทางด้านทิศเหนือ จากสภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนกันหลายลูกดังกล่าวทำให้เกิดเป็นลำห้วยลำธารหลายสาย เช่น ห้วยจันทร ห้วยตาเส็ด ห้วยทา ห้วยกะเซ็ด ห้วยดาเมิน ห้วยตะแบง ห้วยชะยุ่ง ห้วยจะแล ห้วยตะไคร้ ห้วยหิน ห้วยดำนไธ ห้วยอ่างตานั้น ห้วยสังกต และห้วยอะมาเรีย เป็นต้น และยังทำให้เกิดมีช่องเขาตามแนวชายแดนหลายช่อง ซึ่งเป็นช่องทางที่สัตว์ป่า ชาวไทยและชาวกัมพูชา รวมถึงกลุ่มชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณใช้เป็นเส้นทางเดินเข้า-ออกที่สำคัญ ได้แก่ ช่องโคนเอวว์ ช่องพระพลัย ช่องกระบาลกระใบ และช่องอ้ายนาก เป็นต้น (พนมดงเร็ก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.dnp.go.th/wildlifeweb/animConserveDepView.aspx>) เริ่มจากช่องตะโกเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ และอำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ทอดยาวไปทางทิศตะวันออก มีช่องเขาและทางผ่านมากมาย เช่น ช่องตากิวช่องเค็ด ช่องสายตะกู จนถึงบริเวณต้นน้ำของห้วยเซล้าเกา ทิวเขาจะหักไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศเหนือตามแนวเส้นเขตแดนไทย-ลาวในเขตจังหวัดอุบลราชธานี และแนวเขาสิ้นสุดที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำมูลในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้น เทือกเขาพนมดงเร็กจึงครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดอุบลราชธานี หรือทอดยาวเป็นระยะทางถึง 544 กิโลเมตร ดังนั้นจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกของเทือกเขาพนมดงเร็กจึงกลายเป็นพรมแดนธรรมชาติกั้นระหว่างตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและตอนเหนือของราชอาณาจักรกัมพูชา

เนื่องจากพื้นที่เทือกเขาพนมดงเร็กเป็นพื้นที่ชายแดนใกล้กับราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งมีปัญหาการต่อสู้และสงครามระหว่างกลุ่ม ทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับระเบิดและอาวุธสงครามต่าง ๆ จึงยังไม่มีมีการสำรวจหาข้อมูลด้านทรัพยากรสัตว์ป่าในพื้นที่อย่างจริงจัง เทือกเขาพนมดงเร็กเป็นป่าที่มีพืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ทั้งป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง มีสัตว์ป่าชุกชุม หน่วยงานราชการมีความพยายามจะสำรวจและสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลสัตว์ป่า ซึ่งพอสรุปข้อมูลเบื้องต้นได้ดังนี้

1. นก จำนวน 49 ชนิด ที่สำคัญได้แก่ นกเงือก นกยูง ไก่ฟ้าพญาลอ ไก่ฟ้าหลังเทา เขียว
รุ้ง นกยาง นกแขกเต้า นกเขา นกปรอด นกแซงแซว นกโพระดก และนกขุนทอง เป็นต้น

ภาพที่ 115 สัตว์ป่าต่าง ๆ ที่มีชุมชนบนเทือกเขาพนมดงเร็กและสัตว์เลี้ยงในท้องถิ่น ซึ่งช่างมักนำมาประชุดค์เข้ากับรูปทรงของโล

2. สัตว์ป่าที่เลี้ยงลูกด้วยนม จำนวน 34 ชนิด ที่สำคัญได้แก่ ชะนีมิงกุกุ เลียงผา กวาง เสือโคร่ง แมวขาว หมูป่า หมูหริ่ง กระรอก กระเจิง เก้ง หมี ช้าง กวาง ลิง นม กระต่าย (ภาพที่ 115) และ ชะมด เป็นต้น

3. สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม จำนวน 17 ชนิด ที่สำคัญได้แก่ เต่าเหลือง ตะพาบธรรมดา กิ้งก่าหัวสีฟ้า งูเห่า งูสามเหลี่ยม งูจงอาง งูเหือง งูหลาม งูสิง และเขียด เป็นต้น

4. สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก จำนวน 6 ชนิด ได้แก่ อึ่งกรายลายละเอียด เขียดหนอง กบหูโต อึ่งแดง และคางคกบ้าน เป็นต้น

ทะเลสาบกัมพูชาหรือโตนเลสาบ (Tonle Sap)

ทะเลสาบกัมพูชาเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีชื่อภาษาเขมรว่า "โตนเลสาบ" ตั้งอยู่ห่างจากเมืองเสียมราฐประมาณ 14 กิโลเมตร บริเวณตรงกลางของราชอาณาจักรกัมพูชา มีพื้นที่ประมาณ 7,500 ตารางกิโลเมตร (เมื่อถึงช่วงน้ำหลากของแม่น้ำโขง มีความยาวถึง 500 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเสียมราฐ จังหวัดพระตะบอง จังหวัดโพธิ์สัตว์ จังหวัดกำปงชนัง และจังหวัดกำปงธม เป็นทะเลสาบที่เกิดจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำสายย่อยไหลมารวมกันจนเป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ (ภาพที่ 116) อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำจืดนานาชนิด เช่น จระเข้ ปลาเต่า (ภาพที่ 117) อีกทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่น ๆ มากมาย เช่น พืชพันธุ์มากกว่า 200 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมกว่า 46 สายพันธุ์ นกอีกกว่า 255 สายพันธุ์ รวมทั้งนกออกหรือนกอินทรีทะเล ดังนั้น ทะเลสาบกัมพูชาจึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายของระบบนิเวศน์ ถือเป็น“อู่ข้าวอู่น้ำ” (Tonle Sap [online], accessed from November 2008. Available from <http://en.wikipedia.org/Tonle Sap>)

ภาพที่ 116 โตนเลสาบหรือทะเลสาบกัมพูชาเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรกัมพูชา

ที่มา : Tonle Sap [online], accessed from November 2008. Available from <http://en.wikipedia.org/Tonle Sap>

ภาพที่ 117 ภาพนกอินทรีทะเลและสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่มีชุกชุมบริเวณทะเลสาบกำพูชา

นับตั้งแต่อดีตบริเวณทะเลสาบกำพูชาและพื้นที่โดยรอบมีประชากรอาศัยอยู่กว่า 1.2 ล้านคน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 10 ของชาวกัมพูชาทั้งประเทศ ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวประกอบอาชีพประมงและแปรรูปผลผลิตประมงเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็มีการทำเกษตรกรรม และเก็บของป่าขาย นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งกำเนิดและศูนย์รวมวัฒนธรรมตลอดจนประเพณีสำคัญของกัมพูชาอีกด้วย (ทะเลสาบกำพูชา [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.boi.go.th/thai/clmv/2009_cambodia/2009_cambodia_d8_8-2.html)

เมื่อพิจารณาจากบรรดาสัตว์ที่อาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กและแถบทะเลสาบกำพูชาจะเห็นว่า สัตว์ที่มีอยู่อย่างชุกชุมในพื้นที่ทั้งสองแห่งของราชอาณาจักรกัมพูชาล้วนเป็นสัตว์ที่ปรากฏบนภาชนะรูปสัตว์แทบทั้งสิ้น จึงเป็นไปได้ว่า ภาชนะรูปสัตว์โดยเฉพาะรูปทรงของโก ซึ่งมักบรรจุปูนที่ใช้ในวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก และรูปทรงของคนที่ อาจมิได้รับแรงบันดาลใจจากความเชื่อและคติทางศาสนา หรือมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและคติทางศาสนาแต่อย่างใด เพียงแต่สัตว์บางชนิดบังเอิญตรงกับรูปสัตว์ในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีความเชื่อและคติทางศาสนาแฝงอยู่เท่านั้น

นอกจากนี้การผลิตเครื่องถ้วยเขมรยังได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากบรรดาสัตว์เลี้ยงที่ใช้เป็นอาหารในชีวิตประจำวัน เช่น เป็ด ไก่ ตลอดจนสัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อความเพลิดเพลิน เช่น แมว เป็นต้น ฉะนั้นภาชนะรูปสัตว์จึงเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการทางรูปแบบของภาชนะบรรจุภัณฑ์สำหรับปูน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากที่แพร่หลายมากของชาวกัมพูชา

สัตว์นำเข้าจากต่างประเทศ

นอกเหนือจากสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างชุกชุมบริเวณพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ทั้งสองแห่งของราชอาณาจักรกัมพูชา ยังพบว่ามีสัตว์ 2 ชนิดที่ปรากฏบนภาชนะรูปสัตว์ ซึ่งอาจได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากสัตว์ที่นำเข้ามาจากอาณาจักรอื่น เนื่องจากสัตว์ทั้งสองชนิดมิได้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชามาก่อน ได้แก่

ม้า (Horse)

ม้าเป็นสัตว์ที่อยู่คู่กับสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณเช่นเดียวกับช้าง มีคุณประโยชน์และผูกพันกับการดำเนินชีวิตมาตั้งแต่ระดับพระมหากษัตริย์ ขุนศึก จนถึงสามัญชนสืบเนื่องมาแต่โบราณ ด้วยพื้นฐานความแข็งแรง ปราดเปรียว และมีฝีเท้าเร็ว ม้าจึงเป็นกำลังสำคัญคู่ใจทหารยามศึกสงคราม และเป็นพาหนะคู่กายผู้คนใช้เดินทางสัญจรขนส่งสิ่งของและติดต่อสื่อสารกันในทุกชนชั้นไป นอกจากนี้ม้าที่มีลักษณะดีหรือม้ามงคลยังถูกจัดเข้าเป็นสิ่งมงคลหนึ่งในเจ็ดของจักรพรรดิเรียกว่า "ม้าแก้ว"

สายพันธุ์ม้าถูกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามลักษณะโครงสร้าง ขนาด และการใช้งาน ได้แก่ (ชนิดและพันธุ์ม้า [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2522. เข้าถึงได้จาก http://www.vet.ku.ac.th/library-homepage/db_directory/horse/riding/trainhorse.htm)

1. ม้างาน (Draft Horse) เป็นม้าที่ใช้ทำงานในไร่นาและคอกปศุสัตว์ งานที่เกี่ยวเนื่องลากของหนัก ๆ บางครั้งอาจใช้ขี่เข้าเมืองระยะทางใกล้ ๆ
2. ม้าขี่ (Riding Horse) เป็นม้าที่ใช้ขี่เดินทางระยะทางไกล ๆ หรือทำศึกสงคราม
3. ม้าโปนี่ (Pony Horse) เป็นม้าที่ใช้ขี่ของเด็ก ๆ หรือเทียมรถลากขนาดเล็ก สำหรับม้าโปนี่พันธุ์ไทย ซึ่งรูปร่างลำต้น เตี้ย ป้อม และเฉลียวฉลาด ม้าไทยนั้นเชื่อว่าอาจจะมืบรรพบุรุษมาจากม้าสายพันธุ์นี้

รูปม้าที่ปรากฏบนภาพสลักของระเบียงปราสาทนครวัดมีลักษณะรูปร่างกำยำแข็งแรง เป็นม้าที่ใช้ออกศึกสงคราม ม้าเหล่านี้อาจมิได้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาหรืออาณาจักรใกล้เคียง จึงอาจเป็นไปได้ว่า ถูกส่งนำเข้าจากต่างประเทศเพื่อใช้ออกศึกสงคราม เช่น จีนหรืออินเดีย เนื่องจากราชอาณาจักรกัมพูชามีความสัมพันธ์กับราชวงศ์ชองอย่างแน่นแฟ้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 ภาชนะที่มีการประยุด์รูปม้านั้นส่วนใหญ่ถูกผลิตระหว่างปลายสมัยบาปวนถึงสมัยบาชน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 (ภาพที่ 118) รวมทั้งผลการศึกษาค้นกำเนิดของม้าที่ใช้ ออกศึกสงครามก็ไม่ปรากฏว่า มีชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็กดังเช่นสัตว์ชนิดอื่น ๆ

ภาพที่ 118 ชิ้นส่วนโอรูปม้าเคลือบซีเถ้าพิชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

นกยูง (Peacock, peafowl)

นกยูงเป็นสัตว์ปีกจำพวกไก่ฟ้าขนาดใหญ่ที่มีสีสันสวยงาม ชอบอาศัยอยู่ในป่าดิบแล้ง และป่าผลัดใบผสมตามริมลำธารในป่า (นกยูง [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%A2%E0%B8%B9%E0%B8%87>) มีถิ่นที่อยู่อาศัยบริเวณทางเหนือของประเทศไทยไปทางทิศตะวันออก ผ่านประเทศพม่า ตอนใต้ของประเทศจีน ราชอาณาจักรไทย ประเทศลาว ประเทศเวียดนาม ราชอาณาจักรกัมพูชา ประเทศมาเลเซีย และประเทศอินโดนีเซีย (นกยูง [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.prc.ac.th/tree_an_teen/p_muticus.htm)

รูปร่างและขนาดมีลักษณะเหมือนนกยูงไทย แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ขนพุ่มบนหัวของนกยูงไทยมีลักษณะเป็นจุก แต่นกยูงอินเดียจะแผ่กางออกเหมือนพัด และสีของขนตามตัวของนกยูงไทยสีเขียวใบไม้ แต่นกยูงอินเดียจะเป็นสีน้ำเงิน มีสีขาวจากจุกถึงขอบตาด้านบนบนัยน์ตา และข้างใต้ขอบตา

ภาพที่ 119 การปูนกยูงเคลือบสองสีผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

แม้ปัจจุบันจะมีรายงานเกี่ยวกับการค้นพบนกยูงอินเดียอยู่บ้างในราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ก็อาจเป็นนกยูงที่ถูกส่งนำเข้าจากต่างประเทศตั้งแต่สมัยโบราณเช่นเดียวกับม้า ซึ่งหลงเหลืออยู่ประปราย สันนิษฐานว่าอาจส่งนำเข้าจากประเทศอินเดียหรืออาณาจักรชวา เนื่องจากเป็นถิ่นกำเนิดของสัตว์ดังกล่าว (ภาพที่ 119)

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ผลการวิเคราะห์วิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กพบว่า มีภาชนะหลายรูปทรงที่แสดงให้เห็นว่า ช่างชาวกัมพูชาได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาประยุกต์เข้ากับวิธีใช้งานของภาชนะได้อย่างชาญฉลาดและสามารถตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี เช่น

1. การผลิตภาชนะรูปกระบุงสานเลียนแบบเครื่องจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ (ภาพที่ 120)
2. การเจาะรูที่โคนจุกของฝาตลับทรงสูง เพื่อระบายอากาศและความร้อน มิให้น้ำจับตัวกลั่นตัวเป็นหยดน้ำมากเกินไป ซึ่งจะทำให้อาหารที่เก็บไว้ไม่บูดเน่าง่าย

3. การแท่งเป็นรูปบริเวณเชิงของภาชนะที่มีลักษณะหนา เพื่อให้ความร้อนสามารถผ่านเข้าไปในตัวภาชนะได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เชิงที่เกิดจากการต่อหรือติดเข้าไปภายหลังได้รับความร้อนสูงทั่วถึง ไม่ฉีกหรือแตกร้าว และเชิงภาชนะมีความแข็งแรงมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นรูปเท้าช้าง

ภาพที่ 120 ภาชนะทรงกระบอกฐานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

4. การปั้นกรวยที่มีการเจาะรู 1 รูบริเวณปลายกรวย ซ้อนและติดลงบนขอบปากของคนที่ ทำให้ของเหลวที่เทผ่านกรวยไหลลงไปในตัวคนที่ไม่สามารถไหลผ่านกลับออกมาได้ เมื่อยกคนที่เทของเหลวออกจากพวย ของเหลวที่บรรจุอยู่จะไม่หกออกจากปากของคนี เนื่องจากรูปทรงของกรวยจะบังคับไม่ให้ของเหลวไหลออกมาทางปากคนที่ ขณะเดียวกันรูปทรงของกรวยจะบังคับให้ของเหลวไหลออกจากตัวพวยจนหมด (ภาพที่ 121)

ภาพที่ 121 คนที่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

5. การเจาะรูที่บริเวณส่วนหางของปลาจำลองหรือดอกบัวจำลอง เพื่อให้สามารถใช้นิ้วมือกรูบังคับให้น้ำไหลเร็วหรือช้าได้ตามต้องการ ขณะหลังน้ำประกอบพิธีกรรม

6. การขูดขีดหรือปั้นติดชิ้นส่วนต่าง ๆ ของรูปบุคคลและรูปสัตว์เลียนแบบสัตว์และอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคน โทรูปฤๅษีหรือ โถรูปสัตว์ต่าง ๆ เพื่อเลียนแบบเครื่องถ้วยดินแบบ ซึ่งผลิตจากแม่พิมพ์

7. การผลิตพานที่มีแกนกลางสำหรับประดิษฐานบุษารูปเคารพ โดยเจาะช่อง 1 ช่อง บริเวณตัวพานให้ของเหลวที่สรงลงบนรูปเคารพสามารถไหลออกมาและกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อและคติศาสนา

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งมีกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย มีส่วนช่วยในการสร้างสรรค์และพัฒนาที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชา มีการค้นพบร่องรอยทางวัฒนธรรมแพร่หลายมากทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทย

เดิมชาวกัมพูชามีความเชื่อเรื่องสิ่งเร้นลับในธรรมชาติ เช่น ผีसाงานางไม้ และรุกขเทวดา เป็นต้น ซึ่งเรียกโดยภาพรวมว่า "วิญญาณนิยม" (Animism) ต่อมาเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับชนชาติอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอินเดีย ก็รับเอาความเชื่อของศาสนาอื่นเข้ามาด้วย ที่สำคัญได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ตามลำดับ

ชาวกัมพูชานับถือทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา เนื่องจากทั้งสองศาสนาเชื่อถือในเรื่องเวียนว่ายตายเกิดเหมือนกัน กษัตริย์ของราชอาณาจักรกัมพูชาจะเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา โดยมีพราหมณ์ปุโรหิตเป็นผู้นำด้านศาสนา เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ เพราะถือว่าเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับกษัตริย์ได้

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาได้แผ่เข้ามาในราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรฟูนันเจริญรุ่งเรืองอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาและบริเวณใกล้เคียง แต่พุทธศาสนาในระบายนั้นเป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤต อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ฟูนันทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังนั้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงเจริญรุ่งเรืองกว่าพุทธศาสนา ทำให้ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้รับการยกย่องให้เป็นศาสนาทางราชการ ขณะที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาในระดับชุมชน (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 273)

ต่อมาเมื่ออาณาจักรฟูนันหมดอำนาจลง อาณาจักรเจนละ ซึ่งเป็นราชอาณาจักรกัมพูชาที่แท้จริงก็ตั้งขึ้นทางทิศเหนือของอาณาจักรฟูนัน ได้เข้ามามีอำนาจและเจริญรุ่งเรืองขึ้น พุทธศาสนา

ได้เข้ามาสู่ราชอาณาจักรกัมพูชาในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมัน (พ.ศ. 1021-1057) เป็นครั้งแรก แต่มิได้รับการนับถืออย่างเต็มที่ เพราะยังมีการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอยู่ เมื่อพระเจ้ากาวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อราว พ.ศ. 1093 ก็ยังคงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายเป็นหลัก ต่อมา ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 มีกษัตริย์ที่ทรงนับถือพุทธศาสนาคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1193-1256) พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่เข้ามายังราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นครั้งแรก หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ ได้แก่ จารึกที่วัดไพรเวียร ใกล้เมืองวยาธปุระ เมื่อ พ.ศ. 1207 กล่าวถึงกษัตริย์สองพี่น้องที่บวชในพุทธศาสนา พระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ได้โปรดให้สร้างวัดถวาย รวมทั้งจากบันทึกของพระภิกษุอีจิงที่เดินทางไปประเทศอินเดียและผ่านทะเลได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา มีวัดอยู่ทุกแห่ง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประชาชนทั่วไปนิยมบวชในพุทธศาสนา แม้พวกเจ้านายก็นิยมบวชเช่นเดียวกัน

จากข้อความในจารึกภาษาเขมร ทำให้ทราบว่า มีการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายอย่างน้อย 2 นิกายในราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แก่ นิกายปาสุปะตะ ซึ่งปรากฏในจารึกที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก (พ.ศ. 1170) แสดงให้เห็นว่า นิกายนี้ได้แพร่เข้ามาในราชอาณาจักรกัมพูชา ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่กำลังแพร่หลายอยู่ในประเทศอินเดีย และลัทธิไศวนิกายที่ปรากฏในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ในจารึกปราสาทไพรปราสาท (Prei Prasat) ที่แต่งขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอโศกนรรมันที่ 1 (พ.ศ. 1432-1443)

หลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ไม่นาน อาณาจักรเงินลาก็แตกเป็น 2 ส่วน กลายเป็นเงินตาบ (เงินตาเหนือ) กับเงินตาน้ำ (เงินตาใต้) ในตอนปลาย เงินตาน้ำตกอยู่ในอิทธิพลของอาณาจักรชวา หลังจากแยกกันประมาณ 1 ศตวรรษ อาณาจักรเงินลาก็สิ้นสุดลงด้วยสาเหตุการขัดแย้งกับอาณาจักรชวา กล่าวคือ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทรแห่งอาณาจักรชวาได้ยกทัพเรือมาตีอาณาจักรเงินตา จัปพระเจ้ามหิปปติวรมันแห่งอาณาจักรเงินตาตัดพระเศียร ส่วนพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ซึ่งขึ้นครองราชย์สืบมา ก็ได้ย้ายเมืองหลวงไปตั้งอาณาจักรใหม่ที่อื่น

ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 หลักคำสอนและความเชื่อของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระได้แพร่หลายเข้ามายังดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกตลอดหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรชวา แต่เป็นลัทธิวัชรยาน เมื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เข้ามาเผยแผ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ชาวกัมพูชาก็ได้รับเอาพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเช่นกัน แต่ก็ไม่มีอิทธิพลมากนัก เหมือนฝ่ายเถรวาท ดังนั้นบันทึกของพระภิกษุอีจิงกล่าวว่า ภาคพื้นนี้มีนิกายของพุทธศาสนา มาก มีทั้งนิกายมุลสรวาสติวาทินเป็นฝ่ายเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจะเป็นที่นับถือกันในหมู่สามัญชน ขณะที่ชนชั้นสูงหรือราชสำนักนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีอิทธิพลต่อราชอาณาจักรกัมพูชามาช้านานทั้งในเรื่องศาสนา การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ต่อมาพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้ามามีบทบาทอย่างมากในรัชกาลพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 และพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเข้ามาในรัชกาลพระเจ้าทเรนวรมันที่ 2 ได้เผยแผ่มาถึงดินแดนสุวรรณภูมิและมีอิทธิพลต่อราชอาณาจักรกัมพูชาเพิ่มขึ้นตามลำดับ พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในระยะนี้เป็นระบบแนวความคิดและพฤติกรรมแบบใหม่ของพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางอินเดียภาคตะวันออก ในสมัยราชวงศ์ปาละ พุทธศาสนาในสมัยนี้ได้รับอิทธิพลอย่างหนักจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและประทับประกอบตัวให้อยู่รอดโดยสร้างหลักปรัชญาขึ้นมาใหม่เรียกตัวเองว่า “พุทธตันตระ” หรือ “ตันตระยาน”

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ซึ่งตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 จารึกสดก๊กอกรรม ซึ่งเป็นจารึกรุ่นหลังได้กล่าวถึงการดัดลัทธิเทวราช เพื่อประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับผู้ใดและแสดงแสนยานุภาพของพระองค์ โดยการสร้างเทวาลัยขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปศิวลึงค์ ซึ่งหมายถึงพระศิวะในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย แต่พระองค์ก็ทรงนับถือลัทธิไวษณพนิกายด้วย (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2522 : 162-170)

หลังจากนี้ลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกายก็กลายเป็นที่นิยมควบคู่กัน ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 3 พระองค์ทรงนับถือลัทธิไวษณพนิกาย โดยเฉพาะจารึกที่ปราสาทกอกโป (Kok Po) กล่าวว่าพระองค์ได้ถวายพื้นที่ไว้หลายแห่งแก่ปราสาทแห่งนี้เพื่อสร้างเนื่องในลัทธิไวษณพนิกาย แต่พระองค์ก็ทรงนับถือและบูชาเทวราชด้วย

ใน พ.ศ. 1424 พระเจ้าอินทรวรมันทรงสร้างปราสาทบากองขึ้นทางทิศใต้ของปราสาทพะโค เพื่อเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์อินทเรศวร และจารึกปราสาทบากองได้กล่าวถึงการสร้างรูปพระหริหระผสมเป็นองค์เดียวกัน อันเป็นการแสดงถึงการผสมผสานระหว่างลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกายเข้าด้วยกัน (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 12)

ในระยะต้นและกลางสมัยเมืองพระนคร แม้ว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิไศวนิกายจะเจริญรุ่งเรืองมากก็ตาม แต่พระราชกษัตริย์พระองค์ก็ทรงนับถือและอุปถัมภ์พุทธศาสนาไปพร้อม ๆ กันด้วยเสมอ (ประสงค์ ชาวนาไร 2529 : 10) ดังจะเห็นว่า ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงสร้างเมืองพระนคร และประดิษฐานเทวราช (ศิวลึงค์

ยโค ธรศวร) บนยอพนมบาแก้งตามคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย แม้ว่าพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่ก็ทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่น ๆ ด้วย (ผาสุข อินทรารุช 2543 : 273) พระองค์ทรงสร้างอาศรมขึ้นสำหรับ 3 ศาสนา คือ เพื่อบูชิตแด่ลัทธิไศวนิกาย ลัทธิไวษณพนิกาย และพุทธศาสนาด้วย แม้แต่จารึกที่ปราสาทกอมันป์และเทพประนม ซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกัน ก็ยังกล่าวถึงการผสมผสานกันระหว่างลัทธิไศวนิกาย ลัทธิไวษณพนิกาย และพุทธศาสนาอีกด้วย (ทองสืบ สุภมรรค์ 2514 : 47 อ้างถึง สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 12)

มีการค้นพบร่องรอยของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระในราชอาณาจักรกัมพูชา จากข้อความในจารึกหลักหนึ่งของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ซึ่งภายหลังได้นำมาใช้ใหม่เป็นหลักประกอบของปราสาทบันทายคูฎฐี (Banteai Kdei) กล่าวถึงคัมภีร์สังหิตาและคัมภีร์สรวัชญาโนตตะระ

ระหว่างรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้ง 2 นิกายนี้เป็นที่แพร่หลายอย่างมาก โดยเฉพาะลัทธิไศวนิกาย แม้ว่า กษัตริย์เหล่านี้จะทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอย่างมาก มีข้าราชการชั้นสูงหลายท่านที่ก่อสร้างศาสนสถานสำคัญขึ้นด้วย เช่น ท่านกวินทราริมัตถนะ (Kavindrarimattana) ซึ่งเป็นมนตรีชั้นสูงคนหนึ่ง ได้สร้างศาสนสถานขึ้น 3 หลัง เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณี และรูปนางปรัชญาปารมิตาที่ปราสาทบัตชุม (Bat Chum) (ทองสืบ สุภมรรค์ 2514 : 48) ทางทิศตะวันออกของเมืองพระนคร พราหมณ์ทิวากรภคต (Divakarabhakta) สร้างศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเสียมเรียบในบริเวณรอบนอกเมืองพระนครทางตอนใต้ และพราหมณ์ยัชญวราหะ (Yajnavaraha) มหาราชครูประจำราชสำนัก สร้างปราสาทบันทายศรี (Banteay Srei) เพื่อบูชิตถวายแด่พระศิวะขึ้นทางตอนเหนือของเมืองพระนคร (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 15) ในช่วงนี้มีธรรมเนียมนับถือศาสนาคนละอย่างระหว่างพระราชากับปุโรหิต ซึ่งเป็นประเพณีที่ยึดถือต่อกันมาหลายร้อยปี กล่าวคือ หากพระราชาทรงนับถือพุทธศาสนา ปุโรหิตก็จะนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือหากพระราชาทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปุโรหิตก็จะนับถือพุทธศาสนา

พุทธศาสนาในราชอาณาจักรกัมพูชาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 (พ.ศ. 1511-1544) พระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างเปิดเผย จากจารึกหลักหนึ่งที่วัดศรีคันธร (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 15) ทำให้ทราบว่า ท่านกิริติบัณฑิตได้ฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นใหม่ในราชอาณาจักรกัมพูชา และนิกายที่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในจารึกดังกล่าว เป็นนิกาย

โยคจาร (บุญย์ นิลเกษ 2526 : 116-120) นอกจากนี้ มีการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนา และนำคัมภีร์จำนวนมากจากต่างประเทศมาสู่ราชอาณาจักร

จารึกในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ปราสาททวปปราสาท (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 16) กล่าวสรรเสริญพระศิวะและพระพุทธเจ้า ตลอดจนกล่าวถึงพุทธศาสนิกชนผู้อุทิศถวายสิ่งของแด่พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระศิวะ ลักษณะของพุทธศาสนาแบบผสมผสานนี้ได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 กล่าวคือ จารึกปราสาทพระขรรค์ที่เมืองกำพงสวาย (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 16) เริ่มด้วยการสรรเสริญพระศิวานารายณ์ ต่อจากนั้นในบทที่ 2 กล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ และในบทที่ 3 เป็นการผสมกันระหว่างลัทธิไศวนิกายและพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระองค์จะเป็นผู้อุปถัมภ์และนับถือพุทธศาสนา แต่ก็นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไปพร้อมกัน ในช่วงนี้ พุทธศาสนาในราชอาณาจักรกัมพูชาจึงเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น

ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ลงมา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไวษณพนิกายกลับกลายเป็นที่เคารพนับถือและมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 17 ประติมากรรมภาพสลักต่าง ๆ จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย ซึ่งสร้างถวายพระวิฆเนศวรเทวทั้งสี่

การผสมผสานกันระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนานั้นยังปรากฏอยู่ในจารึกที่ตระพังโคนออน ซึ่งกล่าวถึงสิ่งของที่อุทิศถวายพระศิวะ พระนารายณ์ และพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาตั้งแต่สมัยต้นเมืองพระนครลงมานั้นเป็นที่นับถืออยู่ก็จริง แต่จะถูกผสมรวมกัน และเป็นรองศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเสมอ และบางครั้งก็ยังถือว่า พระพุทธองค์เป็นส่วนหนึ่งของพระศิวะด้วย (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 18)

ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1761) พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เจริญรุ่งเรืองอย่างเต็มที่ พระองค์โปรดให้สร้างศาสนสถานทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทรงตั้งลัทธิพุทธราชแทนลัทธิเทวราช สร้างเมืองพระนครธรรมเป็นราชธานี สร้างปราสาทบาเยนและพระพุทธรูปชื่อว่า “พระชัยพุทธมหานาค” ประดิษฐานไว้ตามเมืองต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ทรงนิมนต์พระสงฆ์เข้าไปบิณฑบาตรในพระราชวังทุกวัน ๆ ละ 400 รูป

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและหลักการของพระโพธิสัตว์ ทรงพิจารณาว่า ความทุกข์ที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนามีได้หมายเพียงความทุกข์ทางใจเท่านั้น แต่ยังหมายรวมความทุกข์ทางกายอีกด้วย พระองค์จึงทรงสร้างถนนหนทาง วัด ที่พักคนเดินทาง สระน้ำ และโรงพยาบาลหรือที่เรียกว่า “อโรคยาศาล” เพื่อขจัดความทุกข์ของทวยราษฎร์

นับว่า พระองค์ทรงเป็นนักปฏิวัติสังคม ผู้ทรงนำหลักการ “ธรรมราชา” ในพุทธศาสนามาใช้แทน “เทวราชา” ตามคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทรงมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชา ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาจนเจริญรุ่งเรืองที่สุด ทรงย้ายราชธานีไปที่ใดก็จะสร้างวัดวาอารามด้วย พระองค์ทรงเอาใจใส่ในกิจการพุทธศาสนา มาก ทรงสร้างปราสาทและพระพุทธรูปจำนวนมาก ทรงสถาปนาปราสาทตาพรหมเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพระมหาเถระเป็นศาสตราจารย์ใหญ่อยู่ถึง 18 องค์ และอาจารย์รองลงมาถึง 2,740 องค์ เป็นผู้สอน พระองค์ยังทรงให้ราชโอรสไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วทรงผนวชที่วัดมหาวิหาร

เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แล้ว พุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย จึงโปรดให้ก่อสร้างศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูขึ้นที่เมืองพระนครอีกครั้ง คือ ปราสาทมังกลารัฐ เชื่อกันว่า พระองค์คงทรงพยายามจะฟื้นฟูศาสนาพราหมณ์-ฮินดูขึ้นใหม่ (มยุรี วีระประเสริฐ 2546 : 23) โดยไม่ให้การสนับสนุนพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อีกทั้งยังรับสั่งให้ทำลายรูปเคารพในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่สร้างในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ลงจำนวนมาก เช่น ที่ ปราสาทบาเยน

ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. 1838-1850) แม้ว่า อำนาจรอบนอกจะเสื่อมถอยลงอย่างมาก แต่ที่เมืองพระนครยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ พระองค์ทรงสนับสนุนพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทอย่างสูงสุด และพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เจริญเข้ามาแทนที่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเสื่อมถอยลง คงเหลือแต่พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่เจริญรุ่งเรือง และได้รับการนับถือจากบุคคลทุกระดับนับตั้งแต่กษัตริย์ลงไป ดังจะเห็นได้จากตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 ลงมา พระองค์ทรงสนับสนุนพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จนกระทั่งถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันพารามศวร พระองค์ทรงโปรดให้มีการจารึกสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดินด้วยภาษาบาลี แทนที่จะเป็นภาษาสันสกฤตดังในอดีต แสดงให้เห็นว่า ราชอาณาจักรกัมพูชาได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทโดยสมบูรณ์

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นศาสนาที่มีความสำคัญที่สุดในราชอาณาจักรกัมพูชา ได้พบร่องรอยการนับถือเรื่อยมาอย่างมิขาดสาย มีความสำคัญต่อสังคม การเมือง การปกครอง และระบบกษัตริย์ของเขมรอย่างแยกกันไม่ได้ จึงกลายเป็นศาสนาประจำราชสำนักกัมพูชามาโดยตลอด (Groslier 1975 : 29)

พระศิวะถือเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย พระองค์ทรงเป็นทั้งผู้ทำลายและผู้สร้างโลก เพราะเหตุว่า ความตายนั่นก็คือการก่อให้เกิดมีชีวิตขึ้น ช่างมักสร้างรูปพระศิวะกำลังโอบอุ้มพระชายา พระศิวะและนางปารพตีมีโอรส 2 องค์ คือ พระขันธกุมาร เทพเจ้าแห่งการสงคราม ทรงนกกยูงเป็นพาหนะ และพระคเณศ เทพเจ้าผู้มีเศียรเป็นช้าง ผู้อุปถัมภ์อักษรศาสตร์ และชอบสร้างรูปพระศิวะปางแสดงความเมตตากรุณามากกว่าปางเสวยกาม เศร้าหมองหรือน่าสะพรึงกลัว แต่แทนที่จะทำเป็นรูปพระองค์เหมือนมนุษย์ บางครั้งช่างกลับทำเป็นรูปสัญลักษณ์แทน คือ รูปศิวลึงค์ ศิวลึงค์หรือเครื่องหมายองค์กำเนิดของเพศชายนี้แสดงถึงอำนาจในการสร้างสรรค์ของพระผู้เป็นเจ้า (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2539 : 11) นอกจากนี้ยังเน้นทางดับทุกข์ คือ โยคะ (สวคมนต์ ทำสมาธิ) ส่วนพระวิษณุ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย เน้นอวตารทั้ง 10 ได้แก่ มัถยา กูรมา วราหะ นรสิงห์ วามานะ ปรศุราม รามะ พลรามะ พุทธ และกาลกีน

ทั้งสองลัทธิต่างมีจุดประสงค์เพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นั่นคือ เข้าไปรวมกับพราหมณ์หรือกลายเป็นผู้บรรลุมฤตยุมะ และมุ่งเน้นความเชื่อถือและศรัทธาในเทพเจ้าสูงสุดของตน แต่ละชุมชนหรือเมืองจะจัดสร้างเทวาลัยขึ้นกลางชุมชน อาจสร้างบนภูเขาหรือบนพื้นราบให้ดูประหนึ่งเขาพระสุเมรุที่เชื่อกันว่า เป็นที่ประทับของเทพเจ้า และเป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาล รวมทั้งการสร้างรูปเคารพไว้ภายในปราสาท หากนับถือลัทธิไศวนิกายก็จะประดิษฐานศิวลึงค์หรือรูปพระศิวะเป็นประธานภายใน แต่หากนับถือลัทธิไวษณพนิกายก็จะประดิษฐานรูปพระวิษณุหรือพระนารายณ์ไว้ภายในเช่นกัน ในราชอาณาจักรกัมพูชาพบว่า มีการนับถือลัทธิไศวนิกายมากที่สุด แต่ก็มีหลายชุมชนที่แสดงการนับถือทั้งสองนิกายร่วมกัน หรือยอมรับนับถือพระพรหม หนึ่งในเทพเจ้าสำคัญที่สุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูร่วมด้วย

พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

นิกายคันถระเดิมเป็นของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเชื่อว่าเทพเจ้าต้องมีศักดิ์หรือชายา เพื่อเสริมอำนาจบารมี เช่น พระศิวะต้องมีศักดิ์ชื่อ อูมาหรือกาลิ เนื่องจากลัทธิคันถระชอบปิดบังคำสอนจึงไม่รู้ว่า เกิดในยุคใด แต่มาแพร่หลายหลังพุทธศตวรรษที่ 10-11 โดยซึมซาบเอาความเชื่อดั้งเดิมในจารีตวรรณกรรมและผสมปรัชญาพุทธศาสนา พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายคันถระถือเป็นวิวัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ในประเทศอินเดีย ซึ่งถือว่ามีหลักปรัชญาสูงเหนือธรรมชาติ มีความแข็งแกร่งเหมือนเพชร ใสเหมือนอากาศ ไม่มีใครต้านได้เหมือนสายฟ้า จึงเรียกปรัชญานั้นว่า “วัชร” และเรียกลัทธิว่า “วัชรยาน” คนส่วนใหญ่มักเข้าใจผิดว่า พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายคันถระนั้นเลียนแบบมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนิกายคันถระ แต่ความจริงแล้วมีหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์มากมายที่ระบุว่า พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระนั้นมีการปฏิบัติกันมาก่อน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนิกายตันตระนานมาก แต่อยู่ในกลุ่มชาวพุทธกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ในยุคหลัง พุทธกาลใหม่ ๆ นั้นการปฏิบัติพุทธสาวกยานเป็นที่แพร่หลายและนิยม จนเมื่อพุทธสาวกยานถูกรุกรานและทำลายจนเกือบหมดไป พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระจึงได้แพร่หลาย หลักปรัชญาระหว่างพุทธตันตระและฮินดูตันตระก็ต่างกัน พุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระ การรวมกันระหว่างอุปาเยและความรักความเมตตานำพาสู่ความว่างอันสมบูรณ์ อุปาเยคือพลังคือหนทางคือความแข็งแกร่ง ธรรมะทั้งปวงของพระพุทธองค์คืออุปาเย หรือก็คือเครื่องมือ นำพาให้พ้นจากการดำรงอยู่โดยมีเงื่อนไข ส่วนความรักความเมตตาก็คือความอ่อนโยน ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ตนได้หรือตนเองรู้ ด้วยความรักความเมตตาของพุทธองค์ท่านจึงได้หมุนธรรมจักรด้วยจิตปรารถนาและด้วยพลัง ท่านจึงได้บรรลุสู่ความเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า และก็เช่นกัน ด้วยจิตปรารถนาและพลังที่พระพุทธองค์มอบให้แก่เราก็คือต้องการให้เราบรรลุสู่ความว่างอันสมบูรณ์ เช่นพระองค์ท่าน ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนิกายตันตระ การรวมกันของพลังอันแข็งแกร่งซึ่งหมายถึงเพศชายและความอ่อนโยนซึ่งหมายถึงเพศหญิง ทำให้เข้าสู่สภาวะอันเป็นนิรันดร์ ซึ่งปรัชญาตันตระทั้งสองนั้นต่างกันเป็นตรงกันข้ามการปฏิบัติก็ต่างกันเป็นตรงกันข้าม การปฏิบัติพุทธตันตระเป็นเอกะปฏิบัติ เพื่อเปลี่ยนทวิลักษณ์ภาวะเพื่อสู่เอกะภาวะ การปฏิบัติทั้งปวงเกิดในจิตและบรรลุผลในจิต

ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนิกายตันตระจะมีความเชื่อและคติทางศาสนาอย่างมาก ซึ่งล้วนพยายามหาแนวการอธิบายด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ จนยากแก่การเข้าใจ บางครั้งก็มีความหมายลึกลับหรือเป็นสองแง่สองมุมเช่นเดียวกับปรัชญา มักสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและคติศาสนาบนงานศิลปกรรมประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และงานประณีตศิลป์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางศาสนา แม้ว่ารูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรส่วนใหญ่จะได้รับแรงบันดาลใจจากเครื่องถ้วยจีนและงานเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นงานประณีตศิลป์ประเภทหนึ่ง ช่างชาวกัมพูชาที่ยังสามารถผลิตทั้งเครื่องถ้วยที่เผงไว้ด้วยความเชื่อหรือคติศาสนา งานเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่สร้างเป็นรูปเคารพและสร้างขึ้นตามคติศาสนาอย่างชัดเจน หรือเครื่องถ้วยที่มีได้ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลทุกระดับและได้รับแรงบันดาลใจจากแหล่งอื่น เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น สัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศ หรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและคติศาสนาเลยก็ได้ ดังนั้นงานเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่สร้างเป็นรูปเคารพจึงเป็นเครื่องปั้นดินเผาเพียงกลุ่มเดียวที่สามารถบอกได้ว่า มีแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากความเชื่อและคติศาสนา

ประโยชน์ใช้สอย

ช่วงส่วนใหญ่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน คือ เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและตอบสนองบทบาททางสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยผลิตเป็นเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและคติศาสนา ซึ่งปรากฏหลักฐานให้เห็นชัดเจนจากบรรดาภาพสลักประดับบนศาสนสถานหลายแห่งทั้งที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม ใช้เป็นของขวัญแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่น ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในสังคมแทบทั้งสิ้น

ไม่เคยปรากฏบันทึกที่กล่าวถึงประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรเหลืออยู่เลย ดังนั้น การศึกษาเรื่องประโยชน์ใช้สอยจากภาพสลักเล่าเรื่องบนผนังของปราสาทที่สร้างในสมัยเมืองพระนครจึงเป็นแหล่งข้อมูลอย่างหนึ่งของการศึกษา (Rooney 2008 : 10) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปราสาทบาเยน ปราสาทพนมรุ้ง และทับหลังจากปราสาทพิมาย ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงภาพสลักเล่าเรื่องบนผนังของศาสนสถานทางภาคกลางของเกาะชวาในประเทศอินโดนีเซีย จึงเป็นความยากลำบากอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาเรื่องประโยชน์ใช้สอย หรือหน้าที่การใช้งานของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครให้มีความถูกต้อง เป็นไปไม่ได้ที่จะพิจารณาชนิดของภาชนะบนภาพสลักของศาสนสถาน เนื่องจากภาชนะเหล่านั้นอาจเป็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องเงิน หรือเครื่องจักสานก็ได้ อย่างไรก็ตาม ภาพสลักเล่าเรื่องบนศาสนสถานดังกล่าวก็เป็นเพียงหลักฐานที่สามารถนำมายืนยันถึงรูปทรงของภาชนะที่มีอยู่ในขณะนั้น จึงไม่มีความจำเป็นต้องตีความว่า รูปทรงของภาชนะที่ปรากฏบนภาพสลักเหล่านั้นเป็นภาชนะประเภทใด เนื่องจากภาชนะเหล่านี้ต่างมีรูปทรงซึ่งกันและกันอยู่แล้ว ภาชนะสำริด (ที่อาจมีการลงรักปิดทอง) มักผลิตขึ้นสำหรับพระมหากษัตริย์หรือสำหรับนักบวชใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสักการะบูชารูปเคารพหรือเทพเจ้า เสมือนเป็นภาชนะทองคำ เรายังไม่สามารถบอกได้ว่าเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบตามศาสนสถานทางภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย รวมทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาจะเป็นเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมหรือไม่ เนื่องจากยังไม่เคยมีการขุดค้นทางโบราณคดีเกี่ยวกับแหล่งที่อยู่อาศัย เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปแบบของภาชนะที่ค้นพบตามศาสนสถาน ภาชนะเหล่านี้ก็อาจเป็นเพียงเครื่องใช้ส่วนตัวที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตประจำวันของเหล่านักบวชที่ประจำอยู่ ณ ศาสนสถานนั้น ๆ ได้แก่ พระสงฆ์และพราหมณ์ ขณะเดียวกันก็ใช้เครื่องถ้วยเงินที่สั่งเข้ามาควบคุมกันด้วย

ประโยชน์ใช้สอยของภาชนะรูปทรงต่าง ๆ ส่วนหนึ่งอาจได้รับมาจากเครื่องถ้วยเงินที่เป็นต้นแบบโดยตรง แล้วถูกนำมาปรับใช้ตามความเหมาะสมหรืออาจประดิษฐ์คิดค้นขึ้นใหม่ตาม

ภูมิปัญญาพื้นบ้านของตน การตีความเกี่ยวกับประโยชน์ใช้สอยของรูปทรงต่าง ๆ ของเครื่องถ้วย
 เขมรให้มีความสัมพันธ์กับความเชื่อและคติทางศาสนาใดศาสนาหนึ่ง จึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ไม่ว่า
 จะเป็นพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพราะอาจไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดี
 และสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของทั้งหมด รวมทั้งยังต้องหลีกเลี่ยง
 การกล่าวหรือสรุปที่ขาดหลักฐานสนับสนุน แม้ว่างานศิลปกรรมต่าง ๆ จะชี้ให้เห็นถึงความ
 เจริญรุ่งเรืองของศาสนาใดศาสนาหนึ่งในช่วงเวลาของแต่ละกษัตริย์ก็ได้หมายความว่า ภาชนะ
 เหล่านั้นจะผลิตขึ้นเพื่อศาสนานั้น ๆ เสมอไป นอกจากนี้ผลการขุดค้นทางโบราณคดีของกรม
 ศิลปากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย แม้จะมีการค้นพบเครื่องถ้วยเขมรร่วม
 ด้วย แต่หลายบริบทก็ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า ภาชนะรูปแบบใดใช้ในพิธีกรรมใด มีเพียง
 ไม่กี่แห่งที่ปรากฏหลักฐานพอที่จะบ่งบอกถึงประโยชน์ใช้สอยได้ อย่างไรก็ตามเราสามารถแบ่ง
 ประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรทั้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงรักได้
 อย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เป็นเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นสำหรับใส่อาหารหรือสิ่งของต่าง ๆ เช่น จาน ชาม ไห และ
 เครื่อง ใช้น้ำดื่ม มักเป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาล ส่วนใหญ่ไม่พบในแหล่งศาสนสถาน อย่างไรก็ตาม
 ตาม ปัจจุบันยังไม่มีผลการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพื่อศึกษา
 ลักษณะรูปแบบของเครื่องถ้วยอย่างชัดเจน

จาน (Dish)

มีลักษณะเป็นจานปากกว้าง ขอบปากผายออกเป็นขอบแบน ริมเรียบ ก้นตื้น ด้านในและ
 ด้านนอกตัวจานไม่ตกแต่งลวดลาย เชิงเตี้ย ขอบเชิงค่อนข้างบาง มักเป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาล ยัง
 ไม่เคยค้นพบรูปทรงของจานในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีประเภทศาสนสถานเลย

ชาม (Bowl)

มีลักษณะเป็นชามปากแคบ ขอบปากเรียบ ก้นลึก ตัวชามลาด ด้านในและด้านนอกตัว
 ชามไม่ตกแต่งลวดลาย มีทั้งแบบเชิงเตี้ย ก้นตื้น และแบบเชิงสูง ขอบเชิงหนา มักเป็นประเภท
 เคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 122) ยังไม่เคยค้นพบรูปทรงของชามในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีประเภท
 ศาสนสถานเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 122 ชามเคลือบขี้เถ้าฟิผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ไหสี่หู (Jar with Four Ears)

มีลักษณะเป็นไหปากแคบ ขอบปากเป็นสัน ไห่ล่กว้าง ลำตัวสอบเข้ายังฐาน บริเวณไห่ล่ มักปั้นติดหูสี่หู ตัวไห่ไม่ตกแต่งลวดลาย ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบขี้เถ้าฟิ (ภาพที่ 123) ยังไม่เคยค้นพบรูปทรงของไห่แบบนี้ในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีประเภทโบราณสถานเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 123 ไหสี่หูเคลือบขี้เถ้าฟิผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

กระดิ่งและลูกกระพรวน (Bell)

การพัฒนาที่สำคัญอย่างหนึ่งของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรคือ การผลิตเครื่องถ้วยเคลือบที่มีเครื่องโลหะเป็นต้นแบบ เช่น กระดิ่งหรือลูกกระพรวน มีการค้นพบกระดิ่งเคลือบขี้เถ้าฟิจากการ

ขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเตาบาระณะ (แหล่งโคกลิ่นพิกุล) จังหวัดบุรีรัมย์ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล 2532 : 24) มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ตอนบนสอบ ส่วนหัวเจาะรูเล็ก ๆ 2-5 รู และด้านข้างส่วนความหนาอีกข้างละ 1 รู ภายในกลวง ด้านล่างเปิดเป็นช่อง ตัวกระดิ่งถูกขูดขีดลายเรขาคณิต อย่างไรก็ตาม ยังมีการค้นพบกระดิ่งในรูปทรงเดียวกัน แต่ถูกขูดขีดด้วยตัวอักษรเขมร ลายเกียรติมุขหรือลายหน้ากาล เป็นต้น บางชิ้นจึงอาจใช้เป็นเครื่องประดับสำหรับพระโคที่เลี้ยงไว้ใช้งานพระราชพิธีสำคัญ (ภาพที่ 124) มีใช้กระดิ่งของโคทั่วไป ส่วนลูกกระพรวนทรงกลม ด้านบนมีวงแหวน ด้านล่างเจาะเป็นร่องเล็กและยาว ภายในกลวง แสดงให้เห็นว่า มีที่มาจากเครื่องโลหะ จากการศึกษาโอรุปลัศว์ที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กพบว่าแม้อาจเป็นสัตว์เลี้ยงชนิดเดียวที่ชาวกัมพูชานิยมเลี้ยงไว้เพื่อความเพลิดเพลิน เนื่องจากมีลูกกระพรวนผูกอยู่ที่คอ (ภาพที่ 125) ยังไม่เคยค้นพบกระดิ่งหรือลูกกระพรวนในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีประเภทศาสนสถานเลย

ภาพที่ 124 กระดิ่งเคลือบขี้เถ้าพิชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

กระปุกทรงลูกจัน (Squat Jar)

มีลักษณะเป็นกระปุก ตัวกระปุกกลมแบนคล้ายลูกจัน ขอบปากตั้ง ก้นเรียบ ขูดขีดลายอย่างง่าย ๆ ส่วนใหญ่เป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 126) สำหรับประเภทเคลือบขี้เถ้าพิชจะพบน้อยมาก (ภาพที่ 127) นักวิชาการบางท่านเชื่อว่า รูปทรงของกระปุกทรงลูกจันเป็นลักษณะเฉพาะของเครื่องถ้วยเขมรที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยจีน อาจใช้เป็นกระปุกบรรจุน้ำมัน ไล่ไต้บริเวณป่า (Rooney 1981 : 51) อย่างไรก็ตาม ผู้มหาศิลปโบราณวัตถุเคยพบกระปุกทรงลูกจันเคลือบสีน้ำตาลของจีนที่มีรูปทรง สีเคลือบ และการผลิตขอบเชิงเหมือนกับกระปุกทรงลูกจันที่ผลิต

ภาพที่ 125 โถรูปแมวเป็นภาชนะรูปสัตว์แบบเดียวที่พบว่ามียุคพระวนเขวนอยู่ที่คอ
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ (ล่าง)

ภาพที่ 126 กระปุกทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

จากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมากในแม่น้ำเจ้าพระยาและในแหล่งเรืออับปางในประเทศจีน จึงแสดงให้เห็นว่า รูปทรงของกระปุกทรงลูกจันทน์มีความสัมพันธ์กับรูปทรงของเครื่องถ้วยจีนอย่างชัดเจน

ภาพที่ 127 กระปุกทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

คนทีทรงลูกจันทน์ (Kendi)

มีลักษณะเดียวกับกระปุกทรงลูกจันทน์ แต่ตัวคนทีด้านหนึ่งถูกเจาะรูเล็ก ๆ 1 รู แล้วปั้นพวยขนาดเล็กติดลงบนรูเพื่อให้ของเหลวสามารถไหลออกได้ มักทำเป็นรูปนกออก ส่วนด้านที่อยู่ตรงข้ามจะปั้นติดรูปสัตว์หนึ่งหรืออาจปั้นติดเป็นรูปนายพรานกำลังล่าหมาป่าอยู่รอบตัวคนที (ภาพที่ 128) แต่จากการขุดค้นทางโบราณคดีมักค้นพบคนทีทรงลูกจันทน์ร่วมกับโอรูปนกออก โอทรงกลม และโอทรงกระบอกบริเวณตัวศาสนสถาน จึงอาจเป็นไปได้ว่า คนทีทรงลูกจันทน์อาจเป็นเครื่องใช้ในพิธีประจำวันของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก อย่างไรก็ตามบางครั้งก็พบว่าคนทีทรงลูกจันทน์บางใบมีร่องรอยของการใช้ใส่ปูนเช่นเดียวกับโอรูปสัตว์ แต่พบในปริมาณน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับโอทรงกลมหรือโอรูปสัตว์ ผู้ที่นำมาคนทีทรงลูกจันทน์มาใส่ปูนอาจเห็นว่า รูปทรงของคนทีทรงลูกจันทน์ใบนี้มีลักษณะค่อนข้างกลมและมีขนาดสูง เมื่อใส่ปูนสามารถควักออกใช้ได้สะดวก จึงนำมาใช้ใส่ปูน อย่างไรก็ตาม รูปทรงของภาชนะแบบนี้ปกติจะมีลักษณะแบนไม่เหมาะสำหรับใส่ปูน เนื่องจากมีขอบปากเล็ก ตัวคนทีแบนและเตี้ย ทำให้ยากแก่การควักปูนออกมา

ด้ามคันล่อง (A Handle of Mirror)

มีการค้นพบด้ามคันล่องเคลือบสีน้ำตาลบางชิ้นที่ถูกขูดขีดและปั้นติดลาย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบรรดาภาพสลักบนปราสาทหลายแห่งที่เมืองพระนคร ซึ่งมักสลักเป็นรูปนางอัปสรหรือสตรีในราชสำนักถือคันล่องอยู่ในมือ มีทั้งรูปวงกลมและรูปวงรี จึงอาจแสดงให้เห็นถึงรสนิยมความหรูหราและการรักสวยรักงามของบรรดาเหล่าสตรีในราชสำนักกัมพูชา ซึ่งอาจได้รับแบบอย่างจากวัฒนธรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง หากพิจารณาจากประเภทของวัสดุที่ใช้ผลิตน่าจะผลิตขึ้นสำหรับบุคคลชั้นสูงมากกว่าที่จะเป็นเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานิกาย

ต้นตระกูลทิวชยานที่มักหล่อด้วยสำริดทั้งหมดเช่นเดียวกับเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมแบบอื่น ๆ และยังไม่เคยค้นพบด้ามคันทองแบบนี้ในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีประเภทศาสนสถานเลย

ภาพที่ 128 คนที่ทรงลูกจันทน์เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

กา (Ewer)

มีลักษณะเป็นกา บริเวณส่วนที่เทน้ำมักทำเป็นทรงกระบอก รอบคอกเป็นสัน เหมือนกับใช้รองรับหรือถูกรอบลงด้วยภาชนะบางอย่างได้ (ภาพที่ 129) จึงเป็นไปได้ว่าอาจมีภาชนะที่มีลักษณะคล้ายถ้วยสำหรับใส่น้ำดื่มครอบอยู่ที่ขอบปากของกา (ภาพที่ 130) เพราะสังเกตจากคนที่ที่มีลักษณะเดียวกันหลายชิ้น ส่วนใหญ่พบประเภทเคลือบสีน้ำตาล

ภาพที่ 129 การูปหัวไก่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ (ซ้าย) และ Dawn F. Rooney, *Khmer Ceramics* (New York : Oxford University Press, 1984), 153, fig. 106. (ขวา)

ภาพที่ 130 ฝาครอบ (?) รูปศีรษะบุคคลเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

โถ

บรรดาเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันยังปรากฏรูปแบบของภาชนะที่เกี่ยวข้องวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากจำนวนมาก โดยเฉพาะรูปทรงที่เป็นโถทรงกลมและโถรูปสัตว์ เมื่อพิจารณาจากประเภทของเครื่องถ้วยและความประณีตของการผลิตพบว่า โถเหล่านี้อาจแบ่งไว้ด้วยระดับต่าง ๆ ตามฐานะของบุคคล

ต้นกำเนิดของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากมาจากประเทศอินเดีย เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมานานกว่า 2,000 ปีมาแล้ว (ภาพที่ 131) ซึ่งชาวอินเดียจะเคี้ยวหมากร่วมกันในหมู่เพื่อน และนิยมใช้หมากสำหรับบูชาเทพยดาและพระผู้เป็นเจ้า ตามความเชื่อของชาวฮินดูเชื่อว่า พระกณेशจะแปลงร่างเป็นผลหมาก จึงถือว่าหมากเป็นพืชผลของพระเจ้า ดังนั้นพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ในพิธีกรรมต่าง ๆ จึงขาดหมากไม่ได้ (ดวงกมล อุณจิตติ, การกินหมาก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก [http://www.uniserv.buu.ac.th/forum2/topic.asp? TOPIC_ID=699](http://www.uniserv.buu.ac.th/forum2/topic.asp?TOPIC_ID=699))

ปัจจุบันชาวอินเดียก็ยังคงมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเคี้ยวหมากอยู่ เช่น ในพิธีแต่งงาน ครอบครัวของเจ้าสาวจะต้องส่งหมากไปให้ครอบครัวของเจ้าบ่าว แยกที่มาในงานก็มีความสนุกสนานกับการเคี้ยวหมาก เมื่อขบวนของเจ้าสาวเดินทางไปถึงบ้านเจ้าบ่าว ก็จะต้องแจกจ่ายหมากแก่สมาชิกครอบครัวของเจ้าบ่าวและไม่ควรลืมที่จะให้เจ้าบ่าวด้วยในพิธีเลี้ยงเดียวกันนี้ก็จะเริ่มพิธีด้วยการเคี้ยวหมากและสูบบุหรี่ ในพิธีบุญของชาวไทยที่มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ มักมีหมากพลูที่เจียนและม้วนเรียบร้อยแล้วใส่พานไว้ถวายพระสงฆ์ รวมทั้งมีการจัดเตรียมกระโถนไว้ให้ท่านด้วย หมากจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์

ภาพที่ 131 หมากเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก มีทั้งทรงรีและทรงกลมเป็น

นอกจากชาวอินเดียแล้วก็ยังมีชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาก เช่น เนปาล ศรีลังกา บังคลาเทศ ปากีสถาน และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งคงได้รับเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่ศาสนาของชาวอินเดีย แต่คงมีวัฒนธรรมการเกี่ยวข้องที่แตกต่างกัน (วัฒนธรรมการกินหมาก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://mis-pattani2.pn.psu.ac.th/mail/mail2/looknote.php?&Did=01312&PHPSESSID=b608ca95f94081a462f0d5a1945c48b0>)

วัฒนธรรมการเกี่ยวข้องมากถูกแพร่หลายมากในราชอาณาจักรกัมพูชาและได้รับความนิยมนับตั้งแต่ระดับสามัญชนจนถึงบุคคลชั้นสูง นอกจากหมากพลูจะเป็นของขบถสำหรับพระมหากษัตริย์ นักบวชทั้งพราหมณ์และพระสงฆ์ รวมถึงชาวบ้านแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียที่แพร่หลายเข้าสู่ราชอาณาจักรกัมพูชาอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากภาพสลักเล่าเรื่องบนผนังของปราสาทบายนซึ่งเป็นศาสนสถานที่ถูกสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน บริเวณระเบียงคด 2 แห่งแสดงให้เห็นถึงรูปทรงของภาชนะและประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและการใช้ภาชนะในชีวิตประจำวัน สะท้อนให้เห็นถึงการประกอบอาหารและการเตรียมอาหาร รวมทั้งวัฒนธรรมการเกี่ยวข้องมากของชาวกัมพูชาในสมัยนั้นซึ่งยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในช่วงต้นทศวรรษของยุคปัจจุบัน ชาวกัมพูชายังคงมีความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาและวิญญาณว่าสามารถปกป้องหรือทำร้ายได้ จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อร้องขอหรือสนองต่อเทพเจ้าด้วยใบพลูหมาก ซึ่งเป็นเครื่องมือหรือสัญลักษณ์ในพิธีกรรมติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเครื่องเช่นไฉนนี้จะช่วยให้การสื่อสารระหว่างมนุษย์กับวิญญาณหรือเทพเจ้าเป็นที่ยอมรับ

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณโบราณสถานทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งถูกสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ที่ถ้ำน้อยบ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอบ้านดุง จังหวัดมุกดาหาร (ห่างหุ้่นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ 2544) ที่ปรังค์บ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (ห่างหุ้่นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ 2546) และที่ปราสาทปรังค์พลสงคราม ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (สุรเชษฐ์ กิ่งทอง 2546) มักค้นพบชิ้นส่วนโลหะทรงกลมหรือโลหะปัดตัว ภายในมีร่องรอยของการใส่ปูนหลงเหลืออยู่เกือบทุกใบ สันนิษฐานว่าโลหะเหล่านี้ส่วนหนึ่งอาจผลิตขึ้นสำหรับใส่ปูนที่ใช้ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวข้องกับหมากของนักบวช ได้แก่ พระสงฆ์และพราหมณ์ที่ดูแลรักษาศาสนสถานนั้น ๆ โดยการประยุกต์รูปสัตว์ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่า สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้เป็นอาหารหรือสัตว์เลี้ยงเพื่อความเพลิดเพลิน เช่น กวาง กระต่าย นม หมี หมูป่า ไก่ เป็ด โค ปลา เต่า จระเข้

นกออก และแมว โดยเฉพาะโอรูปนกออกจะพบมากที่สุด เนื่องจากเป็นสัตว์ที่กินหอยที่นำมาทำปูนเป็นอาหาร โอรูปเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นเต้าปูนและเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันถึงค่านิยมในการเคี้ยวหมากที่มีอยู่อย่างกว้างขวางในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังมีภาชนะรูปทรงอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก เพราะมักค้นพบร่วมกัน เช่น กระปุกทรงลูกจันทน์ คนที่ทรงลูกจันทน์ ซึ่งอาจใช้ใส่น้ำผสมปูนมิให้แห้ง โอรูปทรงกระบอกสำหรับใส่ใบพลู เป็นต้น ซึ่งทั้ง 4 รูปทรงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งกับวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากที่เรียกกันว่า “ชุดเคี้ยวหมาก”

การศึกษาเกี่ยวกับโอรูปสัตว์ในอดีตที่ผ่านมามักถูกตีความว่า มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและคติศาสนาทั้งพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากมักค้นพบร่วมกับภาชนะรูปทรงอื่น ๆ ในแหล่งศาสนสถาน แต่ในบริบทของการค้นพบทางโบราณคดีพบว่า รูปสัตว์ที่ปรากฏบนโอรูปอาจไม่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือคติศาสนาโดยตรง เพราะความเชื่อและคติศาสนาเป็นเพียงตัวกำหนดรูปแบบของรูปเคารพและภาพสลักเล่าเรื่องที่เปี่ยมงานที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางศาสนาเท่านั้น แต่รูปทรงหรือลวดลายของภาชนะอาจถูกกำหนดหรือมิได้ถูกกำหนดจากความเชื่อและคติทางศาสนาโดยตรงก็ได้ เพียงแต่เป็นตัวผลักดันให้มีการพัฒนาหรือดัดแปลงรูปทรงของภาชนะให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยมากยิ่งขึ้นเท่านั้น เช่น การทำพานให้มีแกนสำหรับตั้งรูปเคารพหรือมีพวยเล็ก ๆ ด้านข้างสำหรับเทน้ำมันหรือน้ำมันที่ไหลผ่านรูปเคารพเพื่อใช้ดื่มกินหรือพานสำหรับปักดอกไม้ ดังนั้นการผลิตโอรูปที่มีรูปสัตว์หรือไม่มีรูปสัตว์ประกอบและทำหน้าที่เป็นเต้าปูนเช่นเดียวกันจึงอาจไม่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือคติทางศาสนาแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ายังคงเรื่องราวของความเชื่อและคติศาสนาดังกล่าวที่เผชิญตรงกับรูปสัตว์ที่ช่างผลิตออกมาเสนอไว้ ณ ที่นี้ เพื่อให้ให้นักวิชาการสามารถนำมาพิจารณาและเปรียบเทียบได้อย่างชัดเจน

โอรูปช้าง (Elephant)

คติศาสนาเรื่องช้างแพร่หลายอย่างมากในประเทศอินเดีย ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาต่างยกย่องว่า ช้างเป็นสัตว์มงคล โดยเฉพาะช้างเผือก เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบุญบารมีของกษัตริย์ เป็นพาหนะของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ หรือเทพเจ้าสำคัญทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระอภัยมณี พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ พระอินทร์ รวมทั้งปรากฏในชาดกของพุทธศาสนาในฐานะพระโพธิสัตว์หลายเรื่องด้วยกัน เช่น ในฉัตตันทชาดก (Saddanta Jataka) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างเผือก 6 งา (หรือมีงาอันมีศรี 6 สี) ในมาติโปสกชาดก (Mati-posaka Jataka) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างเผือกที่มีความกตัญญูเลี้ยงดูมารดาที่ชราและตาบอด (Iyer K. Bharatha 1977 : 45-46)

ช้างมีชื่อเรียกหลายชื่อแตกต่างกันไปตามคุณลักษณะ เช่น นาค (naga) เนื่องจากช้างสามารถเคลื่อนที่ไปได้ทุกหนทุกแห่ง ผุงช้างถูกเปรียบเหมือนก้อนเมฆที่ลอยอยู่บนท้องฟ้า ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับฝน น้ำ และความอุดมสมบูรณ์ (Pinsri 2009 : 161)

ตำนานเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับช้างที่ถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ถูกกล่าวไว้ทั้งในคัมภีร์ทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา เช่น คชลักษณ์ ทำเป็นรูปช้าง 2 เชือกขึงวงสร่งน้ำพระลักษมี หรือช้างปัจจัยนาเคนทร์ซึ่งเป็นช้างที่ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลในเวสสันดรชาดก เป็นต้น รูปช้างชูดอกบัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ยังปรากฏทั่วไปในศิลปะอินเดียและศิลปะของประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย

ภาพที่ 132 โถรูปช้างผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ซ้ายล่าง) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (ขวามือ) และนายโยธิน ชาราหิรัญโชติ (ซ้ายบนและขวาล่าง)

มีการค้นพบโอรุปร่างทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลจากการขุดค้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาทั้งแบบเรียบไม่มีขา และแบบมีขา ส่วนใหญ่มีฝ่าเท้าแบบกลมแบน ตัวฝ่าแ่นโค้ง มีแกนเดี่ยว ๆ ปลายเป็นรูปดอกบัวตูม แบบลดหลั่นกันเป็นชั้นจนถึงส่วนยอดคล้ายรูปดอกบัวตูม หรือแบบรูปควาญถือตะขอ เมื่อปิดฝ่า จะแลดูคล้ายกับรูปควาญข้างกำลังนั่งอยู่บนหลังช้าง (ภาพที่ 132) ภายในโอรุมักมีร่องรอยของปูนหลงเหลืออยู่ จึงอาจเป็นไปได้ว่า โอรุเหล่านี้ส่วนหนึ่งคงเป็นภาชนะสำหรับใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากของชนชั้นสูงและคงมีระดับความสำคัญมากกว่าโอรุปูนนอก เพราะมักมีขนาดใหญ่กว่าและพบในปริมาณน้อยกว่าโอรุปูนนอก สำหรับโอรุปร่างที่มีขนาดสูง 30 เซนติเมตรขึ้นไปมักไม่ปรากฏร่องรอยของปูนอยู่ภายใน อาจเป็นภาชนะสำหรับเก็บสิ่งของมีค่าทั่วไป

โอรุหมี (Bear)

หมีจัดอยู่ในไฟลัมสัตว์มีแกนสันหลัง ชั้นสัตว์เลื้อยคลานด้วยนม จัดอยู่ในวงศ์ Ursidae ออกลูกเป็นตัว ตาและใบหูกลมเล็ก ริมฝีปากยื่นแยกห่างออกจากเหงือก สามารถยืนและเดินด้วยขาหลังได้ ประสาทการดมกลิ่นดีกว่าประสาทตาและหู กินพืชและสัตว์ ในราชอาณาจักรไทยมี 2 ชนิดคือ หมีควาย (*Selenarctos thibetanus*) ตัวใหญ่ ขนยาวดำ ที่อกมีขนสีขาวรูปวง และ หมีหมา หรือ หมีคน (*Helarctos malayanus*) ตัวเล็กกว่าหมีควาย ขนสั้นดำ ที่อกมีขนสีขาวรูปคล้ายเกือกม้า (หมี [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B5>)

มีโอรุหมีใบหนึ่ง ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีลักษณะคล้ายหางสั้น ไม่ปรากฏในความเชื่อและคติทางศาสนาของชาวอินเดียและชาวจีนแต่อย่างใด อาจเป็นไปได้ว่า หมีเป็นสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็ก จึงถูกนำมาประยุกต์เป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาบนใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมาก (ภาพที่ 133)

โอรุกระต่าย (Rabbit)

ความเชื่อของชาวอินเดียและชาวจีนต่างกล่าวถึงกระต่ายในฐานะที่มีความเกี่ยวข้องกับพระจันทร์ คำว่า “สสิธร” แปลว่า พระจันทร์ มีความหมายตรงตัวว่า “ทรงไว้ซึ่งกระต่าย” (สสิ-กระต่าย ธร-ทรงไว้) ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระจันทร์คู่กับนกยูงที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์ ตามความเชื่อของชาวจีนกระต่ายยังเป็นสัญลักษณ์ของความมีอายุยืนนาน ในประเทศจีนพระจันทร์จะถูกแสดงเป็นแผ่นบางที่มีรูปร่างคล้ายจานที่มีกระต่ายอยู่ด้านใน บางครั้งอาจแสดงท่ากำลังเตรียมสมุนไพร การใช้ครกและสาก (Bartholomew 2006 : 288 รูปที่ 10.26)

ภาพที่ 133 โถรูปหมีเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 134 โถรูปกระต่ายผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ (บน) และพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ล่าง)

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไม่เคยค้นพบโอรุปกระต่ายในแหล่งโบราณคดีประเภทศาสนสถานเลย อย่างไรก็ตามโอรุปกระต่ายเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีการผลิตมากเป็นอันดับสาม รองจากโอรุปนกออกและโอรุปช้าง ส่วนฝาทำเป็นทรงกรวยคล้ายฝาชี เตี้ย ๆ แต่มีแกนฝาค่อนข้างยาว ปากโถค่อนข้างเล็ก (ภาพที่ 134) ภายในมีร่องรอยของการใส่ปูนหลงเหลืออยู่เช่นเดียวกัน จึงเป็นภาชนะใส่ปูนที่ใช้ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากของบุคคลชั้นสูง เช่น ขุนนางหรือนางในราชสำนัก จึงมีระดับความสำคัญมากกว่าโอรุปนกออกและโอรุปช้าง เพราะมักพบในปริมาณที่น้อยกว่าทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาล ประเภทเคลือบจี๊ดฟ้าพีช และประเภทเคลือบจี๊ดฟ้าพีชที่มีการแต้มลายคล้ายกับการหยดสนิมของแร่เหล็ก ซึ่งถือเป็นวิธิตกแต่งพิเศษของเครื่องถ้วยเขมร

โอรุปม้า (Horse)

คติศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกล่าวว่า ม้ามีความเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ น้ำ และความอุดมสมบูรณ์ ม้าตัวแรกของโลก คือ ม้าอุจโจศรพ (Uccaisravas) เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรและพระอินทร์เทพเจ้าแห่งฝนได้ไว้ในครอบครอง บางตำรากล่าวว่า ม้าเกิดจากน้ำและมีพระวรุณเทพเจ้าแห่งท้องทะเลเป็นเจ้าของ ม้าเป็นสัตว์สำคัญที่ใช้ประกอบพิธีฮัสวเมธเพื่อแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่หรือพระจักรพรรดิ

ม้าถูกใช้เป็นพาหนะของเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหลายองค์ นอกจากเป็นพาหนะของพระพาย ซึ่งเป็นเทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือและเป็นเทพแห่งลมแล้ว ม้ายังเป็นพาหนะของพระกุเวร (เทพประจำทิศใต้) เป็นพาหนะเทียมรถทรงของพระอาทิตย์ และรถทรงของพระจันทร์ ตลอดจนเป็นพาหนะของพระนารายณ์ในกัลกียาวตาร

สำหรับความเชื่อของชาวจีนเชื่อว่า ม้าเป็นสัตว์ที่มีพลังอำนาจ หมายถึง “ขอให้มีความมั่นคงและพละกำลังร่าวกกับมังกรและม้า” เป็นคำอวยพรปีใหม่คำหนึ่งติดไว้รอบบ้าน ศัพท์คำว่า ส่วนยอดของม้า หมายถึง “ทันทันทันใด” หรือ “โน้มน้าว” เขียนในรูปแบบเดียวกัน ม้าจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบสุขและสันติภาพ เพราะในสมัยโบราณ ชาวจีนใช้ม้านำข่าวสารอันสงบสุข (Bartholomew 2006 : 240 รูปที่ 8.15)

ม้าเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่ช่างนิยมนำมาประยุกต์บนโอรุปสัตว์ เพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากของบุคคลชั้นสูง เช่น ขุนนางหรือนางในราชสำนัก จึงมีระดับความสำคัญมากกว่าโอรุปนกออกและรูปช้าง และมักพบในปริมาณน้อยกว่าเช่นเดียวกับโอรุป

กระต่าย อย่างไรก็ตามน่าจะเป็นสัตว์นำเข้าจากต่างประเทศเช่นเดียวกับนกยูง เนื่องจากมิใช่สัตว์ป่าที่มีอยู่ชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงรัก

โอรูปหมูป่า (Boar)

คติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกล่าวว่า หมูป่ามีความเกี่ยวข้องกับลัทธิไวษณพนิกายและลัทธิไศวนิกาย ได้แก่ การเป็นสัญลักษณ์ของอวตารครั้งที่สามของพระนารายณ์ (วราหาวตาร) ซึ่งทรงอวตารเพื่อไปช่วยเทวีแห่งพื้นดิน (ภูมิเทวี) ที่ถูกหิรัญยักษ์นำไปซ่อนไว้ก้นทะเลลึก สำหรับที่เกี่ยวข้องกับลัทธิไศวนิกาย พระนารายณ์ในรูปของหมูปามีกล่าวถึงในคัมภีร์ลึงคปุราณะ ตอนที่ว่าด้วยการสร้างรูปเคารพปางลิงโคทฆามูรติและศิวะกิราตารชุนมูรติ ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระศิวะอวตารเป็นนายพรานปรากฏอยู่ในมหาภารตยุทธ ซึ่งเป็นมหากาพย์ที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งของอินเดีย (Pinsri 2009 : 160)

ภาพที่ 135 โอรูปหมูป่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงรัก

ที่มา: นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

ส่วนคติทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานกล่าวว่า หมูป่าเป็นสัญลักษณ์แทน “โมหะ” คือ ความไม่อยากรู้ ความดื้อดึงตัน ร่วมกับสัตว์อีก 2 ชนิด คือ งูพิษที่ใช้แทน “โทสะ” คือ ความโกรธ ความเกลียด ความอาฆาตพยาบาท และไก่ แทน “ราคะ” คือ ตัณหา ความอยาก ความไม่อึดในกาม โดยแสดงรูปสัตว์ 3 ชนิดนี้ กลืนกินหางของกันและกันเป็นวงกลม หมายถึงความร้ายกาจทางจิตที่เป็นพลังอยู่ตรงแกนกลางของภาวะจักร เป็นพลังที่ทำให้จักร คือ สังสารวัฏ หมุนไปไม่จบสิ้น นอกจากนี้ พระโพธิสัตว์หญิงในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระคือ มาริจี เมื่อปรากฏกายในรูปตันตระยังมีเศียรด้านหนึ่งเป็นหมูป่า รวมทั้งยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของนางโยคินีประจำทิศใต้ของแห้วระที่มีชื่อว่า เคารี (Cauri) อีกด้วย

เนื่องจากหมูป่าเป็นสัตว์ป่าที่มีอยู่ชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็ก จึงเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่นิยมนำมาประยักต์บนโอรูปสัตว์ เพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากของสามัญชนทั่วไป (ภาพที่ 135)

โอรูปกวาง (Deer)

กวางเป็นสัญลักษณ์ของป่า การอยู่ป่า นักบวชทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาจะนุ่งห่มหนังกวางเป็นเครื่องหมายของการปลีกหนีสังคมมนุษย์

ในพุทธประวัติกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาที่ป่าอสิปตมฤคทายวัน หรือป่าสวนกวาง ในสุวรรณสามชาดก พระโพธิสัตว์ที่จุติลงมาเป็นสุวรรณสามซึ่งมีหน้าที่ต้องดูแลบิดามารดาตามอดที่อาศัยอยู่ในป่า ถูกยิงด้วยความเข้าใจผิดว่า เป็นกวาง

วรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีการกล่าวถึงกวาง ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับนักบวชและการอยู่ป่า เช่น ในมหากาพย์รามายณะกล่าวถึงเหตุการณ์ระหว่างที่พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาออกเดินป่าว่า เมื่อสุรชื้อ มาริศ (Marica) ได้แปลงกายเป็นกวางทองมาหลอกล่อให้พระรามตามเข้าไปในป่าลึก เพื่อเปิดทางให้ท้าวราพณ์ (Ravana) หรือทศกัณฐ์เข้าไปลักชิงตัวนางสีดา มหากาพย์เรื่องมหาภารตะกล่าวถึงกษัตริย์ปาณฑุ (Pandu) พระบิดาของเจ้าชายทั้งห้าแห่งราชวงศ์ปาณฑพ (Pandava) ที่ได้ยิงกวางซึ่งเป็นฤๅษีแปลงตายในขณะที่ร่วมเสพสังวาสกับฤๅษีผู้เป็นภรรยา (ซึ่งอยู่ในร่างกวางเช่นกัน) ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ปาณฑุจึงต้องคำสาปให้สิ้นชีวิตเมื่อไรก็ตามที่เสพสังวาสกับชายา (Snead 1989 : 161 ; Pinsri 2009 : 160-161)

ภาพที่ 136 โอรูปกวางเคลือบสีน้ำตาลผลิตกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

มีการค้นพบโอรูปกวางเคลือบสีน้ำตาลในราชอาณาจักรกัมพูชา แสดงท่าหมอบในท่า เหลียวมองด้านหลัง บริเวณหน้าผากชุดจิตลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูน ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจาก กวางที่มีอยู่ชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็ก โดยนำมาประยุกต์บนโอรูปสัตว์เพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมาก (ภาพที่ 136)

โอรูปนึ่งหรือลัน (Pangolin)

นึ่งหรือลันเป็นสัตว์กินมดเป็นอาหาร บางครั้งจึงเรียกว่า “ตัวกินมด” มี 2 ชนิด คือ ลัน พันธุ์จีน ซึ่งส่วนใหญ่พบทางภาคเหนือของราชอาณาจักรไทย และลันพันธุ์มลายู ซึ่งส่วนใหญ่พบ ทางภาคใต้และภาคกลางของราชอาณาจักรไทย เป็นสัตว์รูปร่างแปลกไม่เหมือนใคร ตัวเตี้ยคดคิน ขาสั้น หางยาว ปากยื่นยาวแหลม หูเล็กมาก มีเกล็ดแข็งทั่วตัวซึ่งก็คือขนที่แปรรูปไป ส่วนขนที่เป็น เส้นยังคงมีอยู่บางส่วน เช่น ตามช่องระหว่างเกล็ด คาง และได้ลำตัว หางยาวใช้ทำหน้าที่เป็นอวัยวะ ยึดเกี่ยวได้ ปากของลันไม่มีขากรรไกร ไม่มีฟัน มีเพียงรูเล็กๆ กินอาหารโดยใช้ลิ้นที่ยาวและ เหนียวแลบตัวจับมดและปลวกเข้าปาก โดยแต่ละม้อลันอาจกินปลวกมากถึง 200,000 ตัว ลันมี ชีวิตอยู่ได้ในภูมิประเทศหลายชนิด ทั้งป่าดิบ ป่าชื้นสอง พุ่มหญ้า รวมถึงพื้นที่เกษตรกรรม พบใน ประเทศพม่า ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา มาเลเซีย เกาะสุมาตรา เกาะชวา และเกาะบอร์เนียว (ลัน หรือ นึ่ง [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.junjaowka.com>)

มีการค้นพบโอรูปสัตว์เคลือบสีน้ำตาลหลายใบ ทำเป็นรูปนึ่ง แสดงท่าหอดตัวเป็นรูป วงกลม ปากยื่นยาวแหลม มีเกล็ดแข็งตามลำตัว เนื่องจากลันเป็นสัตว์ป่าที่มีชุกชุมบนเทือกเขาพนม ดงเร็ก จึงนิยมนำมาประยุกต์บนโอรูปสัตว์ เพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมาก

โอรูปนกยูง (Peacock, peafowl)

ตามความเชื่อและคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกล่าวว่า นกยูงถือเป็นสัญลักษณ์แห่ง ความอุดมสมบูรณ์ในฐานะที่เป็นพาหนะของพระขันตุมาร เทพเจ้าแห่งการสงคราม รวมทั้งยังเป็น พาหนะของมหายุรี เทพสตรีในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระ ในโมราชาดกกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติเป็นนกยูง ในศิลปะอินเดียรูปนกยูงยังมีความสัมพันธ์กับดวงอาทิตย์ ในงานศิลปกรรมจะใช้รูปนกยูงในวงกลมสื่อแทนความหมายถึงพระอาทิตย์

นกยูงเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่ข่างนำมาประยุกต์บนโอรูปสัตว์เพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทา ใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมาก อย่างไรก็ตาม นกยูงก็เป็นสัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศเช่นเดียวกับม้า เนื่องจากไม่ใช่สัตว์ป่าที่มีอยู่ชุกชุมบนเทือกเขาพนมดงเร็ก

โอรุปนกอินทรีทะเลหรือนกออก (White-bellied sea eagle, white-breasted sea eagle)

นกอินทรีทะเลหรือนกออกมีถิ่นอาศัยในแถบทวีปยุโรป ทวีปออสเตรเลีย และทวีปเอเชีย สำหรับราชอาณาจักรไทยพบในจังหวัดที่อยู่บนชายฝั่งภาคตะวันออกและภาคใต้ เป็นนกขนาดกลาง-ใหญ่ มีขนาดความยาวลำตัว 66-69 เซนติเมตร ตัวผู้และตัวเมียมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ตัวที่โตเต็มวัยแล้ว บริเวณหัว ออก และลำตัวด้านล่างมีสีขาว ด้านบนมีสีน้ำตาลเทา หางและปีกเป็นสีเทาเข้ม ปลายหางมีสีขาว นกออกขนาดเล็กมีสีน้ำตาลทั้งตัว เมื่อมีอายุได้ประมาณ 3 ปีจึงมีลักษณะดังกล่าว ขณะบินเห็นปีกค่อนข้างหักเป็นมุมเหนือลำตัว หางสีน้ำตาล ปลายหางสีขาวเป็นหางพลั่วชัดเจน อาหารได้แก่ สัตว์น้ำชนิดต่างๆ เช่น กุ้งทะเล ปลาหมึก ปลา และหอย เป็นต้น หาอาหารด้วยการเกาะกิ่งไม้หรือร่อนกลางอากาศ คอยจ้องหาเหยื่อในแหล่งน้ำ เมื่อพบจะบินลงโฉบด้วยกรงเล็บ จากนั้นจึงนำไปฉีกกินบนกิ่งไม้หรือรังที่ปัก ชอบอยู่ตามชายฝั่งทะเล ทะเลสาบ และแม่น้ำใหญ่ ชอบหากินบริเวณใกล้เคียงกับที่มันทำรังอยู่ (นกอินทรีทะเลหรือนกออก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.bloggang.com/viewdiary.php?id=wildbirds &month=09-2007&date=06&group=2&gblog=18> และ <http://www.moohin.com/animals/birds-110.shtml>)

นกออกเป็นที่รู้จักกันดีในบทเพลงและวรรณกรรมของชาวกัมพูชาเกี่ยวกับความรักเดียวใจเดียวและความทุกข์ทรมานเมื่อคู่ของมันตาย มันจะมีความทุกข์เวทนาอย่างยิ่งเมื่อต้องสูญเสียคู่ และจะทำร้ายตัวเองจนตายด้วยการกระแทกเข้ากับต้นไม้หรือก้อนหิน นอกจากนี้ยังเป็นชื่อของปราสาทออกยมที่ตั้งอยู่ริมบารายตะวันตก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยพบเห็นนกชนิดนี้อยู่ทั่วไป คำว่า “ออกยม” (นกออกที่อาบด้วยคราบน้ำตา) ก็ได้ชื่อมาจากนกชนิดนี้ เนื่องจากปูนที่ใช้ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากก็ทำจากเปลือกหอยบด ซึ่งเป็นสัตว์ทะเลที่นกออกกินเป็นอาหาร ปัจจุบันชาวกัมพูชายังคงเรียกรูปทรงของโถหรือเต้าปูนแบบอื่น ๆ ซึ่งมักทำด้วยเงินว่า “ออก” (Choulean 2000 : 17-19)

ช่างมักผลิตเป็นโถขนาดเล็กปั้นติดจอยปาก ตา และหางของนก โดยทั่วไปปีกมักขุดขีดลาย และมีฝาซึ่งมีลักษณะทรงกรวยคล้ายรูปฝ่ามือ ลดหลั่นกันเป็นชั้นจนถึงส่วนยอดของฝา ผลการศึกษาโอรุปสัตว์ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากรและที่อยู่ในความครอบครองของพิพิธภัณฑสถานเอกชนจำนวนกว่า 500 ใบได้แสดงให้เห็นว่า โอรุปนกออกเป็นรูปทรงสามัญเช่นเดียวกับโอรุปช้างที่ช่างนิยมผลิตเพื่อทำหน้าที่เป็นเต้าปูนมากกว่าโอรุปสัตว์ชนิดอื่น ๆ เพราะมักมีร่องรอยของปูนหลงเหลืออยู่ภายใน ดังนั้นโอรุปนกออกจึงมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากมากที่สุด (ภาพที่ 137 และ 138)

ภาพที่ 137 โถรูปนกอินทรีทะเลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ภาพที่ 138 โถรูปนกอินทรีทะเลสีหัวเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

โถรูปนกแสก (Barn owl)

นกแสกมีถิ่นอาศัยในแถบอินเดีย อันดามัน ชวา พม่า กัมพูชา เวียดนาม โคชินไชนา ลาว และไทย พบมากทางภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของราชอาณาจักรไทย รูปร่างของตัวผู้และตัวเมียจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ วงหน้ามีขนสีขาวขึ้นเต็มเป็นรูปหัวใจ ตา กลมดำโต ปาก แหลมจุ่ม ขนตัวด้านบนมีสีเหลืองปนน้ำตาลเทา มีจุดสีขาวและสีน้ำตาลประปราย ขนใต้ท้องสีขาว ส่วนปีกและหางมีลายขวางสีเหลืองสลับน้ำตาลอ่อน เล็บเท้า ยาวจุ่มแหลม เล็บนิ้วกลาง ลักษณะคล้ายฟันเลื่อย ขา ยาว มีสายตาและ ประสาทหูดีมาก โดยเฉพาะ

กลางคืน อันเป็นช่วงเวลาที่มันออกหากิน ซึ่งอาหารโปรดของมันคือ หนูท้องขาว ส่วนตอนกลางวัน สายตาจะแย่มาก ดังนั้นเมื่อตะวันขึ้นและขอบฟ้ามันจะหาที่ตามชอกหลืบมืด ๆ โพรงไม้ชอกเจดีย์ หลับนอน (นกกแสก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552, เข้าถึงได้จาก <http://www.classifiedthai.com/content.php?article=3400>)

นกกแสกเป็นนกจำพวกนกเค้าแมวที่อาจนับได้ว่าใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด ด้วยความที่มีถิ่นอาศัยใกล้หรืออยู่ในชุมชนของมนุษย์ จึงทำให้บางวัฒนธรรมเชื่อว่า เป็นนกที่ส่งสัญญาณเตือนถึงความตาย เช่น ในความเชื่อของชาวไทยเชื่อว่า "นกกแสก" หากมันไปส่งเสียงร้องที่หลังคาบ้านไหนภายใน 3 วัน 7 วัน ต้องมีคนที่รักตายจากไป ทั้ง นี้เพราะบางตำนานว่านกกแสกเป็นพาหนะของพระยม ซึ่งเป็นทูตนำทางมาก่อน ประกอบกับลักษณะของนกกแสกเองที่ชอบอาศัยอยู่ตามบ้านร้าง อันเป็นเสมือนที่ซ่อนตัวของภูตผี มีเสียงหวีดแหลมน่ากลัวและมีขนท้องเป็นสีขาว ยามบินในเวลากลางคืนจึงมองเห็นเป็นสีขาวโพลนคล้ายผีปีศาจลอยล่องอยู่ในความมืด บ้างก็เชื่อว่า นกกแสกเป็นพาหนะของพญายม เทพเจ้าแห่งความตายที่จะพาวิญญาณของคนตายไปสู่ยมโลก

ความเชื่อของชาวอินเดียเกี่ยวกับนกกแสกมีทั้งที่เป็นมงคลและอัปมงคล ในทางมงคลนั้นเชื่อว่า นกกแสกเป็นนกของพระลักษมีเทวีแห่งโชค โภคทรัพย์และการเกษตร นกกแสกจึงช่วยกินหนูในท้องนาให้เกษตรกร ชาวฮินดูในแคว้นเบงกอลเชื่อว่า หากนกนี้ทำรังในบ้านใคร บ้านนั้นจะได้ทรัพย์สินเงินทอง เป็นการนำโชคดีมาให้ อย่างไรก็ตาม นกกแสกยังเป็นพาหนะของนางจามรุมหาชายาของพระยม อันอาจเป็นที่มาทางความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยปัจจุบันว่า นกกแสกเป็นสัญลักษณ์แห่งความตาย

ภาพที่ 139 โถรูปนกกแสกเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ซ้าย) และ Dawn F. Rooney, *Khmer Ceramics* (New York : Oxford University Press, 1984), 137, fig.18. (ขวา)

ในต่างประเทศ นักสแกยังคงเป็นสัญลักษณ์แห่งความตายเช่นเดียวกัน ในอิตาลี บนเกาะ ซิซิลี (Sicily) ชาวบ้านเชื่อว่า หากนกสแกส่งเสียงร้องโกล้ง ๆ บ้านหลังใดซึ่งมีคนนอนป่วยอยู่ คนนอนป่วยในบ้านหลังนั้นจะตายภายใน 3 วัน แต่ถ้าในบ้านหลังนั้นไม่มีคนนอนป่วยอยู่ คนในบ้านหลังนั้นจะมีอาการเจ็บป่วยเพราะต่อมทอนซิล (tonsil) อักเสบ อย่างไรก็ตามชาวโรมันและชาวกรีกโบราณถือกันว่า นกสแกเป็นนกที่บอกกลางร้ายเท่านั้น และความเชื่อนี้ยังสืบทอดติดต่อกันมาจนถึงชาวอังกฤษและชาวยุโรปชาติอื่น ๆ อีกด้วย

ผลการศึกษาโครงกระดูกทั้งหมดที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากร และที่อยู่ในความครอบครองของพิพิธภัณฑสถานเอกชนพบว่า โครงกระดูกส่วนใหญ่จะเป็นรูปนก ออกแทบทั้งสิ้น จะพบเพียงชิ้นเดียวในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับนกสแกมากที่สุด ภายในโครงกระดูกดังกล่าวยังมีร่องรอยของปูนหลงเหลืออยู่ภายใน แสดงให้เห็นว่า โครงกระดูกสแกมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเกี่ยวหมากเช่นเดียวกับโครงปลั้วชนิดอื่น ๆ และคงไม่มีความหมายทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตาย เนื่องจากยังไม่เคยปรากฏรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีว่า มีการค้นพบอัฐิภายในโครงกระดูกเลย (ภาพที่ 139)

โครงปลั้ว (Turtle)

เต่าเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ หลายอย่าง เช่น เป็นสัตว์ที่มีอายุยืนยาว อาศัยอยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ มีความแข็งแรง เนื่องจากมีกระดองห่อหุ้มร่างกาย ซึ่งคุณสมบัติพิเศษดังกล่าวนี้ ทำให้มนุษย์นำเต่ามาสร้างเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อต่าง ๆ ผ่านเรื่องเล่า ตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนคติศาสนา ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก

ตามความเชื่อของชาวจีนเชื่อว่า เต่าเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ที่เปรียบเสมือนตัวแทนของโลก กล่าวคือ กระดองเต่าเปรียบเสมือนโลกที่ภายในกระดองเป็นพื้น โลกและมหาสมุทร ส่วนกระดองด้านบนที่มีลักษณะโค้งเปรียบเสมือนท้องฟ้าและดวงดาว (John Lehrer 1990 : 104) นอกจากนี้เต่ายังเป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนยาว ความอดทนและอดกลั้น

ช่างนิยมนำรูปเต่ามาประดับบนโครงปลั้วเพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพู่เพื่อเกี่ยวหมาก เพราะเป็นสัตว์ป่าที่มีอยู่ชุกชุมในท้องถิ่นแถบเทือกเขาพนมดงเร็ก (ภาพที่ 140)

ภาพที่ 140 โถรูปเต่าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Hiroshi Fujiwara, *Khmer Ceramics from the Kamratan Collection* (Singapore : Oxford University, 1990), 95, fig. 108.

โถรูปเป็ด (Duck)

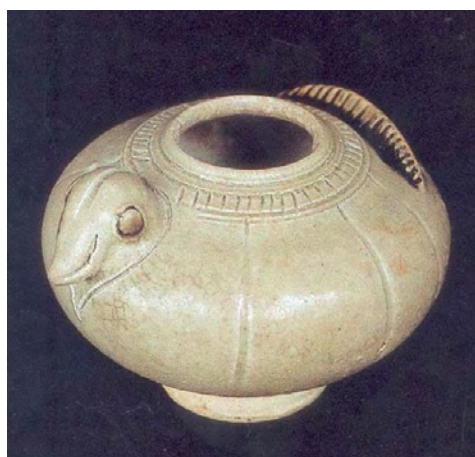
เป็ดเป็นสัตว์ปีกในวงศ์ Anatidaeปากแบน ดินแบน ระหว่างนิ้วมีพังผืดยึดติดกันเพื่อสะดวกในการว่ายน้ำ ตัวมีหลายสี เช่น น้ำตาล ขาว เขียว ชมพู ม่วง ขนาดเล็กกว่าห่าน ว่ายน้ำเก่ง กินปลา พืชน้ำและสัตว์เล็กๆ เป็ดเป็นนกน้ำที่มีขนาดเล็กกว่าหงส์และห่าน และสามารถพบได้ทั้งในน้ำจืดและน้ำเค็ม (เป็ด [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%94>)

รูปเป็ดถูกนำมาประยุกต์บนโถรูปสัตว์น้อยกว่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ มีการค้นพบโถรูปเป็ดเคลือบสีน้ำตาลเพียงใบหนึ่งในสถานสะสมเอกชนที่มีลักษณะส่วนหัวและจงอยปากค่อนข้างแบน ตรง และสามารถนำมาเปรียบเทียบกับโถรูปเป็ดที่ทำด้วยสำริดอีกใบหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันเป็นสมบัติของ Mr. and Mrs. Eugene V. Thaw (Bunker 2004 : 368 fig. 131) แต่ถูกบรรยายว่าเป็นรูปนก เพราะเมื่อพิจารณาจากส่วนหัวและจงอยปากที่มีลักษณะค่อนข้างแบน ตรง และมีรอยเส้นแบ่งระหว่างขากรรไกรบนบนและล่าง แสดงถึงลักษณะของเป็ดอย่างแน่นอน แสดงให้เห็นว่า รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรมีความสัมพันธ์กับรูปทรงของเครื่องสำริด แต่เนื่องจากวัสดุที่ใช้ในการผลิตเครื่องสำริดหายากกว่าและมีราคาสูง เนื่องจากเป็ดเป็นสัตว์เลี้ยงทั่วไปภายในชุมชน จึงอาจไม่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ และผลิตขึ้นเพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมาก (ภาพที่ 141)

โถรูปไก่ (Hen)

ไก่จัดอยู่ในประเภทสัตว์ปีกจำพวกนก มีหลายวงศ์ บินได้ในระยะสั้น หากินตามพื้นดิน ตกไข่ก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัว ตัวผู้หงอนใหญ่และเดือยยาว (ไก่ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม

2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%81%E0%B9%88>) ทั้งรูปไก่และรูปเป็ดถูกนำมาประยุกต์บนโอรูปสัตว์น้อยกว่าสัตว์ชนิดอื่นๆ เนื่องจากไก่เป็นสัตว์เลี้ยงทั่วไปภายในชุมชน จึงอาจเป็นไปได้ว่าไม่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ และผลิตขึ้นเพื่อเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวข้องกับหมากของสามัญชนทั่วไป (ภาพที่ 142)

ภาพที่ 141 โอรูปเป็ดผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Dawn F. Rooney, *Khmer Ceramics* (New York : Oxford University Press, 1984), 138, fig. 19.

ภาพที่ 142 โอรูปไก่เคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

โอรูปแมว (Cat)

แมวเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีรูปร่างเพรียว มีหางยาวและบังคับหางได้ มีใบหน้าที่เรียวและโครงหน้าแหลมเช่นเดียวกับเสือและสัตว์อื่น ๆ ในวงศ์เดียวกัน เป็นสัตว์ที่มีเล็บแหลมคม และมีตาที่สามารถมองเห็นในเวลากลางคืนได้ดี แมวจะนอนหลับในเวลากลางวัน และตื่นในเวลากลางคืน

แมวเป็นสัตว์เลี้ยงคลาเหงาที่นิยมมากชนิดหนึ่งใกล้เคียงกับสุนัข (แมว [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือน ตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก [http://th.wikipedia.org/wiki/ %E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Thai_Cat.jpg](http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Thai_Cat.jpg))

ตามความเชื่อและคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แมวเป็นพาหนะของพระษัษติ (Shasthi) ซึ่งเป็นเทวีแห่งความตายของทารก เรื่องการบูชาแมวเกิดจากตำนานที่ว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งมีบุตรชายและสะใภ้ 3 คน สะใภ้คนเล็กนั้นมีนิสัยชอบลักขโมยของกินแล้วโยนความผิดไปให้แมวคำอยู่เสมอ ต่อมาเมื่อนางคลอดบุตรออกมา บุตรของนางกลับหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอยในคืนที่คลอดทุกคนจนชาวบ้านรำรือกันว่า นางเป็นแม่มด นางตกใจหนีออกจากบ้านเข้าไปในป่ามะม่วงและได้พบกับพระษัษติ พระษัษติจึงทรงเล่าให้ฟังว่า เรื่องทั้งหมดเกิดจากการลงโทษเพื่อทำให้นางสำนึกตัวและคืนบุตรทั้งหมดให้ พร้อมกับสั่งให้เอานมเปรี้ยวเจิมหน้าผากเด็กทุกคน และในคืนวัน 6 ค่ำ เดือน 7 ให้เอาแป้งข้าวเจ้าผสมน้ำปั้นเป็นรูปแมว แล้วบูชาตัวนางกับแมว เอาด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือเด็กที่คลอดใหม่ อย่าตบตีเด็กด้วยมือซ้าย อย่าโทษแมวดำ แล้วเด็กจะมีอายุยืน (Pinsri 2009 : 161 อ้างใน ส.พลายน้อย 2510 : 437-439)

แมวยังเป็นสัญลักษณ์ของความเจ้าเล่ห์ หน้าไหว้หลังหลอก มีเรื่องเล่าว่า มีแมวตัวหนึ่งแสรังทำทำเป็นถึยอยู่หน้าถึาซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของหนู เพื่อหลอกให้หนูตายใจคิดว่า ตนเป็นผู้ทรงศีลไม่กินเนื้อสัตว์ จนเมื่อหนูลดจำนวนลงเรื่อย ๆ จึงทราบความจริงว่า แมวนี้เป็นนักบวชจอมปลอม (Snead 1985 : 11)

มีการค้นพบโอรูปแมวเคลือบสีน้ำตาล แสดงทำนังหมอบ แลเห็นเขี้ยว และใส่เครื่องประดับที่คอ สันนิษฐานว่า โอรูปแมวเป็นภาชนะใส่ปูนที่ทาใบพลูเพื่อเกี่ยวกับหมากของชนชั้นสูง เพราะแมวเป็นสัตว์เพียงชนิดเดียวที่มีหลักฐานว่า เป็นสัตว์เลี้ยงของชาวกำพูชา

ผลจากการศึกษารูปสัตว์ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาชนะใส่ปูนทั้งหมดทำให้เป็นไปได้ว่า การผลิตโอรูปสัตว์น่าจะได้รับการแรงบันดาลใจมาจากสัตว์ป่าที่มีอยู่อย่างชุกชุมภายในชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น และสัตว์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ เนื่องจากไม่สอดคล้องกับบริบทของการค้นพบและบทบาทของหน้าที่การใช้งาน จึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ไม่มีความเชื่อและคติศาสนาแฝงอยู่ ยกเว้นเครื่องปั้นดินเผาที่สร้างเป็นรูปเคารพหรือเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเท่านั้นที่จะนำคติศาสนาเข้าไปประยุกต์ด้วย นอกจากนี้ยังมีสัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุดคือ วัวหรือโค กลับไม่ผลิตโอรูปโคสำหรับใส่ปูน แต่ผลิตเพียงดลัรูปโคสำหรับใส่สิ่งของมีค่าอย่างอื่น เนื่องจากโคคงเป็นพาหนะที่สำคัญของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และถือเป็นตัวแทนของ

พระศิวะ จึงไม่นำมาประยุกต์เข้ากับภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชนชั้นสามัญ ยกเว้นแต่เป็นภาชนะที่ใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าเท่านั้น

รูปเคารพทางศาสนา

มีการค้นพบรูปเคารพทางศาสนาที่เป็นเครื่องเคลือบทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ส่วนใหญ่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้งประเภทเคลือบสีเผือกและประเภทเคลือบสีน้ำตาล ซึ่งถูกสร้างตามคติของแต่ละศาสนาไว้อย่างชัดเจน

รูปพระศิวะ (Shiva)

มีรูปพระศิวะเคลือบสองสีองค์หนึ่งในพิพิธภัณฑสถานของเอกชน เดิมคงติดอยู่บนเครื่องประดับสถาปัตยกรรม มีลักษณะพระเนตรเรียว มีพระมัสสุ และแสดงลักษณะของพระศิวะคือ พระเนตรที่ 3 ตรงกลางพระนลาฏ มีรัศมีรูปพระจันทร์เสี้ยวบริเวณพระเศียร มวยพระเกศาสีน้ำตาลดำ บรรดารูปเคารพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธรูปที่สลักจากหินและหล่อด้วยสำริดต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะในการสร้างงาน ส่วนรูปเคารพที่สร้างด้วยดินเผาเคลือบ มักมีขนาดเล็กไม่สวยงาม และวัตถุดิบที่ใช้สร้างไม่คงทนเหมือนหินและโลหะ จึงแสดงให้เห็นว่าช่างชาวกัมพูชาอาจไม่มีความชำนาญในการสร้างรูปเคารพเหมือนช่างหล่อ จึงเป็นเพียงรูปเคารพขนาดเล็กที่ผู้แสวงบุญสร้างเพื่อใช้เคารพบูชาในการประกอบพิธีกรรมขนาดเล็ก (ภาพที่ 143)

ภาพที่ 143 รูปเศียรพระศิวะเคลือบสองสีผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Dawn F. Rooney, *Khmer Ceramics* (New York : Oxford University Press, 1984), 141, fig. 34.

รูปพระกณศ (Ganesha)

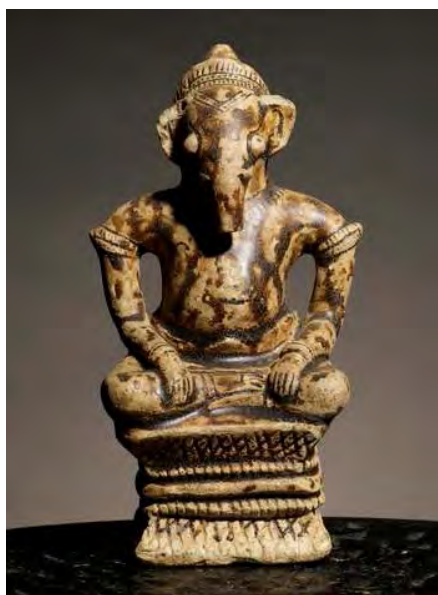
พระกณศเป็นเทพที่มีรูปร่างลักษณะแตกต่างจากเทพเจ้าโดยทั่วไป คือมีรูปร่างเป็นมนุษย์ แต่มีเศียรเป็นช้าง เป็นเทพเจ้าที่มีชื่อเสียงและนิยมแพร่หลายมากที่สุดองค์หนึ่งในอินเดีย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ได้รับความนับถือแพร่หลายมากกว่าพระศิวะหรือพระวิษณุ เนื่องจากมหาเทพทั้งสองเป็นเทพที่มีอำนาจและเป็นที่เคารพบูชาเฉพาะสาวกในลัทธินั้น แต่พระกณศเป็นเทพที่ชาวฮินดูไม่ว่าลัทธิภิกษุใดล้วนให้ความนับถือ ทั้งนี้ เนื่องมาจากการที่พระกณศได้รับการยกย่องให้เป็นเทพแห่งอุปสรรค ผู้สามารถบันดาลอุปสรรคให้เกิดแก่เทพ มนุษย์ มารร้ายต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็สามารถขจัดสิ่งกีดขวางหรืออุปสรรคทั้งปวงได้ เป็นเทพผู้ประทานความสำเร็จให้แก่บุคคลผู้กระทำการดีกรรมบูชาเป็นที่พอพระทัยไม่ว่าในกิจการใดก็ตาม ชาวฮินดูเมื่อจะประกอบพิธีทางศาสนาหรือศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาจะต้องบูชาพระกณศ เพื่อขอให้พ้นจากความขัดข้อง และเพื่อขอความสำเร็จผลในกิจการนั้น ๆ เสียก่อน พระกณศจึงถูกยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น เทพแห่งศิลปวิทยาการ เทพแห่งความฉลาดรอบรู้ เทพแห่งอักษรศาสตร์และการประพันธ์ เทพแห่งการเก็บเกี่ยว ประทานความอุดมสมบูรณ์ จนมีผู้กล่าวว่า พระกณศทรงเป็นเทพสากลหรือเทพแห่งจักรวาล (จิรัสสา กษาชีวะ 2540 : 43)

กำเนิดและเรื่องราวของพระกณศนั้น มีปรากฏอยู่ในหลายคัมภีร์ เช่น ลิงคปุราณะ ศิวปุราณะ มัถยปุราณะ สกัณฑปุราณะ พรหมไวยรรตปุราณะ คัมภีร์ปุราณะดังกล่าวมีการกล่าวถึงการกำเนิดของพระกณศแตกต่างกันออกไปตามลัทธิที่แตกต่างกัน เช่น กำเนิดจากพระศิวะเพียงพระองค์เดียว พระนางปารวตีเพียงพระองค์เดียว และกำเนิดจากทั้งพระศิวะและพระนางปารวตี นอกจากนี้ยังมีกำเนิดจากภาคหนึ่งของพระกฤษณะอีกด้วย แต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือ พระกณศถือกำเนิดในฐานะเทพเจ้าแห่งอุปสรรค หรือในนามว่า “พระกณศ” ซึ่งหมายถึงผู้เป็นใหญ่แห่งความขัดขัดหรืออุปสรรค ผู้สามารถขจัดขวางเทพ มารร้าย มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายได้ ขณะเดียวกันก็สามารถขจัดสิ่งกีดขวางทั้งปวงได้เช่นกัน (Pinsri 2009 : 157)

สำหรับในราชอาณาจักรกัมพูชามีการนับถือบูชาพระพระกณศอย่างแพร่หลายมาก ปรากฏหลักฐานทั้งจารึก ประติมากรรมลอยตัว และภาพสลักนูนต่ำประดับอยู่ตามเทวาลัยหลายแห่งมาตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร ดังเช่น จารึกปราสาทไพรุก (Prei Kuk) ซึ่งเป็นจารึกที่กล่าวสรรเสริญพระกณศ นอกจากนี้ยังปรากฏเทวาลัยที่สร้างอุทิศถวายแด่พระกณศเป็นการเฉพาะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 64-65) แม้ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้ทรงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ก็ยังมีการสร้างรูปพระกณศที่ปราสาทพระขรรค์บริเวณเมืองพระนคร (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 66) อย่างไรก็ดีแม้พระกณศจะเป็นที่นิยม

นับถือแพร่หลายในราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ก็ไม่ปรากฏมีนิกายใดนิกายหนึ่งของพระองค์ โดยเฉพาะ (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 65) มักปรากฏร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ เช่น พระศิวะ ศิวลึงค์ พระจันท์ โคนนทิ และพระกาล ในลักษณะของเทพบริวาร นอกจากนี้ ยังมีความเกี่ยวข้องกับ กลุ่มเทวดานพเคราะห์ที่มีความเกี่ยวข้องกับโชคชะตาของมนุษย์ บางครั้งก็ทรงปรากฏร่วมกับคณะ เทวีสัปต-มาตฤกาหรือเทวมารดาแห่งโลก คือ มาตุกาทั้ง 7 อีกด้วย (จิรัสสา กษาวิระ 2540 : 54)

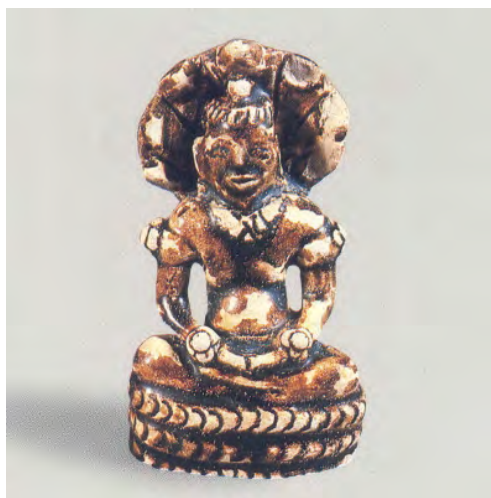
มีการค้นพบรูปพระกณเศลือบสีน้ำตาล มีลักษณะร่างกายเป็นมนุษย์ มีเศียรเป็นช้าง ขนาดพระเศียรค่อนข้างเล็ก ปลายงวงหัก สันนิษฐานว่า เดิมคงห้อยลงมาตรง ๆ ไม่มีเครื่องยึด ประทับนั่งขัดสมาธิราบแบบหลวม ๆ บนฐานสูงคล้ายฐานบัวคว่ำบัวหงาย พระบาทขวาทับบนพระ บาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระขาน นุ่งผ้าสมพด คาดเข็มขัดที่มีเครื่องประดับห้อยอยู่ โดยรอบ สวมเครื่องทรง ได้แก่ กรองศอ และพาหุรัด ทองพระกร และทองพระบาท (ภาพที่ 144)

ภาพที่ 144 รูปพระกณเศลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

พระพุทธรูปนาคปรก (Buddha Sheltered by Naga's Hood)

มีการค้นพบรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือชนดนาค ซึ่งแผ่เศียรเป็น พังพานอยู่เบื้องหลัง บนพระหัตถ์ที่ประสานกันเหนือพระเพลา มีวัตถุทรงกรวย สันนิษฐานว่า เป็น หม้อบรรจุโอสธ ทรงครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา มีชายสังฆาฏิพาดเฉียงพระอังสาลงมาจรดพระอุทร ปลายสังฆาฏิตัดตรง และทรงสวมเครื่องทรง ได้แก่ กรองศอ พาหุรัด และทองพระกร (ภาพที่ 145)

ภาพที่ 145 พระพุทธรูปขนาดปรกเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Tsugio Mikami, "Southeast Asia," *Ceramic Art of the World*, vol. 16 (Japan : Shogakukan, 1984), 156, fig. 199.

พระพิมพ์รูปพระรัตนตรัยมหายาน (Trinity)

พระพิมพ์ในศิลปะเขมรส่วนใหญ่เกิดจากการนำดินดิบมาอัดลงในแม่พิมพ์ แล้วนำไปเผาไฟ พระพิมพ์ในศิลปะเขมรที่รู้จักกันพบมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 16 ตรงกับศิลปะเขมรแบบบาปวน (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2515 : 160) แม้ว่าหลักฐานการนับถือพุทธศาสนาในอาณาจักรกัมพูชาจะปรากฏมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟูนันแล้วก็ตาม (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 3-4)

สำหรับพระพิมพ์ในศิลปะเขมรแบบนครวัดที่ค้นพบจำนวนมาก มักเป็นพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับอยู่ภายในปราสาทที่มีฐานสูงและสิ่งหักทำท่ากำลังเดิน พระพิมพ์ภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ประทับนั่งเรียงกันอยู่ภายใต้ซุ้มหรือภายในปราสาท รวมทั้งพระพิมพ์แผ่นที่แสดงภาพพระพุทธรูปปางมารวิชัยหรือปางสมาธิ 2 หรือ 3 แถว และมีแถวพระพุทธรูปประทับยืนอยู่ภายในซุ้มปราสาทอยู่ด้านบน (Pinsri 2009 : อ้างในหม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2515 : 160)

ในระยะปลายของศิลปะเขมรแบบนครวัดและแบบบาปวน มีคติศาสนาเกี่ยวกับการสร้างประติมากรรมหมู่ 3 องค์ 2 แบบ ได้แก่ พระรัตนตรัยมหายานและพระตรีกาย (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 282) โดยเฉพาะพระรัตนตรัยมหายานเป็นพระพิมพ์แบบที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 มีทั้งประติมากรรม

ลอยตัวทั้งที่แกะสลักด้วยหินและหล่อด้วยสำริด และประติมากรรมนูนต่ำทั้งที่ผลิตจากดินเผาเคลือบและหล่อด้วยสำริด

มีการค้นพบพระพิมพ์พระรัตนตรัยมหายานเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก แสดงเป็นรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน 3 องค์ประทับนั่งบนฐานบัวภายในซุ้ม ประกอบด้วยรูปพระศากยมุนีประทับอยู่ตรงกลาง มักนิยมทำเป็นพระพุทธรูปนาคปรก (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 282) หมายถึงนิพพานหรือมหาสุข เบื้องซ้ายเป็นรูปนางปรัชญาปารมิตาสักคิของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หมายถึงปัญญาหรือความรู้ เบื้องขวาเป็นรูปพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ พระธยานิโพธิสัตว์ ซึ่งเกิดแต่พระธยานิพุทธอมิตาภะกับนางปาณชรา ผู้เป็นเทพีคู่บารมีหรือสักคิ หมายถึงความกรุณา เป็นบริวารอยู่ทั้งสองข้าง พระพิมพ์แบบนี้สร้างขึ้นตามคติพระรัตนตรัยมหายานหรือคติมहाสุข (ความสุขชั้นนิรันดร์) ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระ ลัทธิวัชรยานตามคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาสูต (ภาพที่ 146 และ 147 ขวา) ซึ่งหมายถึงการรวมกันระหว่างความกรุณาและปัญญา (ศูนยตา) นำไปสู่นิพพานหรือมหาสุข (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 14)

ภาพที่ 146 พระพิมพ์รูปพระรัตนตรัยมหายานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

พระพิมพ์รูปเหวัชระ (Hevajra)

พระพิมพ์ทรงสามเหลี่ยมแสดงภาพบุคคลมีหลายเศียรหลายกรอยู่ตรงกลาง มีพระพุทธรูปนาคปรกประทับอยู่เบื้องบน และมีพระพุทธรูปปางสมาธิอยู่เบื้องล่าง บริเวณด้านข้างของรูปบุคคลที่อยู่ตรงกลางปรากฏรูปบุคคลมี 4 กร (พระโพธิสัตว์) อยู่อีกด้านละ 2 องค์ พระพิมพ์แบบนี้เป็นพระพิมพ์ที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระ (ภาพที่ 147 ซ้าย)

ส่วนพระพุทธรูปนาคปรกที่ประดิษฐานอยู่บนยอดของพระพิมพ์หมายถึงพระอาทิตย์เจ้า ส่วนรูปบุคคลที่ถักลงมาจากพระพุทธรูปนาคปรก รวมทั้งที่ฐานก็น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับพระธยานิพุทธ และพระธยานิโพธิสัตว์ตามคติทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระลัทธิวัชรยาน สำหรับรูป

ภาพที่ 147 แม่พิมพ์รูปเหว้พระมณฑล (ซ้าย) แม่พิมพ์พระรัตนตรัยมหายาน (ขวา) ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

บุคคลหลายเศียรหลายกรที่อยู่บริเวณกึ่งกลางแวดล้อมด้วยรูปบุคคลโดยรอบหมายถึงเหว้พระ เทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งปรากฏในสมัยพุทธตันตระมีหน้าที่ในการปราบภูติปิศาจสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ไม่ให้ทำอันตรายมนุษย์ พระสงฆ์ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระทุกรูปจะต้อง

มียึดัมประจำตัวสำหรับบูชาโดยเฉพาะยึดัมมีอยู่ด้วยกันหลายคน เช่น เหว้ชะระ คุหยสมาช มหามายา สังวร กาลจักร ชัมภล ซึ่งแต่ละคนมีลักษณะดูร้ายน่ากลัว ในบางครั้งพระธยานิพุทธและธยานิโพธิสัตว์อาจอวตารมาเป็นยึดัมเพื่อปราบภูติผีต่าง ๆ นอกจากนั้นปีศาจหรือภูติผีบางตนที่กลับใจเลื่อมใสในพุทธศาสนาก็อาจได้รับการยกย่องให้เป็นยึดัมด้วยเช่นกัน (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 89)

รูปวาชิมุข (Vajimukha)

พระหัยกริพโพธิสัตว์เป็นเทพผู้พิทักษ์ม้า (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 95) เป็นปางหนึ่งของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ นิยมสร้างในดินแดนที่มีการเลี้ยงสัตว์และเลี้ยงม้ากันมาก เพราะเชื่อว่า พระองค์จะคุ้มครองพวกเขาและสัตว์เลี้ยงจากอันตราย โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน และเขตปกครองตนเองทิเบต

การสร้างเป็นรูปบุคคลที่มีลักษณะผิวดำ ร่ากายเป็นรูปมนุษย์ นั่งชันเข่าข้างหนึ่ง และมีเศียรเป็นม้า เคลือบสีน้ำตาล ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเอกชน อาจแสดงถึงรูปวาชิมุข ซึ่งเป็นอวตารหนึ่งของพระหัยกริพโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระแล้ว อย่างไรก็ตามรูปบุคคลชิ้นนี้ยังสามารถแสดงถึงกาลกิน (Kalkin) ซึ่งเป็นอวตารปางที่ 10 ของพระวิษณุในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ด้วยเช่นกัน

จารึกที่ปราสาทสังขะในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-1593) มีการกล่าวถึงการสร้างรูปวาชิมุข และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทรงสร้างหัยกริพขึ้นที่ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร (หม่อมเจ้า สุภัทธรดิศ ดิศกุล 2547 : 56)

รูปหัยกริพ (Hayagriva)

หัยกริพเป็นหนึ่งในธรรมบาล 8 องค์ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระที่ชาวพุทธในอาณาจักรขวา (อินโดนีเซีย) ให้ความนับถือมาก โดยทำเป็นชายร่างอ้วนเตี้ย ถือไม้เท้าและบ่วงหรือดอกลำไย มีงูเป็นเครื่องประดับกาย (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 273)

บรรดาเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่สร้างเป็นรูปเคารพ มีการสร้างประติมากรรมรูปบุคคลองค์หนึ่งเคลือบสีน้ำตาล เป็นผู้ชายรูปร่างอ้วนเตี้ย มีเขี้ยวคล้ายยักษ์ และทำนั้งคล้ายกับรูปหัยกริพที่เมืองสิงห์สำหรับในอาณาจักรขวา (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 313 รูปที่ 182) ส่วนสิ่งของที่ถืออยู่ในมือทั้งสองข้างไม่ชัดเจน นอกจากนี้ลำตัวยังถูกพันด้วยงูเป็นเครื่องประดับกาย จึงเป็นไปได้ว่ารูปเคารพองค์นี้อาจเป็นรูปหัยกริพที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระ (ภาพที่ 148)

ภาพที่ 148 รูปหัยครีฟเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมคงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

รูปนางโยคินีหรือนางทากิณี (Dhakini)

นางโยคินีหรือนางทากิณีเป็นเทพที่ปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานลัทธิตันตระ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิตันตระถือว่า นางทากิณีจัดเป็นโชมดหญิง จำพวกหนึ่งและเป็นบริวารของเจ้าแม่กาลี แต่ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระยกย่องว่า เป็นผู้ที่ช่วยนักบวชให้บรรลุเป็นนักสิทธิ์ ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีฤทธิ์สามารถบังคับภูตผีปีศาจได้ (ผาสุก อินทราวุธ 2543 : 83) มีทั้งในรูปปกติและในรูปดุร้าย รูปปกติจะมีทั้งปางสงบและปางโกรธแค้น รูปปกติมี 6 องค์คือ พุทธทากิณี วัชรทากิณี รัตนทากิณี ปัทมทากิณี กรรมทากิณี วิสวทากิณี รูปดุร้ายคือ สวรรพพุทธทากิณี สิงหวัคตรา มกรวัคตรา วัชรวราหิ และยังมีทากิณีประจำฤดูกาล อีก 4 องค์คือ วสันตเทวี คิมหันตเทวี ศรีทเทวี และเหมันตเทวี (ผาสุก อินทราวุธ 2543 : 84)

สำหรับนางทากิณีเป็นหนึ่งในประติมากรรมรูปเคารพในศิลปะเขมร นอกเหนือจาก พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ มักเป็นปางสงบ สวมมงกุฎแบบพระโพธิสัตว์ แสดงอยู่ในท่าเดินรำ และไม่ได้ปรากฏอยู่แต่เฉพาะในมณฑลบนพระพิมพ์เท่านั้น ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ยังปรากฏบนภาพสลักนูนต่ำด้วย เช่น บนทับหลังและฐานเสาดัดกับผนังของปราสาทนครวัด และปราสาทพิมาย บางครั้งก็มีการสร้างเป็นประติมากรรมลอยตัว เช่น รูปนางทากิณีสำริดในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งมักมีผู้เข้าใจว่า เป็นรูปนางอัปสร (ผาสุก อินทราวุธ 2543 : 282)

มีการสร้างรูปเทพสตรีเคลือบขี้เถ้าฟุ้งและตกแต่งด้วยสีน้ำตาลสวมเครื่องประดับศีรษะที่มีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้นและลายดอกไม้แปดกลีบในรูปกลม สวมตุ้มหูรูปห่วงกลมซ้อนกันสี่วง แลคล้ายรูปนางอัปสร แต่เนื่องจากรูปเทพสตรีองค์นี้สวมเครื่องประดับที่ทำจากกระดูกบริเวณพระศอ มีเครื่องหมาย (พระเนตรที่สาม) บริเวณพระนลาฏที่มีลักษณะเหมือนกับรูปนางทากิณี (Rooney 2009 : 114) จึงเป็นไปได้ว่ารูปเทพสตรีองค์นี้อาจเป็นรูปนางทากิณีองค์ใดองค์หนึ่งที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระ (ภาพที่ 149)

ภาพที่ 149 เปรียบเทียบภาพสลักนูนต่ำรูปนางทากิณีที่ประดับบริเวณปราสาทนครวัดกับรูปนางทากิณีเคลือบขี้เถ้าฟุ้งที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม

นอกจากเครื่องถ้วยเขมรจะถูกผลิตขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นรูปเคารพทางศาสนาแล้ว ยังผลิตขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หลักฐานที่ค้นพบจากการบูรณะโบราณสถานภายในราชอาณาจักรกัมพูชาและทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยแสดงให้เห็นว่า ช่างชาวกัมพูชาผลิตเครื่องถ้วยเหล่านี้สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรม บรรจุเครื่องเช่น ให้วัวถวายแด่เทวดาและวิญญาณ เพื่อขอสิ่งที่ปรารถนา (Rooney 1981 : 51) โดยมีพราหมณ์หรือพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น พานใส่ดอกไม้หรือเครื่องหอมถวายเทพเจ้า คนโทหลังน้ำกระปุกใส่น้ำหอมหรือเครื่องหอมบูชาเทพเจ้า กระปุกใส่กลีบดอกไม้ที่ละลายในน้ำผึ้ง ไหรูปเท้าช้างใส่ดอกไม้บูชาเทพเจ้า ไหทรงถังใส่น้ำที่นำมาประกอบพิธีกรรมภายในศาสนสถาน ดังนั้น

ในการประกอบพิธีกรรม ภาชนะเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ภายในศาสนสถานทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้งลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกาย โดยอาจมีความแตกต่างกันทางรูปแบบเท่านั้น

ดอกบัวจำลอง (Lotus)

ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ที่นิยมใช้กันทั้งในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และเป็นหนึ่งในลายพุทธอักษณุมงคลของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หมายถึงความบริสุทธิ์ ดอกบัวโผล่ขึ้นมาจากโคลนตมที่ไม่เปอะเปื้อน จึงเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ภาพที่ 150 ดอกบัวจำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ

ที่มา : บัว [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%A7> และพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาแบบหนึ่งทำเป็นดอกบัวจำลองทั้งประเภทไม่เคลือบประเภทเคลือบสีน้ำตาล และประเภทเคลือบสีน้ำตาลในราชอาณาจักรกัมพูชาและบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย มีช่องบรรจุน้ำหรือของเหลวที่ส่วนโคนของดอกบัว และมีรูเล็ก ๆ เพื่อให้ของเหลวสามารถไหลออกบริเวณส่วนปลายยอดดอก สันนิษฐานว่าอาจเป็น

ภาชนะสำหรับห้่งน้ำหรือของเหลวสำหรับประกอบพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล และคงมีความเกี่ยวข้องกับทั้งพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (ภาพที่ 150)

หมากจำลอง (Betal Nut)

หมากเป็นพืชที่ปลูกแพร่หลายในทวีปเอเชียเขตร้อน เช่น อินเดีย พม่า ไทย กัมพูชา ลาว ภาคใต้ของจีน และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก (หมาก [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://mis-pattani2.pn.psu.ac.th/mail/mail2/looknote.php?&Did=01312&PHPSESSID=b608ca95f94081a462f0d5a1945c48b0>) พันธุ์หมากไม่มีชื่อเรียก แต่จะแบ่งตามลักษณะของผล ได้แก่ พันธุ์ผลกลมเป็นกับพันธุ์ผลกลมรี หมากมีประโยชน์หลายอย่าง เช่น ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวไทยนิยมเคี้ยวหมากกับพลูและปูนแดง โดยมากจะนำใบพลูที่ไม่แก่หรืออ่อนจนเกินไป มาทาด้วยปูนแดง แล้วกินกับหมากที่หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ เคี้ยวด้วยกัน จะมีน้ำหมากสีแดง ซึ่งจะต้องบ้วนทิ้ง การเคี้ยวหมากจึงกลายเป็นธรรมเนียมและทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่วัฒนธรรมอย่างจริงจัง

มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบสีน้ำตาลแบบหนึ่งทำเป็นหมากจำลอง มีช่องบรรจุน้ำหรือของเหลวที่ส่วนโคนของผล และมีรูเล็ก ๆ สำหรับให้น้ำหรือของเหลวไหลออกบริเวณส่วนปลายยอดของผล สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะสำหรับห้่งน้ำหรือของเหลวสำหรับประกอบพิธีกรรม เพื่อความเป็นสิริมงคลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และคงมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้งลัทธิไวษณพิกายและลัทธิไศวนิกายโดยเฉพาะ

ปลาจำลอง (Fish)

ปลาเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เป็นนิชหรือทรัพย์สมบัติแห่งน้ำ ปลาครุ หรือ มินา-มิถุน เป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏแพร่หลายมาตั้งแต่ศิลปะอินเดียสมัยโบราณ เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในสวัสติกะ (swastika) และศรีวิคตะ (srivatsa) เป็นสัญลักษณ์ที่ถืออยู่ในมือของนางวสุธรา (Vasudhara) เทพีแห่งพื้นดินหรือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสัญลักษณ์หนึ่งในลายพุทธอักษรมงคล รูปปลาสามตัวที่มีหัวเคี้ยวร่วมกันยังปรากฏเป็นภาพสัญลักษณ์บนรอยพระพุทธรูปที่โพธิคยา (Iyer K. Bharath 1977 : 73-74)

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปลาจำลองอาจมีความเกี่ยวข้องกับอวตารปางแรกของพระนารายณ์ (มัสยวตาร) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเนื่องจากอสูรหัยคริพหรือหัยคริวาสูรได้ขโมยพระเวทไปจากพระพรหมขณะบรรทม ทำให้มนุษย์ลุ่มหลงเห็นผิดเป็นชอบจนเกิดความเสื่อมทรามบนโลก

พระนารายณ์จึงอวตารเป็นปลาสีทองบอกให้พระมณูนำเอาบริวารสัตว์อย่างละคู่ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ขึ้นเรือหนีภัยจากน้ำท่วมโลกที่เกิดจากความเห็นผิดเป็นชอบของมนุษย์ และได้ลากงูเห่านั้นพาลอยไปจนน้ำลด จากนั้นจึงปราบอสูรหัยคริพแล้วให้พระมณูปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

อย่างไรก็ตามรูปปลาจำลองจีนนี้แสดงเป็นรูปปลากำลึงอ้าปาก ภายในกลวง บริเวณสันหลังใกล้หางจะเจาะรู 1 รู ซึ่งอาจเนื่องมาทางซ้ายหรือทางขวา มีการค้นพบรูปปลาในลักษณะเดียวกัน แต่เป็นปลาจำลองลายครามสมัยราชวงศ์ชิงที่ผลิตจากกลุ่มเตาจิงเต๋อเจิน มณฑลเจียงซี เป็นภาชนะใส่น้ำสำหรับเทลงบนจานผลไม้ เมื่อฝนแห่งหมึกบนจานผลไม้ (Bartholomew 2006 : 142 รูปที่ 6.11.1) และปลาจำลองเขียนลายสีดำได้เคลือบที่ผลิตจากกลุ่มเตากาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ดังนั้น รูปปลาจำลองจีนนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวจีนมากที่สุด

ภาพที่ 151 ปลาจำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ

ที่มา : Wang Qingzheng, *A Dictionary of Chinese Ceramics* (Singapore : Sun Tree Publishing Limited, 2002), 12 (ซ้ายบน) แหล่งเรืออินตัน ประเทศอินโดนีเซีย (ขวาบน) พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ซ้ายและขวาล่าง) และนายโชชิน ชาราหิรัญโชติ (กลางล่าง)

ซึ่งหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ความมากมายเหลือคณานับหรือเหลือกินเหลือใช้ สันนิษฐานว่าปลาจำลองดินเผาที่ค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชาคงได้รับรูปแบบมาจากปลาจำลองดังกล่าว เนื่องจากมีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันคือ ความอุดมสมบูรณ์ แต่ดัดแปลงประโยชน์ใช้สอยเป็นภาชนะสำหรับหลังน้ำสำหรับประกอบพิธีกรรม และคงมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (ภาพที่ 151)

สังข์จำลอง (Conch)

สังข์เป็นหอยทะเลชนิดหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องประดับและเครื่องรางมาตั้งแต่สมัยโบราณ (Stutley 1985 : 123) เป็นภาชนะแบบหนึ่งที่นิยมสร้างขึ้นในศิลปะเขมร ทั้งที่หล่อด้วยสำริดและผลิตจากดินเผา โดยเลียนแบบจากสังข์ซึ่งเป็นหอยธรรมชาติ สังข์มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิไวษณพนิกาย ซึ่งถือว่า เป็นอาวุธและสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระวิษณุ ในราชอาณาจักรกัมพูชาบางครั้งยังพบว่า มีการบูชาพระนารายณ์ในรูปของสังข์ด้วย (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 57)

ภาพที่ 152 สังข์จำลองเป็นภาชนะหลังน้ำ

ที่มา : Bunag, Esperanza A, “Quiet Majesty of Ch’ing-pai.” *Oriental Art* (October 1976), 39. (ซ้ายบน)

Wang Qingzheng, *A Dictionary of Chinese Ceramics* (Singapore : Sun Tree Publishing Limited, 2002), 86.

(ขวาบน) และพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ล่าง)

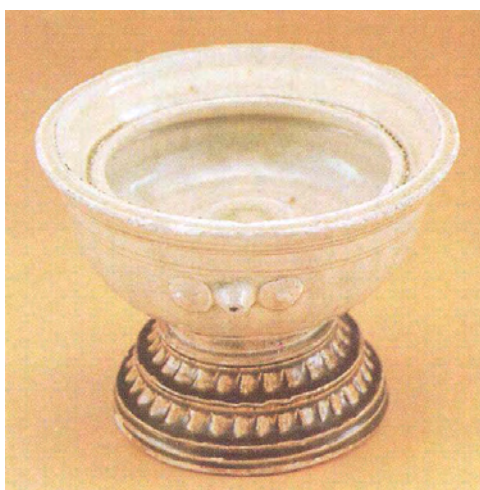
สังข์จำลองที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามี 2 แบบ คือ แบบแรก ใช้เป่าในพิธีตามบันทึกของนายโจวต้ากวน (บุญเรือง คัษมาย์ 2543 : 56) ซึ่งเป็นหอยสังข์ที่ได้จากธรรมชาติ กับอีกแบบหนึ่งคือ สังข์ที่ผลิตจำลองทั้งที่หล่อด้วยสำริดและที่ผลิตจากดินเผาใช้เป็นภาชนะสำหรับหลังน้ำ เนื่องจากส่วนก้นทำเป็นรูและงอปากทำเป็นร่องรางสำหรับรินน้ำ สังข์จำลองเป็น

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน แต่สำหรับสังคมจำลองดินเผาเคลือบของราชอาณาจักรกัมพูชาไม่ได้ใช่เป่า แต่ใช้สำหรับหลั่งน้ำลงบนพื้นดินหรือรูปเคารพ (Guy 1992 : 102)

นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าสังข์เป็นสิ่งที่มีอาถรรพ์และมีอำนาจเหนือเมฆ ฝน และน้ำ (Pal : 42-43) ก้นของสังข์ที่ถือกันว่าเป็นมงคลจะมีลักษณะพิเศษ คือ เวียนขวา ซึ่งเป็นลักษณะของการเดินทาง ไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ความมั่งคั่ง ความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นสิริมงคล และเป็นทิศทางที่จะนำไปสู่สวรรค์ (ประสงค์ ชาวนาไร 2529 : 156) ด้วยเหตุที่สังข์เป็นสัตว์ที่มีอำนาจเหนือน้ำและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ น้ำที่บรรจุในสังข์จึงมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจในการสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองและความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน สันนิษฐานว่า สังข์จำลองทั้งประเภทไม่เคลือบ ประเภทเคลือบขี้เถ้าฟุ้ง และประเภทเคลือบสีน้ำตาลเป็นภาชนะสำหรับหลั่งน้ำหรือของเหลวสำหรับประกอบพิธีกรรม และคงมีความเกี่ยวข้องกับทั้งพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย (ภาพที่ 152)

พานทรงรูปเคารพ (Stem Bowl)

มีการค้นพบภาชนะเคลือบแบบหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายพานปากกว้าง บริเวณก้นพานด้านในปั้นติดแกนยกขึ้นสูง ด้านข้างตัวพานเจาะรู 1 รูสำหรับให้น้ำหรือของเหลวสามารถไหลผ่านออกมาได้ แต่บางใบไม่เจาะรู สันนิษฐานว่าแกนดังกล่าวคงใช้ประดิษฐ์พานขนาดเล็กเมื่อต้องการประกอบพิธีกรรมด้วยการหลั่งน้ำหรือของเหลวลงบนรูปเคารพนั้น ซึ่งน้ำหรือของเหลวที่

ภาพที่ 153 พานทรงรูปเคารพผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Roxanna Brown, “Khmer Ceramic of the Korat Plateau : Unravelling the Mysteries.” in Khmer Ceramics 9th-14th century (Singapore : The Southeast Asian Ceramic Society, 1981), 77, fig. 8.

ไหหลออกมาทางรูเล็ก ๆ ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ (ภาพที่ 153) ผลการศึกษาพบว่าประติมากรรมรูปพระคเณศเป็นรูปเคารพดินเผาเคลือบเพียงองค์เดียวที่นิยมสร้างด้วยน้ำนมหรือโยเกิร์ต โดยน้ำนมหรือโยเกิร์ตจะไหลออกมาทางรูดังกล่าว เนื่องจากรูปพระคเณศที่ค้นพบมักมีขนาดเล็ก สามารถประดิษฐานบนแกนกลางของพานลักษณะนี้ และพบค่อนข้างแพร่หลาย

ไหทรงถัง (Barrel-shaped Jar)

มีไหทรงถังเคลือบสีน้ำตาลใบหนึ่ง ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี บริเวณไหขุดจิตต์ตัวอักษรเขมรว่า “พระกมรเตง อัญสุท สดก” (ฉัตถุภัทร จันทวิช และภุชงค์ จันทวิช 2532 : 85) สันนิษฐานว่า ตัวอักษรดังกล่าวอาจเป็นพระนามของพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เคยประดิษฐานอยู่ในศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่งในพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อมีการสร้างศาสนสถานดังกล่าวภายในเมืองก็มักจะมีการขุดสระเพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำหรือบารายอยู่นอกเมือง และสั่งผลิตภาชนะต่าง ๆ ขึ้น เพื่ออุทิศถวายให้แก่ศาสนสถานนั้น ๆ ด้วย โดยพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีกรรมจะนำน้ำมาเก็บไว้ในไหทรงถัง เมื่อใช้ประกอบพิธีกรรมภายในศาสนสถาน

ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากรบริเวณโบราณสถานในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งส่วนใหญ่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มักค้นพบชิ้นส่วนไหทรงถังเคลือบสีน้ำตาลเสมอ ไหเหล่านี้คงใช้บรรจุน้ำสำหรับประกอบพิธีกรรมภายในศาสนสถานโดยพระสงฆ์หรือพราหมณ์จะนำน้ำจากบารายที่อยู่นอกเมืองมาใส่เตรียมไว้ (ภาพที่ 154)

ภาพที่ 154 ไหทรงถังเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ไทรุปเท้าช้าง

เดิมนักวิชาการมักเรียกไทรุปเท้าช้างว่า “ไทรุปประณมณะ” ซึ่งหมายถึงหมอน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์หรือการก่อกำเนิดของผลิตผลต่างๆ โดยมี “น้ำ” ที่บรรจุอยู่ในหม้อมูลเหตุแห่งพลังงานสร้างสรรค์ ในคัมภีร์มีตรีของอินเดียมีข้อความเปรียบเทียบว่า โลกผุดขึ้นมาเหนือน้ำเหมือนกับดอกบัว แกนของดอกบัวหลวงที่โผล่พ้นเหนือน้ำที่อยู่ในประณมณะจึงเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ แกนของโลก แกนของจักรวาล หมู่พรรณไม้น้ำนานาชนิดที่งอกงามปกคลุมอยู่โดยรอบแกนของดอกบัวหลวง บางครั้งก็มีรูปนกน้ำหรือสัตว์น้ำนานาพันธุ์ประดับแซมอยู่ด้วย เหมือนกับความอุดมสมบูรณ์ที่บังเกิดอยู่โดยมีแกนของโลกเป็นจุดศูนย์กลาง อย่างไรก็ตามในที่นี้ข้าพเจ้ามิได้ใช้คำว่า “ไทรุปประณมณะ” เพราะอาจก่อให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า เป็นไทรที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากหมอน้ำในศิลปะอินเดียโดยตรง

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย มักค้นพบไทรุปเท้าช้างเคลือบน้ำตาลเป็นจำนวนมาก เช่น ที่ปราสาทบ้านพลวง ตำบลก้งแอน อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ (Brown 1990 : 12) ที่คูบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ 2545) ที่คูประภาชัย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น (ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง 2541) ที่ปรางค์บ้านปราสาท อำเภอนาสอง จังหวัดนครราชสีมา (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปราณรักษ์ 2546) ที่ปรางค์บ้านปรางค์ ตำบลหินลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดนครราชสีมา (สุรเชษฐ์ กิ่งทอง 2546) ที่คูสันตรัตน์ ตำบลคูสันตรัตน์ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น ประโยชน์ใช้สอยของไหเหล่านี้ส่วนหนึ่งคงใช้ปักดอกไม้วางบนแท่นบูชาหรือบนโคกบริเวณทางเข้าศาสนสถาน (ภาพที่ 155 ขวา) ดังจะเห็นได้จากภาพสลักนูนต่ำที่ประดับบนพุทธสถานบุโรพุทโธ จันทิปะวัน และจันทิลารางกรัง (Candi Lara Jongrang) กลุ่มเทวสถานพรัมบานันในประเทศอินโดนีเซีย (Frasche 1976 : 23-30)

ไทรุปเท้าช้างยังใช้ใส่ธูปหรือน้ำมาในการเฉลิมฉลองงานรื่นเริงต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากภาพเล่าเรื่องบนไทรุปเท้าช้างของพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ซึ่งแสดงรูปบุคคลกำลังจุดธูปในไทรุปเท้าช้างและภาพสลักนูนต่ำบนปราสาทขอมแสดงเป็นชายหนุ่มกลุ่มหนึ่งกำลังร่วมเฉลิมฉลองกันบนเรือ มีการใช้ภาชนะหลายแบบ ชายคนหนึ่งที่นั่งอยู่ตรงหัวเรือ กำลังจุดธูปด้วยปล้องไม้ยาวจากไทรที่มีลักษณะปากกว้าง ใกล้ท้ายเรือมีชายอีกคนหนึ่งนั่งคุกเข่า เพลิดเพลินอยู่กับการดื่มด่ำในไหขนาดใหญ่ โดยมีเพื่อนคนหนึ่งกำลังยกถ้วยหรือชามขนาดใหญ่ที่มีเชิงเป็นขอบอยู่บนคานฟ้าเรือข้างหน้าพวกเขา (Frasche 1976 : 23-24, fig. 1) แสดงให้เห็นว่า ไทรุปเท้าช้างมีประโยชน์ใช้สอยเป็นไหใส่ธูปอีกหน้าที่หนึ่งด้วย

ภาพที่ 155 ไหเคลือบสีน้ำตาล (ซ้าย) ยังไม่สามารถระบุที่ตั้งแหล่งผลิตชัดเจน (ขวา) กลุ่มเตาพนมดงรัก

ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ (ซ้าย) Dawn F. Rooney, *Khmer Ceramics* (New York : Oxford University Press, 1984), 152, fig. 104. (ขวา)

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่ปราสาทบ้านปรังค์ ตำบลหินดาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา มีการค้นพบไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาล ภายในบรรจุก้อนตะกั่วจำนวนมาก (รังสี อ่วมทอง 2545) รวมทั้งบริเวณกำแพงหรือแท่นบูชาของโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยหลายแห่งก็มีการค้นพบก้อนตะกั่วเช่นเดียวกัน ในการก่อสร้างปราสาทหินทรายของชาวกัมพูชาจำเป็นต้องเสริมความมั่นคงเป็นพิเศษ เช่น ขอบหรือมุมอาคารจึงใช้แท่งเหล็กรูปตัว I หรือ Z เป็นแกนยึด โดยวางแท่งเหล็กลงในร่องที่บากหินไว้ แล้วใช้ตะกั่วหลอมละลายราดทับลงไปอีกที (มยุรี วีระประเสริฐ 2545) จึงไม่แน่ว่าชาวกัมพูชาโบราณจะนำก้อนตะกั่วเหล่านี้มาประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกับที่ชาวไทยปัจจุบันนำมาจัดสร้างวัตถุมงคล เนื่องจากเชื่อกันว่า ก้อนตะกั่วเหล่านี้ผ่านพิธีทางศาสนามากว่าพันปีย่อมมีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และมีอานุภาพมากหรือไม่ อาจกล่าวได้ว่าไหรูปเท้าช้างมีหน้าที่การใช้งานหลายงานทั้งเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม

นอกจากนี้ ยังมีไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาลใบหนึ่งที่น่าสนใจมากใบหนึ่ง ปัจจุบันเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถานบ้านจิมทอมสัน ตัวไหปั้นดินลายเส้นนูนคาดอยู่โดยรอบ และมีรูปหัวกวางประดับอยู่ที่เส้นนูน สันนิษฐานว่า เส้นนูนดังกล่าวคงหมายถึงสายยัชโญปวีตหรือลูกประคำ อันเป็นเครื่องหมายของบุคคลในวรรณะพราหมณ์หรือวรรณะกษัตริย์ และยังเป็นลักษณะเฉพาะของการสร้างรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในศิลปะศรีวิชัยและศิลปะของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง แต่ยังไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่า มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหรือพุทธ

ศาสนาฝ่ายมหายาน เนื่องจากสายยังโงปวิตะที่มีรูปหัวกว้างประดับยังเป็นสัญลักษณ์ของนักบวชของทั้งสองศาสนา (ภาพที่ 154 ขวา)

คนโททรงน้ำเต้า

ปกติคนโททรงน้ำเต้าถือเป็นเครื่องใช้ส่วนตัวของบรรดาพราหมณ์หรือฤๅษีที่ดูแลศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่า “ฤๅษี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายความว่า นักบวชผู้อยู่ในป่า ชีไพร ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักอาศัยความเงียบสงบของป่าเขาเป็นที่บำเพ็ญตบะให้เกิดความแก่กล้า สร้างอาศรมอยู่ในป่า นุ่งห่มเสื้อผ้าที่ทำจากหนังเสือ มีความรอบรู้ในเรื่องสมุนไพร โดยทั่วไปมักพบในทำนองคัดคน มุนมวณมวไว้บนสิริษะ นอกจากจะมีคนโททรงน้ำเต้าเป็นเครื่องใช้ส่วนตัวแล้ว มียังถือสามง่ามค้ำยาว (ตรีศูล) คูรากับพระศิวะองค์ที่สอง ในยุคต่อมาได้เปลี่ยนเป็นคนโททรงสูง กระดืบข้าว หม้อน้ำร้อน มีไห่น้ำสองใบกับไม้คานสำหรับหาบและไม้เท้า สำหรับคนโททรงน้ำเต้าที่ค้นพบตามศาสนสถานมีทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่ไม่ตกแต่งลวดลายและประเภทเคลือบสีน้ำตาลผลิตในสมัยนครวัดและสมัยบาเยน ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (ภาพที่ 156) สันนิษฐานว่าคงเป็นเครื่องใช้ส่วนตัวของบรรดาพราหมณ์ที่ดูแลศาสนสถานและเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมควบคู่กันไป

ภาพที่ 156 ขวดทรงน้ำเต้าเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

คนโทรูปฤๅษีอัญชลี

คนโทรูปฤๅษีอัญชลีเป็นการเลียนแบบคนโทเคลือบสีขาวของจีนที่มีลักษณะคอยาว คอตอนล่างป้องกลมเล็กกว่าลำตัว ตัวคนโททรงรี โดยประยুক্তทำนั้งสมาธิของฤๅษีที่เรียกว่า “โยคะ

อัญชลี” มุ่นมวยผมสูงหรือไว้ผมยาวที่มักขุดจิตลายในแนวตั้ง (ภาพที่ 157) บางใบพบว่าเหนือเส้นผมที่ทำเป็นเส้นตั้งยังขุดจิตลายซี่หวีคล้ายลูกคลื่นสั้น ๆ ตามแนวนอนคล้ายมวยผมที่ปล่อยลงมา อันเป็นลักษณะทรงผมของนักบวชเรียกว่า “ชฎามงกุฏ” แสดงท่ากำลังลูบเคราหรือพนมมือ (อัญชลี) หรืออาจถือสิ่งของบางอย่างที่มีลักษณะคล้ายเคียวหรือขอข้างอยู่ในมือ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นตรีศูล จึงอาจหมายถึงฤษีของนิกายโคณิกายหนึ่งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายที่ได้รับการนับถืออย่างแพร่หลายในราชอาณาจักรกัมพูชา โดยเฉพาะนิกายปาศุปตะ

จากข้อความในจารึกทำให้ทราบว่า มีการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายอย่างน้อย 2 นิกายในราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แก่ นิกายปาศุปตะ ซึ่งปรากฏในจารึกที่ปราสาทสมโบร์ไพรพุก (พ.ศ. 1170) แสดงให้เห็นว่า นิกายนี้ได้แพร่เข้ามาในราชอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12 อันเป็นระยะเวลาเดียวกับที่นิกายนี้กำลังแพร่หลายในประเทศอินเดีย และนิกายไศวะที่ปรากฏขึ้นเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ในจารึกปราสาทไพรปราสาท (Prei Prasat)

ภาพที่ 157 เปรียบเทียบภาพสลักนูนต่ำของรูปฤษีอัญชลี ซึ่งประดับตามศาสนสถานและสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 กับคนโททรงน้ำเต้ารูปฤษีอัญชลีเคลือบสองสีที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา: นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

ที่จารึกขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอโศกนรมันที่ 1 (พ.ศ. 1432-1443) (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 21) ความเกี่ยวข้องกับระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายและลัทธิโยคะเป็นที่ทราบกันดี จารึกเขมรได้กล่าวถึงโยคินและตปัสวินในลัทธิไศวนิกายอยู่เสมอ จารึกที่ปราสาทบันทายศรีเมื่อ พ.ศ. 1511 กล่าวว่า พระมหाराชครูยัชฌูวราหะได้ประพฤดิธีการพบูชาพระศิวะ การเคารพบูชาไฟ และวิธีโยคะทุกวันอย่างสม่ำเสมอเช่นเดียวกับที่ท่านรับประทาน (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547 : 34)

นอกจากนี้ คนโทรูปถุณียังมีลักษณะเดียวกับภาพสลักรูปถุณียลบนปราสาทที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในราชอาณาจักรกัมพูชา เช่น ที่ปราสาทนครวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย เช่น ภาพสลักบนทับหลังประตูชั้นที่สามด้านทิศใต้และทับหลังประตูด้านในด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดสุรินทร์ และปราสาทเมืองแขก จังหวัดนครราชสีมา (Sisuchat 2004 : 156)

ผลการขุดค้นของนายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยส์ ที่บริเวณสระสรงได้ชี้ให้เห็นว่า คนโททรงน้ำเต้าที่มีคอยาวคล้ายทรงกระบอก ขอบปากผายออกเล็กน้อย ตัวคนโทมีลักษณะคล้ายลำตัวมนุษย์ ส่วนด้านบนที่เล็กกว่าของขวดมีลักษณะคล้ายกับหน้ามนุษย์ บริเวณไหล่ของคนโททำเป็นทำนงสมาธิถูกค้นพบในบริบทของหลุมฝังศพ น่าจะเป็นคนโทที่ใช้บรรจุอัฐิของพราหมณ์ (Guy 1992 : 104) ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกาย ซึ่งมีความเป็นไปได้ เนื่องจากคนโทรูปถุณียลนี้ไม่เคยมีรายงานว่าค้นพบในแหล่งที่เป็นศาสนสถานทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยเลย แต่มักค้นพบในราชอาณาจักรกัมพูชาปัจจุบันและมีทั้งประเภทเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสองสี (ภาพที่ 158)

ภาพที่ 158 คนโทรูปถุณียผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยชิน ชาราหิรัญโชติ

คนโทรูปชะนิมังกูญ

ชะนิมังกูญเป็นชะนิชนิดหนึ่ง เดิมเคยถูกจัดเป็นชนิดย่อยของชะนิธรรมดา แต่มีพฤติกรรมและลักษณะบางอย่างต่างออกไป โดยสีขนจะแตกต่างออกไปตามเพศและช่วงอายุ ตัวผู้

ในช่วงวัยรุ่นจะมีสีขนเหลือง เมื่ออายุ 3-4 ปี จะเปลี่ยนเป็นสีดำทั่วตัวยกเว้นคิ้ว อกอ้นทะ หลังมือ หลังเท้า และวงรอบใบหน้า ส่วนตัวเมียมียีสีขาวนวลเหมือนเดิม แต่ที่หน้าอกและบนหัวมีสีดำ ดูแลคล้ายใส่เอี๊ยม จึงเป็นที่มาของชื่อ พบอาศัยอยู่ในประเทศลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง สำหรับในราชอาณาจักรไทยพบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยแถบเทือกเขาพนมดงรัก ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์

ชะนิมังกูมักอาศัยอยู่ในป่าดิบที่มียอดไม้สูงและรกชัฏ อาหารหลัก คือ ผลไม้ ใบไม้ แมลงและสัตว์เลื้อยคลาน ดื่มน้ำโดยใช้วิธีเลียตามขนตัวเองและหาตามโพรงไม้ ออกลูกครั้งละ 1 ตัว เมื่อลูกชะนิมังกูมได้ 1 ปี จะเริ่มออกจากอกแม่ห้อยโหนไปมาด้วยตัวเอง ซึ่งต่างจากชะนิมธรรมดาที่จะเกาะอยู่กับอกแม่จนอายุได้ 2 ปี และเมื่อลูกอายุได้ 2-3 ปี แม่ชะนิมังกูมจะเริ่มผสมพันธุ์อีกครั้ง ลูกชะนิมโดยเฉพาะตัวผู้จะถูกขับไล่ออกจากฝูงเร็วกว่าตัวเมีย และจะอยู่ตามลำพังจนกระทั่งหาคู่ผสมพันธุ์ได้ (ชะนิมังกูม [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B5%E0%B8%A1%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%8E>)

รูปชะนิมไม่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในศิลปะเขมร แต่หากตีความเป็นรูปลึงจะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในมหากาพย์สำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย คือ รามายณะ ซึ่งเป็นเรื่องการต่อสู้ระหว่างพระรามที่เป็นพระนารายณ์อวตาร (รามาวตาร) พร้อมด้วยไพร่พลลิงกับฝ่ายยักษ์นำโดยท้าวราพณ์หรือทศกัณฐ์ นอกจากนั้นประติมากรรมรูปลึงบางลักษณะยังอาจสื่อความหมายในเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมความดี ดังเช่น ภาพเหตุการณ์การต่อสู้ระหว่างพาลีและสุกริพในประเทศอินเดียบางท้องถิ่นที่ยังคงมีการนับถือลึงในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับพระรามและหนุมาน เช่นเดียวกับการนับถือโคนอนทิในฐานะที่มีความเกี่ยวข้องกับพระศิวะ

อย่างไรก็ตาม ลึงก็มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเองได้เคยเสวยพระชาติเป็นลึง เพื่อสั่งสมคุณธรรมบุญบารมีถึง 18 พระชาติ เช่น ในมหากปิชาดก (Mahakapi Jataka) ทรงเสวยพระชาติเป็นพญาวานรและได้ช่วยเหลือบริวารหนีข้ามแม่น้ำเพื่อให้รอดพ้นจากการถูกพระเจ้าพรหมทัตยิงด้วยธนูด้วยการใช้พระองค์เป็นสะพาน (Iyer K. Bharatha 1977 : 81) ลึงยังมีความเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนปาเลไลยก์ ที่มีพญาวานรมาถวายรวงผึ้งแด่พระพุทธองค์ระหว่างเสด็จประทับยังปาเลไลยก์เพื่อหลีกหนีความวุ่นวายจากการแตกแยกในปัญหาพระธรรมวินัยของเหล่าสาวก นอกจากนั้นปริศนาธรรมในพุทธศาสนายังเปรียบเทียบจิตของคนเราเปรียบเสมือนลึง เพราะเป็นสัตว์ที่ว่องไว อยู่หนึ่งไม่ได้ ยากแก่การบังคับควบคุม บุคคลผู้จะบรรลุมรรคผลได้จะต้องเป็นผู้ที่

สามารถควบคุมจิตของตนเอง ซึ่งมีความวอกแวก สับสนวุ่นวายอยู่เป็นนิมิต อันเปรียบกับลิงให้จงได้ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อของชาวจีนเชื่อว่า รูปลิงถือผลท้อหมายถึงลิงศักดิ์สิทธิ์ ขอให้ท่านมีอายุยืนยาวนาน (Bartholomew 2006 :198 รูปที่ 7.40.1)

มีการค้นพบคนโทรูปพระนิมังกุญแจือบจีเจ้าฟ้า มีสี่ขาและหางที่ด้านหลัง แสดงนั่งท่าหมอบคล้ายแมว (ภาพที่ 159) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากลักษณะใบหน้าจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นสัตว์ประเภทชะนี เนื่องจากพระนิมังกุญแจือบจีเป็นสัตว์ป่าที่มีอยู่ทุกชมในท้องถิ่นแถบเทือกเขาพนมดงเร็ก จึงเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่ช่างชาวกัมพูชานิยมนำมาประยুক্তกับคนโท สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคนโทที่ใช้บรรจุน้ำประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูลัทธิไศวนิกายมาก่อน เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของถวายชนมลังก์อาจถูกนำมาใช้ทำหน้าที่เป็นภาชนะบรรจุอัฐิเช่นเดียวกับคนโทรูปฤๅษีอัญชลีหรือคนโทรูปทรงน้ำเต้า เพื่อนำไปฝังยังสุสานที่สระสรง นอกจากนี้ คนโทรูปพระนิมังกุญแจือบจียังไม่เคยค้นพบในแหล่งที่เป็นศาสนสถานทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยเลย

ภาพที่ 159 คนโทรูปชะนีเคลือบจีเจ้าฟ้าผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา: นายโยชิน ธาราหิรัญโชติ

คนโทรูปพระคเณศ

มีการค้นพบคนโทรูปพระคเณศในราชอาณาจักรกัมพูชาทำเป็นรูปพระคเณศทรงประทับนั่งบนฐานทรงกลมสูง ตรงกลางคอด บนฐานขุดขีดลายกลีบบัวคล้ายฐานปัทม พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระขงฆ์ พระหัตถ์ขวาแสดงลักษณะการกำสิ่งของ สันนิษฐานว่า เป็นงาที่หัก และพระหัตถ์ซ้ายแสดงลักษณะการถือสิ่งของ อาจเป็นขนมโมทกะ อันเป็นสัญลักษณ์ที่พระองค์ทรงถืออยู่

เสมอ นุ่งผ้าสมพุด ชายผ้าด้านหลังเป็นรูปหางปลา คล้องสังวาลไขว้เป็นเครื่องประดับ ด้านบนเหนือพระเศียรทำเป็นปากคนโท (ภาพที่ 160)

เมื่อพิจารณาจากลักษณะเครื่องทรงและเครื่องประดับที่ตกแต่งบนคนโทรูปพระคเณศใบนี้สามารถกำหนดอยู่ในสมัยนครวัด ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเจริญรุ่งเรืองที่สุดในราชอาณาจักรกัมพูชา การนำรูปพระคเณศ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาประยุกต์เข้ากับคนโทสำหรับห้ำน้ำก็เพื่อให้พิธีกรรมในศาสนานั้นสำเร็จลุล่วงลงด้วยดี โดยปราศจากอุปสรรคและความขัดข้องทั้งปวง อย่างไรก็ตาม ดร.คอน รูนีสันนิษฐานว่า อาจเป็นรูปเคารพสำหรับสักการะบูชาส่วนตัว (Rooney 2009 : 113-121)

ภาพที่ 160 คนโทรูปพระคเณศเคลือบขี้เถ้าพิชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ธาราหิรัญโชติ

คนโททรงผลหมาก

คนโทรูปทรงผลหมากอาจมีที่มาจากการเลียนแบบหม้อน้ำทรงกระเปาะหนังซึ่งเป็นที่นิยมมากบริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศจีน หม้อน้ำแบบนี้มีหน้าท้องกลม มียอดแบน และมีการเลียนแบบตะเข็บนูน เสริมขึ้นมากล้ายกับขวดหนังถัก มีพวยยาวทรงกระบอกด้านหน้า ด้านหลังมีที่จับเป็นห่วง โดยทั่วไปลำตัวเคลือบด้วยเคลือบสีขาวหรือเคลือบหลายสี มีการผลิตมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง และต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่งหรือเหลียวได้รับความนิยมจากชนชั้นสูงและมีการผลิตที่กลุ่มเตาฉีเหียง มณฑลเหอเป่ย์ ซึ่งผลจากการขุดค้นของนายเบอร์นาร์ด โกรสส์ลีย์ส์ มีการค้นพบเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวที่ผลิตจากกลุ่มเตาดังกล่าวจำนวนมากในราชอาณาจักรกัมพูชา

พาน

ภาพสลักบนโคนเสาดัดกับผนังด้านซ้าย ด้านทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ แสดงภาพบุคคลสามคน ซึ่งเป็นรูปสตรีสูงศักดิ์คนหนึ่งกำลังยื่นเหยือกน้ำ โดยมีพราหมณ์คนหนึ่งยืนทางเบื้องซ้ายใช้มือซ้ายแตะที่ปากของรูปสตรี ส่วนมือขวาถืออักษมาลา และมีรูปบุรุษอีกคนหนึ่งนั่งคุกเข่าถือพานใส่ธัญพืช (?) ซึ่งสตรีดังกล่าวอาจกำลังหว่านธัญพืช แม้ยังไม่อาจตีความหมายได้อย่างแน่นอนว่า น่าจะหมายถึงเหตุการณ์ตอนใด แต่คงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ของฤๅษีในนิคายปาสุปัตตะ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2536 : 336) ดังนั้น ภาชนะที่ใช้ประกอบพิธีปุณรณชกาก็ได้แก่ พาน (ภาพที่ 161) ส่วนทับหลังชิ้นหนึ่งพบที่บริเวณธรรมศาลา ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา แสดงภาพขบวนแห่ของบุคคลแต่งกายแบบทหารหรือกษัตริย์ถือเครื่องบูชา ซึ่งบรรจุในภาชนะที่มีรูปทรงคล้ายคลึงกับรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมร (ภาพที่ 162) คนหน้าสุดมอบหัวม้าให้แก่พราหมณ์ และพราหมณ์ทำพิธีหลั่งน้ำพิธิ์อัสวเมธหรือพิธีปล่อยม้าอุปการ อันเป็นพิธีของกษัตริย์ที่ต้องการแผ่พระราชอำนาจไปยังดินแดนอื่น ๆ และได้รับ

ภาพที่ 161 ส่วนหนึ่งของโคนเสาดัดกับผนังด้านซ้ายด้านทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทพนมรุ้ง มีบุรุษคนหนึ่งนั่งคุกเข่าถือพานใส่ธัญพืชมีรูปทรงใกล้เคียงกับพานที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ภาพที่ 162 ส่วนหนึ่งของทับหลังพบที่ปราสาทพิมายแสดงพิธีอัฐวเมธ มีกลุ่มบุคคลถือพานปักดอกไม้ที่มีรูปทรงคล้ายเคียงกับพานและภาชนะที่มีลักษณะคล้ายคนที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ภาพที่ 163 พานเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

ภาพที่ 164 คนที่ทรงไหรูปเท้าช้างเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังนั้นภาชนะที่ใช้ประกอบพิธีฮีสวเมธหรือมอมม้าแก่พราหมณ์ จึงได้แก่ ฟานปักดอกไม้ (ภาพที่ 163) และคนที่ทรงไห (ภาพที่ 164) ซึ่งมักผลิตขึ้นระหว่างสมัย นครวัดและสมัยบาเยน

ฐานโยนีประดิษฐานศิวลึงค์

ฐานโยนีถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระอุมา ศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บนฐานโยนีจึงมีความหมายถึง ความสัมพันธ์ในเชิงสังวาสระหว่างพระศิวะกับพระชายาในเชิงสัญลักษณ์ทั้งสองนี้จะตั้งอยู่ภายในครรภคฤหะหรือห้องครรภ (ซึ่งแปลว่าท้อง) จึงหมายความว่าลึงค์นั้นกำลังอยู่ในห้องท้อง อันมีความหมายโดยนัยถึงจุดกำเนิดของจักรวาลและสรรพสิ่งทั้งปวงตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ภาพสลักบนหน้าบันชั้นลดทิศตะวันออกด้านทิศใต้ของมณฑปและบนหน้าบันชั้นลดทิศตะวันออกด้านทิศเหนือของมณฑปปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในกัณฑ์แสดงภาพกลุ่มบุคคลจำนวนหกคนกำลังประกอบพิธีกรรมบางอย่าง โดยมีบุคคลกำลังนั่งงอขาและเอนกายลงมาทางเบื้องหลังเล็กน้อยโดยใช้แขนยันพื้นไว้ และมีบุรุษนั่งประกอบทางด้านหลังสองคน เบื้องหน้าของบุคคลดังกล่าวประกอบด้วยบุคคลอีกสามคน บุคคลแรกเป็นสตรีกำลังยืนและอีกสองคนเป็นบุรุษ โดยคนหนึ่งใช้มือซ้ายจับเท้าของ

บุคคลที่นั่งงอขา ส่วนในมือขวากำลังถือวัตถุทรงกระบอก โดยมีบุรุษคนที่สองกำลังยื่นจ้องมองด้วยความสนใจ

จากภาพสลักดังกล่าวอาจเข้าใจว่าบุคคลที่แตกชำรุดไปนั้นคงหมายถึงหญิงสาวผู้เข้าพิธีเบิกพรหมจรรย์ โดยมีนักบวชกำลังใช้วัตถุ ซึ่งอาจใช้ศิวลึงค์ขนาดเล็กเป็นเครื่องมือและมีมารดาของหญิงสาวผู้นั้นกำลังยืนอยู่ใกล้ ๆ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่า บริเวณปราสาทพนมรุ้งยังค้นพบศิวลึงค์ขนาดเล็ก ซึ่งเป็นเครื่องมือเบิกพรหมจรรย์ทำด้วยหินทรายและแก้วผลึกจำนวนมากภายในระเบียงคดด้านทิศตะวันออก (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ 2531 : 163-165) เมื่อคราวบูรณะปราสาทพนมรุ้งระหว่าง พ.ศ. 2515-2527 และตามศาสนสถานอื่น ๆ อีกจำนวนมากในเขตอีสานใต้ แต่ละชิ้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน (สรเชต วรคามวิชัย 2529 : 82) จากหลักฐานเหล่านี้ อาจเป็นเครื่องยืนยันถึงการกระทำพิธีเบิกพรหมจรรย์ในวัฒนธรรมเขมรที่นายโจวต้ากวานบันทึกไว้ พิธีกรรมที่แสดงบนภาพสลักรูปนี้จึงอาจหมายถึงพิธีเบิกพรหมจรรย์โดยนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม

ถึงแม้จะไม่ได้ค้นพบเอกสารในพุทธศตวรรษที่ 17 ที่กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมนี้ แต่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 พิธีเบิกพรหมจรรย์ (เจวินถาน) ก็ยังคงมีการปฏิบัติอยู่ แม้จะมีเพียงชาวกำพูชาบางกลุ่ม เพราะใน พ.ศ. 1839 ซึ่งตรงกับจักรพรรดิเฉิงจงแห่งราชวงศ์เฉียน พระองค์ทรงส่งคณะทูตเดินทางมายังราชอาณาจักรกำพูชา เพื่อเกลี้ยกล่อมให้สวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์เฉียน นายโจวต้ากวานได้ร่วมเดินทางมากับคณะทูตด้วย เมื่อเดินทางกลับถึงประเทศจีน เขาได้เขียนบันทึกเล่มหนึ่งชื่อว่า “จินลาฟงจี” (บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวจินลา) นายโจวต้ากวานเดินทางถึงเมืองพระนครหลวงเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 1839 และได้พักอยู่ 1 ปี บันทึกของเขาได้รับการยอมรับว่า ถูกต้องตรงกับความจริงเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาในบันทึกตอนหนึ่งกล่าวถึงพิธีเบิกพรหมจรรย์ว่า “เป็นประเพณีของบิดามารดาที่จะไปเชิญพระมาทำลายพรหมจารีบุตรหญิงเล็ก ๆ ของตน ถ้าเป็นครอบครัวที่มั่งคั่งก็ประกอบพิธีนี้ ตั้งแต่เมื่อลูกสาวอายุระหว่างเจ็ดขวบถึงเก้าขวบ แต่ถ้าครอบครัวนั้นยากจนก็อาจรอไว้จนบุตรสาวอายุสิบเอ็ด พระในพุทธศาสนาหรือฮินดูก็ใช้ได้เท่ากันสุดแล้วแต่วัดไหนจะอยู่ใกล้...ใช้พระภิกษุเป็นผู้ประกอบพิธี โดยเสพเมณูกับเด็กหญิงอย่างไรก็ตามข้าพเจ้ามีความเห็นว่า อาจใช้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมมากกว่าที่จะใช้พระภิกษุ เนื่องจากนายโจวต้ากวานไม่เคยเข้าไปร่วมพิธีกรรมเอง เพียงแต่ฟังจากผู้อื่นเล่าให้ฟังอีกทีหนึ่ง และน่าจะใช้แท่งศิวลึงค์ที่มักพบตามศาสนสถานในศิลปะเขมรเป็นอุปกรณ์สำหรับประกอบพิธีเบิกพรหมจรรย์ โดยวางอยู่บนฐานโยนี ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงสูง ตรงส่วนกลางคอดเข้าเล็กน้อย ตกแต่งด้วยลายเส้นคาดคล้ายบัวลูกแก้ว 4 เส้น ส่วนที่ผายออกด้านบนตกแต่งด้วยลายกลีบบัว ส่วนด้านล่างตกแต่งด้วยลายก้านขด ด้านหนึ่งของฐานทำเป็นร่องสำหรับให้น้ำที่สรง

ภาพที่ 165 ฐานโยนิจำลองเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

รดศีวลึงค์ไหลออก ฐานนี้คงใช้รองรับศีวลึงค์ขนาดเล็กที่ทำจากหินควอตซ์และหินทรายที่มักพบตามศาสนสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (ภาพที่ 165)

วัชรธาตุมณฑล (Vajradhata Mandala or the Diamond World Mandala)

วัชรธาตุมณฑลเป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาอันแข็งแกร่งประคองเพชรที่สามารถตัดอวิชชาและหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทั้งปวง และปัญญานี้มีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งปวงมาแต่เดิมแล้ว รายละเอียดเกี่ยวกับวัชรธาตุมณฑลมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สรรพตถาคตัตตวสังคฤหะ ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์สำคัญของนิกายมันตระยาน (พุทธตันตระ) ที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศอินเดีย เนปาล ธิเบต อินโดนีเซีย จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และมองโกเลีย (ผาสุข อินทรารูฐ 2543: 349)

มีการค้นพบวัชรธาตุมณฑลเคลือบสีน้ำตาลชิ้นหนึ่งในศิลปะเขมร เป็นตัวเรือนธาตุที่ทำเพียงเสาสูง เจาะโปร่ง ส่วนยอดทำเป็นหลังคาซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น ชั้นบนสุดประดับด้วยปฐมนุฏะ ซึ่งเป็นหมอน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ ชั้นที่สองประดับด้วยลายกลีบขุนุน และชั้นที่สามประดับด้วยหน้าบันทั้งสี่ด้าน ทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานกลม (Pinsri 2009 : 159) ยังมีการค้นพบปราสาทจำลองที่มีลักษณะเดียวกัน แต่หล่อด้วยสำริด และใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมของนิกายตันตระภายในประดิษฐานรูปเหวัชระ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Bunker & Latchford 2004 : 398-399 fig. 16.1) วัชรธาตุมณฑลชิ้นนี้เดิมคงผลิตขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพขนาดเล็กไว้ภายใน โดยมีแท่นฐานสำหรับรองรับรูปเคารพนั้นอีกชั้นหนึ่ง และมีความเกี่ยวข้องกับมณฑลคือ วงกลมหรือบริเวณที่กำหนดไว้เพื่อกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง และมีความหมายโดยนัยถึงที่ประชุม

ภาพที่ 166 วัชรธามณฑลเคลือบสีน้ำตาลผลิตจากกลุ่มเตาพนมคงเร็ก
ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

ของเทพเจ้าทั้งหลายในจักรวาลที่ถูกอัญเชิญมาประทับตามตำแหน่งของตน หรือเป็นรูปจำลองของจักรวาลตามความเชื่อทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตระ (ภาพที่ 166)

ไฮแสดงภาพเล่าเรื่องพิธีไล่ทั้งบั้ง

มีการค้นพบไหเคลือบสีน้ำตาลขี้เถ้าพิชไบหนึ่งบนเทือกเขาถนนธงชัยในเขตอำเภอแม่ละมาด จังหวัดตาก ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มหาวิทยาลัยกรุงเทพ และถือเป็นเครื่องถ้วยเขมรชิ้นสำคัญที่มีความงดงาม สมบูรณ์ และทรงคุณค่าทางวิชาการมากที่สุด แสดงภาพเล่าเรื่องกลุ่มบุคคลกำลังตีกระทบกระบอกไม้ไผ่ เล่นเครื่องดนตรีพื้นเมือง และร่วมกันดื่มอุในไห ซึ่งเป็นการละเล่นพื้นเมืองชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “ไล่ทั้งบั้ง” (ภาพที่ 167) คำว่า “ไล่” หมายถึงชาวไทยไล่ คำว่า “ทั้ง” หมายถึงกระทู้หรือกระทะแตก คำว่า “บั้ง” หมายถึงบ้อง กระบอกไม้ไผ่ ไส้ทั้งบั้ง คือ พิธีกรรมที่ใช้กระทะบอกลไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 ปล้อง กระทู้ลงกับพื้นดินเป็นจังหวะ เพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในสมัยก่อน (ภาพที่ 168) การเล่นไล่ทั้งบั้งใช้ผู้ชายจำนวน 6-10 คน เป็นผู้แสดงโดยนุ่งผ้าเตี่ยว ไม่สวมเสื้อ การเล่นจะเริ่มจากพิชเยา แล้วร้องรำพร้อมทั้งทั้งบั้งเป็นจังหวะไปด้วย อุปกรณ์ที่ใช้มีข้าวสาร เหล้าไห ขิงข้าว พะเนาะหรือพังกาสด หน้าไม้ และที่ขาดไม่ได้คือกระทะบอกลไม้ไผ่ (พจนานุกรม 2532 : 28)

ชาวไทยโส้หรือกะโส้เป็นชาวพวกหนึ่งและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและอยู่ในตระกูลเดียวกับมอญเขมร มีผิวกายดำคล้ำ นักมานุษยวิทยาถือว่า พวกเข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งอาจสืบเชื้อสายมาจากเขมรโบราณและเคยอยู่ในดินแดนของอาณาจักรเจนละ จนกระทั่งอาณาจักรกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง มีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สูงส่งมาก่อน และมีความรู้ด้านการปั้นไหและการหล่อโลหะ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดี กล่าวถึงชาวกะโส้ในคราวเสด็จตรวจราชการภาคอีสานเมื่อ พ.ศ. 2499 ว่า “ฉันเห็นการเล่นอย่างหนึ่ง ซึ่งพระอริยราชา เจ้าเมืองกุสุมาลย์มณฑลเอามาให้ดูเรียกว่า “สลา” คนเล่นล้วนเป็นชายเปลือยตัวเปล่า นุ่งผ้าขัดเดี่ยวมีชายห้อยข้างหลังอย่างเดียวกับเงาะนุ่ง “เลาะเตี๊ยะ” ลักษณะที่เล่นนั้นมีห้อยอยู่กลางหม้อหนึ่ง คนเล่นเดินเป็นวงรอบหม้อ มีต้นบทนำขับร้องคนหนึ่งสะพายหน้าไม้คนหนึ่ง มีฆ้องเรียกว่า “เพนาะ” คนหนึ่งถือไม้ไผ่สามปล้อง สำหรับกระทุ้งดินเป็นจังหวะ 2 คน คนรำ 3 คน ถือขามติดเทียน 2 มือคนหนึ่ง ถือตะแกรงคนหนึ่ง ถือมีดกับส่วเคาะ หันเป็นจังหวะคนหนึ่ง รวม 8 คนด้วยกัน กระบวนการเล่นก็ไม่มีอะไร นอกจากเดินร้องรำเวียนเป็นวง เล่นพักหนึ่งก็นั่งลงกินอุ แล้วก็ร้องรำไปอีกอย่างนั้น เห็นได้ว่าเป็นการเล่นของพวกเข่าตั้งแต่ยังเป็นคนป่า เมื่อมาเล่นให้ดู คุณคนเล่นก็ยังสนุกกันดี”

จากข้อความในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพข้างต้น อาจจะทำให้เข้าใจว่า โส้ทั้งบั้งเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงเห็นว่า คนเล่น

ภาพที่ 167 การเล่นทั้งบั้งของชาวโส้ เมืองกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

ที่มา : พุฒ บุตรรัตน์, “โส้ทั้งบั้ง,” ความรู้คือประทีป 3, 28 (มกราคม-มีนาคม 2532), 29.

สนุกดีนั้นก็เพราะเป็นการเล่นสาธิตให้เจ้านายดูเท่านั้น แท้จริงแล้วการเล่นโส้ทั้งบั้งเป็นการละเล่นหรือขั้นตอนหนึ่งในพิธีกรรมหลาย ๆ พิธีของชาวกะโส้ ได้แก่

1. พิธีขางกระมุดซึ่งเป็นพิธีที่กระทำเพื่อส่งวิญญาณของผู้ตาย พิธีเขาซึ่งมักปรากฏในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต เช่น แก่นบน เรียกวัญญ และรักษาอาการเจ็บป่วย และการทั้งบั้งในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ซึ่งทำเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชนและเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ (พุทธ บุตรรัตน์ 2532 : 30-31) ด้วยการบวงสรวงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำปี แสดงให้เห็นว่าการละเล่นพื้นเมืองแบบนี้มีมาตั้งแต่ 900 ปีที่แล้ว แม้ปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาตามยุคตามสมัย และยังคงรักษาประเพณีได้เป็นอย่างดี

2. พิธีโจลมะมัวคเป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวเขมรโบราณที่จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจ เพื่อประกอบพิธีกรรมสำหรับรักษาผู้ป่วย ซึ่งเป็นการอัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมาให้ความช่วยเหลือ ขอคำแนะนำผ่านล่ามหรือคนทรงเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและหาทางรักษาตามความเชื่อ และเพื่อประกอบพิธีกรรมสำหรับการแก้บนหรือสักการะตอบแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่คลั่งคลุ้มให้ได้รับความสำเร็จตามคำขอของลูกหลาน เช่นเดียวกับ “โส้ทั้งบั้ง” ของชาวไทยโส้ ตามความเชื่อ ทั้ง คือ การกระทุ้งบั้ง ก็คือกระบอกไม้ไผ่ รวมกันก็คือ การกระทุ้งไม้ไผ่ตามจังหวะเพลงพื้นบ้านที่หมอแคน และนักดนตรีบรรเลง โดยมีผู้ทำพิธีเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์ที่สืบเชื้อสายมาจากเขมร

ภาพที่ 168 ไหรูปช้างเคลือบจี๊ด้าพิชผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก พบที่อำเภอแม่ระมาด
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

3. พิธีเลงมะมีวคเป็นพิธีกรรมของชาวกูยหรือชาวกวย ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวเขมรโบราณตระกูลมอญ-พม่า เดิมเรียกว่า “ข้า” ส่วนใหญ่อาศัยหนาแน่นบริเวณเทือกเขาพนมดงเร็ก แถบจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งปัจจุบันเรียกชาวกูยว่า “เขมรถิ่นไทย” ขณะที่ชาวเขมรในราชอาณาจักรกัมพูชาจะเรียกว่า “เขมรมาตรฐาน”

บันทึกของนายโจวคำกวนกล่าวถึงคนป่า 2 จำพวกในระยะนั้น พวกแรกเป็นคนป่าที่เข้าใจภาษากัน ถูกนำมาขายในเมืองให้เป็นทาส อีกจำพวกหนึ่งเป็นคนป่าที่ได้รับการอบรมสั่งสอน ไม่สามารถเข้าใจภาษากัน ชอบเร่ร่อน เมื่อพบสัตว์ป่าก็จะใช้ธนูยิงและใช้หอกซัด ใช้ก้อนหินตีกันให้เกิดประกายไฟ เพื่อหุงต้มอาหาร มีนิสัยชั่วร้าย ใช้จ่ายที่ร้ายแรง ระหว่างพวกเดียวกันฆ่าฟันกันเองบ่อยครั้ง ซึ่งพวกที่ 2 น่าจะหมายถึงชาวไทยไล่หรือไทยข่าในปัจจุบัน ดังนั้นภาษาที่ใช้ประกอบพิธีไล่ทั้งนี้จึงได้แก่ ไหรูปเท้าช้างสำหรับไล่สู และบางคนก็ใช้ขามไล่สูดัดแทนที่จะใช้ปล้องไม้ไผ่ดัดจากไหโดยตรง

เมื่อพิจารณาจากความเป็นหนึ่งเดียวที่มีลักษณะไม่เหมือนใคร จึงสันนิษฐานหนึ่งว่า ไหรูปช้างใบนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมหรือถูกใช้เกี่ยวกับพิธีโดยบุคคลในราชวงศ์หรือชนชั้นสูง ขณะที่ไหหรือภาชนะขนาดเล็กและขนาดกลาง (ซึ่งมีรูปทรงของช้างจำนวนมาก) ถูกใช้เป็นเตาปูนสำหรับธรรมเนียมปฏิบัติทั่วไปของการเคี้ยวหมาก แต่ก็ไม่ใช่ประโยชน์ใช้สอยของไหใบนี้ที่จะเป็นไปได้ เพราะภายในไม่มีร่องรอยของปูน สิ่งที่เป็นไปได้ข้อหนึ่งก็คืออาจเป็นภาชนะบรรจุเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำ เช่น แหวน สร้อยคอ หรือต่างหู ซึ่งบุคคลในราชวงศ์สวมอยู่ (Rooney 2008 : 10) อย่างไรก็ตามจากการที่ไหรูปช้างใบนี้ถูกค้นพบไกลจากแหล่งผลิตบริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กถึงเทือกเขาถนนธงชัยในเขตอำเภอแม่ละมาด จังหวัดตาก มีเรื่องเล่ากันถึงที่มาและสิ่งของมีค่าที่บรรจุอยู่ภายในขณะที่เพิ่งถูกค้นพบว่า มีเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำบรรจุอยู่ แต่ถูกนำมาแยกจำหน่าย รวมทั้งประเภทของเครื่องถ้วยและความประณีตวิจิตรบรรจงในการผลิตของช่างจึงอาจเป็นไปได้ว่า ไหรูปช้างใบนี้ต้องมีความสำคัญเป็นพิเศษและคงถูกส่งเป็นของขวัญสำหรับผู้นำกลุ่มชนหรือถูกนำมาแลกเปลี่ยนกับของป่าที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ โดยผู้ได้รับได้นำมาใส่สิ่งของมีค่าดังกล่าว

ดลัษทรงลูกพลับ (Persimon)

ในบรรดารูปทรงของเครื่องถ้วยจีน นอกจากภาชนะที่เป็นจาน ชาม แล้ว ยังพบว่า มีการผลิตดลัษทรงผลไม้จำนวนมากออกมา เช่น ดลัษทรงลูกพลับ (ภาพที่ 169) ดลัษทรงฟักทอง (ภาพที่ 170) และดลัษทรงมังคุด รูปทรงของดลัษเหล่านี้จะได้รับแรงบันดาลใจมาจากเครื่องถ้วยจีน และมัก

ค้นพบในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ราชอาณาจักรไทย ราชอาณาจักรกัมพูชา ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศอินโดนีเซีย แต่โดยทั่วไปมักถูกเข้าใจว่ามีลักษณะกลมแบนคล้ายลูกจันทน์ มิใช่รูปทรงของของจีน อย่างไรก็ตาม ความเชื่อของชาวจีนตลับเหล่านี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์แฝงอยู่ทั้งสิ้น

ภาพที่ 169 ตลับทรงผลไม้เคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

มีการค้นพบตลับทรงลูกพลับเคลือบขี้เถ้าฟุ้งที่เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมรในราวพุทธศตวรรษที่ 16 แสดงให้เห็นว่า มีการปลงศพด้วยการเผา แล้วเก็บอัฐิมาใส่ไว้ในตลับ (ผาสุก อินทราวุธ 2522 : 123)

ภาพที่ 170 ตลับทรงฟักทองเคลือบขี้เถ้าฟุ้งผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

โอทรงกระบอ

มีการค้นพบเครื่องถ้วยหลายร้อยใบในแหล่งหลุมฝังศพขนาดใหญ่แห่งหนึ่งทางริมฝั่งด้านทิศตะวันตกของป่าช้าสระสร้าง บริเวณดังกล่าวคงถูกใช้เป็นป่าช้าระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 และต้นพุทธศตวรรษที่ 18 แม้เป็นการยากที่จะกำหนดอายุของแหล่งหลุมฝังศพเหล่านี้ให้ชัดเจน แต่ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่ป่าช้าสระสร้างก็สามารถเผยให้เห็นถึงรูปทรงของภาชนะที่มีสภาพสมบูรณ์ ขณะที่แหล่งขุดค้นแหล่งอื่น ๆ ส่วนใหญ่พบเพียงชิ้นส่วนเครื่องถ้วยที่มีสภาพแตกหัก ชาวกรมพูนได้ใช้โอเหล่านี้อย่างเป็นระบบ เพื่อบรรจุอัฐิหลังจากทำการเผาไถ่กับวัดสมัยเมืองพระนครหรือวัดทางพุทธศาสนา เครื่องถ้วยเหล่านี้คงถูกผลิตขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวและแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งแพร่หลายอย่างมากในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างไรก็ตาม เครื่องถ้วยดังกล่าวก็มิได้ถูกระบุว่าผลิตขึ้นจากกลุ่มเตาพนมกุเลนหรือกลุ่มเตาพนมดงเร็กแต่อย่างใด และมีข้อสังเกตว่า เครื่องถ้วยเหล่านี้ไม่ได้ถูกใช้เป็นเครื่องอุทิศ เพราะไม่มีการหักคอหรือเจาะเหมือนเช่นสมัยก่อนหน้า

ภาพที่ 171 โอทรงกระบอเคลือบจี๊ดเผื้ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน
ที่มา: คุณโยธิน ธาราหิรัญโชติ

การขุดค้นแหล่งเตาพนมกุเลนที่จังหวัดเสียมราฐได้ค้นพบโอที่มีลักษณะทรงสูงคล้ายทรงกระบอ เคลือบจี๊ดเผื้ มักมีฝาที่มีลักษณะแบน กลางฝาทำที่จับเป็นชั้นลดหลั่นกัน ปลายเรียวเป็นทรงดอกบัวตูมขนาดเล็ก โดยทั่วไปเชื่อกันว่า โอเหล่านี้เป็นหน้าที่เป็นโกศใส่อัฐิ (ภาพที่ 171) อย่างไรก็ตาม ผลการขุดค้นแหล่งเตาพนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ยังได้ค้นพบโอมีลักษณะทรงสูงคล้ายทรงกระบอ เคลือบจี๊ดเผื้ มักมีฝาที่มีลักษณะแบน แต่กลางฝาอาจทำที่จับเป็นรูปกลม

แบนคล้ายลูกกระดุมหรือรูปกลีบดอกไม้หรือเป็นชั้นลดหลั่นกัน แต่ปลายเป็นรูปดอกบัวตูมแบน โดยทั่วไปก็เชื่อกันว่าโอเหล่านี้นี้ทำหน้าที่เป็นโกลีไอ้อูฐเช่นเดียวกับโอทรงกระบอกที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน แม้จะยังไม่มีการค้นพบหลักฐานจากการขุดค้นโบราณคดีอย่างชัดเจน มีโอเคลือบจี๊ดฟ้าที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กใบหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายในโอยังพบเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็ก (ภาพที่ 172) ซึ่งอาจเป็นสิ่งของอุทิศสำหรับผู้วายชนม์ นอกจากนี้ โอทั้งประเภทเคลือบจี๊ดฟ้าและประเภทเคลือบสีน้ำตาลจำนวนมากยังถูกค้นพบบริเวณศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แสดงให้เห็นว่า นอกจากโอแบบนี้จะใช้เป็นโอบรรจุอูฐแล้วยังอาจเป็นเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน (ภาพที่ 173) รวมถึงวัฒนธรรมการเลี้ยงหมากอีกด้วย

ภาพที่ 172 โอทรงกระบอกเคลือบจี๊ดฟ้าผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลน
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ภาชนะบางใบอาจมิได้ใช้เฉพาะเจาะจงเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับส่วนใหญ่ใช้สำหรับใส่อะไร ด้วยเหตุนี้ ภาชนะบางรูปทรงจึงอาจเป็นทั้งเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปทรงของโอทรงกระบอกที่มีลักษณะปากกว้าง สามารถนำมาใส่หรือเทอาหารออกได้ง่าย เช่น ข้าว แอง กับแก้ม หรือของแห้ง ใช้นอมอาหาร ข้าวที่หุงสุกเป็นอาหารที่บูดง่าย เวลาหุงเสร็จใหม่ ๆ อาจบูดภายในเวลา 4-6 ชั่วโมง โดยเฉพาะเวลาอากาศร้อนข้าวยิ่งบูดเร็ว ดังนั้น จึงต้องหาวิธีนอมอาหารให้อยู่ได้นานและถูกสุขอนามัย ด้วยการผลิตภาชนะที่ใส่อาหารเป็นโอที่มีลักษณะปากกว้าง สามารถเทออกได้ง่าย มีฝาปิด และที่โคนจุกของฝาจะเจาะรู 1 รู เพื่อให้สามารถระบายความร้อนออกได้เร็วและอากาศสามารถ

เข้าออกได้สะดวก ทำให้อินน้ำเกาะตัวเป็นหยดน้ำที่ได้ฝาน้อยที่สุด ซึ่งหากหยดลงมาบนข้าวสุก ก็จะทำให้ข้าวบูด วิธีนี้ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอันชาญฉลาดของช่างชาวกัมพูชา

เนื่องจากโอทรงกระบอกมักถูกค้นพบตามศาสนสถานทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของชุดสำหรับอาหารและเครื่องใช้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเคี้ยวหมาก ใช้ใส่หมาก กานพลู หรือใบพลู และโอกลมหรือรูปสัตว์ใช้ใส่ปูนกินกับหมาก ซึ่งพระสงฆ์ในพุทธศาสนาและพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นผู้ดูแลประจำศาสนสถานล้วนนิยมเคี้ยวหมากทั้งสิ้น

ภาพสลักบนผนังปราสาทขามทางปีกตะวันออกด้านทิศใต้ภาพหนึ่งเป็นภาพงานเลี้ยงในป่า ด้านล่างแสดงภาพการปรุงอาหารกลางแจ้ง นับจากขวามาซ้าย คนรับใช้กำลังย่างและคั่วหมูในหม้อ ซึ่งคงเป็นเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ หม้อตั้งบนเตา มีชายคนหนึ่งกำลังเทข้าวจากกระบุงสานลงไป ในหม้อ คนรับใช้สองคนยกถาดที่มีโอใส่อาหาร คนรับใช้คนหนึ่งถือกาที่มีฝาปิด คนรับใช้คนหนึ่งกำลังปรุงน้ำแกงในหม้อขนาดใหญ่ ขณะที่อีกคนหนึ่งกำลังคนแกงจัดด้วยทัพพียาว ผู้ชายอีกคนหนึ่งเทอาหารลงไป ในหม้อใบสุดท้าย ตอนบนเป็นภาพเจ้านายกำลังหยิบของจากจานขนาดใหญ่ด้วยมือ (ไม่แน่ใจว่า ทำจากไม้ จักสาน หรือโลหะ) และเอาน้ำออกจากโอทรงกระบอก คนรับใช้คนหนึ่งกำลังเทเครื่องดื่มและมีแขกคนหนึ่งกำลังดื่มจากถ้วยใบเล็ก ๆ ภาพนี้แสดงงานขนาดใหญ่ได้ผลไม้มักเข้าใจว่าทำเพื่อระบายความร้อนหรือสำหรับรื้อยเชือกเพื่อความสะดวกในการขนส่ง (สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล จุมพล 2532 : 66) ยังไม่สามารถตอบได้ว่า โอทรงกระบอกที่มีการเจาะรู 1 รูบริเวณโคนจุกของฝาทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใด เพราะไม่เคยปรากฏในเครื่องถ้วยดินแบบ

ภาพที่ 173 โอทรงกระบอกผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเขมรตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดของภาชนะบนภาพสลักจะเห็นว่า ภาชนะทรงกระบอกที่มีฝาน่าจะเป็นโถที่มีฝาปิด ตัวฝามีจุกเป็นรูปดอกบัวตูม บริเวณโคนจุกมีเจาะรูเล็ก ๆ 1 รู เพื่อระบายความร้อนของอาหารภายในโถและป้องกันมิให้อาหารบูดง่าย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอันชาญฉลาดของชาวกัมพูชา ส่วนกาที่มีฝาปิด ตัวฝามีลักษณะลดหลั่นกันเป็นชั้นคล้ายรูปดอกบัวตูม รูปทรงของภาชนะดังกล่าวมักพบแหล่งโบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างไรก็ตาม นายเบอร์นาร์ด โกรสส์ลิเยร์ สันนิษฐานว่า เป็นโถที่เป็นไม้สานหรือเครื่องเงิน ซึ่งใส่อาหารจนพูน และกาที่ผลิตด้วยโลหะ

โถปรับเปลี่ยนวิญญาณ (Soul Conversion Funerary)

มีโถเคลือบสีขาวใบหนึ่งในหอศิลปะของอาเธอร์ เอ็ม ซัคเลอร์ (Arthur M. Sackler Gallery) ปากแคบ มีการตกแต่งอย่างพิถีพิถัน ฝาหรือจุกทรงดอกบัวตูม ตัวโถตอนบนปั้นติดศีรษะของรูปบุคคลคล้ายผู้ชายหันหน้าออกไปยังสี่ทิศ ตอนล่างปั้นติดรูปลำตัวของสตรีสีคนยัดแขนออกไปคล้ายนางรำ (ภาพที่ 174) ลักษณะทางประติมานวิทยาของโถใบนี้มีความสัมพันธ์กับงานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรม รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับการเคลือบบนภาชนะที่มีอายุร่วมสมัยกันจากสถานที่อื่น ๆ (Cort and Lefferts 2000 ; Cort 2005 : 5) เนื่องจากการจัดวางองค์ประกอบและแนวความคิดในการผลิตมีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพักตร์ของรูปพระโพธิสัตว์โลกेश্বরสมันตมุข (ผู้มีพระพักตร์อยู่ทุกทิศ) บนยอดปราสาทบาเยนทั้ง 4 ด้านและบนยอดประตูของเมืองพระนครหลวง (ผาสุข อินทราวุธ 2543 : 274) และเหล่านางรำที่ประดับอยู่บริเวณฐาน ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18

ภาพที่ 174 โถเคลือบสีเถ้าฟิผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ที่มา : Arthur M. Sackler Gallery

โถรูปแบบดังกล่าวอาจมีความเกี่ยวข้องกับโถของจีนที่เรียกว่า “โถปรับเปลี่ยนวิญญาณ” (Soul Conversion Funerary) ซึ่งเป็นโศกที่นิยมมากในสุสานสมัยราชวงศ์ซ่งจนถึงสมัยราชวงศ์หมิง ตัวโถปั้นติดรูปบุคคลและรูปสัตว์ที่เกิดจากการกดพิมพ์ เช่น รูปเต่า รูปงู รูปนก รูปกวาง รูปม้า รูปบุคคล และรูปสิบสองนักษัตร ส่วนคออาจปั้นติดรูปมังกรและพระอาทิตย์หรือรูปเสือและพระจันทร์ ซึ่งชาวจีนใช้เป็นโศกบรรจุอัฐิ สันนิษฐานว่าโถแบบนี้คงใช้บรรจุอัฐิของชนชั้นสูงหรือพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Wang 2002 : 40)

หมอนหรือพระเขนย (Pillow)

มีการค้นพบหมอนหรือพระเขนยเคลือบสีเผือกที่มีลักษณะยาว ปลายอน ฐานยกเป็นขอบสูง ตัวหมอนซุกฉูดฉาด สันนิษฐานว่า อาจเป็นหมอนหรือพระเขนยของขุนนาง ชนชั้นสูงหรือกษัตริย์กัมพูชา จากการศึกษาพบว่า มีเครื่องเคลือบที่เป็นหมอนอยู่เพียง 2 ชิ้น แต่อยู่ในความครอบครองของเอกชนทั้งสิ้น การใช้หมอนที่ผลิตด้วยเครื่องเคลือบอาจมีความเกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมของจีน เนื่องจากการผลิตหมอนเคลือบของจีนเป็นที่แพร่หลายมากมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังและเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ซ่ง

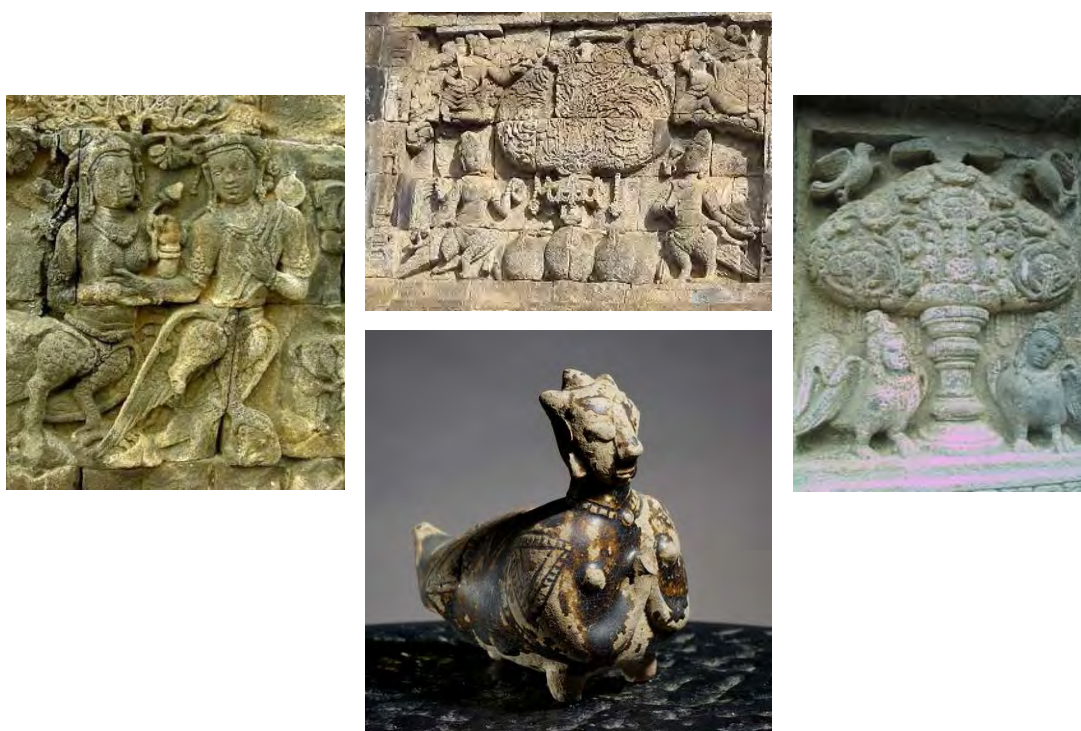
เชิงเทียนรูปกินรี (Kinnari, Kinnara)

กินรีเป็นอมมนุษย์เพศหญิงประเภทหนึ่งในเทพปกรณัม ถ้าเพศชายเรียกว่า “กัณนร” จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับคนธรรพ์ (Gandharvas) และวิทยาธร (Vidyadharas) ถือเป็นพวกที่มีความสามารถด้านการขับร้องดนตรี เนื้อความในปุราณะกล่าวว่า เหล่ากัณนร กัณรีจะถือพิณ คนธรรพ์ถือพวงมาลัยหรือแก้วมณี และวิทยาธรถือเครื่องสังเวทหรือพวงมาลัยเพชรพลอย เหาะล่องลอยในอากาศ

กัณนรและกัณรีมีรูปร่างครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์คล้ายกับคนธรรพ์ รูปลักษณะดั้งเดิมที่ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ เช่น วิทยุธรรมโมตตระปุราณะ (Visnudharmottarapurāṇam) กล่าวว่า มีอยู่ 2 ประเภท คือ พวกที่มีตัวเป็นมนุษย์ หัวเป็นม้ากับพวกที่มีตัวเป็นม้า ส่วนหัวเป็นมนุษย์ ซึ่งอาจได้รับรูปแบบมาจากตัวเซนทอร์ (Centaur) ในเทพปกรณัมกรีก ส่วนคนธรรพ์มีร่างกายท่อนบนเป็นมนุษย์ มีปีกอย่างน้อย 2 ใบหน้าอย่างครุฑ หลังอย่างม้า ต่อมากัณนรและกัณรีจึงมีรูปร่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่รู้จักแพร่หลายในปัจจุบัน คือ ร่างกายท่อนบนเป็นมนุษย์มีปีก ร่างกายท่อนล่างเป็นนก

เนื่องจากกัณนรและกัณรีเป็นพวกกึ่งเทพที่ปรากฏทั้งในวรรณคดีของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ภาชนะรูปกัณรีจึงน่าจะใช้ได้กับกิจพิธีทางศาสนาทั่ว ๆ ไป

สำหรับในราชอาณาจักรกัมพูชา กิन्नร (Kinnara) และกัณรี (Kinnari) จะถูกเรียกว่า Kennorey และ Kennara ตามลำดับ รูปกัณรีถูกวาดในงานศิลปะและวรรณกรรมบ่อยมากกว่ารูป กิन्नร หน้าที่การใช้งานของรูปกัณรีส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปกัณรีของไทยใช้ในการ ตกแต่งวัดและเป็นสัญลักษณ์ของความมงคลและความเมตตา รูปกัณรีถูกใช้ในงานศิลปะตั้งแต่สมัย นครวัด และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์น้อยกว่ารูปนางอัปสร (Kinnara [Online], accessed October 2009. Available from <http://en.wikipedia.org/wiki/Kinnara>) และยังส่งอิทธิพลให้แก่เครื่องถ้วย เวียดนามประเภทเคลือบสองสีของสมัยราชวงศ์ลี ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 อีกด้วย

ภาพที่ 175 เปรียบเทียบเชิงเทียนรูปกัณรีกับภาพสลักรูปกัณรีดูแลคุ้มครองต้นไม้แห่งชีวิตที่พุทธสถานบุโรพุทโธ (บนซ้าย) จันทิปะวัน (บนกลาง) และเทวสถานพรัมบานัน (บนขวา) ที่มา : นายโยธิน ชาราหิรัญโชติ

มีการค้นพบเชิงเทียนรูปกัณรีเคลือบสีน้ำตาล (ภาพที่ 175) จากแหล่งขุดค้นในราชอาณาจักรกัมพูชาบ้างประปราย ซึ่งช่างชาวกัมพูชาคงได้รับแรงบันดาลใจในการผลิตจากรูปกัณรี และกัณรีบนภาพสลักของผนังที่ศาสนสถานบุโรพุทโธ (Borobudur) จันทิเมนดุต (Mendut) จันทิปะวัน (Pawon) จันทิเซวู (Sewu) และเทวาลัยพรัมบานัน (Prambanan) ในอาณาจักรชวา ซึ่งทำเป็นมี สิริระเป็นคนหรือมนุษย์ที่มีร่างกายส่วนล่างเป็นนก โดยปกติมักจะเป็นผู้ดูแลคุ้มครองต้นไม้ กัลป (Kalapataru) ซึ่งเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์แห่งชีวิต และบางครั้งก็ดูแลโหลสมบัติ ประโยชน์ใช้สอยของ

เชิงเทียนรูปนกอินทรียังไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากค้นพบในปริมาณไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากรูปร่างของภาชนะจะเห็นว่า มีลักษณะค่อนข้างแบนและปากแคบเช่นเดียวกับกระปุกทรงลูกจันทน์ จึงสันนิษฐานว่า ภาชนะเหล่านี้อาจมีประโยชน์ใช้สอยเป็นเชิงเทียนมากกว่า และอาจตั้งอยู่ใกล้กับไหใส่ดอกไม้บนแท่นบูชาดังภาพที่ปรากฏบนภาพสลักบนพุทธสถานบุโรพุทโธ สันนิษฐานว่า ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 พุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระ (วัชรยาน) ของราชอาณาจักรกัมพูชาคงได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจากภาคกลางของเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองต่อมาในขณะนี้ป็นระยะสุดท้าย

เครื่องประดับสถาปัตยกรรม

นอกจากเครื่องถ้วยเขมรจะมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตขึ้นไว้ใช้ในด้านต่าง ๆ เช่น เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม รูปเคารพทางศาสนา เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องใช้ส่วนตัวของนักบวชในศาสนาต่าง ๆ ยังผลิตขึ้นเพื่อเป็นเครื่องประดับสถาปัตยกรรมอีกด้วย

ซุ้มปราสาทจำลอง

มีการค้นพบซุ้มปราสาทจำลองในราชอาณาจักรกัมพูชา สภาพชำรุดเหลือเพียงหน้าบันและหัวเสาบางส่วน เคลือบจีเถ้าพีช กรอบหน้าบันทำเป็นซุ้มโค้ง ปลายกรอบซุ้มตกแต่งเป็นรูปวงโค้ง ส่วนปลายมีลักษณะคล้ายตัวกระหนก ภายในกรอบตกแต่งด้วยลายพุ่มทรงสามเหลี่ยม คล้ายที่ปรากฏบนหน้าบันของปราสาทในศิลปะเขมรแบบคลัง เช่น ซุ้มประตูพระราชวังหลวง หน้าบันของปราสาทน้อยในบริเวณปราสาทพนมรุ้ง เป็นต้น

กรอบหน้าบันจำลอง

มีการค้นพบชิ้นส่วนกรอบหน้าบันจำลองเคลือบจีเถ้าพีช เป็นกรอบวงโค้ง ภายในกรอบตกแต่งเป็นลายก้านต่อดอก เหนือกรอบซุ้มตกแต่งเป็นลายรูปใบไม้มีวน จากลักษณะของลายก้านต่อดอกซึ่งสลักอย่างคร่าว ๆ และมีส่วนนูนตรงกลางคล้ายกับกรอบหน้าบันของปราสาทเจ้าสาย เทวดาและปราสาททมนานที่ในศิลปะเขมรแบบนครวัด

เศียรนาคจำลอง

นาคเป็นเทพชั้นรองที่มีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญทั้งกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา นาคที่เป็นที่รู้จักและมีบทบาทสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีอยู่หลายคนด้วยกัน เช่น นาค อนันตะ หรือเศษนาค ซึ่งทำหน้าที่แบกพยุพินพิภพไว้ นอกจากนี้ นาคอนันตะยัง

มีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นบัลลังก์ที่ประทับพักผ่อนของพระนารายณ์ เมื่อระยะเวลาของ
กัลป์หนึ่งสิ้นสุดลง อันเป็นช่วงเวลาพักผ่อนของเทพเจ้าก่อนที่จะเริ่มต้นกัลป์ใหม่ (Pinsri 2009 :
150)

นาคที่ได้รับการกล่าวถึงมากอีกตนหนึ่ง คือ นาคवासกรี ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า นาค
वासกรีเป็นผู้อาวุโสสูงสุด มักจะมีบทบาทช่วยเหลือเทพเจ้าและพระเป็นเจ้าอยู่เสมอ เมื่อพระศิวะ
ทรงปรากฏในปางสทาศิวะ มี 5 เศียร 10 กร หนึ่งในพระหัตถ์ทั้งสิบทรงถือสัญลักษณ์เป็นดวง คือ
นาคवासกรี อวตารปางแรกของพระวิษณุ คือ มัธยมวตาร นาคवासกรีใช้ลำตัวเป็นเชือกสำหรับผู้อยู่
เรือบรรพบุรุษสรรพชีวิตบนพื้นโลกเมื่อเกิดมหาอุทกภัย โดยมีพระวิษณุในร่างของปลาสีทองเป็นผู้
ลากจูง และในกัรมาวตาร อวตารปางที่สองของพระวิษณุ เมื่อเทพและอสูรประกอบพิธีทำน้าอมฤต
ด้วยการกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้น้าอมฤต ก็ได้อาศัยนาคवासกรีเป็นเชือกชักพันรอบภูเขามันตระ
ที่เป็นแกนในการกวน (Pinsri 2009 : 150)

ส่วนในพุทธศาสนามีเรื่องราวของนาคเกี่ยวพันมาตั้งแต่พุทธกาลปรากฏอยู่ในพุทธ
ประวัติในคัมภีร์ทั้งฝ่ายมหายานและฝ่ายเถรวาท รวมทั้งในชาดกต่าง ๆ เช่น ตอนที่พระพุทธเจ้า
ประสูติ คัมภีร์มหาวิศุ และคัมภีร์ลิลิตวิสูตระ กล่าวฟ้องกันว่า พระยานาค 2 คน คือ นันทะและ
อุปนันทะ ได้เณรมิตท่อน้ำร้อนและท่อน้ำเย็นสงสานนพระพุทธรองค์ พระยานาค 2 คนนี้ ยังได้เข้า
มาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ปรากฏอยู่ในคัมภีร์
ทิวาทนของนิกายสรวาสติวาส อันเป็นนิกายในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤต
โดยได้เณรมิตดอกบัวเพื่อเป็นบัลลังก์ที่ประทับแก่พระพุทธรองค์ (Coedes 1967 : 9)

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ขณะที่ประทับม้าออกจากกรุงกบิลพัสดุ์
ท้าวจตุโลกบาลได้รองรับท้าวทั้ง 4 เท้า เพื่อมิให้เกิดเสียง ท้าวจตุโลกบาลองค์หนึ่งคือ ท้าววิรูปักษ์
คือผู้เป็นใหญ่ในหมู่นาค ทำหน้าที่รักษาทิศตะวันตก ก่อนที่พระพุทธรองค์จะตรัสรู้ พระพุทธรองค์
ทรงรับข้าวมธุปายาสใส่ถาดทองจากนางสุชาดา เมื่อเสวยเสร็จแล้วทรงลอยถาดทองลงในน้ำสู่
วิมานของพระยานาคผู้รักษาถาดทองของพระพุทธเจ้าในอดีต 3 องค์ นาคที่เป็นที่รู้จักกันดีของ
พุทธศาสนิกชนอีกตนหนึ่ง ได้แก่ มุจลินทร์นาคราช ซึ่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและ
ฝ่ายเถรวาทได้กล่าวตรงกันว่าได้ทำหน้าที่แผ่พังพานปกป้องพระพุทธรองค์จากพายุฝนในระหว่าง
สัปดาหที่ 5 ที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขหลังทรงตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ นอกจากนี้ เรื่องราวของ
นาคในพุทธศาสนายังได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ อีกจำนวนมาก (Pinsri 2009 : 150)

ชั้นส่วนเศียรนาค 5 เศียรเคลือบจี๋เก่าพีซ มีลักษณะเป็นนาคเศียรโล้น ไม่มีรัศมีหรือเครื่องประดับเศียรคล้ายที่ปรากฏบนหน้าบันบางชิ้นในศิลปะเขมรแบบคลังและแบบบาปวน เช่น ที่ปราสาทพระวิหารและปราสาทบาปวน อาจใช้เป็นนาคประดับปลายกรอบหน้าบันหรือนาครวบันใด

รูปทวารบาลจำลอง

ชั้นส่วนรูปทวารบาลจำลอง เหลืออยู่เพียงส่วนเท้าและฐานประติมากรรม มีลักษณะคล้ายซุ้มปราสาท สันนิษฐานว่า ใช้ประดับบนผนังปราสาทที่สร้างด้วยอิฐ ลักษณะเดียวกับการประดับประติมากรรมรูปทวารบาลหินทรายบนผนังปราสาทที่สร้างด้วยอิฐ

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการนำข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีของแหล่งเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาที่เพิ่งดำเนินการเมื่อไม่นานมานี้มาเปรียบเทียบกับข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีของแหล่งเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทยที่ดำเนินการแล้วเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ทั้งรูปทรง วิธีขึ้นรูป วัสดุที่ช่วยจัดวาง วิธีจัดวาง ประเภทของผลิตภัณฑ์ ตลอดจนรูปแบบของเตา ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น จึงได้นำวิธีดำเนินการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะและข้อมูลทางประวัติศาสตร์เข้ามาร่วมวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรและเครื่องถ้วยดินแบบ รวมทั้งพัฒนาการ วิทยาการการผลิต ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลิต และขอบเขตของระยะเวลาการผลิตที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังได้เห็นถึงแรงบันดาลใจในการผลิตทั้งจากภายในและภายนอก ได้แก่ เครื่องถ้วยจาม เครื่องถ้วยชวา และเครื่องถ้วยจีนที่มีอายุระหว่างปลายสมัยห้าราชวงศ์และสมัยราชวงศ์ซ่ง ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยเขมรระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 การเลียนแบบรูปทรงของเครื่องโลหะ ความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สัตว์นำเข้ามาจากต่างประเทศ มากกว่าที่จะมีความเชื่อและคติทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแฝงอยู่ สามารถบอกถึงประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรบางรูปทรง สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชาและปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการผลิตเครื่องถ้วยเขมรออกมาในรูปแบบต่าง ๆ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในขณะนี้พบว่ามีความสมบูรณ์มากที่สุด ขณะที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กยังขาดความสมบูรณ์และครบถ้วน เนื่องจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กในส่วนที่ตั้งอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา ยังไม่มีการขุดค้นทางโบราณคดี โดยเฉพาะการขุดค้นและขุดแต่งเตาเพื่อศึกษาโครงสร้าง รูปแบบของเตา และลักษณะ

ของผลิตภัณฑ์ว่า มีลักษณะเหมือนกับเตาที่ตั้งอยู่ที่จังหวัดบุรีรัมย์ในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยหรือไม่ แม้ว่าข้อมูลที่มีอยู่ขณะนี้จะเป็นเพียงหลักฐานที่ได้จากการสำรวจของนักโบราณคดีชาวกัมพูชา แต่ก็ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า กลุ่มเตาพนมดงเร็กอาจมิได้มีขอบเขตอยู่เฉพาะในราชอาณาจักรไทยเท่านั้น และยังอาจมีเกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตากานทวน จังหวัดเสียมราฐด้วย

การขุดค้นแหล่งเตา

นับตั้งแต่นายอีเตียนเน่ แอมโมนิเยร์ได้ทำการสำรวจแหล่งเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. 2427 เป็นครั้งแรก ทำให้ชื่อของแหล่งเตาพนมกุเลนเริ่มเป็นที่รู้จักจนกระทั่งเมื่อนายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเครื่องถ้วยเขมรออกเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2524 ทำให้นักวิจัยหลายท่านหันมาศึกษาเครื่องถ้วยเขมรมากยิ่งขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2538-2549 มีนักโบราณคดีชาวกัมพูชาและชาวญี่ปุ่นร่วมทำการขุดค้นที่แหล่งเตาพนมกุเลนบริเวณเตาดานี เตาลอนลงธม เตาทะนอลมะเรจ และเตาจารย์เซย์ เป็นต้น ส่วนแหล่งเตาพนมดงเร็ก (เตาบุรีรัมย์) ในราชอาณาจักรไทยคงถูกค้นพบก่อน พ.ศ. 2518 เพราะมีการกล่าวถึงแหล่งเตาพนมดงเร็กเป็นครั้งแรก และเริ่มมีการขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. 2518, 2527, 2530 และ 2531 โดยนักโบราณคดีชาวไทยของกรมศิลปากร

แม้การค้นพบแหล่งเตาในราชอาณาจักรไทยจะมีมากกว่าในราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ดูเหมือนว่า การศึกษาพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กจะไม่ชัดเจนเท่ากับการศึกษาพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่กลุ่มเตาพนมกุเลน เพราะหยุดดำเนินการไปตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ขณะที่ผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งเตาพนมกุเลนเมื่อหลายปีที่ผ่านมา มีวิธีกำหนดอายุที่ได้ผลชัดเจนกว่าและยังคงมีการศึกษาค้นคว้าในระดับที่ลุ่มลึกจากนักวิชาการสาขาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร

พัฒนาการของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในราชอาณาจักรกัมพูชาเริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว 10,000 ปีมาแล้ว ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบจากแหล่งขุดค้นที่ตำโงเชน เมลูลูพร และภูมิสนัย ซึ่งเผยให้เห็นความต่อเนื่องกันตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กจนถึงสมัยวัฒนธรรมเจนลา โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายสี ซึ่งค้นพบในแหล่งโบราณคดีภูมิสนัย มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบที่เมืองสมโบร์ไพรกุกและเมืองนครบุรี รวมทั้งที่แหล่งขุดค้นในวัฒนธรรมทวารวดี จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง

พื้นที่ต่าง ๆ ภายในราชอาณาจักรกัมพูชาเอง รวมทั้งภาคกลางและภาคตะวันออกของราชอาณาจักรไทย ซึ่งต่างได้รับวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียร่วมกัน

การศึกษาพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กอาจเป็นไปได้ยากมากและไม่สามารถทำให้สมบูรณ์ได้ในขณะนี้ เนื่องจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีระยะเวลาการผลิตยาวนานกว่ากลุ่มเตาพนมกุเลน แม้จะได้ค่าอายุของเตาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยก็ยังไม่สามารถบอกถึงพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กได้ทั้งหมด เนื่องจากยังมีเตาอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดบันทายมีชัยของราชอาณาจักรกัมพูชาอาจเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มเตาพนมดงเร็ก ซึ่งรอการขุดค้นทางโบราณคดีในอนาคต

หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครอาจเริ่มขึ้นที่บริเวณเทือกเขาพนมกุเลนก่อน โดยอาศัยผลการกำหนดอายุจากถ่านไม้ที่พบบริเวณช่องใส่ไฟซึ่งได้ค่าอายุตรงกับระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 และก่อนที่กลุ่มเตาพนมกุเลนจะสิ้นสุดการผลิตลง กลุ่มเตาอีกแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กอาจเริ่มถูกสร้างขึ้น โดยอาศัยผลการกำหนดอายุจากถ่านไม้ที่พบบริเวณช่องใส่ไฟซึ่งได้ค่าอายุตรงกับระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งมีระยะเวลาการผลิตร่วมสมัยกันระยะหนึ่งคือ ราวพุทธศตวรรษที่ 16 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเตาพนมดงเร็กอาจมีระยะเวลาการผลิตยาวนานกว่ากลุ่มเตาพนมกุเลน เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานต่าง ๆ ที่พบภายในเตา ไม่ว่าจะเป็นวัสดุที่ช่วยจัดวางภายในเตา วิธีจัดวาง ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเผาเสีย และรูปแบบของผลิตภัณฑ์ก็จะพบว่า มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน อาจเป็นไปได้ว่าช่างของกลุ่มเตาทั้งสองแห่งเป็นคนละกลุ่มกัน จึงได้รับแรงบันดาลใจและเทคโนโลยีการผลิตจากคนละแหล่งกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องถ้วยเขมรและเครื่องถ้วยจีนมาช่วยพิจารณา คือ รูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าวราชวงศ์และสิบแคว้นถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ อาจช่วยให้เห็นถึงระยะเวลาการผลิตที่ร่วมสมัยกันชัดเจนมากขึ้น คือ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16

เมื่อนำช่วงระยะเวลาที่ร่วมสมัยกันมาตรวจสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็จะพบว่า ในระยะปลายของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่กลุ่มเตาพนมกุเลนมีระยะเวลาตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมัน ซึ่งพระองค์ทรงมีอำนาจปกครองอยู่ที่เมืองพระนครในพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มเตาพนมกุเลน ขณะที่ระยะต้นของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กมีระยะเวลาตรงกับรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งพระองค์ทรงมีอำนาจปกครองบริเวณที่ราบสูงโคราชครอบคลุมถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและเทือกเขาพนมดงเร็ก ก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปประทับที่เมืองพระนคร อาจเป็นไปได้ว่า การที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กถูกสร้างขึ้นก็เพื่อให้อยู่ใกล้กับพื้นที่ที่พระองค์ทรงมีฐานอำนาจอยู่และเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อชุมชนที่ขยายตัวออกไปในเขตที่ราบสูงโคราช ดังนั้นสาเหตุของการสร้างแหล่งผลิตที่พนมดงเร็กจึงมิได้เกิดจากการค้นพบแหล่งดินใหม่ที่ดีกว่า แต่เป็นการสร้างแหล่งผลิตใหม่ของผู้มีอำนาจอีกกลุ่มหนึ่ง

ในอดีดาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างเป็นลูกค้าของประเทศจีนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ชาวจีนและชาวเปอร์เซียเป็นพ่อค้ารายใหญ่ที่นำเครื่องถ้วยมาจำหน่ายยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้ชาวท้องถิ่นรู้จักคุ้นเคยกับเครื่องถ้วยจีนเป็นอย่างดี เมื่อเกิดการขาดแคลนเครื่องถ้วยจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้บางอาณาจักรจำเป็นต้องพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยขึ้นใช้เองภายในอาณาจักร อย่างไรก็ตามการที่จะให้อาณาจักรเหล่านี้สามารถผลิตเครื่องถ้วยที่มีการเคลือบได้ทันทีจะเป็นเรื่องยาก เนื่องจากช่างชาวท้องถิ่นไม่มีความรู้เกี่ยวกับการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบมาก่อน จึงต้องพยายามคิดหาวิธีผลิตจากรองรอยหรือลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออกและเครื่องถ้วยจีนที่เป็นบรรณาการ นอกจากนี้เครื่องถ้วยจีนต้นแบบบางชิ้นอาจเป็นเพียงภาพเขียนหรือคำบอกเล่า คำแนะนำของพ่อค้า นักบวชหรือทูตที่มีโอกาสเดินทางไปยังประเทศจีนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ รูปทรงของเครื่องถ้วย รูปแบบของเตา วิธีจั่ววง รวมทั้งวัสดุที่ช่วยจั่ววงภายในเตา ซึ่งช่างชาวท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประดิษฐ์ขึ้น จึงมีลักษณะไม่เหมือนกับจีน แต่มีเพียงลักษณะที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น จึงทำให้นักวิชาการบางท่านเข้าใจว่า ช่างชาวจีนที่อพยพจากประเทศจีนเป็นผู้ริเริ่มผลิต เมื่อพิจารณาในทางกลับกัน ลักษณะที่เป็นเพียงความคล้ายคลึงเหล่านี้จะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ไม่มีช่างชาวจีนอพยพหรือเดินทางมาจากประเทศจีนและมีได้รับวิทยาการการผลิตสมัยใหม่จากช่างชาวจีนโดยตรง หากแต่เป็นการคิดค้นจากเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออก ซึ่งเคยถูกส่งเข้ามาจำหน่ายภายในประเทศ และเครื่องถ้วยจีนที่เป็นบรรณาการเท่านั้น แม้จะมีเครื่องถ้วยจีนต้นแบบบางชิ้นยังคงหลงเหลืออยู่และสามารถนำมาเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน แต่ก็ยังมีเครื่องถ้วยจีนต้นแบบอีกเป็นจำนวนมากที่มีสภาพแตกหัก จนไม่สามารถบอกรูปทรงชัดเจนหรือนำมาใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนได้

เมื่อประมวลจากหลักฐานทางโบราณคดีและรูปแบบศิลปะทำให้เห็นภาพพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครว่า ในระยะแรกช่างชาวกำพูชาได้เริ่มผลิตเครื่องถ้วยเคลือบโดยนำเครื่องถ้วยจีนมาเป็นเครื่องถ้วยต้นแบบ เริ่มจากประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทเคลือบสีน้ำตาล ตามลำดับ ต่อมาจึงพัฒนาเป็นประเภทเคลือบสองสีอีกประเภทหนึ่ง อย่างไรก็ตามเครื่องถ้วยประเภทที่ผลิตขึ้นก่อนก็ยังคงมีการผลิตสืบต่อมา

เนื่องจากช่างชาวกำพูชาไม่มีความรู้เกี่ยวกับการผลิตเคลือบจากจีเถ้าฟิซให้ได้ระดับสีต่าง ๆ มาก่อน ดังนั้นการเลียนแบบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวของจีน สีเคลือบที่ได้จึงมีสีขาวอมสีเขียวใสตามคุณสมบัติของฟิซที่ใช้ผลิต ต่อมาเมื่อช่างต้องการเลียนแบบเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวอีกประเภทหนึ่งในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ช่างก็ยังคงใช้จีเถ้าจากฟิซตัวเดิมผลิตเคลือบสีขาว สีเคลือบจึงยังคงเป็นสีขาวอมสีเขียวใสเช่นเดิม จึงทำให้นักวิชาการไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างเคลือบสีเขียวและเคลือบสีขาวของเครื่องถ้วยแต่ละประเภทที่เลียนแบบได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการกำหนดประเภทเป็นประเภทสีขาวอมสีเขียวแบบน้ำแดงกวดด้วยการมองด้วยตาเปล่า จึงทำให้ไม่สามารถเข้าใจพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรได้อย่างลุ่มลึก ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงได้กำหนดเรียกประเภทของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กว่าประเภทเคลือบจีเถ้าฟิซ เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษา

วิทยาการการผลิตของเครื่องถ้วยเขมรอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากเครื่องถ้วยจีนต้นแบบ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ใช้ให้เห็นว่า อาจไม่เคยมีช่างชาวจีนจากแหล่งผลิตในประเทศจีนเดินทางหรืออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสอนการผลิตให้แต่อย่างใด ก็คือการใช้แม่พิมพ์ขึ้นรูปภาชนะ เพราะไม่เคยปรากฏร่องรอยของการใช้แม่พิมพ์บนเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการขุดค้นทางโบราณคดีจากแหล่งผลิตทั้งสองแห่งที่ไม่เคยค้นพบแม่พิมพ์เลย ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการขึ้นรูปของตลับทรงฟักทอง ซึ่งเครื่องถ้วยต้นแบบจะขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์ ทำให้ได้รูปทรงและลวดลายพร้อมกัน ขณะที่การขึ้นรูปของตลับที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะขึ้นรูปบนแป้นหมุนแล้วจึงขูดขีดลายเส้นในแนวตั้งรอบฝาและตัวตลับ เพื่อเลียนแบบการหยักเป็นร่องคล้ายเฟืองของตลับทรงฟักทองด้วยวิทยาการการผลิตแบบดั้งเดิมขึ้นรูปด้วยวิธีกดดินหรือบนแป้นหมุน แล้วตกแต่งลายด้วยวิธีขูดขีดหรือปั้นแปะ แสดงให้เห็นว่า ช่างทั้งที่กลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กยังไม่รู้จักวิธีขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์ และยังมีความพยายามในการเลียนแบบวิธีตกแต่งแบบอื่นของเครื่องถ้วยต้นแบบ ดังนั้น เครื่องถ้วยเขมรจึงมีเพียงลักษณะ “คล้ายคลึง” เท่านั้น ไม่สามารถใช้คำว่า “เหมือน” ได้ เพราะเลียนแบบจากเครื่องถ้วยต้นแบบเท่านั้น

ความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง

ปัจจุบันนักวิชาการได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาเครื่องถ้วยจีนต้นแบบซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชาและราชอาณาจักรไทย แม้บันทึกราชวงศ์ซ่งจะกล่าวถึงเรื่องราวของการค้าไม่มากนัก แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบตามพื้นที่ในขอบเขตวัฒนธรรมเขมรเป็นจำนวนมากสามารถเป็นประจักษ์พยานได้ว่า เครื่องถ้วยจีนเข้ามามีบทบาทต่อการผลิตเครื่องถ้วยเขมรอย่างมากมาย ในหลายปีที่ผ่านมาได้มีการค้นพบเครื่องถ้วยจีนต้นแบบของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครจากแหล่งเรืออับปางหลายแห่งในน่านน้ำของประเทศจีนและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับอายุของเครื่องถ้วยจีนที่เป็นต้นแบบให้แก่การผลิตเครื่องถ้วยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความก้าวหน้าและกระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเครื่องถ้วยจีนเป็นตัวตรวจสอบที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งสำหรับการศึกษาอายุและความสัมพันธ์ด้านรูปแบบระหว่างเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยเลียนแบบ จึงจำเป็นต้องใช้อยู่ของเครื่องถ้วยจีนที่ถูกกำหนดอายุอย่างถูกต้อง กระชับ และชัดเจนมาเปรียบเทียบ จึงจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรให้ถูกต้องมากที่สุด ได้แก่ เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือที่ค้นพบจากแหล่งเรืออินตันในประเทศอินโดนีเซีย เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งที่ค้นพบจากแหล่งเรือปูเลาบัวย่า แหล่งเรือตันจุงซิมปัง และแหล่งเรือเจฟพาราในประเทศอินโดนีเซีย รวมทั้งแหล่งเรือหนานไห่ หมายเลข 1 ในประเทศจีน

หลักฐานที่ค้นพบจากแหล่งเรืออินตันทำให้กล่าวได้ว่า เครื่องถ้วยจีนต้นแบบของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่เก่าที่สุด ได้แก่ เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยห้าราชวงศ์ถึงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ดังนั้นการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบของเขมรจึงอาจเกิดขึ้นที่กลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นแห่งแรกอย่างน้อยก็ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 โดยช่างชาวกัมพูชาได้นำรูปแบบของเครื่องถ้วยปลายสมัยห้าราชวงศ์และสิบแคว้นถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือที่ผลิตจากกลุ่มเตาในมณฑลเจ้อเจียงและมณฑลกวางตุ้งมาเป็นต้นแบบ พร้อมทั้งก่อสร้างเตาโดยได้รับแบบอย่างจากเตารูปมังกร ซึ่งใช้กันแพร่หลายในภาคใต้ของประเทศจีนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15-16

สาเหตุของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่แหล่งเตาพนมกุเลนอาจเกิดจากการที่แคว้นอู๋เยวี่และแคว้นหนานฮั่น ซึ่งเป็นพ่อค้าที่มีบทบาทสำคัญและสนับสนุนการค้าอันยาวนานนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังถึงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือเกิดการล่มสลาย ตลอดจนผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์หรือสงครามระหว่างราชวงศ์ซ่งเหนือกับชนชาติผู้มารุกรานเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับรัชกาลพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 และอาจผลิตมาจนถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันหรือรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากพระเจ้าราชน

ทวารวดี 2 ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีระยะเวลาการครองราชสมบัติยาวนาน และตรงกับช่วงคาบเกี่ยวระหว่างปลายสมัยห้ายราชวงศ์ถึงต้นสมัยราชวงศ์ชวเหนือ อีกทั้งหลักฐานเกี่ยวกับการขยายพระราชอำนาจของพระองค์ก็ปรากฏอยู่ทั่วไปในแหล่งโบราณคดีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ไม่ว่าจะเป็นจารึกหรือเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนก็ตาม ในระยะก่อนที่กลุ่มพนมกุเลนจะสิ้นสุดลง การผลิตเครื่องถ้วยที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงมีอำนาจเหนือดินแดนแถบที่ราบสูงโคราช สามารถเข้าครอบครองราชอาณาจักรกัมพูชาที่เมืองพระนครแต่เพียงผู้เดียว จึงอาจทรงให้เหลือเพียงกลุ่มเตาพนมดงเร็กเพียงแห่งเดียว เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ที่พระองค์เคยมีฐานอำนาจอยู่มาก่อนและใกล้กับแหล่งชุมชนที่ขยายตัวออกไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน โดยช่วงที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กได้นำเอารูปแบบของเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชวเหนือและสมัยราชวงศ์ชวใต้ ตลอดจนรูปแบบของเตาที่มีเสากำแพงด้านหลังเตาของกลุ่มเตาในมณฑลกว่างตง ได้แก่ กลุ่มเตาซีซุน เมืองกว่างโจว และกลุ่มเตาจีซือ เมืองฝูซาน มณฑลกว่างตง มาเป็นต้นแบบ รูปแบบของผลิตภัณฑ์ไม่ว่าจะเป็นรูปทรงและการเคลือบของกลุ่มเตาพนมกุเลนและกลุ่มเตาพนมดงเร็กจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชวอย่างมาก รวมทั้งดัดแปลงรูปแบบและขนาดของเตาให้เหมาะสมกับการผลิตเท่านั้น

ผลการศึกษารูปทรงและประเภทของเครื่องถ้วยเขมรที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องถ้วยจีนพบว่า แนวความคิดเดิมที่เคยเชื่อกันว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวแบบกุเลนหรือประเภทเคลือบขี้เถ้าพิษของเขมรมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถังนั้นมีความคลาดเคลื่อนอย่างมาก เนื่องจากการวิจัยทางโบราณคดีใหม่ได้ปรับเปลี่ยนอายุของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวดังกล่าวเป็นสมัยราชวงศ์ชวเหนือ นอกจากนี้ เครื่องถ้วยดินแบบแต่ละชนิดที่มีความสัมพันธ์ต่อการผลิตเครื่องถ้วยเขมรยังมีความสอดคล้องกับระยะเวลาของการปรากฏขึ้นของเมืองที่สำคัญในประเทศจีนที่ส่งเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออกมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ เมืองกว่างโจว มณฑลกว่างตง เมืองหมิงโจว มณฑลเจ้อเจียง และเมืองเฉียนโจว มณฑลฝูเจี้ยน ตามลำดับ

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชวใต้ที่มีอายุระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 จะเป็นเครื่องถ้วยดินแบบระยะสุดท้ายของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก และได้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาที่มหาอำนาจใหม่ทางภาคกลางของราชอาณาจักรไทยคือ รัฐสุพรรณภูมิและรัฐละโว้ได้ปรากฏตัวขึ้น รวมทั้งการแข็งเมืองของเจ้านายสองพระองค์ที่เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัยอาจทำให้อำนาจทางการเมืองและทางวัฒนธรรมของ

ราชอาณาจักรกัมพูชาบริเวณภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางของราชอาณาจักรไทยค่อย ๆ เลื่อมลง และส่งผลให้การผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครต้องสิ้นสุดลงในเวลาต่อมา เมื่อราชอาณาจักรกัมพูชาเสียดินแดนไปเป็นอันมาก จึงขาดยุทธปัจจัยที่ใช้ในการทำสงครามหรือสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ต่าง ๆ ขณะเดียวกันพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งเป็นลัทธิใหม่ได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในราชอาณาจักรกัมพูชา จนราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ประชาชนทั่วไปเริ่มนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมากยิ่งขึ้น กษัตริย์ในสายตาของประชาชนจึงมิใช่เทพเจ้าอีกต่อไป ทำให้ไม่สามารถบังคับประชาชนให้มาสร้างปราสาทขนาดใหญ่ได้

แรงบันดาลใจและประโยชน์ใช้สอย

เครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กและตกแต่งด้วยภาพเล่าเรื่องหรือมีการประยุกต์รูปสัตว์ชนิดต่าง ๆ นั้น มีทั้งที่มีและไม่มีภาพและคติศาสนาแฝงอยู่ ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับลวดลายที่ประดับตกแต่งบนงานสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาจริง ๆ เนื่องจากมีรูปสัตว์หลายชนิดไม่สอดคล้องกับความเชื่อและคติศาสนา เช่น นิม หนี จระเข้ ไก่ เป็ด ษณี หรือแม้กระทั่งนกอินทรีทะเล บรรดาภาชนะที่มีการประยุกต์รูปสัตว์ต่าง ๆ เข้าไปนั้นเป็นเพียงการบ่งบอกหรือแสดงให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชาในแต่ละวัน และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็กและแถบ โตนเลสาบระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 ที่ชุมชนด้วยสัตว์นานาชนิดได้เป็นอย่างดี มากกว่าที่จะแฝงด้วยความเชื่อและคติศาสนา

เมื่อพิจารณาในแง่ของประโยชน์ใช้สอยของเครื่องถ้วยเขมรแต่ละรูปทรงส่วนใหญ่ไม่เหมือนกับเครื่องถ้วยจีนดินแบบ หากนำมาเปรียบเทียบกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ เครื่องถ้วยเขมรมักถูกนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับการใช้งาน มีภาชนะเพียงบางรูปทรงที่มีร่องรอยของสิ่งของที่บรรจุอยู่ภายใน ซึ่งสามารถบอกถึงประโยชน์ใช้สอยได้อย่างชัดเจน เช่น โถทรงกระบอกและดัลบทรงกลมแบนคล้ายลูกจันทน์ สำหรับดัลบทรงลูกจันทน์ถูกนำไปใช้เป็นโกศ ขณะที่ประโยชน์ใช้สอยดั้งเดิมคือเป็นดัลบชาด ดัลบสีผึ้ง หรือดัลบเครื่องสำอาง โถรูปสัตว์ถูกนำมาใช้เป็นเต้าปูนได้ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการเกี่ยวหมากที่แพร่หลายในราชอาณาจักรกัมพูชา ส่วนสังข์จำลองดินเผาเคลือบและสังข์จำลองสำริดมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและถูกกำหนดเป็นเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมทางทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

กล่าวโดยสรุป การผลิตเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครจะได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากเครื่องถ้วยจีนที่เป็นสินค้าออกและเครื่องถ้วยจีนที่เป็นบรรณาการโดยเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนดินแบบภายใต้วิถียการดั้งเดิมของตนเอง และก็ได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์

จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่มีสัตว์น้ำและสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างชุกชุม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ คติศาสนา วัฒนธรรม และรูปทรงของภาชนะที่ปรากฏบนภาพสลักเล่าเรื่องของศาสนสถานในอาณาจักรขวาคด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. การนำชื่อแบบศิลปะและอายุสมัยของสถาปัตยกรรมและประติมากรรมมาเรียกกำหนดใช้กับเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร เช่น เครื่องถ้วยเขมรสมัยนครวัดหรือสมัยบาเยน อาจไม่มีความเหมาะสมนัก เพราะงานสถาปัตยกรรมถูกกำหนดตามระบบวิวัฒนาการของลวดลาย ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมคนละแขนงและมีแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานจากคนละแหล่งกัน นอกจากนี้ ศาสนสถานหลายแห่งก็มีได้มีระยะเวลาการก่อสร้างหรือใช้งานเพียงสมัยใดสมัยหนึ่งเท่านั้น บางแห่งยังคงใช้สืบต่อมาในสมัยหลัง จึงไม่จำเป็นที่เครื่องถ้วยเขมรทุกประเภทที่ค้นพบตามศาสนสถานนั้น ๆ จะต้องมียุสมัยเดียวกันหรือมาจากแหล่งผลิตเดียวกันทั้งหมด เครื่องถ้วยเขมรมีระยะเวลาการผลิตที่ไม่ยาวนานหรือมีจำนวนปริมาณหนาแน่นเพียงพอที่จะทำให้เห็นถึงการทับถมของชั้นดินทางโบราณคดีว่า เครื่องถ้วยประเภทใดรูปทรงใดผลิตขึ้นก่อนหรือหลัง จึงทำให้พบเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตขึ้นต่างระยะเวลากันและต่างแหล่งผลิตมักพบปะปนกันอยู่ภายในแหล่งเดียวกัน

2. การเรียกแบบของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวว่า “แบบกุเลน” เกิดจากการศึกษาของนักวิจัยชาวฝรั่งเศสซึ่งเชื่อว่า โบราณสถานส่วนใหญ่บนเทือกเขาพนมกุเลนถูกสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 รวมถึงกลุ่มเตาพนมกุเลนด้วย อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาการครองราชย์ของพระองค์ตรงกับช่วงที่เครื่องถ้วยจีนปลายสมัยราชวงศ์ถังถูกส่งเข้ามาจำหน่ายและแพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งราชอาณาจักรกัมพูชาอยู่แล้ว ไม่มีปัจจัยทางประวัติศาสตร์ที่จะสนับสนุนแนวคิดที่ว่า กลุ่มเตาพนมกุเลนจะเริ่มผลิตเครื่องถ้วยตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าว และการเรียกแบบของประเภทเคลือบสีน้ำตาลบนเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมคงเรียกว่า “กุเลน” โดยใช้รูปแบบศิลปะทางสถาปัตยกรรมจะทำให้ระยะเวลาของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรคาดเคลื่อนจากความเป็นจริงถึง 100-120 ปี หากนำไปผูกกับศิลปะเขมรแบบกุเลนที่มีอายุระหว่าง พ.ศ. 1370-1420 อีกทั้งรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนมีอายุไม่เก่าไปกว่าต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งสอดคล้องกับอายุของแหล่งเตาพนมกุเลนที่ได้จากการกำหนดอายุด้วยวิธี AMS คือ ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 16 เมื่อนำมาใช้เรียกแบบของประเภทเคลือบสีน้ำตาลบนเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมคงเรียกว่า “แบบกุเลน” ก็จะให้อายุคาดเคลื่อนออกไปอีก 30

ปี เนื่องจากรูปแบบของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็กมีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 16 และปัจจุบันก็ไม่มีเครื่องถ้วยเขมรชิ้นใดที่สามารถกล่าวได้ว่า ได้รับแรงบันดาลใจหรือเลียนแบบจากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 14 เลย

3. ผลการสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาพนมดงเร็กในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2527, 2530 และ 2531 ทำให้นักโบราณคดีชาวไทยคัดค้านการแบ่งยุคสมัยของเครื่องถ้วยเขมรที่นักวิจัยชาวฝรั่งเศสแบ่งไว้ตามสี่เคลือบที่ค้นพบตามศาสนสถานในสมัยต่าง ๆ เนื่องจากเชื่อว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเตาพนมดงเร็กทุกประเภทสามารถเผาพร้อมกันภายในเตาเดียวกัน เริ่มผลิตพร้อม ๆ กัน เครื่องถ้วยเคลือบสีน้ำตาลหรือเครื่องถ้วยเคลือบสองสีมิได้เริ่มผลิตหลังเครื่องเคลือบสีเขียวอ่อน อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจของนักโบราณคดีชาวกัมพูชาเกี่ยวกับแหล่งเตาที่ตั้งอยู่ในจังหวัดบันทายมีชัย ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับกลุ่มเตาพนมดงเร็กในราชอาณาจักรไทยหรือกลุ่มเตาบุรีรัมย์เดิมมีแนวโน้มที่สามารถชี้ให้เห็นว่า เป็นกลุ่มเตาเดียวกันทั้งหมด ดังนั้น ข้อคิดเห็นดังกล่าวคงต้องนำกลับมาทบทวนกันใหม่ เนื่องจากการขุดค้นที่แหล่งเตานายเจียน แหล่งเตาโคกลิ่นฟ้าและแหล่งเตาสวายเป็นการขุดค้นเพียง 2-3 เตาเท่านั้น กลุ่มเตาดังกล่าวประกอบด้วยเตาหลายร้อยเตา และหลักฐานจากกลุ่มเตาย่อยอื่น ๆ ก็เป็นเพียงการสำรวจ ซึ่งอาจผลิตในระยะหลัง จึงไม่สามารถนำมาสรุปพัฒนาการลำดับก่อนหลังของการผลิตเครื่องถ้วยเขมรที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กทั้งหมดได้นอกจากนี้ เตานายเจียนและเตาโคกลิ่นฟ้าอาจเป็นเพียงช่วงเวลาหนึ่งของการผลิตที่ช่างชาวกัมพูชาได้พัฒนาเครื่องถ้วยให้มีหลายประเภท จากประเภทเคลือบขี้เถ้าพิชที่มีมาก่อนและยังคงผลิตอยู่เป็นประเภทเคลือบสีน้ำตาลและประเภทเคลือบสองสีในระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนายเบอร์นาร์ด โกรสลิเยร์ และอายุของเครื่องถ้วยจีนต้นแบบที่พบจากแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในขณะนี้ก็มีอายุไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 17

4. จากการที่รูปทรงของภาชนะที่ปรากฏบนภาพสลักของพุทธสถานบุโรพุทโธ จันทิปะวัน จันทิเซว และเทวสถานพรัมบนัน ทางภาคกลางของเกาะชวาในประเทศอินโดนีเซียที่สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ได้แก่ ไหรูปเท้าช้าง ไหทรงถัง พานมีแกน และรูปกนิรี มีความคล้ายคลึงกับรูปทรงของเครื่องถ้วยเขมรประเภทเคลือบสีน้ำตาลที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก และมักพบบริเวณหรือแหล่งที่เคยเป็นอโรคยาศาลซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ตลอดจนพื้นที่ที่ขยายอำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมของราชอาณาจักรกัมพูชาในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ลักษณะดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันด้านศาสนาระหว่างราชอาณาจักรกัมพูชากับอาณาจักรชวาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ก่อนที่ศูนย์กลางของอาณาจักรชวาจะย้ายมาอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียง

ของเกาะชวา และหันไปนับถือศาสนาอิสลามในราวพุทธศตวรรษที่ 19 การติดต่อดังกล่าวทำให้มีการรับเอาความเชื่อและคติศาสนา รวมทั้งรูปแบบของภาษาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเข้ามาด้วยที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ รูปทรงของเครื่องถ้วยทั้งสี่แบบที่ปรากฏบนภาพสลักนั้นมีลักษณะเด่นชัดกว่าภาพสลักที่พบบนโบราณสถานในราชอาณาจักรกัมพูชา ดังนั้น รูปทรงของภาษาเหล่านี้จึงอาจผลิตขึ้นระหว่างต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีอายุห่างจากศิลปกรรมต้นแบบเกือบ 400 ปี จึงเป็นไปได้ที่รูปเท้าช้างอาจมิได้รับแรงบันดาลใจมาจากปुरुณณะของอินเดีย นำเสียดยที่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างอาณาจักรชวาและอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงอาณาจักรกัมพูชาขาดหายไป ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิวัชรยานของอาณาจักรชวาในขณะนั้นยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นระยะสุดท้าย จึงควรมีการศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป

5. การตีความเกี่ยวกับความหมายของภาษาที่มีการประยุกต์รูปสัตว์แต่ละชนิดโดยอ้างอิงจากความเชื่อและคติศาสนาโดยตรงเป็นเรื่องที่ควรต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า งานสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมเป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาอย่างแท้จริง แต่เครื่องถ้วยซึ่งเป็นงานประณีตศิลปคนละแขนงที่อาจสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลายกว่า อาจมิได้สร้างขึ้นเพื่อศาสนาเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังได้รับแรงบันดาลใจจากงานศิลปกรรมคนละแหล่งกัน หากเพียงแต่หลักฐานทางโบราณคดีที่พบมักพบจากการขุดแต่งและบูรณะแหล่งโบราณสถานที่เป็นแหล่งศาสนสถานมากกว่า ยังไม่เคยปรากฏหลักฐานที่ได้จากแหล่งที่อยู่อาศัยชัดเจนที่สามารถนำมาแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรูปทรงของภาษาจากแหล่งขุดค้นทั้งสองประเภท ตลอดจนประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริง

6. แม้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะยังขาดชุดข้อมูลใหม่ ๆ ของการขุดค้นแหล่งเตาพนมดงรักในราชอาณาจักรไทยและในราชอาณาจักรกัมพูชาอีกเป็นจำนวนมาก แต่ผลการศึกษาที่สำคัญในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตกลุ่มเตาทั้งสองแห่งซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาของนักศึกษาและนักวิชาการรุ่นใหม่ เพราะทำให้มีการวิเคราะห์และตรวจสอบเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบจากแหล่งโบราณคดีในราชอาณาจักรไทยอย่างละเอียดมากขึ้น เพราะการสามารถแยกความแตกต่างของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาทั้งสองแห่งได้จะช่วยให้เห็นภาพของความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรกัมพูชาและพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทยได้อย่างชัดเจนและนำไปสู่การตีความหลักฐานทางโบราณคดีได้อย่างลุ่มลึก

7. เมื่อพิจารณาจากเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย รวมทั้งภายในราชอาณาจักรกัมพูชา จะเห็นว่าเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมกุเลนในราชอาณาจักรกัมพูชาได้ถูกนำไปใช้ในพื้นที่ที่อำนาจทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรมของราชอาณาจักรกัมพูชาแพร่เข้าไป ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดนครนายก จังหวัดลพบุรี จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดสุโขทัย เป็นต้น และใช้ภายในราชอาณาจักรกัมพูชาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 เองด้วย ขณะที่กลุ่มเตาพนมดงเร็กผลิตขึ้นเพื่อใช้ภายในชุมชนแถบที่ราบสูงโคราช รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง และยังถูกส่งเข้าไปใช้ภายในราชอาณาจักรกัมพูชาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ดังนั้นเครื่องถ้วยเขมรที่ค้นพบจากทั้งสองพื้นที่จึงไม่มีความแตกต่างกันทั้งรูปแบบและวิธีผลิต ทำให้การศึกษาเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนครไม่สามารถแบ่งเป็นศิลปะเขมรในราชอาณาจักรกัมพูชา ศิลปะเขมรในราชอาณาจักรไทยหรือศิลปะร่วมแบบเขมรในราชอาณาจักรไทยเหมือนกับงานศิลปกรรมแขนงอื่นได้ และไม่ควรใช้เส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศปัจจุบันมาเป็นตัวกำหนดขอบเขตการศึกษาเรื่องที่ตั้งของแหล่งผลิตและการแพร่กระจายของเครื่องถ้วยเขมรทั้งสองกลุ่มเตาที่พบจากแหล่งขุดค้นต่าง ๆ ทั้งในราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา เพราะจะทำให้ยากแก่การวิเคราะห์และตีความหลักฐานให้ถูกต้องได้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. “รายงานการปฏิบัติงานขุดค้นเตาโคกลิ่นฟ้า บ้านบาระณะ ตำบลหนองแขว อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์.” 2527. (อัดสำเนา)
- _____. “รายงานการขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 1-2 นอกสันคูเมืองดงละครด้านทิศเหนือ ตำบลดงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก.” 2533. (อัดสำเนา)
- _____. ข “รายงานการขุดแต่งปราสาทหินเมืองเก่า บ้านเมืองเก่า หมู่ 1 ตำบลโคราษ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา.” 2534. (อัดสำเนา)
- _____. ค “รายงานการขุดแต่งปราสาทหินบ้านพะโค บ้านพะโค ตำบลกระโทก อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา.” กองโบราณคดี ฝ่ายควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน, 2534. (อัดสำเนา)
- _____. ก “รายงานการขุดแต่งปราสาทนางรำ หมู่ 1 บ้านนางรำ ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา.” 2535. (อัดสำเนา)
- _____. ข โบราณคดีวิเคราะห์ : เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ประยุกต์ในงานโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, 2535.
- _____. ก “รายงานการขุดแต่งโบราณสถานเมืองต่ำและการขุดตรวจเพื่อค้นหาแหล่งชุมชนโบราณ บริเวณโดยรอบปราสาทเมืองต่ำ.” กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี, 2536. (อัดสำเนา)
- _____. ข “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.” 2536. (อัดสำเนา)
- _____. “รายงานเบื้องต้นการขุดตรวจขุดค้นทางโบราณคดี โบราณสถานวัดสันเปาโล (ที่ดินนางใจรุ่ง กล่อมเกล้า) ถนนรามเดโช ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี.” กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี, 2552. (อัดสำเนา)

กฤษฎา พินศรี. “เครื่องถ้วยแบบเขมรที่ปรากฏบนภาพสลักในศิลปะขอม.” เมืองโบราณ 23, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2540) : 175-178.

เขมชาติ เทพไชย. “แหลมโพธิ์ : การศึกษาเครื่องถ้วยต่างประเทศที่เกี่ยวกับด้านการค้าที่เชื่อมโยงกับภูมิภาคอื่นๆ.” เมืองโบราณ 10, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2527) : 15-28.

จิรัสสา คงชีวะ. คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิมพ์เศวตฉัตรที่พบในประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, 2544.

ณัฐภัทร จันทวิษ. “เครื่องถ้วยสมัยลพบุรีในจังหวัดบุรีรัมย์.” ใน เครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-22, 30-47. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตน์, 2530.

_____. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2537.

ณัฐภัทร จันทวิษ และกุชชงค์ จันทวิษ. เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเผาจังหวัดบุรีรัมย์.
กรุงเทพมหานคร : หิรัญพัฒน์, 2532.

ทองสืบ สุขมาร์ค. พุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : อรุณ, 2514.

บุญเรือง คัชมาย์, ผู้แปลและเรียบเรียง. จดหมายเหตุเรื่องชาวเมืองเจนละ. สุรินทร์ : รุ่งชนเกียรติ
ออฟเซต, 2543.

บุญย์ นิลเกษ. พุทธศาสนมหายาน. กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2526.

ประสงค์ ชวนาไร่. “การศึกษาประติมากรรมเครื่องใช้สำริดในศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย.”
วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

พูน บุตรรัตน์. “โส้ทั้งบั้ง.” ความรู้คือประทีป 3, 28 (มกราคม-มีนาคม 2532) : 26-31.

พิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม. “พัฒนาการทางวัฒนธรรมเมืองโบราณดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพต
พิสัย จังหวัดนครสวรรค์.” วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

พีรพน พิสนุพงศ์. “รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดนครนายก.” กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี, 2534.

พัชรี สาริกบุตร. เทคโนโลยีสมัยโบราณ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.

ผาสุข อินทรารุช. ก “รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.” 2522. (อัดสำเนา)

_____. ข รูปเคารพในศาสนาฮินดู. นครปฐม : แผนกบริการกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

_____. ครุฑบนเครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดี. กรุงเทพมหานคร : สยามการพิมพ์, 2534.

_____. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, 2543.

ภูธร ภูมะธน. “หลักฐานโบราณคดีต่างประเทศยุคแรกพบที่ภาคกลางของประเทศไทย.” ศิลปวัฒนธรรม 13, 1 (พฤศจิกายน 2534) : 198-209.

มยุรี วีระประเสริฐ. “ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรกัมพูชาโบราณโดยสังเขป.” ใน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา, 215-244. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.

มยุรี วีระประเสริฐ. “การเผยแพร่อารยธรรมเขมรโบราณและหลักฐานทางโบราณคดีสมัยลพบุรี.” ใน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือครูสังคมศึกษา, 187-214. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545.

มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์. “เครื่องถ้วยจีนพบที่ราชบุรี.” เมืองโบราณ 10, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2527) : 31-48.

ยุพดี บุญทริกมาส. “การศึกษาไหเต่าช้างในประเทศไทย.” สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

ยอร์ช เซเดส์. ตำนานพระพิมพ์. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพฯ, 2512.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.

รักษนก โตสุพันธุ์ และสถาพร เทียงธรรม. โบราณคดีวิเคราะห์ 2 : เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : ดอกเบี๋ย, 2539.

รังมี อ่วมทอง และอนนท์ เรืองเทศ. “รายงานขุดแต่งปรางค์บ้านปรางค์ ตำบลหินลาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา.” เสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9 นครราชสีมา, 2545. (อัดสำเนา)

วิชัย ตันกิตติกร. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2538.

สมบัติ พลายน้อย. ตำนานสัตว์หิมพานต์. กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า, 2510.

สรเชต วรคามวิชัย. “ลัทธิตันตระและพิธีเบิกพรหมจารีของขอม.” ศิลปวัฒนธรรม 7, 11 (กันยายน 2529) : 74-85.

สาयนต์ ไพรัชญจิตร. “ความสัมพันธ์ด้านวิทยาการผลิตและการค้าเครื่องถ้วยระหว่างจีนกับเอเชียอาคเนย์ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 21.” เอกสารในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สังคโลก-สุโขทัย-อยุธยากับเอเชีย จัดโดยมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ณ ศูนย์มานุษยวิทยา, 2545. (อัดสำเนา)

สุพจน์ พรหมมาโนช และสิริกุล พิชัยจุมพล. พระมิกส์ในประเทศไทย ชุดที่ 4 : เตาบ้านกรวดบุรีรัมย์. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532.

สุรเชษฐ์ กิ่งทอง และคณะ. “รายงานขุดแต่งโบราณสถานปราสาทปรางค์พลสงคราม ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา.” เสนอสำนักงานศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา, 2546. (อัดสำเนา)

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ประติมากรรมขอมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515.

_____. ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2518.

_____. “บทที่ 7 อาณาจักรขอม.” ใน ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000, 162-170 กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล 29 มิถุนายน พุทธศักราช 2547)

_____. ศิลปะขอม. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2539.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. พนมรุ้ง : ปราสาทหินสีชมพูบนยอดภูเขาไฟ. ศิลปวัฒนธรรม

ฉบับพิเศษ. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531.

_____. ปราสาทเขาพระวิหาร : ศาสนบรรพตที่โดดเด่นที่สุดในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์.

กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2536.

_____. ศิลปะร่วมแบบสมัยที่พบในประเทศไทย : ภูมิปัญญาทางปัญญารูปแบบศิลปกรรม.

กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2538.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปราณรักษ์. “รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานปรางค์กู่ ตำบลในเมือง

อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.” เสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ที่ 9 นครราชสีมา, 2540. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์บ้านแก่นท้าว ตำบลเสม็ด อำเภอสูงเนิน จังหวัด

นครราชสีมา.” เสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9

นครราชสีมา, 2544. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานปราสาทหนองหงส์ ตำบลโนนดินแดน

อำเภอโนนดินแดน จังหวัดบุรีรัมย์.” เสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติที่ 9 นครราชสีมา, 2545. (อัดสำเนา)

_____. ก “รายงานการขุดแต่งขุดค้นปราสาทบ้านปราสาท ตำบลปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัด

นครราชสีมา.” เสนอสำนักงานศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา, 2546. (อัดสำเนา)

_____. ข “รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานคูบ้านปราสาท บ้านโนนพัฒนา ตำบลเมือง

ปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา.” เสนอสำนักงานศิลปากรที่ 12

นครราชสีมา, 2546. (อัดสำเนา)

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปรุณรักษ์. ค “รายงานการชุดแต่งโบราณสถานปรังค์ภูบ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ.” เสนอองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเต่าและสำนักงานศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา, 2548. (อัดสำเนา)

Aymonier, Étienne. Cambodge : Les Provinces siamoises. Paris : Ernest Leroux, 1901.

Bartholomew, Terese Tse. Hidden Meanings in Chinese Art. Hong Kong : Asian Art Museum, 2006.

Bassoul, Aziz. Human and Divine. Lebanon : Inc. Printers and Fouad el Baayno Est, 2006.

Bharatha, Iyer K. Animals in Indian Sculpture. Bombay : Taraporevala, 1977.

Bhattacharya, Benoytosh. An Introduction of Buddhist Esoterism. New Delhi : Molilal Banaridass, 1980.

Brown, Roxanna, Vance Childress, and Michael Gluckman. "A Khmer Kiln Site-Surin Province." Journal of the Siam Society L XII/2, (July 1973).

Brown, Roxanna and Vance Childress. "Khmer Ceramics at Prasat Ban Phluang." Arts of Asia (January-February 1978) : 66-72.

Brown, Roxanna. "Khmer Ceramic of the Korat Plateau : Unravelling the Mysteries." In Khmer Ceramics 9th-14th century, 41-49. Singapore : The Southeast Asian Ceramic Society, 1981.

_____. The Ceramics of South-East Asia : Their Dating and Identification. 3rd ed. Singapore : Oxford University Press, 1988.

_____. "Guangdong : A Missing Link to Southeast Asia." In Guangdong Ceramics from Butuan and Other Philippine Sites, 81-85. Singapore : Oxford University Press, 1989.

_____. "Khmer Ceramics at the Southeast Asian Ceramics Museum, Bangkok University." International Conference New Perspectives of Khmer Ceramics. Osaka International House Foundation, 2005. (Mimeographed)

Brown, Roxanna ed. SEAM Newsletter. IV, 4 (July-August 2007)

Bunag, Esperanza A. "Quiet Majesty of Ch'ing-pai." Orientations (October 1976) : 39-48.

- Bunker, Emma C. and Latchford Douglas. Adoration and Glory-The Golden Age of Khmer Art. Chicago : Art Media Resources, 2004.
- Chen, Aaron. Zhongwai jiaotong shi (A History of the Communications between China and Foreign Countries). Hong Kong : Xue Jin Bookstore Publishing House, 1987.
- Chen, Dasheng. “Chinese Islamic Influence on Archaeological Finds in South East Asia.” In South East Asia and China: Art, Interaction & Commerce. Colloquies on Art and Archaeology in Asia No. 17. Held June 6th -8th, 1994. University of London, Percival David Foundation of Chinese Art, 1995.
- Chen, Gaohua and Chen Sangsheng. Zhongguo haiwai jiaotong shi (A History of China's Communications with the Overseas). Taipei, 1997.
- Cheng, Pei-kang, Wan Maggie C K, Li Gua and Wong Wai Yee. “A Case Study of Chinese Ceramics Excavated from Prasat Suor Prat, Cambodia.” In Proceedings of the International Conference: Chinese Export Ceramics and Maritime Trade, 12th-15th Centuries, 2-23. Hong Kong : City University of Hong Kong, 2005.
- Chhay, Visoth. “Ceramics at Anlong Thom Kiln Site.” International Conference New Perspectives of Khmer Ceramics. Osaka International House Foundation, 2005. (Mimeographed)
- Choulean, Ang. “Cambodia Bird News.” In Special Angkor Issue, 17-19. 2000.
- Cort, Louise Allison and H. Leedom Lefferts. “Khmer Earthenware in Mainland Southeast Asia : An Approach through Production.” Journal of Khmer Studies 1 (April 2000), 49-68.
- Cort, Louise. “The Extraordinary and the Ordinary : Two Case Studies of Angkorean Khmer Ceramic.” International Conference New Perspectives of Khmer Ceramics. Osaka International House Foundation, 2005. (Mimeographed)
- Dupoizat, Marie-France. “La céramique importée à Angkor: étude préliminaire.” Arts Asiatiques 54 (1999) : 103-116.

Ea, Darith. "The Tani Kiln Site." Bulletin of the Students of the Departments of the Archaeology
2 (February 2002) : 21-27.

_____. "An Introduction to New Data on Khmer Kiln Sites." International Conference New
Perspectives of Khmer Ceramics. Osaka International House Foundation, 2005.
(Mimeographed)

Eloit, Sir Charles. Hinduism and Buddhism. (Two volumes) London : Routledge and Kegan
Paul Ltd., 1968.

Feng, Xianming. "Archaeological Research on Chinese Ceramics." Exhibition of Ceramic Finds
from Ancient Kilns in China. Hong Kong : Caritas Printing Training Centre, 1981.

Fleckler, Michael. The Archaeological Excavation of the 10th Century Intan Shipwreck. BAR
International Series 1047, 2002.

Frasche, Dean F. Southeast Asian Ceramics : Ninth through Seventeenth Centuries. New York :
Asia Society, 1976.

Grolier, Bernard P. "Introduction to the Ceramic Wares of Angkor." In Khmer Ceramics 9th-14th
Century, 9-39. Singapore : Southeast Asian Ceramic Society, 1981.

Guy, John. "Southeast Asian Glazed Ceramics : A Study of Sources." In New Perspectives on
the Art of Ceramics in China, 98-115. Los Angeles : The Far Eastern Art Council,
Los Angeles County Museum of Art, 1992.

Hendrick, Mitch. "New Evidence of Brown Glaze Stoneware kilns along the East Road from
Angkor." Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin 28 (2008) : 52-56.

Higham, Charles. Early Cultures of Mainland Southeast Asia. Bangkok : River Books, 2002.

Ho, Chuimei. "Intercultural Influence between China and South East Asia as seen in Historical
Ceramics." In South East Asia & China: Art, Interaction & Commerce, 118-140.
Colloquies on Art & Archaeology in Asia No. 17. Held June 6th -8th, 1994. University
of London, Percival David Foundation of Chinese Art, 1995.

- Ho, Chuimei. "Yue-type and Longquan-type Green Glazed Wares Made Outside Zhejiang Province." In New Light on Chinese Yue and Longquan Greenwares, Archaeological Ceramics Found in Eastern and Southern Asia, AD 800-1400, 103-119. Hong Kong: University of Hong Kong, Centre for Asian Studies, 1994.
- _____. "The Ceramic Boom in Minnan during Song and Yuan Times." In The Emporium of the world, Maritime Quanzhou, 1000-1400, 103-119. Leiden : Brill, 2001.
- Jacques, Claude. "China and Ancient Khmer History." In South East Asia & China : Art, Interaction & Commerce, 32-40. Colloquies on Art and Archaeology in Asia No. 17 Held June 6th -8th, 1994. University of London, Percival David Foundation of Chinese Art, 1995.
- Juana, W. Atma and McKinnon, E. Edwards. "The Jepara Wreck." In Proceedings of the International Conference: Chinese Export Ceramics and Maritime Trade, 12th - 15th Centuries, 126-142. Hong Kong : City University of Hong Kong, 2005.
- Kamei, Meitoku, "Chronology of Longquan Wares of the Song and Yuan Periods." In New Light on Chinese Yue and Longquan Greenwares, Archaeological Ceramics Found in Eastern and Southern Asia, AD 800-1400, 46-84. Hong Kong : University of Hong Kong, Centre for Asian Studies, 1994.
- Khoo Joo Ee. Kendi : Pouring Vessels in the University of Malaya Collection. Oxford : Oxford University Press, 1991.
- Khwanyuen, Sathaporn. "The Excavation of Baranae Kiln Sites, Thailand." Country Report of Thailand for SPAFA Technical Workshop on Ceramics (T-W4) 1985.
(Mimeographed)
- Lam, Peter Y. K. "Song Dynasty Guangdong Wares and Other 11th to 19th Century Trade Ceramics Found on Tioman Island, Malaysia." In A Ceramic Legacy of Asia's Maritime Trade, 47-60. Malaysia : Southeast Asian Ceramic Society, 1985.

- Li, Jian'an. "Some Questions on the Research of the Export Ceramics in Song and Yuan Periods in Fujian Area." In Proceedings of the International Conference : Chinese Export Ceramics and Maritime Trade, 12th-15th Centuries, 30-46. Hong Kong : City University of Hong Kong, 2005.
- Mabbett, I. and D. Chandler. The Khmers. Oxford : Blackwell, 1995.
- McElney, Brian. Chinese Ceramics & The Maritime Trade Pre-1700. Bath : Museum of East Asian Art, 2006.
- Miksic, J. N. "Angkor\'s Contact with China." Angkor - Landscape, City and Temple 2005.
- Miksic, J. N. and C.T. Yap. "Fine Bodied White Earthenware of Southeast Asia : Some X-Ray Fluorescence Tests." Asian Perspectives 28, 1 (1990) : 45-60.
- _____. "Compositional Analysis of Pottery from Kota Cina, North Sumatra : Implication for Regional Trade during the Twelfth to Fourteenth Centuries AD." Asian Perspectives 31, 1 (1990) : 57-76.
- Miksic, John, Chhay Rachna, Heng Piphal and Chhay Visoth. "Archaeological Report Regarding the Assessment at the Thnal Mrech Kiln Site TMK 02, Anlong Thom, Phnom Kulen, Cambodia." ARI Working Paper Series 126 (November 2009) : 1-26.
- Miyatsuka, Yoshihito. "Survey and Excavation of the Phum Snay Archaeological Site 2007." In Preliminary Report for the Excavation in Phum Snay 2007, 1-37. International Research Center for Japanese Studies. March 2008.
- Needham, Joseph. Science & Civilization in China. United Kingdom : Cambridge University Press, 2004.
- O'Reilly, Dougald J. W. Early Civilizations of Southeast Asia. Lanham, MD : AltaMira Press, 2007.
- Pal, Pratapaditya. American Collection of Asian Art. Bombay : Marg Publication, 1986.

- Parmentier, Henri. "Complement a l'art Khmer Primitif." Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme Orient XXXV (1935) : 1-158.
- Pinsri, Krisda. "Iconography of Khmer Ceramics," Khmer Ceramics : Beauty and Meaning. Bangkok : Bangkok Printing, 2009.
- Rao, S.R. "Excavations at Amreli, A Kshatrapa-Gupta Town." Bulletin vol. XVIII Museum Picture Gallery, Baroda 1965.
- Ray, Haraprasad. "The South East Asian Connection in Sino-Indian Trade." In South East Asia and China: Art, Interaction & Commerce, 41-54. Colloquies on Art and Archaeology in Asia No. 17 Held June 6th -8th, 1994. University of London, Percival David Foundation of Chinese Art, 1995.
- Rawson, Jessica. et al. The British Museum Book of Chinese Art. New York : Thames and Hudson, 2000.
- Ridho, Abu and McKinnon, Edwards. The Pulau Buaya Wreck. Finds from the Song period. Indonesia : PT Jayakarta Agung Offset, 1998.
- Rooney, Dawn F. Khmer Ceramics. New York : Oxford University Press, 1984.
- _____. "Khmer Ceramics and Chinese Influences." In South East Asia & China : Art, Interaction & Commerce, 84-100. Colloquies on Art & Archaeology in Asia No. 17 Held June 6th -8th, 1994. Percival David Foundation of Chinese Art, 1995.
- _____. "Khmer Ceramics : Their Role in Angkorian Society." Journal of Khmer Studies 1 (April 2000) : 129-145.
- _____. "Ancient Khmer Elephant-Jar Reflects Potters' Brilliance." SPAFA Journal 18, 3 (September-December 2008) : 5-14.
- _____. "A Stellar Collection of Khmer Ceramics." Arts of Asia 139, 2 (March-April 2009) : 113-121.

Shimizu, Naho. "Preliminary Report on Ceramics Recovered from the Northern Library of the Bayon Complex, Angkor Thom," Udaya 1 (April 2000) : 201-206.

Shigeru, Kakukawa, Sadaomi, Hieda and Yoshimitsu Hirao. "Chemical Analysis on Bronze Bracelets Unearthed from the Phum Snay Archaeological Site in Cambodia and the Identification of Their Production." In Preliminary Report for the Excavation in Phum Snay 2007, 60-65. International Research Center for Japanese Studies. March 2008.

Sisuchat, Amara and Tharapong Sisuchat. "Introducing Buri Ram Ceramics and Kilns." Silpakorn Journal 33, 2 (1989) : 52-60.

Snead, Stella. Animal in Four Worlds : Sculptures from India. London and Chicago : The University of Chicago Press, 1989.

Sok, Keo Sovannara. "Summary of Ceramics of Sar Sei Kiln Site." (Mimeographed)

Sophia University Angkor International Mission, Tokyo. "Excavation of a Khmer Ceramic Kiln Site: Report of the Investigation of Kiln B1, Tani Kiln Complex." Journal of Khmer Studies 1 (April 2000) : 235-254.

Stark, Miriam T. "Pre-Angkor Earthenware : Ceramics from Cambodia's Mekong Delta." Journal of Khmer Studies 1 (April 2000) : 69-89.

Tan, Rita C. "Prosperity in Quanzhou during the 12th-14th Centuries and Its Impact on the Ceramic Industry of Fujian with Reference to Philippine Finds." In Proceedings of the International Conference : Chinese Export Ceramics and Maritime Trade, 12th-15th Centuries, 126-142. Hong Kong : City University of Hong Kong, 2005.

Thammapreechakorn, Pariwat. "Khmer Ceramics from the 7th to 10th Centuries AD." International Symposium on Early Settlements in the Neolithic period and the Production of Khmer Ceramics. National Research Institute for Cultural Properties, Nara and APSARA Authority Siem Reap, Kingdom of Cambodia, 2007.
(Mimeographed)

The Agency for Cultural Affairs, Nara National Cultural Properties Research Institute, Japan and the APSARA Authority. "Recent Research on kiln Sites in the Angkor Area."

Journal of Khmer Studies 1 (April 2000) : 217-234.

The Chinese Government Team for Safeguarding Angkor. "Report on Archaeological Research at Chau Say Tevoda Temple, Angkor." Journal of Khmer Studies 1 (April 2000) : 1-3.

The Chinese University of Hong Kong. The Xicun Kiln Sites in Guangzhou. Guangdong Bureau of Culture, Art Museum, CUHK ed. 1987.

Tregear, Mary. Song Ceramics. London : Thames and Hudson 1982.

Tsugio, Mikami. "Southeast Asia." Ceramic Art of the World. vol. 16. Japan : Shogakukan, 1984.

Wang, Qingzheng. A Dictionary of Chinese Ceramics. Singapore : Sun Tree Publishing Limited, 2002.

Wong, Grace. "A Comment on the Tributary Trade between China and Southeast Asia, and the Place of Porcelain in this Trade, During the Period of the Song Dynasty in China." In Chinese Celadons and Other Related Wares in Southeast Asia, 73-100. Singapore : Arts Orientalis, 1979.

Woodward, Hiram Woods. "Studies in the Art of Central Siam, 950-1350 AD." A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University, 1975.

Xu, Zaiquan. "Quanzhou gang yu haishang sichou zhi lu (The Port of Quanzhou and the Maritime Silk Road)." Haijiaoshi yanjiu 1 (1991) : 64-73.

Yozo, Akayama. "Prehistoric Pottery Unearthed from Phum Snay Archaeological Site." In Preliminary Report for the Excavation in Phum Snay 2007, 38-48. International Research Center for Japanese Studies. March 2008.

Yukitsugu, Tabata. “Techniques of Khmer Ceramics : A Case Study of the Artifacts from the Tani Kilns.” International Conference New Perspectives of Khmer Ceramics. Osaka International House Foundation, 2005. (Mimeographed)

Yukitsugu, Tabata and Chhay Visoth. “Preliminary Report on Excavation of the Anlong Thom Kiln Site, Cambodia.” Journal of Southeast Asian Archaeology No. 27. Japan Society for Southeast Asian Archaeology, 2007 : 63-69.

ฐานข้อมูลออนไลน์

จักริศวรร มั่นประสิทธิ์. ชนิดและพันธุ์ม้า [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.vet.ku.ac.th/library-homepage/db_directory/horse/riding/trainhorse.htm

ดวงกมล อุ่นจิตติ. การกินหมาก [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.uniserv.buu.ac.th/forum2/topic.asp?TOPIC_ID=699

ระนิมังกู [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%8A%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B5%E0%B8%A1%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%8E>

ทะเลสาบกัมพูชา [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.boi.go.th/thai/clmv/2009_cambodia/2009_cambodia_d8_8-2.html

ทะเลสาบเขมร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%9%82%E0%B8%95%E0%B8%99%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%9A>

นกยูง [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%A2%E0%B8%B9%E0%B8%87>

นกยูง [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.prc.ac.th/tree_an_teen/p_muticus.htm

พนมดงเร็ก [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.dnp.go.th/wildlifew/animConserveDepView.aspx>

ล้นหรือนุ่ม [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก

<http://www.junjaowka.com>

วัฒนธรรมการกินหมาก [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือน 2552. เข้าถึงได้จาก

<http://mispattani2.pn.psu.ac.th/mail/mail2/looknote.php?&Did=01312&PHPSESSID=b608ca95f94081a462f0d5a1945c48b0>

แมว [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อเดือนตุลาคม 2552. เข้าถึงได้จาก [http://th.wikipedia.org/](http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Thai_Cat.jpg)

[wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Thai_Cat.jpg](http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Thai_Cat.jpg)

Kinnara [online]. Accessed October 2009. Available from [http://en.wikipedia.org](http://en.wikipedia.org/wiki/Kinnara)

[/wiki/Kinnara](http://en.wikipedia.org/wiki/Kinnara)

Tanjung Simpang ship [online]. Accessed November 2008. Available from

<http://maritimeasia.ws>

Tonle Sap [online]. Accessed November 2008. Available from [http://en.wikipedia.](http://en.wikipedia.org/Tonle_Sap)

[org/Tonle Sap](http://en.wikipedia.org/Tonle_Sap)

ภาคผนวก ก

ผลการกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนของเตาหินอลมะเลงในกลุ่มเตาพนมกุเลน

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand

Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 27632 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 941 ± 30 years BP

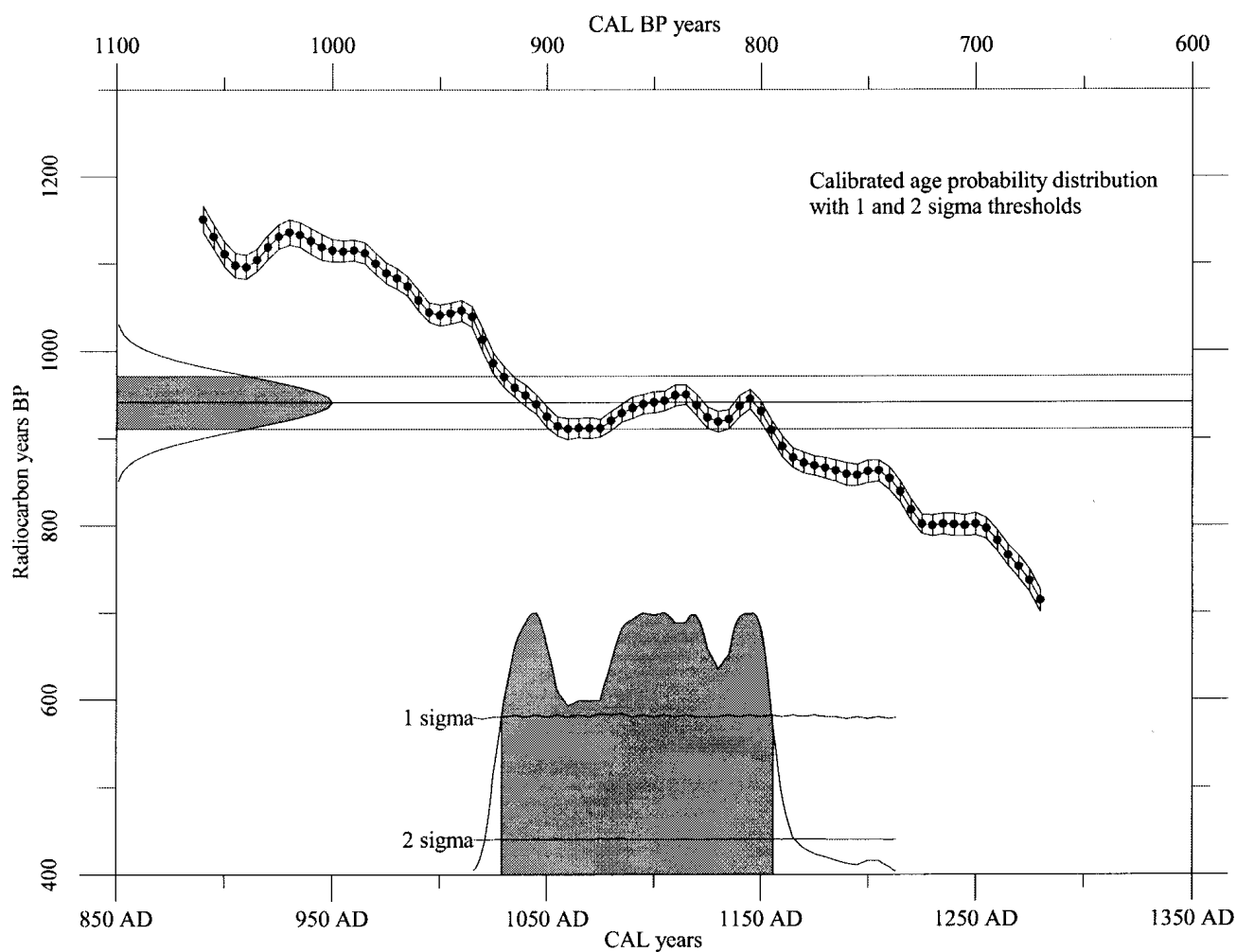
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

2 sigma interval is 1022 AD to 1166 AD 928 BP to 784 BP (97.2% of area)

1 sigma interval is 1029 AD to 1156 AD 921 BP to 794 BP (92.5% of area)

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand

Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 27633 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 905 ± 30 years BP

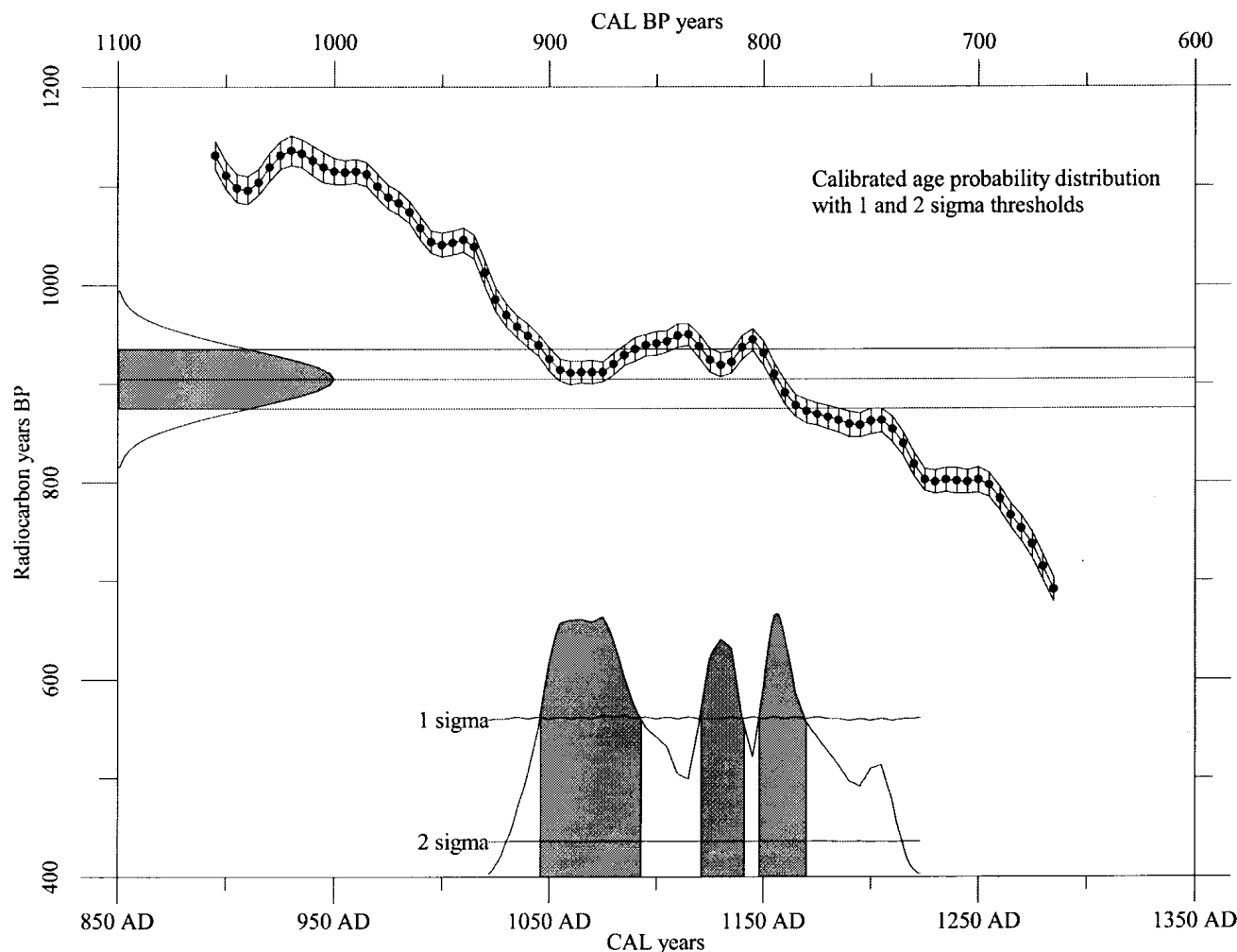
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

2 sigma interval is 1031 AD to 1215 AD 919 BP to 735 BP (99.0% of area)

1 sigma interval is 1046 AD to 1093 AD 904 BP to 857 BP (35.2% of area)
plus 1121 AD to 1141 AD 829 BP to 809 BP (13.7% of area)
plus 1148 AD to 1170 AD 802 BP to 780 BP (15.3% of area)

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand

Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 27634 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 918 ± 30 years BP

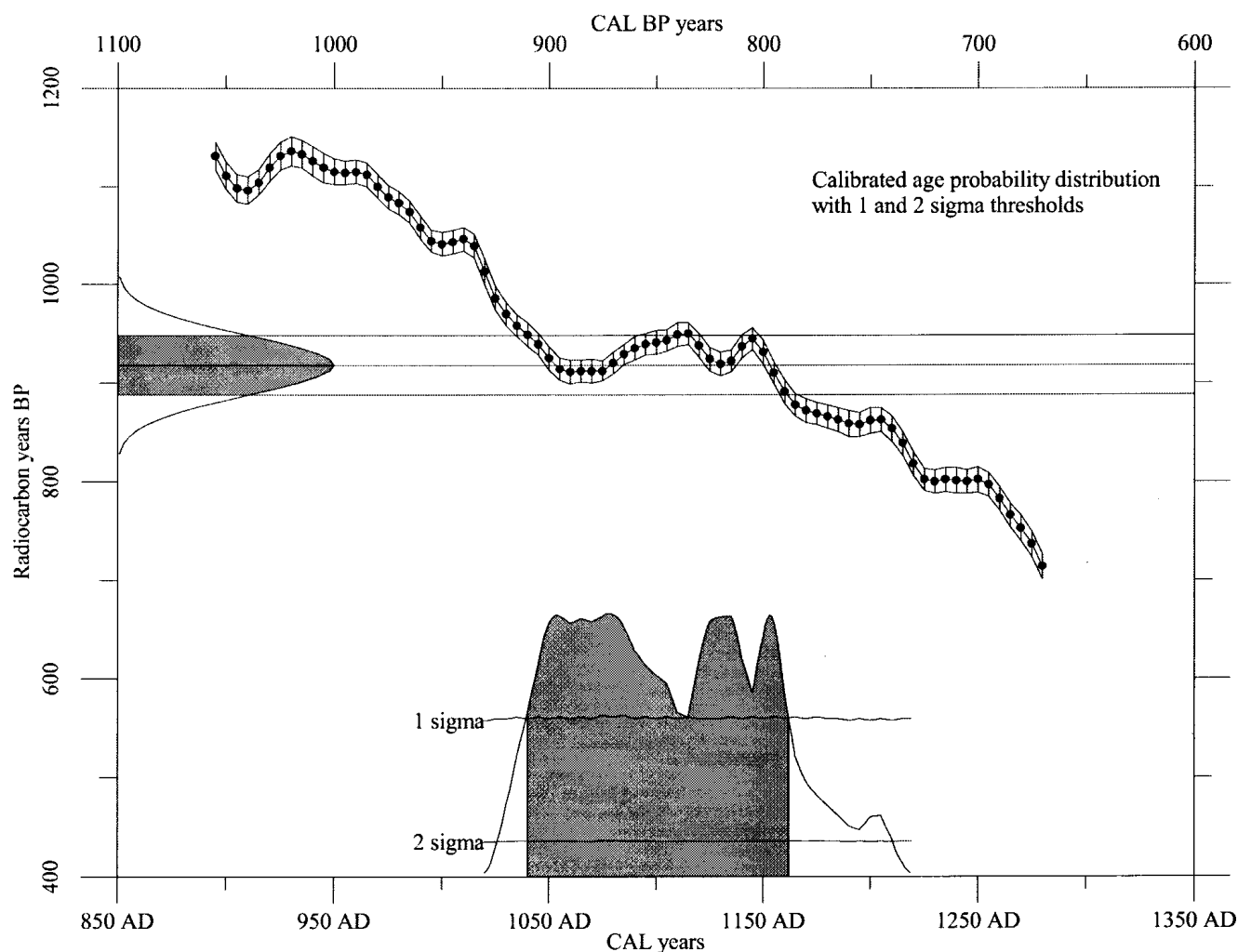
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

2 sigma interval is 1027 AD to 1211 AD 923 BP to 739 BP (99.2% of area)

1 sigma interval is 1040 AD to 1162 AD 910 BP to 788 BP (84.1% of area)

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand
Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 27635 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 924 ± 30 years BP

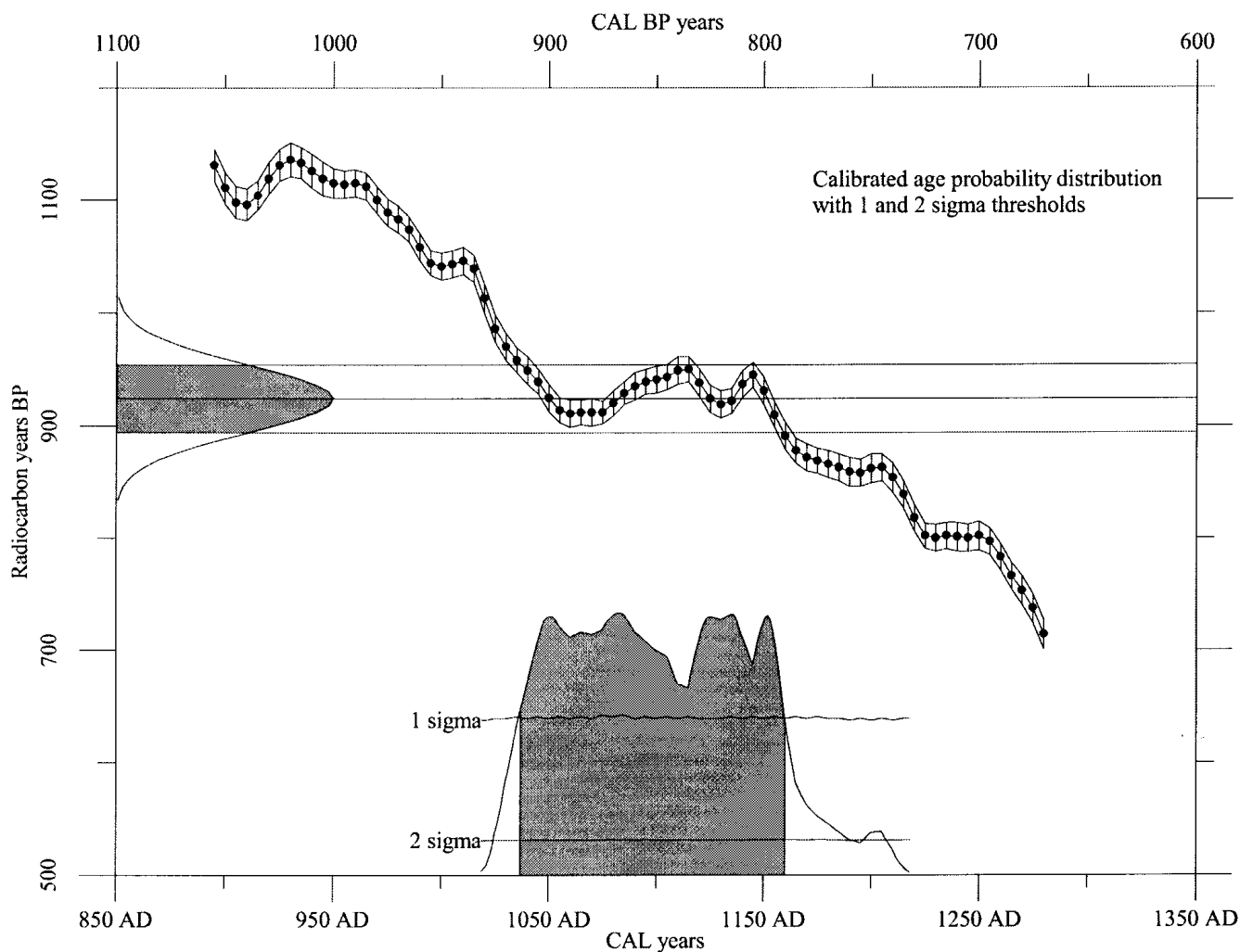
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

2 sigma interval is 1025 AD to 1208 AD 925 BP to 742 BP (98.7% of area)

1 sigma interval is 1037 AD to 1160 AD 913 BP to 790 BP (87.2% of area)

INSTITUTE OF GEOLOGICAL AND NUCLEAR SCIENCES LTD.

PO Box 31312, Lower Hutt, New Zealand

Phone (+64 4) 570 4671, Fax (+64 4) 570 4657

RADIOCARBON CALIBRATION REPORT

NZA 27640 CONVENTIONAL RADIOCARBON AGE 970 ± 30 years BP

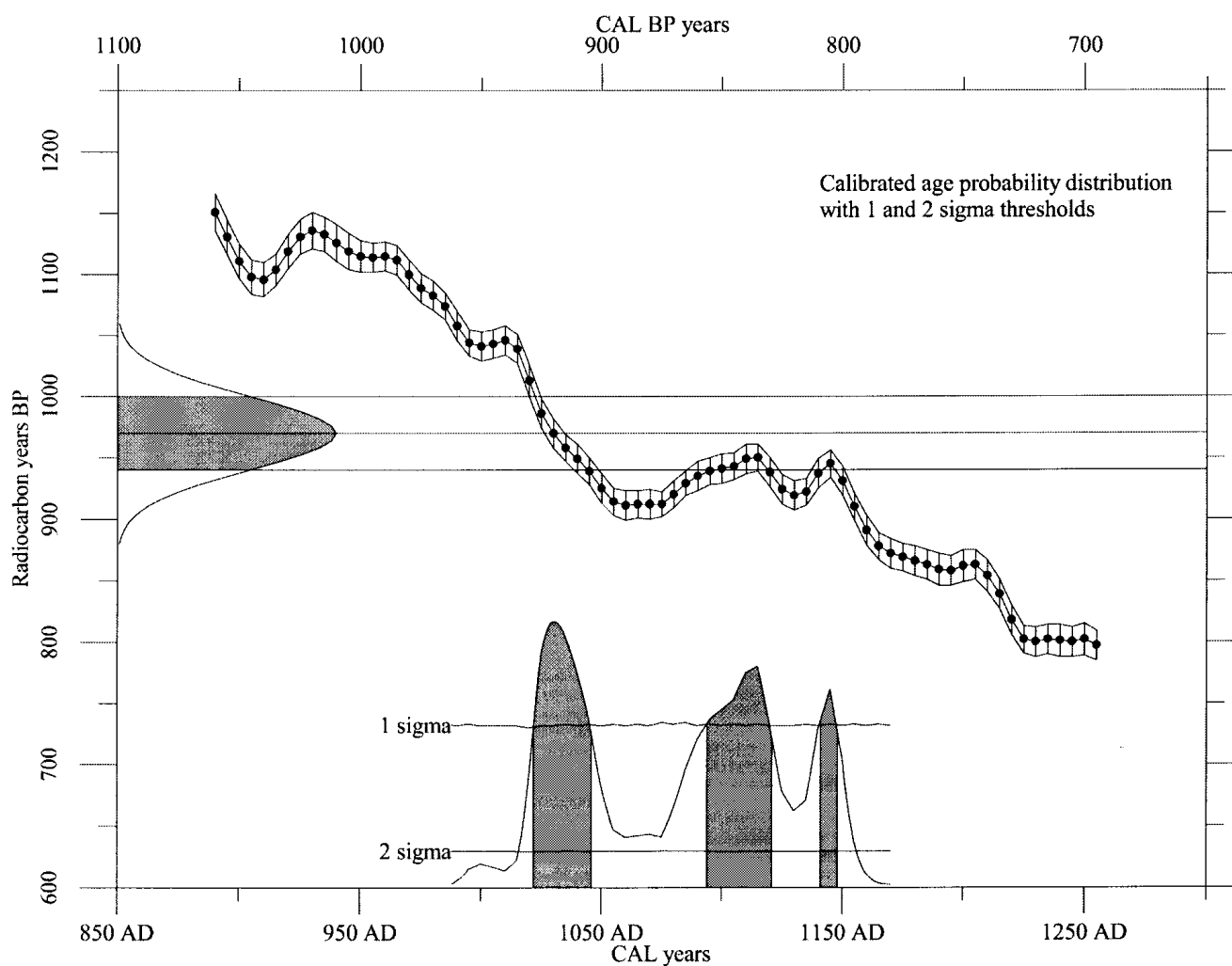
Atmospheric data from Reimer et al (2004);

PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058

CALIBRATED AGE in terms of confidence intervals (Smoothing parameter: 0, Offset: 0)

2 sigma interval is 1016 AD to 1157 AD 934 BP to 793 BP (96.5% of area)

1 sigma interval is 1022 AD to 1046 AD 928 BP to 904 BP (27.3% of area)
plus 1094 AD to 1121 AD 856 BP to 829 BP (25.8% of area)
plus 1141 AD to 1148 AD 809 BP to 802 BP (6.3% of area)

ภาคผนวก ข

ผลวิเคราะห์องค์ประกอบเคมีของเนื้อดินของเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตจากกลุ่มเตาพนมดงเร็ก

ผลวิเคราะห์องค์ประกอบเคมีของเนื้อดิน
กรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงอุตสาหกรรม

วิเคราะห์องค์ประกอบเคมี ของเนื้อดิน (Chemical Analysis)	เลขภาชนะดินเผา			กั*
	เนื้อดิน กลุ่มที่ 1	เนื้อดิน กลุ่มที่ 2	เนื้อดิน กลุ่มที่ 3	
Water Absorption	6.8	7.5	8.8	16.7
Loss on Ignition	0.8	0.5	0.9	1.1
Silica (SiO ₂)	74.2	69.7	70.4	88.3
Alumina (Al ₂ O ₃)	18.4	17.8	16.8	5.9
Iron Oxide (Fe ₂ O ₃)	1.8	5.8	5.7	2.3
Titanium Dioxide (TiO ₂)	2.0	1.9	1.8	0.9
Calium Oxide (CaO)	0.1	0.3	0.3	0.9
Magnesium Oxide (MgO)	0.6	0.8	0.8	0.3
Sodium Oxide (Na ₂ O)	0.3	0.8	0.8	0.1
Potassium Oxide (K ₂ O)	1.8	2.3	2.3	0.1

หมายเหตุ เนื้อดินกลุ่มที่ 4 ไม่ได้ส่งไปวิเคราะห์ยังกรมวิทยาศาสตร์บริการ

ที่มา : รักษนก โดสุพันธุ์ และสถาพร เทียงธรรม, โบราณคดีวิเคราะห์ 2 : เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : ดอกเบี๋ย, 2539), 18.

ผลวิเคราะห์องค์ประกอบเคมีของเนื้อดิน
ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิเคราะห์องค์ประกอบเคมี ของเนื้อดิน (Chemical Analysis)	เศษภาชนะดินเผา			
	เนื้อดิน กลุ่มที่ 1	เนื้อดิน กลุ่มที่ 2	เนื้อดิน กลุ่มที่ 3	เนื้อดิน กลุ่มที่ 4
Silica (SiO_2)	26.16-47.15	18.41-44.63	16.71-33.52	35.94-39.67
Alumina (Al_2O_3)	8.03-11.87	10.51-12.51	9.65-13.47	14.44-16.12
Iron Oxide (Fe_2O_3)	0.73-1.06	2.43-4.86	3.34-5.82	4.32-4.85
Titanium Dioxide (TiO_2)	0.81-1.27	1.01-1.34	0.08-1.13	1.12-1.33
Calium Oxide (CaO)	0.08-0.19	0.04-0.08	0.05-0.16	0.08-0.13
Magnesium Oxide (MgO)	0.38-0.63	0.52-0.77	0.48-0.72	0.74-0.81
Sodium Oxide (Na_2O)	0.22-0.24	0.27-0.46	0.25-0.40	0.67-0.74
Potassium Oxide (K_2O)	1.49-2.00	2.06-2.32	1.58-2.84	2.83-3.18

ที่มา : รักษนก โสสุพันธุ์ และสถาพร เทียงธรรม, โบราณคดีวิเคราะห์ 2 : เครื่องถ้วยบุรีรัมย์และเครื่องถ้วยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : ดอกเบี๋ย, 2539), 19.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นายปวิวรรต ธรรมาปรีชากร

ที่อยู่ 81/875 ซอยประชาอุทิศ 79 ถนนประชาอุทิศ
แขวงทุ่งครุ เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร 10140
โทรศัพท์ 0 2426 7195 โทรสาร 0 2871 8567
มือถือ 08 1932 3563

ที่ทำงาน พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ภายในมหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต
9/1 หมู่ 5 ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120
โทรศัพท์ 0 2902 0299 ต่อ 2891 โทรสาร 0 2516 6115
อีเมล : pariwat.t@bu.ac.th, pariwat_t@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2516	สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนชาลวาทย์ศึกษา และโรงเรียนตรอกจันทน์วิทยา
พ.ศ. 2524	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนยานนาวา วิทยาคม
พ.ศ. 2528	สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
พ.ศ. 2533	เข้ารับการอบรมโครงการพัฒนาผู้บริหาร Mini MBA รุ่นที่ 2 ของบริษัท โอเอสสกา จำกัด ร่วมกับคณะพาณิชยศาสตร์และ การบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2543	สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาปริญญาโทสาขาวิชยา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร

ผลงานที่เกี่ยวข้อง

- พ.ศ. 2529 หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ นายสวัสดิ์ โอสธานุเคราะห์
- พ.ศ. 2530 โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ทางการค้าสมัยอยุธยา ระหว่างจีนกับอยุธยา โดยอาศัยข้อมูลจากเครื่องถ้วยที่มได้รอบ เกาะอยุธยา ของนายเผ่าทอง ทองเจือ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. 2530 หนังสือ “เครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-22”
- พ.ศ. 2535 โครงการวิจัยเรื่องเครื่องปั้นดินเผาที่พบบนเทือกเขาถนนธงชัย ตามแนวชายแดนไทยและพม่า ของรองศาสตราจารย์สุมิตร ปิติพัฒน์ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. 2535 หนังสือ “ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย” พิมพ์ครั้งที่ 1
- พ.ศ. 2535 หนังสือ “เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย”
- พ.ศ. 2539 หนังสือ “ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย” พิมพ์ครั้งที่ 2
- พ.ศ. 2540 หนังสือ “นำชมเมืองเชียงแสน” กรมศิลปากรจัดพิมพ์
- พ.ศ. 2544 หนังสือ “เครื่องถ้วยวัดโพธิ์”
- พ.ศ. 2548 บทความ “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับตุ่มเถียงสมัย (ตุ่มสุโขทัย)”
- พ.ศ. 2552 หนังสือ “พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. 2529-2535 ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยโอสธานุเคราะห์
- พ.ศ. 2530-2539 อาจารย์พิเศษ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร บรรยายวิชาประวัติเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- พ.ศ. 2535-2537 ภัณฑารักษ์ 3 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี
- พ.ศ. 2537-2541 ภัณฑารักษ์ 3-4 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย
- พ.ศ. 2541-2542 ภัณฑารักษ์ 5 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

พ.ศ. 2542	ภัณฑารักษ์ 5-6 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์
พ.ศ. 2544	ภัณฑารักษ์ 6 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
พ.ศ. 2548-2552	อาจารย์พิเศษ ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร บรรยายวิชาสัมมนาโบราณคดีจีนและการวิเคราะห์ภาชนะดินเผา
พ.ศ. 2544-	ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ